МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

Фінанси, облік і аудит

Збірник наукових праць

2013 / № 2 (22)

Заснований 2003 р.

Виходить двічі на рік

1906 КНЕУ
КИЇВ 2013

УДК 336.1:368.1:657.1

Засновник та видавець:
Державний вищий навчальний заклад
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Зареєстровано в Державному комітеті
інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України.
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ №7219 від 17.04.2003 р.

Адреса редакційної колегії: 03680, м. Київ, проспект Перемоги 54/1,
Державний вищий навчальний заклад
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
тел (044)-456-98-15

Збірник внесено до переліку наукових фахових видань України,
у яких можуть публікуватись результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з економіки (постанова президії ВАК України від 10 лютого 2010 р №1-05/1)

Редакційна колегія: ***А.М. Мороз****, д-р екон. наук (відп. ред.),* ***Л.М. Кіндрацька****, д-р екон. наук (заст. відп. ред.),* ***А.В. Нікітін****, канд. екон. наук (відп. секр.),* ***М.Д. Алексеєнко****, д-р екон. наук,* ***М.Д. Білик****, д-р екон. наук,* ***О.О. Гаманкова****, д-р екон. наук,* ***М.І. Диба****, д-р екон. наук,* ***В.М. Добровський****, канд. екон. наук,* ***В.І. Єфіменко****, канд. екон. наук,* ***О.В. Небильцова****, канд. екон. наук,* ***В.М. Опарін****, д-р екон. наук,* ***С. С. Осадець****, д-р екон. наук,* ***О.А. Петрик****, д-р екон. наук,* ***А.М. Поплюйко****, канд. екон. наук,* ***А.М. Поддєрьогін****, канд. екон. наук,* ***Л.О. Примостка****, д-р екон. наук,* ***М.І. Савлук****, д-р екон. наук,* ***С.В. Свірко****, д-р екон. наук,* ***В.М. Федосов****, д-р екон. наук,* ***В.К. Хлівний****, канд. екон. наук.,* ***Н.О. Камордженова****, д-р екон. наук,* ***Б.І. Соколов****, д-р екон. наук.*

Рекомендовано до друку Вченою радою КНЕУ
Протокол № 12 від 26 червня 2013 р.

Художник обкладинки *Т. Зябліцева*
Коректор *О. Щербак*
Верстка *Н. Пінчук*

Підп. до друку 16.09.13. Формат 60×84/16. Папір офсет. № 1.
Гарнітура Тип Таймс. Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 15,80.
Обл.-вид. арк. 18,39. Наклад 95 пр. Зам. 13-4723

Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1

Тел./факс: (044) 537-61-41; тел.: (044) 537-61-44
E-mail: publish@kneu.kiev.ua

© КНЕУ, 2013

ЗМІСТ

Розділ І. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Алексєєва Н. І. Стратегічне планування як стрижневий елемент бюджетування на макрорівні: досвід Франції 7
Бец О. І. Боргова проблематика в українській класичній школі державних фінансів 15
Васильчук І. П. Проблеми впровадження вартісно-орієнтованого управління корпорацією: огляд емпіричних досліджень 22
Горбатюк Л. А. Активізація процесів злиття та поглинання в банківському секторі України 31
Зубок М. І. Глобалізаційні особливості сучасного економічного розвитку 39
Козлов В. І. Вплив макроекономічних факторів на стабільність банківської системи 50
Конопатська Л. В., Гойванюк М. П. Ліцензування банківської діяльності: світовий досвід та практика в Україні 60
Корнилюк Р. В., Сікорська Є. Е. Іноземні банки в Україні: вихід європейських інвесторів 68
Краснова І. В., Шевалдіна В. Г. Фактори впливу на розвиток ринку платіжних карток в Україні 76
Лукашенко А. О. Розвиток фінансування альтернативної енергетики в Україні та світі. 86
Поліщук Є. А. Об'єктивна необхідність участі небанківських фінансових установ в інвестиційному процесі 94
Примостка Л. О., Харченко В. О. Державне фінансово-інформаційне агентство: досвід банку Франції 100
Скалюк Р. В. Управління прибутком підприємств: стратегічний підхід 109
Славкова А. А., Ватаманюк О. С. Критерії ідентифікації великих платників податків: зарубіжний досвід та українські реалії. . 119
Смірнова О. О. Проектне фінансування в Україні: сучасний стан та можливості застосування іноземного досвіду 131

Сущенко О. М. Гармонізація податкового законодавства в ЄС: сучасний стан та напрямки подальшого розвитку 138
Фурман В. М. Розвиток корпоративно-інвестиційного бізнесу банків в Україні 153
Ушеренко С. В. Аналіз сучасних тенденцій банкрутства українських підприємств та напрямів удосконалення фінансового менеджменту 160
Корнацька Р. М. Пріоритетні напрями реформування системи охорони здоров'я: фінансовий аспект 169

Розділ ІІ. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Безверхий К. В. Трансформація фінансової звітності вітчизняних підприємств: нагальні питання сьогодення 178
Гнилицька Л. В. Концептуалізація управлінського обліку як інформаційної основи економічної безпеки підприємства 185
Головко Т. В., Ліхацька М. Р. Проблемні питання визнання та оцінки інвестиційної нерухомості 192
Івахів Ю. О., Романів С. Р. Аналіз фінансового стану підприємства: питання ліквідності 198
Ковач С. І., Безверхий К. В. Порядок створення, функціонування та припинення діяльності фермерських господарств в Україні 205
Самборська-Музичко Ю. О. Суть стратегічного аналізу та його місце у банківській діяльності 217
Свірко С. В., Фаріон А. І. Теоретичні засади бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління 223
Сопко В. В. Організація оцінки і обліку доходів та витрат в системі економічної безпеки підприємства 241
Ходзицька В. В., Івченко Л. В. Методичні аспекти обліку операцій з виплатами, які здійснюються на основі акцій у відповідності з міжнародними стандартами 251
Ходакевич С. І. Банківське кредитування інноваційного бізнесу в Україні (на прикладі технопарків) 258

CONTENTS

Part I. MONEY, FINANCES AND CREDIT

Aleksieieva N. Strategic planning as a crucial element of budgeting at the macrolevel: French experience 7
Bets A. Debt problems in the classical school Ukrainian government finance 15
Vasylchuk I. Challenges of implementation of value-based management in corporations: an overview of empirical research . . 22
Gorbatiuk L. Intensifying of process banks mergers and acquisitions in Ukraine 31
Zubok M. Globalization features of modern economic development 39
Kozlov V. The impact of macroeconomic factors on banking system stability 50
Konopatska L., Goivaniuk M. Licensing of banking activities: world experience and practice in Ukraine 60
Kornyliuk R., Sikorska I. Foreign banks in Ukraine: withdrawal of European investors 68
Krasnova I., Shevaldina V. Factors of influence on payment card market development in Ukraine 76
Lukashenko A. Development of alternative energy financing in Ukraine and worldwide 86
Polishchuk Y. Objective necessity of non-banking financial institutions in the investment process 94
Primostka L., Kharchenko V. State financial information agency: experience of Banque de France 100
Skalyuk R. Management of profit of enterprises: the strategic approach . 109
Slavkova A., Vatamanyuk O. Identification criteria for large taxpayers: foreign experience and Ukrainian realities 119
Smirnova O. The project finance in Ukraine: modern state and possibilities of application of foreign experience 131
Sushchenko O. Tax harmonization in the EU: current state and perspective ways of development 138

Furman A. Corporate and investment banking development in Ukraine. . 153
Usherenko S. Analysis of present trends in the process of bankruptcy with enterprises in Ukraine and ways of improvement in financial management 160
Kornatska R. Priorities for reform health care system: the financial aspect. 169

Part II. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Bezverhiy K. Financial reporting transformation of domestic enterprises: the urgent issues of today 178
Gnilytskay L. Conceptualizing management accounting information as a basis of economic security 185
Golovko T., Lihatskay M. Problems of recognition and measurement of investment property 192
Ivakhiv Y., Romaniv S. Enterprise financial position analysis: the liquidity issues 198
Kovach S., Bezverhiy K. The establishment, operation and termination of the farms in Ukraine 205
Samborskay-Muzychtko Y. The essence of strategic analysis and its place in the banking 217
Svirko S., Farion A. The theoretical basis of accounting in the general government sector 223
Sopko V. Organization assessment and accounting of income and expenses in the system of economic security 241
Hodzytskay V., Ivchenko L. Methodological aspects of operations with payments that are based on shares in accordance with international standards 251
Hodakevich S. The bank crediting of innovative business is in Ukraine (on the example of scientific parks) 258

УДК 336.144.2

Н. І. Алексєєва,
асистент кафедри фінансів
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК СТРИЖНЕВИЙ ЕЛЕМЕНТ БЮДЖЕТУВАННЯ НА МАКРОРІВНІ: ДОСВІД ФРАНЦІЇ

АНОТАЦІЯ. У статті розглядаються питання необхідності та важливості стратегічного планування на макрорівні на прикладі Франції. Підкреслюється доцільність запозичення позитивного досвіду Україною.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: бюджетування, стратегічне планування, SWOT-аналіз регіону, стратегічний проект держави в регіоні

АННОТАЦИЯ. В статье рассматриваются вопросы необходимости и важности стратегического планирования на макроуровне на примере Франции. Подчеркивается целесообразность заимствования позитивного опыта Украиной.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: бюджетирование, стратегическое планирование, SWOT-анализ региона, стратегический проект государства в регионе

ABSTRACT. The article focuses on the significance and necessity of strategic planning at the macro level by example of France. The importance of the adoption of positive experience in Ukraine is stressed.

KEY WORDS: budgeting, strategic planning, SWOT analysis of the region, strategic project of the government in the region

На сьогоднішній день стратегічне планування в Україні носить відокремлений, практично ізольований характер. Необхідно, перш за все, звернути увагу на існуючі проблеми в Україні: це і відсутність зв'язку між стратегічним плануванням та бюджетом, і неузгодженість між собою стратегічних планів різних рівнів та ін. Причини цього криються у подекуди безладному, хаотичному, невпорядкованому характері дій у сфері державних фінансів, тимчасовості владних інтересів правлячих груп, відсутності відповідальності за невиконання задекларованого стратегічного курсу тощо.

© Н. І. Алексєєва, 2013

Комплексному дослідженню питання бюджетування або ж окремим його елементам, зокрема стратегічному плануванню, присвячували свої роботи як зарубіжні (Дж. Б'юкенен, Дж. М. Кейнс, В. О. Кі-молодший, П. Самуельсон, Р. Зоді та ін.) так і вітчизняні вчені-економісти (В. Федосов, Ц. Огонь, Т. Жибер, Т. Бабич та ін.). Наприклад, В. Федосов та Т. Бабич у своїй статті вказують на те, що невирішеними проблемами залишаються також ті, що пов'язані з недооціненням теорії (неправильне вживання термінів), відставання фінансової науки і практики в Україні від світової фінансової думки та західної прагматики, нечітке розуміння цілей та завдань на макрорівні, відсутність загальнодержавних і регіональних орієнтирів розвитку, перебування елементів бюджетування, зокрема стратегічного планування, в зародковому стані — на етапі формування та ін. [1].

Розуміння важливості перейняття Україною зарубіжного досвіду стратегічного планування на макрорівні породжує необхідність його детального висвітлення. Це дозволяє виявити позитивні аспекти і проаналізувати можливість їх застосування в Україні, враховуючи попередньо окреслені недоліки в українській практиці. Вибір невипадково зупинено на Франції, адже на сьогоднішній день вже існує практика застосування французького досвіду в фінансовій сфері України: наприклад, використання французької моделі касового виконання бюджетів (Державна казначейська служба України і сьогодні плідно співпрацює з Генеральною дирекцією державних фінансів Міністерства бюджету, державних рахунків, державної служби та державної реформи Франції).

У французькій літературі можна знайти декілька підходів до розуміння сутності планування в цілому. З однієї сторони, вказується на те, що планування — це діяльність з організації фінансово-економічного розвитку, виходячи з послідовної і, по можливості, оптимальної структури цілей і ресурсів, які є у розпорядженні [2, с. 1066]. З іншої сторони, планування може розглядатись як процес, реалізація якого здійснюється фінансово-економічними агентами, і який заключається у встановленні на визначений термін (в середньому від 3 до 10 років) економічних показників (виробництва, інвестицій) і кількісних змін, пов'язаних з динамікою останніх [3, с. 303—304]. Цілком логічно, що ці визначення (з проекцією їх на макрорівень) переплітаються з сутністю макрофінансового бюджетування, що передбачає визначення найбільш доцільних і реалістичних джерел формування та напрямів і способів

використання фінансових ресурсів держави на суспільні цілі [4, с. 26]. Ця фінансова технологія з чітким суспільно орієнтованим вектором розвитку передбачає формування бюджету виходячи з окреслених довгострокових пріоритетів розвитку країни. В цьому простежується щільний зв'язок макрофінансового бюджетування зі стратегічним плануванням. Останнє поряд з середньостроковим бюджетним плануванням, програмно-цільовим бюджетуванням, є стрижневим елементом бюджетування на макрорівні, вектором для подальших дій.

Загальнодержавне стратегічне планування у Франції, перш за все, пов'язують з Генеральним Комісаріатом Плану (**Commissariat général du Plan**), який проіснував рівно 60 років (ще з часів генерала де Голя). За часів його існування затверджено 11 планів, що охоплюють піввіковий період. Декретом від 6 березня 2006 Комісаріат трансформовано у **Центр стратегічного аналізу** (**Centre d'analyse stratégique) —** установу, яка провадить експертизи і допомагає у прийнятті рішень, що належать до компетенції Прем'єр міністра Франції та Державного Секретаріату з перспективного прогнозування [5]. Місія Центру стратегічного аналізу — допомагати урядові у встановленні стратегічних орієнтирів розвитку економічної та соціальної інфраструктури та втілювати в життя стратегічні проекти у економіці, сфері навколишнього середовища (екологічній) і культури.

При розвинутому галузевому плануванні актуальність існування такого дорадчого органу беззаперечна. Так кожне міністерство і відомство розробляє свій стратегічний план. Наприклад, Міністерство екології — Національну стратегію зі сталого розвитку (2003—2008, 2010—2013), Міністерство вищої освіти і інновацій — Національну стратегію досліджень та інновацій (2009—2012), Міністерство з соціальних питань і охорони здоров'я — Національну стратегію в галузі охорони здоров'я (розробляється) і т.д. Існують і стратегії більш «вузької» направленості: наприклад, Стратегія інтеграції ромів у французьку спільноту.

На запит Прем'єр міністра Центр стратегічного планування розробляє головні напрямки реформ, які проводить уряд. Центр здійснює це через свої департаменти: з соціальних питань (соціальна інтеграція, біоетика, фінансування соціального захисту, демографія, структура сім'ї, відносини між поколіннями); економічних та фінансових питань (підприємництво, промислова політика, споживання, доходи, купівельна спроможність, оподат-

кування, державні фінанси); праці та зайнятості (трудові відносини, робітничий рух, міграція, функціонування ринку праці, політика зайнятості, доходів); сталого розвитку (енергетика, транспорт, інновації, дослідження та розробки (R&D), містобудування, с/г, навколишнє середовище) [6].

Центр діє не лише на рівні Франції, а й на рівні Європейського Союзу. Так його спеціалісти брали участь у підготовці і розробці програм реформ, направлених на реалізацію Лісабонської стратегії (2000—2010) — стратегічної мети Європейського Союзу, спрямованої на підвищення його глобальної конкурентоспроможності через економічне оновлення та поліпшення в соціальній сфері й охороні довкілля. Варто також відмітити, що приналежність Франції до ЄС зумовлює існування поряд з внутрішніми стратегіями країни Загальноєвропейської стратегії — наразі це «Європа 2020». Нова стратегія фокусується на таких ключових сферах: знання та інновації, стала економіка, зайнятість і соціальне залучення.

Стратегічні цілі держави деталізуються по регіонам. Необхідно зауважити, що у Франції відмінний від нашого адміністративно-територіальний поділ — на 1 січня 2012 метрополія Франції (тобто французькі території, розташовані в Європі) поділена на: 22 регіони, 96 департаментів, 36 700 комун. До складу Франції входять 5 заморських регіона, 5 заморських департаментів. Таким чином, у Франції на сьогодні склалася триланкова система адміністративно-територіального розподілу (регіон-департамент-комуна) з відповідною системою органів місцевого управління і самоврядування. Кожна адміністративна одиниця має свій бюджет.

Між державою та регіонами заключається Контракт проектів Держава-регіон **(Contrat de projet État-région (CPER)).** Він являє собою інструмент для забезпечення відповідності між національною стратегією розвитку та планом кожного регіону. Контракти розробляються одночасно для всіх регіонів і є однаковими по тривалості: 1-е покоління (**1984—1988),** 2-е (**1989—1993),** 3-є (**1994—1999**), 4-е (**2000—2006**), 5-е (**2007—2013**).

Держава діє через префекта регіону, який також приймає участь у розробці **Стратегічного проекту держави в регіоні (Le Projet d'action stratégique de l'Etat en région (PASER)).** Цей Стратегічний проект являє собою спосіб втручання держави у життя регіону. Проект розробляється колегіально на регіональ-

ному рівні, враховуючи існуючі плани та програми. Згідно з циркуляром Прем'єр міністра від 13 травня 2004 року ціллю Стратегічно проекту держави є встановлення стратегії реалізації державної політики в кожному регіоні та департаменті [7]. Тому в Стратегічному проекті відображаються наступні види зв'язків: «держава-регіон», «регіон-департамент». Держава через цей Проект зобов'язується адаптувати державну політику до територіальних цілей, щоб мати змогу передбачити регіональні зміни, брати участь у них, і забезпечити подальший сталий розвиток своєї діяльності. Кожен пріоритет держави та регіону знаходить своє відображення у конкретних діях, зазначаються джерела та графіки фінансування, показники результативності тощо. Кожен Стратегічний проект має однакову будову (рис. 1).

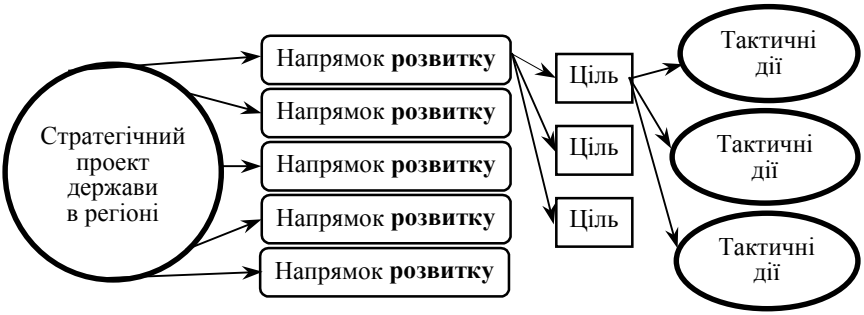

Рис. 1. Типова структура стратегічного проекту держави в регіоні

Стратегічний проект держави в регіоні ґрунтується на його особливостях, для цього проводиться SWOT-аналіз кожного регіону (табл. 1). Останній являє собою метод стратегічного планування, який використовується для оцінки факторів та явищ, які впливають на об'єкт аналізу (в даному випадку — це регіон Франції): сильні, слабкі сторони об'єкта, можливості, що відкриваються перед ним та загрози, пов'язані з його існуванням. Їх також ототожнюють з факторами успіху [8, с. 141, 144]. Очевидно, що SWOT-аналіз незамінний при побудові стратегій, адже, загальноприйняте табличне представлення даних дає можливість отримати структурований опис ситуації, щодо якої необхідно прийняти рішення.

Для прикладу розглянемо Стратегічні проекти держави в регіонах Бретань та Аквітанія, SWOT-аналіз яких подано в табл. 1.

Таблиця 1

МАТРИЦЯ SWOT ДЛЯ РЕГІОНІВ ФРАНЦІЇ

	Сила	**Слабкості**
Бретань	● Зростання чисельності населення, низький рівень безробіття; ● Розвиненість суднобудівних галузей, прибережних територій; ● Розвиток альтернативних джерел енергії (10 % від загальнодержавного рівня); ● Створення мережі шкіл і дослідницьких центрів; ● Розвиненість транспортної мережі.	● Віддаленість регіону (в т. ч. від країн-сусідів); ● Недостатня міжнародна відкритість — мало вчених-іноземців, відтак відсутність спільних проектів, публікацій тощо; ● Спеціалізація на тих галузях (с/г), які виробляють мало ВВП; ● Сильна енергетична залежність від інших регіонів.
Аквітанія	● Демографічний вибух (щорічний приріст населення на 1%;) ● Розвинені економічні галузі :виноробство, деревообробна промисловость, розведення устриць; ● Різноманіття території (ліси, спепи, гори); ● Відкрита територія, наявність всіх видів транспорту, в т. ч. 3 гілки TGV.	● Старіння населення (в 2040 році — 33,6 % старші за 60); ● Залежність розвинених галузей економіки від ринку (валютного курсу тощо); ● Нерівномірність транспортної сітки, відтак нерівномірність розвитку території.
	Можливості	**Загрози**
Бретань	● Організація науково-дослідної мережі; ● Партнерські стосунки з сусідніми регіонами (Луара, Нормандія); ● Піднесення продовольчої промисловості; ● Розвиток діяльностей, пов'язаних з морем (рекреаційні, енергетика, аквакультура тощо).	● Деякі галузі надто постраждали від кризи (автомобілебудування, суднобудування); ● Віддаленість деяких місцевостей нерівномірність розвитку; ● Ризики, пов'язані з якістю навчання в деяких навчальних закладах (розрив між знаннями та потребами ринку); ● Загроза еколог. ситуації (особл. прибер. територій, акваторії).
Аквітанія	● Загальнодержавна тенденція до зростання населення (+360 000 в 2010); ● Галузі основної спеціалізації розвиваються по всій країні; ● «Друге життя» сільській місцевості (популярність туризму, підтримка розвитку сіл урядом).	● Різна привабливість департаментів — загроза роздробленню регіона; ● Нестабільна економічна ситуація, яка впливає на експортноорієнтовані галузі; ● Кліматичні загрози (засухи, бурі, тощо); ● Загроза паралічу дорожнього руху — субарбанізація, збільшення транспортного потоку до Іспанії.

Використати «козирі» регіону (див. табл. 1), зменшити слабкість, розбалансованість регіону — ось головні цілі Стратегічно-

го проекту держави в регіоні Бретань на 2011—2013 роки (табл. 2), який являється водночас документом, в якому описуються як оперативні так і стратегічні дії. Бретань — дуже привабливий регіон, з рівнем безробіття нижчим за середній по країні. Проте, Бретань, як і всі регіони Франції, постраждала від кризи 2008 року: спад зафіксовано в численних територіях регіону і окремо по секторам економіки.

Таблиця 2

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ БРЕТАНІ ТА АКВІТАНІЇ В 2004-2006, 2011-2013 РР.

	Бретань	**Аквітанія**
2011—2013	1) Сприяння розвитку економічної діяльності і зайнятості у регіоні; 2) Збереження і зміцнення соціальної і територіальної згуртованості; 3) Покращення забезпечення потреб в регіоні Бретань, пов'язаних з енергетичною інфраструктурою, транспортною мережею; 4) Сприяння раціональному використанню навколишнього середовища регіону; 5) Підвищення ефективності, прозорості дій держави.	1) Підвищення демографічної привабливості регіону; 2) Побудова лінії TGV (високошвидкісного потягу); 3) Пришвидшення виходу з кризи, завдяки новим чинникам економічного зростання через інвестиції у майбутнє; 4) Розробка Директиви територіального планування і сталого розвитку «Узбережжя Аквітанії і ліси Ланд»; 5) Пристосування державного управління до вимог ефективності і еко-відповідальності.
2004—2006	1) Розвиток економіки регіону; 2) Розвиток територіальної і соціальної згуртованості регіону; 3) Попередження ризиків в регіоні (природних, морських, пов'язаних з молоддю (наркотики, алкоголь, суїцид і т.д.), санітарні ризики, пов'язані з вирощуванням худоби); 4) Відновлення якості води і підтримка с/г потенціалу регіону; 5) Ефективніша державна діяльність.	1) Визначення та розвиток ресурсного потенціалу Аквітанії; 2) Поліпшення доступу до Аквітанії через розвиток транспортної інфраструктури; 3) Покращення територіальної згуртованості і конкурентності регіону; 4) Розвиток активної солідарності між громадянами та забезпечення їх рівності в галузі охорони здоров'я.

Як видно з таблиці 2 Стратегічний проект держави в регіоні Бретань на 2011—2013 роки включає 5 головних напрямків розвитку (також 17 цілей, 30 тактичних дій), в 2004—2006 роках во-

ни були дещо відмінними. Очевидно, що напрямки розвитку регіону зазнали змін після кризи, стали більш «розмитішими» [9].

Стратегічний проект держави в Аквітанії на 2011—2013 роки, аналогічно Бретані, включає в себе 5 основних напрямків розвитку (також 23 тактичні дії). В Стратегічному проекті на 2011—2013 порівняно з 2004—2006 роками спостерігається відхід від зосередженості на соціальній сфері, на противагу цьому, фокусується увага на актуальних економічних аспектах. Існує чіткий кореляційний зв'язок між результатами SWOT-аналізу регіону та Стратегічним проектом (як і в Бретані) [10].

Варто зазначити, що якісне стратегічне планування слугує основою для середньострокового планування бюджетів всіх рівнів і, в кінцевому підсумку, запорукою їх безперебійного виконання.

Вищесказане дає підстави стверджувати, що стратегічне планування у Франції представляє собою інтерес і може стати дуже корисним для України через свої численні переваги. Так французька система стратегічного планування ─ цілком закономірний продукт розвитку ринкової економіки. Його характерною ознакою є індикативний характер, багаторівневість, відносна гнучкість, взаємоузгодженість на всіх етапах розробки. Стратегічне планування ─ результат діалогу та об'єднання зусиль багатьох суб'єктів, тобто, це колективний процес, що дозволяє виявити сильні, слабкі сторони суспільства, ідентифікувати проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення. Перспективи подальших розвідок у даному напрямку:мають включати в себе дослідження бюджетного процесу у Франції; дослідження автоматизованої системи управління державними фінансами «Chorus».

Бібліографічний список

1. *Федосов В. М.* Сутність і проблематика бюджетування: українські реалії / В.М. Федосов, Т. С. Бабич // Фінанси України. — 2008. — № 8. — С. 3—23.

2. *Bernard Y.* Dictionnaire économique et financier / Y. Bernard, J. C. Colli. — Éditions du Seuil, 1989. — 1412 p.

3. Dictionnaire d'économie et de sciences sociales [directon de C.D. Echaudemaison]. — Paris: Nathan, 1989. — 543 p.

4. *Бабич Т. С.* Макрофінансове бюджетування : навч. посіб. / Т. С. Бабич, Т. В. Жибер; за наук. ред. В. М. Федосова. — К.: КНЕУ, 2011. — 311 с.

5. Décret portant création du Centre d'analyse stratégique du 6 mars 2006 n°2006 — 260.

6. Центр стратегічного планування Франції. Сайт в мережі Інтернет. / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://www.strategie.gouv.fr/.

7. Circulaire relative à la préparation des projets d'action stratégique de l'Etat du 13 mai 2004.

8. *Rabaté C.* Managez tous vos projets / C. Rabaté. — Édition d'Organisation, 2008. — 160 p.

9. Портал держави в Бретані. Сайт в мережі Інтернет. / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://www.bretagne.pref.gouv.fr/.

10. Портал держави в Аквітанії. Сайт в мережі Інтернет. / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://www.aquitaine.pref.gouv.fr/.

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2013 р.

УДК 336.277

О. І. Бец ,
старший викладач кафедри фінансів
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

БОРГОВА ПРОБЛЕМАТИКА В УКРАЇНСЬКІЙ КЛАСИЧНІЙ ШКОЛІ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена важливим і актуальним питанням дослідження наукового доробку українських учених-економістів XIX — початку XX ст. В центрі матеріалу аналіз проблем державного господарства, державного кредиту, позикового та податкового методів фінансування потреб держави.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: державний борг, боргова політика, управління державним боргом, державний кредит.

АННОТАЦИЯ. Статья посвящена важным и актуальным вопросам исследования научного наследия украинских ученых-экономистов XIX — начала XX в. В центре материала анализ проблем государственного хозяйства, государственного кредита, ссудного и налогового методов финансирования потребностей государства.

© О. І. Бец, 2013

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: государственный долг, долговая политика, управление государственным долгом, государственный кредит.

ABSTRACT. The article is devoted to important and current issues of scientific research achievements of Ukrainian scientists and economists XIX — early XX century. In the center of the material analysis of the problems of public management, public credit, debt and tax methods of funding for the state.

KEY WORDS: national debt, debt policy, debt management, public credit.

Українська фінансова наука XIX — початку XX ст. була іманентною складовою світової економічної думки, розвиваючись у руслі прогресивних ідей, ґрунтовно досліджуючи як дефініції, так і практику фунціонування державних фінансів. Особливу увагу видатні російські та українські вчені-фінансисти М. Алексєєнко, М. Бунге, П. Мігулін, І. Озеров, М. Орлов, М. Патлаєвський, І. Тарасов, М. Мітіліно, Г. Тіктін, В. Твердохлєбов, Г. Цехановський та інші присвячували вивченню теоретичних засад та джерел фінансування потреб держави, серед яких особливе місце займає державний кредит. Здійснюючи дослідження генезису формування доходів держави, вчені підкреслювали, що держава мобілізує ресурси для покриття видатків найбільш ефективними та прийнятними методами за даних умов.

В історичній ретроспективі, як писав українській учений І. Янжул, «…коли державне майно та промисли втратили своє першочергове значення у задоволенні державних потреб, їх місце зайняли податки і позики…» [1, с. 44]. Державні позики були важливим інструментом вирішення фінансово-інвестиційних потреб Російської імперії кінця XIX — початку XX століття, коли капіталізм став домінуючою формою економічних відносин. Накопичений іншими країнами досвід ефективного використання грошових коштів громадян став надбанням і Росії. Патріарх російської фінансової думки, професор І.Х.Озеров називав державний кредит методом мобілізації коштів для задоволення соціально-економічних потреб країни [2, с. 241].

Учені-фінансисти досліджували питання державного кредиту як інструменту для фінансування потреб держави. Дефініція державного кредиту розглядалася вченими у контексті невід'ємної складової державного фінансового господарства. У працях вчених з курсу фінансового права, який пізніше був трансформований у курс фінансової науки, обов'язково висвіт-

лювалися питання теоретичних та практичних засад державного кредиту. Питання теорії кредиту загалом та, зокрема державного, особливо про паперові гроші, розроблялися М. Х. Бунге, М. І. Туган-Барановським, І. І. Кауфманом.

Позики розширюють можливості фіску по залученню додаткових фінансових ресурсів. М. Ф. Орлов, досліджуючи ці проблеми, писав: «Податки повинні бути необтяжливими та помірними… За рахунок податків слід фінансувати лише звичайні видатки, для фінансування ж непередбачених та надмірних потреб існує система державних позик» [3, с. 22]. Державний кредит вже не розглядається як форма надзвичайних фінансових ресурсів. М. І. Мітіліно, характеризуючи ознаки державного господарства, підкреслював, що «маючи фінансову владу, держава може збільшувати доходи свого господарства коштом приватних господарств, примусово стягуючи з них потрібні кошти. З другого боку, володіючи величезним майном, що забезпечує її зобов'язання, держава може збільшувати свої ресурси через державні позики» [4, с. 415]. М. Патлаєвський також наголошує, що «раніше кредит вважали надзвичайним джерелом доходу... але в наш час, коли державний кредит у європейських народів набув характеру системи, він, вочевидь, не повинен уже вважатися надзвичайним джерелом, а скоріше правильною, постійною органічною частиною державного господарства» [5, с. 301]. цю ж думку підтримує і російський вчений І. Озєров: «…в теперішній час кредит отримав такий розвиток, що навряд чи його можна віднести до екстраординарних доходів. Нині кредит як джерело доходів може бути віднесений до звичайних доходів» [2, с. 44]. Слід зауважити, що під впливом ідей економістів-класиків окремі вчені, зокрема, І. Я. Горлов та Бутовський заперечували використання державного кредиту як інструменту фінансування потреб держави за нормальних умов, виправдовуючи його лише крайньою необхідністю [6, с. 479].

Особливе місце серед досліджень державного кредиту займає праця російського вченого М. Ф. Орлова «Про державний кредит», написана у 1833 році. Орлов стверджував, що «головне правило державного кредиту — це укладення позик без повернення капіталу зі сплатою вічних і безперервних відсотків які не потрібно погашати» [3, с. 114]. Досліджуючи розвиток системи державного кредиту у Франції та Великобританії, він виявляє недоліки використання боргового фінансування видатків у Франції, а запорукою економічної могутності Великобританії називає державний кре-

дит. «Використання кредиту було основою величі Англії. Уряди, які бажають досягнути такої мети, повинні оволодіти тими ж засобами», — стверджує М. Ф. Орлов [3, с. 114]. Він наголошував на унікальному та особливому значенні державного кредиту: «Єдиним справжнім і невичерпним скарбом мудрих володарів є система позик, що базується на правилах державного кредиту» [3, с. 36] Своїми дослідженнями та висновками М. Ф. Орлов випередив К. Дітцеля, був першим апологетом державного кредиту. Тобто економічна думка Російської імперії XIX — початку XX ст. у багатьох аспектах йшла попереду західноєвропейської, однак належним чином її внесок не оцінений і до сьогоднішнього дня.

Ґрунтовні дослідження державного кредиту зроблені українськими вченими М. М. Алексєєнком у праці «Державний кредит. Нарис наростання державного боргу в Англії і Франції» (1872 рік), В. М. Твердохлєбовим у праці «Державний кредит. Теорія і техніка» (1929 рік), російськими вченими М. І. Боголєповим «Державний борг. До теорії державного кредита» (1909 рік), А. О. Ісаєвим «Державний кредит» (1886 рік). Зокрема, М. М. Алексєєнко характеризує державний кредит як один із видів кредиту, водночас підкреслює, що «ознаки державного кредиту визначаються з аналізу основ державного господарства, дослідження відношення в ньому капіталів — оборотного і постійного і вивчення своєрідного способу реалізації виробництва, тобто умов установлення оплати і форм цієї оплати (податки) [7, с. 14]. Він розглядає позитивні та негативні сторони впливу державних позик на народне господарство, виходячи із продуктивності витрат залучених ресурсів. Проводить грунтовне дослідження використання державних позик для покриття витрат, викликаних надзвичайними потребами, в Англії та Франції.

Значне місце у працях більшості вчених приділено висвітленню особливостей державного кредиту, які полягають у спільних рисах із категоріями кредиту та фінансів. Особливості державного кредиту є «залежні від самої природи держави», писав М. І. Мітіліно [4, с. 460]. Цю думку розвиває більшість учених, вони підкреслюють, що саме економічна могутність держави та реальна вічність її існування дають можливість запозичати кошти без застави та на найвигідніших умовах на ринку. При цьому важливою умовою є довіра до держави як найбільш надійного позичальника.

У роботах учених економістів обґрунтовується теза про те, що позики є антиципованими податками. І. Т. Тарасов писав, що

«...між державними позиками і податками, очевидно, залишається лише формальна різниця» [8, с. 460]. В. М. Твердохлєбов підкреслював: «кінцевим боржником, власне, є платник податків...» [9, с. 301]. Вчені вказують на відмінності між цими двома інструментами фінансування державних потреб, виходячи із природи даних категорій. Наголошують, що основні відмінності — це договірний характер та добровільність надання коштів у позику та примусовий характер в оподаткуванні.

Розглядаючи види державного кредиту, вчені характеризують мету здійснення короткотермінових та довготермінових позик, виявляють особливості внутрішніх і зовнішніх запозичень, сплачуваних і несплачуваних позик. І. Т. Тарасов, виокремлюючи різні види державних позик, підкреслює, що «види державних позик формують разом цілу систему, в якій кожна її частина займає відповідне місце так, щоб сутність і значення її були зрозумілі тільки у взаємозв'язку з цілим» [8, с. 364]. Учені підкреслюють переваги для держави несплачуваних або рентових позик. Так, М. І. Мітіліно наголошує, що «за рентовими позиками держава залишає право сплатити борг тоді, коли це буде найвигідніше та найзручніше для неї» [4, с. 462].

В. М. Твердохлєбов детально класифікує державні позики за:

— об'єктом позик на натуральні й грошові;

— суб'єктом — на зовнішні та внутрішні;

— правовою підставою — примусові й добровільні;

— терміном — короткострокові, пожиттєві довгострокові, строково погашені й рентні або безстрокові;

— умовами винагороди — низькопроцентні позики з премією, високопроцентні й виграшні [9, с. 306]

Він також підтримує думку про те, що усі державні борги повинні бути безповоротними, за боргами слід оплачувати лише річні проценти [9, с. 424]. М. Х. Бунге зосереджує увагу лише на дослідженні безстрокового боргу. У дослідженні М. Бунге розглядає в основному внутрішні запозичення («зроблені у вітчизняних капіталістів»). Зовнішні запозичення залучаються тоді, коли іноземний капітал позичається під менші відсотки. Повернення зовнішніх позик гарантується так само як і повернення позик капіталістам — резидентам. Кошти, отримані від зовнішніх запозичень, які не були продуктивно використані, повертаються лише тоді, коли це є вигідно державі (термінова реалізація державного кредиту виключається з умов позики) [10, с. 81]. А. Ісаєв, розглядаючи проблему несплa-

чуваних боргів, стверджує, що необхідно виходити із напрямів вкладення запозичених коштів: «Якщо витрати держави сприяли збільшенню добробуту народу, то несплачуваний борг не є загрозою, оскільки збільшення добробуту робить більш легким для громадян тягар державного боргу» [6, с. 407].

Тобто концептуальним питанням досліджень учених-фінансистів були розміри державних запозичень та напрями використання залучених коштів. Від ефективності використання залучених державою коштів і залежать розміри боргу, доводять вчені. В. М. Твердохлєбов виділяє такі напрями використання запозичених коштів:

а) при продуктивних підприємствах (у приватногосподарському розумінні) бажані позики, а не податки;

б) корисні культурні й економічні заходи можуть здійснюватися за допомогою кредиту, якщо розміри витрат настільки великі, що покриття їх через підвищення податків негативно відбилося б на економічному добробуті країни, а з іншого боку, очікується посилення завдяки цим заходам платоспроможності населення в майбутньому;

в) при непродуктивних витратах доводиться звертатися до кредиту, якщо розміри їх надто великі, перевищують нормальні сили щорічного бюджету або якщо ці витрати неочікувані» [9, с. 302].

А. О. Ісаєв, детально аналізуючи переваги і недоліки фінансування за рахунок позик продуктивних і непродуктивних витрат держави, резюмує: «Збільшення державних боргів може бути виправдано тим, що дана потреба повинна була бути задоволена саме державною владою, саме у цей час і чим більше витрати відповідають зростанню матеріального добробуту і соціальному розвитку найбідніших класів» [6, с. 421]

Спеціалізація позик (продуктивні чи непродуктивні) є дуже важливою при визначенні відсотка, особливо при можливості його зниження. «Якщо веритель знає, що його капітал буде використовуватися, наприклад, на будівництво і функціонування залізниці, він може погодитися і на отримання меншого доходу, адже повернення його капіталу гарантується не лише моральними якостями уряду, а й продуктивними силами народу, існуванням діючого консолідованого фонду, який приносить дохід» — стверджував М. Х. Бунге. При цьому він підкреслював, що «непродуктивне використання позики знищує капітал, переданий кредитом; випущені облігації можуть становити цінність уявну, якщо податки не створюють належного забезпечення» [10, с. 85].

Загалом учені підтримували тезу про доцільність державних запозичень для фінансування інвестиційних проектів, які принесуть прибуток і за рахунок якого будуть повернуті кошти з відсотками. Більшість учених підтримували і фінансування соціальних проектів за рахунок позик. Якщо блага, створені в результат реалізації державних програм та проектів, будуть використовуватися декількома поколіннями, то фінансування їх лише за рахунок податків означає надмірне оподаткування нинішнього покоління. Перевагу позичкового фінансування проектів, вигідних і майбутнім поколінням, підкреслюють М. Орлов, М. М. Алексєєнко, М. І. Мітіліно, І. Т. Тарасов, А. О. Ісаєв та інші вчені. Слід зауважити, що дискусія щодо меж та наслідків боргового фінансування продовжується і сучасними вченими-економістами.

У роботах учених пріоритетною була теза про необхідність комплексного та системного підходу до використання державного кредиту для потреб державного господарства. Як вказував В. М. Твердохлєбов, державний кредит є головним джерелом економічного прогресу за умови мудрої передбачуваності уряду. «Позитивне чи негативне значення державного кредитного господарства … при подальшому його розвитку знаходиться в прямій залежності від того, чи буде передувати цьому розвитку радикальна реформа усієї системи податків і який характер вона буде мати,» стверджував І. Т. Тарасов [8, с. 376]. Тобто використання державного кредиту залежить від здатності влади оцінити необхідність залучення коштів за рахунок позик, а не за рахунок підвищення податків, ефективно використати залучені кошти, щоб не переобтяжити країну та наступні покоління надмірним боргом. Ця думка є актуальною і для сучасної науки та практики державних фінансів більшості країн світу.

Бібліографічний список

1. *Янжул И. И.* Основные начала финансовой науки: Учение о государственных доходах. — М.: «Статут», 2002. — 505 с.

2. *Озеровъ И. Х.* Основы финансовой науки. Выпуск II. Курс лекций, читаный в Московском университете. 4-е изд., доп. — М., 1914. — 738 с.

3. *Орлов М. Ф.* О государственном кредите. — М., 1833. — 293 с.

4. *Мітіліно М. І.* Основи фінансової науки — / Фінансова думка України. Хрестоматія / Автори — упорядники С. І. Юрій, С. В. Льовочкін,

В. М. Федосов, П. І. Юхименко; авт. передмова П. М. Леоненко; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. В. М. Федосова. — Київ: Кондор; Тернопіль: Економічна думка, 2010. — У 3 т. — Т.3. — Ч. 2. — 471 с. — С. 413—467.

5. *Патлаєвський І. І.* Курс фінансового права. — / Фінансова думка України. Хрестоматія / автори-упорядники С. І. Юрій, С. В. Льовочкін, В. М. Федосов, П. І. Юхименко; авт. передмова П. М. Леоненко; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. В. М. Федосова. — Київ: Кондор; Тернопіль: Економічна думка, 2010. — У 3 т. — 3. — Ч.1. — 471 с. — С. 271—305.

6. *Исаев А. А.* Государственный кредит. — М.: Статут, 2004. — С. 385—480.

7. *Алексеенко А. А.* Государственный кредит. — М., 1872. — 457 с.

8. *Тарасов И. Т.* Очерк науки финансового права / Финансы и налоги: очерки теории и политики. — М.: «Статут», 2004. — 618 с.

9. *Твердохлєбов В. М.* Державний кредит. Теорія і техніка / Фінансова думка України. Хрестоматія / автори-упорядники С. І. Юрій, С. В. Льовочкін, В. М. Федосов, П. І. Юхименко; авт. передмова П. М. Леоненко; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. В. М. Федосова. — Київ: Кондор; Тернопіль: Економічна думка, 2010. — У 3 т. — Т.3. — Ч. 2. — 734 с. — С. 301—325.

10. *Бунге М. Х.* Теорія кредиту / Фінансова думка України. Хрестоматія / автори-упорядники С. І. Юрій, С. В. Льовочкін, В. М. Федосов, П. І. Юхименко; авт. передмова П. М. Леоненко; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. В. М. Федосова. — Київ: Кондор; Тернопіль: Економічна думка, 2010. — У 3 т. — Т3. — Ч.1. — 471 с. — С. 67—95.

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2013 р.

УДК 336.018

І. П. Васильчук, к.е.н., доц.,
докторант кафедри менеджменту банківської діяльності
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ВАРТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ КОРПОРАЦІЄЮ: ОГЛЯД ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена огляду емпіричних досліджень з найбільш проблемних аспектів впровадження вартісно–орієнтованого управління корпораціями за науковими публікаціями провідних закордонних вчених.

© І. П. Васильчук, 2013

КЛЮЧОВІ СЛОВА: корпорації, вартісно-орієнтоване управління, емпіричні дослідження

АННОТАЦИЯ. Статья посвящена обзору эмпирических исследований по наиболее проблемным аспектам внедрения стоимостно-ориентированного управления корпорациями по материалам научных публикаций ведущих зарубежных ученых.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: корпорации, стоимостно-ориентированное управление, эмпирические исследования

ABSTRACT. The article provides an overview of empirical research on the most problematic aspects of the implementation of value-based management in the praxis of corporations that is based on the scientific publications of leading international scholars.

KEY WORDS: corporations, value –based management, empirical research

Трансформація економічної системи і перехід до нового постіндустріального суспільства, нестабільність, невизначеність зовнішнього середовища та посилення загроз внаслідок циклічного розвитку економіки, виснаження ресурсів, техногенні катастрофи і зростання соціальної напруги ставлять на чергу денну питання адаптації до нових умов цільових орієнтирів, ролі, місії та стратегії розвитку сучасних корпорацій. В умовах високої волатильності фінансових та товарних ринків запорукою довгострокового успіху корпорації є перетворення її в організацію, орієнтовану на стратегію. Саме здатність формувати стратегічні конкурентні переваги, ідентифікувати та використовувати чинники успіху, забезпечувати стійку результативність діяльності корпорації і дозволяють їй стати лідером в жорстокій конкурентній боротьбі. Найбільше відповідає цим завданням нова управлінська парадигма — вартісно-орієнтований менеджмент (англ. Value Based Management, VBM).

Розробці теоретико-методологічних та методичних засад вартісно-орієнтованого управління корпораціями присвятили численні праці провідні закордонні вчені та практики Г. Ешуот, Т. Коллер, Т. Коупленд, Р. Каплан, Дж. Мартін, Дж. Мурін, Д. Нортон, В. Петті, А. Раппапорт, Б. Стюарт. Серед російських та вітчизняних науковців, які займалися питаннями дослідження особливостей впровадження вартісно-орієнтованого управління в діяльність корпорацій, слід виділити А. Бухвалова, Д. Волкова, А. Ємельянова, Р. Ібрагімова, І. Івашковську, О.Мендрула, Т. Момот, О. Терещенка, Є. Шакіну та інших. В більшості публікацій викладено сутність, засади, переваги та недоліки новітньої концепції управління, особливості її ада-

птації до умов діяльності корпорацій. Проте недостатнє поширення вартісно-орієнтованого управління в практиці вітчизняних корпорацій внаслідок необізнаності та недовіри до його ефективності з боку менеджерів та власників зумовлює необхідність дослідження проблемних аспектів впровадження VBM на прикладі емпіричних досліджень закордонних вчених.

Мета статті — провести огляд емпіричних досліджень з проблемних питань вартісно-орієнтованого управління з метою врахування отриманих результатів при його імплементації в практику вітчизняних корпорацій.

Серед проблемних аспектів успішного впровадження вартісно-орієнтованого управління в діяльність корпорацій та його дієвості як сучасної управлінської технології традиційно відносять наступні: вплив вартісно-орієнтованого управління на фінансову результативність корпорацій (англ. Corporate Financial Performance, CFP); взаємозв'язок між максимізацією вартості для акціонерів та інтересами інших зацікавлених осіб (стекйхолдерів, англ. Stakeholders); порівняльна оцінка різних систем вартісно-орієнтованих показників, їх дієвості та поширеності на практиці; доцільність одночасного використання в управлінні традиційних показників фінансової результативності та вартісно-орієнтованих показників тощо. Для отримання відповіді на поставлені проблемні питання проводилися численні емпіричні дослідження, результати яких сприяли подальшому розвитку концепції вартісно-орієнтованого управління.

Ключовим питанням більшості емпіричних досліджень є з'ясування наявності взаємозв'язку між вартісно-орієнтованим управлінням та фінансовою результативністю корпорацій. В роботі Р. Льойга та Ю. Шефера «Огляд емпіричних досліджень з вартісно-орієнтованого менеджменту: Керівництво для поліпшення тестування гіпотез» (Lueg, R., Schäffer, U., 2010) [1], присвяченій огляду проведених емпіричних досліджень з різних аспектів впровадження вартісно-орієнтованого управління зазначено, що у 63 % всіх розглянутих публікацій, автори виявили наявність позитивного причинно-наслідкового зв'язку між вартісно-орієнтованим управлінням та фінансовою результативністю корпорацій. Інші з розглянутих емпіричних досліджень не підтвердили існування позитивного зв'язок між ними. Проте самі Р. Льойг та Ю. Шефер застерігають щодо достовірності отриманих позитивних результатів у випадку більшості досліджень, що пов'язано з різною якістю методик, які дослідники застосовували при перевірці сформульованих гіпотез

[1]. Схоже за проблематикою дослідження проведене П. Йоргом, К. Лодерером, Л. Росом, результати якого викладені в публікації «Максимізація вартості для акціонерів: що менеджери говорять і що вони роблять» (Joerg, P., Loderer, C., Roth, L.,2004) [2]. Автори провели опитування 313 швейцарських корпорацій з приводу дотримання ними меті діяльності, яка передбачає максимізацію вартості для акціонерів. На основі отриманих даних був проведений регресійний аналіз залежності між корпоративними фінансовими результатами та цілями підприємства. Результати дослідження показали, що корпорації, які успішно імплементували в свою діяльність нові управлінські підходи, змогли досягти заявленої цілі, що проявилося у підвищенні ринкового курсу їх акцій [2]. Протилежні результати були отримані К. Шефером (Schaffer C., 2005), який не знайшов позитивного зв'язку між вартісно-орієнтованим управлінням та фінансовою результативністю. При цьому відсутність зв'язку спостерігалася не залежно від того, які вимірники результативності використовувалися — засновані на традиційних показниках з бухгалтерської звітності (наприклад, рентабельність активів) чи на ринкових оцінках (зміна курсу акцій, альфа Дженсона, показник Тобіна) [3]. Проте отримані чисельні емпіричні результати у яких взаємозв'язок був відсутній не дискредитували концепцію вартісно-орієнтованого управління, коло прихильників якої розширюється по всьому світу.

В інших публікаціях з вартісно-орієнтованого управління досліджують, як спрямування стратегічної цілі корпорації на максимізацію вартості для акціонерів впливає на відносини корпорації з іншими групами стейкхолдерів та задоволення їх інтересів. Не зважаючи на протилежні думки, які існують в сучасній теоретичній та аналітичній літературі, Дж. Бугін та Т. Коупленд (Bughin, J., Copeland, T., 1997) [4], отримала підтвердження гіпотези, що у довгостроковій перспективі від максимізації акціонерної вартості виграють не тільки самі акціонери, а й інші стейкхолдери. На прикладі аналізу 2700 компаній Німеччини, Японії та США дослідники виявили, що компанії, які орієнтовані на максимізацію акціонерної вартості, мають вищу продуктивність та рівень росту зайнятості, що в кінцевому підсумку приносить користь внутрішнім стейкхолдерам [4]. Водночас Ф. Ален та інші дослідники (Allen F. et al., 2010) доводять, що корпорації, які орієнтовані на інтереси більшості стейкхолдерів, мають вищу ринкову вартість, ніж ті, що орієнтовані виключно на інтереси акціонерів [5]. Крім того, іншими науковцями більш детально

досліджувалося питання щодо впливу на корпоративну фінансову результативність позиціонування корпорацій як соціально-відповідальних, орієнтованих на інтереси широкого кола внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів. К. Лодерер та інші (Loderer C.et al., 2010) обстежили послання до акціонерів з корпоративного звіту для 1686 публічних компаній з 23 різних країн світу і прийшли до висновку, що лише 35 % великих міжнародних корпорацій проголошують як основну мету діяльності задоволення інтересів тільки акціонерів, 43 % корпорацій визначають як основну мету діяльності корпоративну соціальну відповідальність, а решта надає перевагу іншим цілям [6]. Емпіричне дослідження взаємозв'язку між ціною акцій та традиційними показниками результативності (рентабельністю активів та рентабельністю власного капіталу) для двох груп компаній — першої, що визначили себе соціально відповідальними, та другої, які орієнтуються на задоволення тільки інтересів акціонерів, дозволило авторам зробити висновок про визнання фондовим ринком соціально активної поведінки, що має прояв у підвищенні показників фінансової результативності та ринкової ціни акцій [6]. Таким чином, результати більшості досліджень зумовлюють висновок про необхідність врахування інтересів всіх груп стейкхолдерів при формулюванні цілей і місії корпорацій.

Важливим напрямком емпіричних досліджень є порівняльний аналіз пропонованих різними консалтинговими компаніями конкуруючих систем вартісно-орієнтованих показників та їх поширеності на практиці, а також дослідженням взаємозв'язків між запровадженням окремих із них та зростанням ринкової вартості корпорацій. В цьому напрямку ключовим питанням є перевірка гіпотези щодо більшої придатності вартісно-орієнтованих показників для прогнозування фінансової результативності корпорацій у порівнянні з традиційними показниками. Апологети концепції вартісно-орієнтованого управління Б. Стерн та Г. Стюарт доводять, що вартісно-орієнтовані показники в порівнянні з традиційними показниками, розрахованими за даними бухгалтерської звітності, дозволяють краще визначити ринкову вартість корпорації [7]. Тому саме ці показники мають бути запроваджені в систему управління корпорацією і повинні замінити традиційні вимірники результативності діяльності [8]. Проте, незважаючи на ріст популярності вартісно-орієнтованих показників, традиційні показники все ще широко використовуються на практиці [9]. Більшість до-

сліджень, які доводять переваги вартісно-орієнтованих показників, аналізують взаємозв'язок між ростом ринкової вартості корпорації, що виміряється показником ринкової доданої вартості (англ. Market Value Added, MVA) або курсом (дохідністю) акцій з показником економічної доданої вартості (англ. Economic Value Added, EVA) [8, 10, 11]. Втім, результати цих досліджень суперечать один одному. Так, В. Елалі (Elali, W, 2007) досліджував взаємозв'язок між економічною доданою вартістю, загальною дохідністю акціонерів (англ. Total Shareholder Return, TSR), показником Тобіна (англ. Tobin's Q) та ринковою доданою вартістю. Після проведення ряду мультиваріатних регресій для вибірки із 1000 американських корпорацій, автор встановив наявність взаємозв'язку між усіма досліджуваними показниками та ринковою доданою вартістю, проте найтісніший причино-наслідковий зв'язок спостерігався саме у випадку використання показника економічної доданої вартості [11]. На десятиліття раніше, інші науковці С. Чен і Дж. Додд (Chen, S., Dodd, J., 1997) досліджували наскільки точно такі показники як рентабельність активів, рентабельність власного капіталу, дохід на акцію, економічна додана вартість та залишковий дохід пояснюють зміну у показниках фінансової результативності корпорацій. За результатами емпіричного аналізу показник економічної доданої вартості був визнаний найбільш придатним та точним показником для прогнозування фінансових результатів та ринкової вартості корпорацій [10]. Втім, необхідно наголосити, що замовниками подібних наукових доробок виступала консалтингова група Stern Stewart & Co, що ставить під сумнів незалежність отриманих результатів, оскільки саме ця консалтингова компанія запропонувала показник економічної доданої вартості. Інші консалтингові фірми, розробники конкуруючих вартісно-орієнтованих показників, також намагалися довести їх переваги за допомогою емпіричного аналізу. Так, Е. Олсен та інші (Olsen, E., Stelter D., Xhonneux, P., 2004) опублікували звіт про те, що показник грошової рентабельності інвестицій, який був запропонований компанією Holt Value Associates, та показник загальної дохідності акціонерів, розроблений Boston Consulting Group, демонструють позитивний та значимий зв'язок з ринковою вартістю корпорацій [12]. Таким чином, можна стверджувати, що автори емпіричних досліджень, проведених на замовлення консалтингових компаній, намагаються довести переваги саме певної групи вартісно-орієнтованих по-

казників і це ставить під сумнів безперечну перевагу певної системи вартісно-орієнтованих показників порівняно з іншими. Проте не заперечним є той факт, що на практиці кожна корпорація повинна обирати саме ту модель виміру створеної вартості, яка найкраще враховує особливості її діяльності, стратегії та бізнес-моделі.

Цілий ряд емпіричних досліджень присвячений вивченню ступеня поширеності вартісно-орієнтованих показників у практиці. В ході подібного аналізу досліджувалися галузеві та організаційні особливості діяльності компаній, організаційна структура системи вартісно–орієнтованого управління, його інформаційне забезпечення, система мотивації та винагороди менеджерів тощо. При цьому слід виділити думку М. Хеппеля (Happel, M. A., 2002), який доводить, що у США вартісно-орієнтоване управління набуло значної поширеності, в той час як в інших країнах, зокрема Німеччині, концепція вартісно-орієнтованого управління розглядається як складова системи контролінгу і має лише обмежене використання. В своїх висновках М. Хеппель зазначає, що недостатньо вивченими є методичні та прикладні аспекти розробки стратегії на засадах вартісно-орієнтованого управління, планування результатів та створення адекватних систем винагороди менеджерів [13]. До схожих висновків прийшли науковці Т. Гюнтер і Д. Бейер (Günter, T., Beyer, D., 2001), які досліджували проблеми впровадження вартісно-орієнтованої звітності (англ. Value Reporting). Автори підсумовують, що обсяг та якість інформації, яку компанії оприлюднюють у річних звітах щодо вартісних монетарних та немонетарних генераторів вартості, системи винагороди менеджерів та менеджменту ризиків є недостатніми [14] В свою чергу Ф. Крол (Krol, F., 2009), який вивчає ступінь поширеності вартісно-орієнтованого управління на підприємствах малого та середнього бізнесу, зазначає, що темп та повнота запровадження основних складових вартісно-орієнтованого управління, таких як система вартісно-орієнтованих показників, орієнтація цілей підприємств на створення вартості, методика використання та розрахунку інструментів вартісно-орієнтованого управління, є досить низькою для даної групи компаній [15]. Окремо потрібно відзначити той факт, що результати опитування Ф. Кролем менеджменту досліджуваних компаній показав, що підприємці відзначають позитивний вплив впровадження вартісно-орієнтованого управління на фінансовий успіх їх компаній.

Таким чином, можна зробити висновок, що емпіричні дослідження на тему вартісно-орієнтованого управління дуже відрізняються одне від одного щодо загальної концепції дослідження, методами економетричного аналізу, видом та обсягом вибірки, джерелами та методами збору інформації. Подібні розбіжності у методології дослідження ускладнюють здійснення узагальнень емпіричних результатів. Тому, на думку науковців [1, 5, 8], дуже важливим є стандартизація методів, інформаційного забезпечення емпіричних досліджень та оцінки отриманих результатів. Іншою вадою емпіричних доробок є їх зосередження на дуже вузьких проблемах, хоча концепцію вартісно-орієнтованого управління потрібно вивчати у комплексі (включаючи цілі, стратегії та організаційні структури), з урахуванням усіх взаємозв'язків між його складовими. Крім того автори відзначають наявність важливих, але детально не розкритих аспектів вартісно–орієнтованого управління, таких як особливості його впровадження на нижчих рівнях організаційної ієрархії [1, с. 30—31].

Дослідження ступеня впровадження вартісно-орієнтованого управління для вітчизняних корпорацій виявило, що лише 5 % досліджуваних компаній розраховують вартісно-орієнтовані показники. Близько 30 % великих компаній взагалі не обчислюють середньозважену вартість капіталу і не використовують ставку дисконтування як для цілей вартісно-орієнтованого управління, так і для оцінки бізнес-проектів. Крім того, 16 % компаній зовсім не проводять оцінку інвестиційних проектів, а керівники фінансово-економічних служб 11 % досліджуваних компаній взагалі не чули про такий інструмент, як ставка дисконтування [16].

Виходячи з вищевикладеного, для вітчизняних корпорацій існує нагальна потреба розробки методологічних, методичних та практичних аспектів впровадження засад вартісно-орієнтованого управління, що і зумовлює напрямок подальших досліджень.

Бібліографічний список

1. *Lueg, R., Schäffer, U.,* 2010, «Assessing empirical research on value-based management: Guidelines for improved hypothesis testing», Journal für Betriebwirtschaft 60, 1—47

2. *Joerg, P./ Loderer, C./ Roth, L.* (2004): Shareholder value maximization: What managers say and what they do, Die Betriebswirtschaft, Vol. 64, pp. 335—376.

3. *Schaffer, C.,* 2005, «Führt wertorientierte Unternehmensführung zur messbaren Wertsteigerung?», Diss., Univ. München, Frankfurt a. M

4. *Bughin, J., Copeland, T.,* 1997, «The virtuous cycle of shareholder value creation», The McKinsey Quarterly (2), 1997, 156—167

5. *Allen, F., Carletti, E., Marquez, R.,* 2009, «Stakeholder Capitalism, Corporate Governance and Firm Value», ECGI Finance Working Paper 07-39, 1—35

6. *Loderer, C./ Roth, L./ Waelchli, U./ Joerg, P.* (2010): Shareholder Value: Principles, Declarations, and Actions, Financial Management, 2010. pp. 5—32.

7. *Stewart, G.* (1994): EVA: Fact and Fantasy, Journal of Applied Corporate Finance, Vol. 7, pp. 71—84.

8. *Ittner, C. / Larcker, D. (*2001): Assessing empirical research in managerial accounting: a value-based management perspective, Journal of Accounting and Economics, Vol. 32, pp. 349—410.

9. *Francis, G., Minchington, C.,* 2000, «Value-based management in practice», Journal of Management Accounting 78(2), 46—47

10.*Chen, S., Dodd, J.,* 1997, «Economic Value Added (EVA): An empirical examination of a new corporate performance measure», Journal of Managerial Issues 9, 319—333

11.*Elali, W,* 2007, «EVA and shareholder value creation: an empirical study», PhD thesis, University of Westminster, Westminster Business School

12.*Olsen, E., Stelter D., Xhonneux, P.,* 2004, «Value creators' report: the next frontier — building an integrated strategy for value creation», The Boston Consulting Group, Boston

13.*Happel, M. A.,* 2002, «Shareholder-Value-Ansatz: Implementierungslücke im Controlling deutscher Unternehmen?», Controlling 14(4-5), 275—282

14.*Günter, T. M., Beyer, D.,* 2001, «Value Based Reporting: Entwicklungspotenzial der externen Unternehmensberichterstattung», Betriebs-Berater 56(32), 1623—1631

15.*Krol, F.,* 2009, «Wertorientierte Unternehmensführung im Mittelstand — Erste Ergebnisse einer empirischen Studie», Arbeitspapier Nr. 10-1, Westfälische Wilhelms-Universität Münster

16.Value-Based Management в українських реаліях: чи варто вітчизняним компаніям добре вартувати? [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу:

17.http://ua.prostobiz.ua/biznes/rozvitok_biznesu/statti/value_based_ manageme nt_v_ukrayinskih_realiyah_chi_varto_vitchiznyanim_

Стаття надійшла до редакції 14 травня 2013 р.

УДК 336.71

Л. А. Горбатюк,
аспірант кафедри менеджменту банківської діяльності
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

АКТИВІЗАЦІЯ ПРОЦЕСІВ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ В БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто процеси злиття та поглинання банків в Україні. Проаналізовано основні тенденції та існуючі проблеми цих процесів в нашій країні. Запропоновано шляхи подолання основних проблем.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: злиття та поглинання банків, консолідація, концентрація, реорганізація.

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрены процессы слияния и поглощения банков в Украине. Проанализированы основные тенденции и существующие проблемы этих процессов в нашей стране. Предложены пути преодоления основных проблем.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: слияния и поглощения банков, консолидация, концентрация, реорганизация.

ABSTRACT. The article describes the process of mergers and acquisitions of banks in Ukraine. It analyzes the main trends and challenges of these processes in our country. It suggests ways to overcome the major problems.

KEY WORDS: mergers and acquisitions of banks, consolidation, concentration, reorganization.

Недостатність забезпечення банківськими ресурсами впливає на рівень стабільності та надійності банківської системи в цілому та на конкурентні позиції кожного окремого банку. Одним із шляхів розв'язання проблеми підвищення капіталізації банківської системи України і ефективності діяльності банківського сектору є активізація процесів злиття та поглинання банків. Таким чином, злиття та поглинання виступають важливими інструментами ринкових перетворень у банківському секторі України та сприяють нарощенню капітальної бази банків.

Численні світові дослідження та практика доводять, що процеси злиття та поглинання стосовно українських умов можуть стати вагомим елементом підвищення рівня капіталізації вітчизняної банківської системи України. Зарубіжний досвід підтверджує, що процеси злиття та поглинання сприяють зростанню прибутку через диверсифікацію

© Л. А. Горбатюк, 2013

продукту, зниженню собівартості банківських послуг, підвищують конкурентоспроможність банківської системи країни, здійснюють реструктуризацію неплатоспроможних фінансових інститутів та сприяють зростанню рівня капіталізації банківських установ [1].

Висвітлення комплексних проблем злиття та поглинання в банківському секторі посідає чільне місце в роботах таких закордонних науковців, як А. Берлі, Р. Брейлі, Т. Коупленд, С. Майєрс, Р. Сміт. Також окремі аспекти аспекти цих процесів досліджувались і вітчизняними авторами, а саме М. Алексеєнко, І. Васильчук, З. Васильченко, О. Васюренко, В. Зельник , І. Івасів, В. Міщенко, Т. Момот, Н. Ткачук, Салтиський В. та інші.

Отже, метою статті є проведення аналізу банківського сектору і визначення сучасного стану ринку злиттів та поглинань банків, виокремлення існуючих проблем даного ринку, а також оцінка його перспектив у найближчому майбутньому.

Банківський сектор України активно розвивається, збільшуючи приріст загальних активів в середньому на 12 % в рік (рис. 1). Ще вищими темпами зростають активи, скориговані на резерви під активні операції, а саме у 2012 році вони зросли на 6,4 % — до 1,127 трлн. грн. Так, загальні активи банків, не скориговані на резерви під активні операції, у 2012 році зросли до 1,268 трлн. грн. або до 4,5 %, при цьому в структурі загальних активів кредитні операції становили 63,7 %.

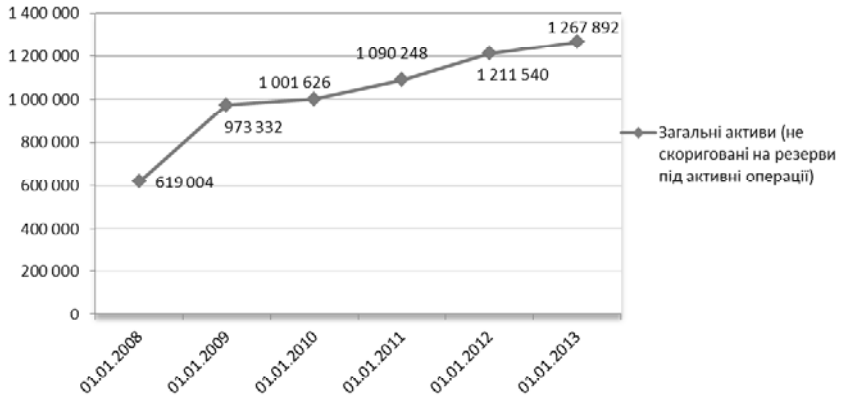

Рис. 1. Загальні активи банківської системи України, млн. грн.*

* За даними НБУ [2]

Антикризові заходи НБУ в сфері банківського нагляду та грошово-кредитної політики сприяли в останні роки підвищенню операційної ефективності банківського бізнесу. Банки посилили баланси, у тому числі і шляхом заходів зі зменшення великих обсягів непрацюючих позик, скоротили витрати та знизили загальні фінансові ризики. Банки з високою капіталізацією суттєво поліпшили структуру позикового капіталу за рахунок продовження термінів кредитування та зниження процентних витрат.

Після трьох років збиткової діяльності (за підсумками 2009—2011 років) вітчизняний банківський сектор вийшов на прибутковий рівень і станом на кінець 2012 року прибуток системи банків становив 4899 млн грн. (рис. 2.) Слід відзначити, серед банків, які продемонстрували найкращий фінансовий результат у 2012 році, такі банки, як ПриватБанк, Укргазбанк, ВТБ Банк, Ощадбанк. У цьому випадку важливо, щоб НБУ забезпечував усі умови для збереження позитивних тенденцій у банківському секторі і надалі докладав максимальних зусиль для успішного функціонування банківської системи України.

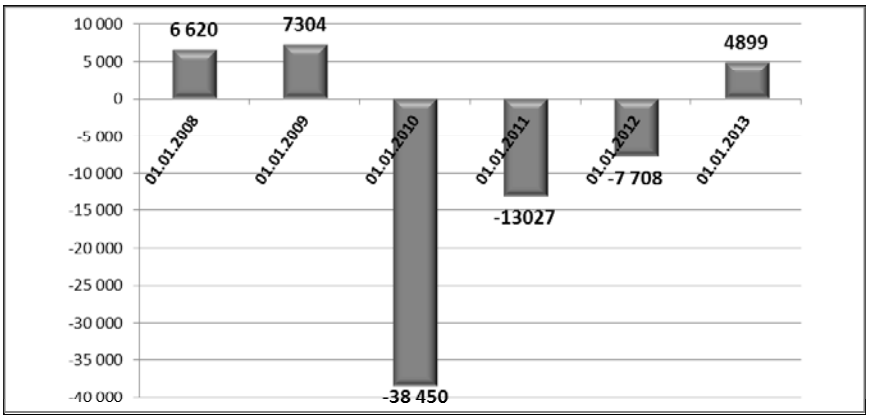

Рис. 2. Фінансовий результат діяльності українських банків, млн. грн.*

* За даними НБУ [2]

Однак, зважаючи на зростання темпів банківських активів, поступове зменшення сукупної заборгованості банків за кредитами та прибутковий рівень діяльності банківської системи, капіталізація банківського сектору України недостатня. Лібералізація ба-

нківської діяльності зумовила створення великої кількості банків з недостатніми обсягами капіталу і клієнтською базою. З метою зростання капіталізації та стійкості вітчизняної банківської системи 15 лютого 2011 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності банків», яким передбачено підвищення вимог до статутного капіталу банків з 75 млн. грн. до 120 млн. грн.[3].

Величина капіталу визначає обсяги активних операцій банку, розмір депозитної бази, можливості запозичення коштів на фінансових ринках, максимальні розміри кредитів, величину відкритої валютної позиції та ряд інших важливих показників, які істотно впливають на діяльність банку [4]. Нарощування капітальної бази банків може відбуватися з різних джерел: емісія звичайних та привілейованих акцій; емісія капітальних боргових зобов'язань (субординований борг); продаж активів, зокрема будівель, споруд, офісів, котрі належать банку, з одночасною довгостроковою їх орендою у нових власників; злиття та поглинання банків тощо.

Важливим кроком до вирішення питання недостатньої капіталізації та інших проблем, що обмежують можливості розвитку ринку банківських послуг, є посилення процесів консолідації українського банківського бізнесу, що розглядається крізь призму банківських злиттів та поглинань, кількість яких в умовах сучасного українського фінансового ринку зростає з кожним роком. Консолідація у банківському секторі обумовлена загальним зростанням економіки країни, глобалізацією фінансових ринків та подальшою інтернаціоналізацією бізнесу в цілому. У світовій банківській практиці злиття та поглинання застосовуються як метод відбору найбільш ефективних та адаптованих до конкурентних умов кредитних установ.

Злиття банків — виникнення нового банку-правонаступника з передаванням йому згідно з передавальними актами всіх прав та обов'язків двох або більше банків одночасно з їх припиненням [5].

Поглинання (приєднання) банків — припинення одного або більше банків з передаванням ним/ними згідно з передавальним актом усіх його/їх прав та обов'язків іншому банку-правонаступнику [5].

В сучасних умовах, злиття та поглинання банків — це складні довготривалі поетапні процеси, що потребують значних матеріальних, фінансових та людських ресурсів. Кожне конкретне злиття або поглинання має свою внутрішню логіку, індивідуальні риси та особливості. Саме тому дослідженню цих процесів присвячено ни-

зку наукових праць. У дослідженнях вчені по-різному намагаються побудувати універсальну схему організації процесів злиттів та поглинань організацій. Однак необхідність подальшого дослідження процесів злиття та поглинання є очевидною. Специфіка проведення цих процесів в українських умовах значно відрізняється від зарубіжної практики і потребує окремого дослідження можливостей використання досвіду розвинутих країн. Отже, надзвичайно актуальним в сучасних умовах є визначення особливостей та тенденцій їх здійснення в умовах вітчизняних реалій.

Загальний ринок злиттів і поглинань в Україні у 2012 р. характеризувався збільшенням кількості за зменшення середньої вартості транзакцій: здійснено близько 150 угод зі злиття та поглинання, що в п'ять разів більше, ніж у 2011 р., але в грошовому вираженні зростання обсягів не відбулося — загальна сума склала близько 5 млрд. дол., що складає 40% від обсягів ринку в 2011 році. Зокрема, у банківському секторі у зв'язку з високими макроекономічними ризиками інтерес до активів вітчизняних банків з боку іноземних інвесторів є низьким, і основні угоди здійснювалися за рахунок активності українських фінансово-промислових груп. Серед найбільших угод банківського сектора у 2012 році варто відзначити продаж Банку Форум СЕБ Банку, що знаходиться у складі «Смарт-холдингу», власником якого є бізнесмен Олександр Адарич.

Хронологічно основні етапи розвитку злиттів та поглинань в Україні згруповані в таблиці 1.

Таблиця 1

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ЗЛИТТІВ ТА ПОГЛИНАНЬ В УКРАЇНІ

Часовий період	Основна характеристика
1993—1998 роки	Масова приватизація державного майна
1998—2003 роки	Перерозподіл власності після кризи 1998 року
2003—2005 роки	Економічне зростання. Висока частка участі держави у процесах злиттів та поглинань
2006—2007 рік	Зростання впливу іноземних інвесторів на роботу банківської системи
2008—2012 роки	Світова економічна криза
2012—…	Нові правила гри на ринку злиттів та поглинань з урахуванням кризових явищ та їх наслідків

Джерело: Розроблено автором

На сьогоднішній день у банківській системі активізація процесів злиття та поглинання об'єктивно обумовлена наслідками світової фінансової кризи. Аналіз найбільш відомих злиттів та поглинань у банківському секторі України дозволив поділити їх на дві групи: перша характеризується процесами об'єднання між невеликими за розмірами капіталу вітчизняними банками з метою уникнення банкрутства або розширення території діяльності; другій групі притаманний викуп вітчизняних банків іноземними інвесторами, що створює загрозу національному суверенітету.

Відповідно до міжнародного досвіду, можна стверджувати, що *консолідація банківського сектору* — це зменшення кількості банків та інших депозитних інститутів з одночасним зростанням розміру та концентрації банків, що залишаються [6].

Процес консолідації розпочався під впливом конкуренції з боку іноземних банків. Слід зазначити, що посилення конкуренції, зокрема з боку іноземних фінансових установ, є дієвим каталізатором банківських злиттів і поглинань у розвинених країнах. Така ж тенденція зараз простежується і в українській банківській сфері. Переважно невеликі банки (частка ринку кожного з яких в середньому менша 0,1 %) знаходяться у вкай складному становищі за браком допомоги з боку держави. Все частіше ці банки стикаються з тим, що змушені або стати об'єктом поглинання, або припинити свою діяльність.

Концентрація банків — це зосередження кредитних ресурсів та операцій у великих та найбільших банках [7].

Реорганізація банку — злиття, приєднання, виділення, поділ банку, перетворення його організаційно-правової форми, наслідком яких є передача, прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступникам [8].

Аналіз особливостей концентрації вітчизняного банківського капіталу, що здійснюється у формі злиття та поглинання банків, дозволяє констатувати той факт, що потенційними кандидатами на злиття або поглинання є ті банки, основна діяльність яких спрямована на обслуговування окремої групи підприємств. Як правило, це банки третьої та четвертої груп. Саме ці банки доцільно реорганізовувати процесами злиття та поглинання, що об'єктивно ставить перед НБУ завдання спрощення правової процедури проведення консолідації капіталу банків.

За останні роки кількість банків помітно зменшилась. Так, станом на 1 січня 2008 року ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій мали 198 банків. Кі-

лькість банків за реєстром станом на 1 січня 2011 року становила 194 установи. Однак, станом на 1 січня 2013 року ліцензію НБУ отримали 176 банків, один з яких мав ліцензію санаційного банку. Зростаючі активи банківського сектора сконцентровані переважно у великих та середніх банків. За даними НБУ у трійку лідерів серед банків, які найбільше наростили активні операції, входять Ощадбанк, Укрексімбанк і ПриватБанк (рис. 3).

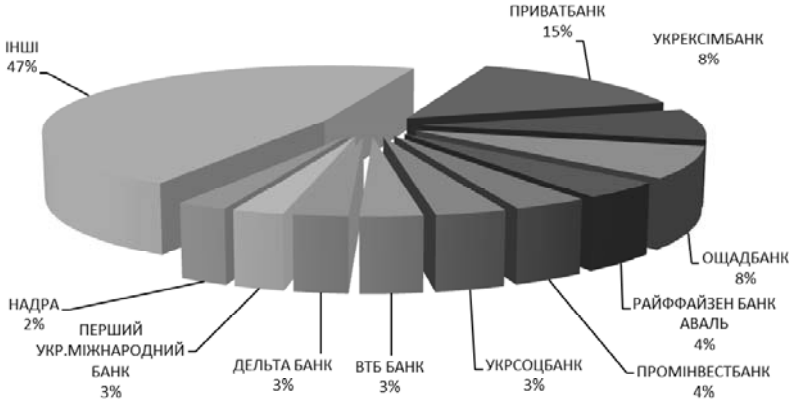

Рис. 3. Концентрація активів серед найбільших українських банків станом на 01.01.2013 р.*

* За даними НБУ [2]

Отже, консолідація вносить значний вклад в розвиток всієї банківської системи шляхом збільшення концентрації банківського капіталу та створення стійкої та висококапіталізованої банківської системи. Слід констатувати, що високо капіталізовані банки мають значні інвестиційні можливості, вони більш ефективно виконують функцію перерозподілу фінансових ресурсів в національній економіці за рахунок економії на масштабах, для них характерна вища стійкість до проявів економічної нестабільності.

Стратегічна консолідація банків передбачає збільшення частки ринку, поліпшення управління ризиками, диверсифікованість, підвищення потенціалу рефінансування. У процесі консолідації між великими банками спостерігається вищий рівень конкуренції, ніж між малими кредитними установами, оскільки вони займають невелику нішу ринку у різних регіонах країни і їх економічні інтереси практично не збігаються з інтересами інших малих банків.

Слід підкреслити, що банківська діяльність є однією з найбільш консервативних в структурі сучасного бізнесу. Консерватизм є однією з обов'язкових умов діяльності банку в будь-якій сфері, у тому числі і при проведенні операцій зі злиття та поглинання. Успішна банківська діяльність передбачає наявність розумного балансу між прибутками та ризиками.

З огляду на необхідність забезпечення стабільності банківської системи, спільною стратегією найбільш ефективних та стійких банків та всієї банківської системи має бути прагнення банків організувати стабільний довгостроковий бізнес, що забезпечується чітко спланованими рішеннями та ефективним управлінням ризиками, а також використанням перспективних фінансових інструментів, що відповідають тенденціям розвитку фінансових ринків та соціально-економічної сфери.

У найближчому майбутньому на динаміку розвитку українського ринку злиттів та поглинань банків впливатимуть стабілізація загальної макроекономічної ситуації (зокрема прогнозованість динаміки валютного курсу), узгодження очікувань покупців і продавців щодо вартості активів українських банків, відновлення стабільності функціонування світових кредитних ринків.

Недостатнє висвітлення теоретичних та практичних аспектів здійснення операцій злиття та поглинання, відсутність глибокого та всестороннього аналізу їх ефективності стримують здійснення масштабних процесів консолідації та укрупнення банків. Актуальними шляхами вирішення цих проблем є забезпечення удосконалення банківського законодавства, активізації ролі банківських асоціацій, посилення регулятивної політики НБУ та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних банків порівняно з іноземними.

Бібліографічний список

1. *Пронін О. Ю.* Особливості процесів злиття і поглинання у фінансово-банківському секторі / О. Ю. Пронін // Фінанси України. — 2005. — № 8. — С. 106—122.

2. Офіційне інтернет-представництво Національного банку України / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798

3. Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності банків від 15.02.2011 р. № 3024-VI / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3024-17

4. *Примостка Л. О.* Фінансовий менеджмент *у* банку: Підручник. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2004. — 468 с.

5. Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників від 12.09.2008 р. № 845/15536 / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0845-08

6. *Лисенко М. Я.* Перспективи консолідації банківської системи України // Теоретичні та прикладні питання економіки. — 2012. — Випуск 27. — Т. 1. — С. 430—435.

7. Економічна енциклопедія «Словопедія» / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://slovopedia.org.ua/38/53402/380924.html

8. Закон України Про банки і банківську діяльність від 7.12.2000 р. № 2121-III / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2013 р.

УДК 339.9

М. І. Зубок,
к.військ.н., професор,
професор кафедри
менеджменту банківської діяльності
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

АНОТАЦІЯ. У статті акцентується увага на сучасних особливостях глобалізації, розглядаються її наслідки для економічного розвитку. Особливе місце відводиться питанням фінансової глобалізації і ролі ТНК в ній. Матеріали статті містять висновки автора щодо перспектив економічної поведінки України в умовах розвитку процесів глобалізації.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: глобалізація, фінансова глобалізація, тенденції глобалізації, ТНК, фінансовий капітал, економічний розвиток.

АННОТАЦИЯ. В статье акцентрируется внимание на современных особенностях глобализации, рассматриваются ее последствие для экономического развития. Особое место отводится вопросам финансовой глобализации и роли ТНК в ней. Материалы статьи содержат выводы автора в отношении перспектив экономического поведения Украины в условиях развития процессов глобализации.

© М. І. Зубок, 2013

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: глобализация, финансовая глобализация, тенденции глобализации, ТНК, финансовый капитал, экономическое развитие.

ABSTRACT. The article focuses on the peculiarities of modern globalization, considered its implications for economic development. A special place is given on financial globalization and the role of Global Company in it. The materials of articles contain the author's conclusions about the prospects for Ukraine's economic behavior in terms of development of the processes of globalization.

KEY WORDS: globalization, financial globalization, the trend of globalization, global companies, financial capital, economic development.

Важливою і ключовою складовою сучасного розвитку світової економіки є прогресуюча глобалізація, яка охоплює не лише всі сфери економічної діяльності, а і поширює свій вплив на суспільне життя, політику, взаємовідносини національних та міжнародних суб'єктів. Разом з тим, сприйняття процесів глобалізації у суспільстві і у світі є неоднозначним, особливо з врахуванням її наслідків, які в останні роки досить наочно продемонстрували як позитивні, так і негативні риси глобалізації. В той же час, глобалізація, незважаючи на те що її ознаки були характерні для міжнародної економіки багато років тому, є порівняно новим явищем для міжнародної спільноти і окремих країн, особливо з врахуванням її динаміки і зміни умов в яких відбуваються глобальні процеси. Тому, глобалізація стала досить актуальним об'єктом наукових досліджень як вітчизняних так і іноземних науковців. Зокрема, сучасним проблемам розвитку ринкових відносин і впливу на них глобальних процесів присвячені роботи Нобелівського лауреата Д. Стиглица, британського соціолога Л. Склейра, американського професора У. Робинсона, глобалізацію як нову модель розвитку цивілізації досліджували російські науковці Михайлов В., Буянов В., та ін.. Впливу глобалізації на безпеку розвитку суспільства приділяли увагу вітчизняні науковці під керівництвом професора Білоруса О.Г., захисту національних інтересів у сфері економіки від негативного впливу глобалізації присвячено монографічне дослідження групи науковців, яку очолював професор Мазаракі А. А. Досить всебічний аналіз суті і сучасних особливостей глобалізації, її впливу на економічний розвиток країн, ролі у формуванні кризових явищ зробили вітчизняні вчені професор Ещенко П. та професор Арсеєнко Т. Окремі питання глобалізаційних процесів зачіпали у сиоїх роботах Козьменко С., Яковец Ю., Іноземцев В., Корпунін В., Володимиров І., Осадчий Ю., Петру-

шенко В. та ін.. Звертає на себе увагу той факт, що більшість праць присвячено розгляду змісту, особливостей глобалізації як нового процесу розвитку та міжнародної інтеграції, деякому аналізу кризових явищ як наслідку глобалізації. В той же час, фундаментальних досліджень з аналізом глобалізаційних процесів як особливого явища у світовому розвитку, вивчення системного впливу глобалізації на всі сфери життєдіяльності та прогнозування перспектив глобальної інтеграції і її наслідків, є небагато. Це вказує на те, що проблема глобалізації є досить об'ємна, а її процеси складними та протирічними, нерідко скритими і з першого погляду незрозумілими. В той же час, враховуючи неоднозначність процесу глобалізації, актуальність дослідження явищ, які її супроводжують та їх закономірностей значно зростає, чим як раз і обумовлюється актуальність даної статті. За мету автор ставить виявлення тенденцій та сучасних особливостей процесів глобалізації, їх впливу на економічний розвиток країн.

Аналізуючи погляди різних авторів на природу формування глобалізації можна взяти за основу два з них: необхідність забезпечення колективного захисту інтересів певних суб'єктів, якими насамперед були держави і прагнення до розширення ринків збуту та збільшення прибутку.

Враховуючи ж, що інтереси переважної більшості суб'єктів концентрувались у сфері отримання прибутків, то можна вважати, що природа глобалізації походить саме від інтересів, пов'язаних з збереженням та збільшенням прибутків, тобто носить виключно економічний характер. В той же час, реалізація інтересів конкретних суб'єктів здійснювалась в умовах існування інших суб'єктів з ідентичними інтересами. Необхідність безпечного співіснування всіх суб'єктів зумовило інтеграцію їх можливостей і зусиль по формуванню більш сприятливих умов спільної діяльності і розвитку. Основними формами інтеграції стало співробітництво і взаємодія. Так з'явились військові блоки і торгові союзи, фінансові об'єднання, громадські і політичні міжнародні організації. Поступово у вказаних об'єднаннях стали виявлятись домінуючі суб'єкти, найбільш привабливі сфери співробітництва, більш впливові інструменти. Довгий час такими інструментами виступав товар, його власники диктували умови співіснування, правила взаємовідносин, поступово розширюючи свій вплив у своєму співтоваристві, а інколи і за його межі. У наступному інструментами впливу ставали технології і звичайно гроші як все-

охоплюючий інструмент взаємовідносин та впливу. Останнім часом на провідне місце серед інструментів впливу стали презентувати інформація та її технології. А поєднання фінансових та інформаційних інструментів дало можливість впливати практично на будь-яку сферу взаємовідносин: політичну, економічну, соціальну, ідеологічну і т.д. Фінансову частину інструментів найбільш ефективно представляють американський долар і цінні папери потужних іноземних компаній та банків, а інформаційну — технології інформаційно-психологічного впливу. Враховуючи, що накопичення вказаних інструментів у різних суб'єктів проходило не однаково, сфери впливу стали розділятись, насамперед з врахуванням інтересів зазначених суб'єктів: фінансова сфера — в бік є економічної експансії, інформаційна — до політичного впливу. Подальший розвиток такої ситуації призвів до того, що співпрацюючи і взаємодіючі суб'єкти все більше ставали самостійними, різниця їх інтересів була все більш помітною, а прагнення до поширення інтересів було досить активним та наполегливим. Межі, в яких діяли зазначені суб'єкти, відповідно до умов інтеграції стали гальмувати розвиток їх інтересів. За таких умов діяльність вказаних суб'єктів все більше приймала характер глобальної, поширюючись практично на всі континенти. При цьому, концентрація фінансових інструментів у власності окремих суб'єктів, насамперед банків і великих фінансово-промислових об'єднань досягла таких обсягів, що зумовила можливість здійснювати домінуючий вплив глобального характеру не лише на економічну сферу, а і на інші сфери та суб'єктів, що здійснюють у таких сферах свою діяльність. Так з'явились величезні фінансові і фінансово-промислові транснаціональні компанії, (ТНК) які спираючись на свої, насамперед фінансові можливості стали активно впливати як на внутрішню, так і на зовнішню політику окремих держав, в т.ч. і тих в яких такі компанії знаходяться, стан, шляхи і темпи розвитку різних галузей економіки як на внутрішніх так і зовнішніх ринках, можливості і напрямки розвитку окремих суб'єктів.

Аналізуючи роль ТНК у глобальній економіці вітчизняні науковці Ещенко П. С. та Арсеенко А. Г. зокрема вказують, що більше половини великих економік у світі складають на держави, а ТНК. Із 166 таких суб'єктів — 106 це ТНК і лише 60 — країни [1]. Наявність практично необмежених можливостей дала змогу ТНК здійснювати свій вплив не лише за допомогою фінансового

ресурсу, а і розробляти та використовувати інформаційно-психологічні технології переконання, обґрунтування, демонстрації у взаємовідносинах з різними суб'єктами, в т. ч. і з керівництвом окремих країн. У випадках, особливого загострення інтересів, ТНК можуть за допомогою інформаційно-психологічних технологій провокувати соціальні конфлікти, аж до військових дій, насильницького усунення національних урядів як це було у Лівії, Іраку. Тобто, арсенал інструментів глобального поширення інтересів ТНК щоразу розширюється і стає таким, що протистояти їм практично неможливо, принаймі окремо взятому суб'єкту чи навіть країні. Сьогодні ТНК стали практично єдиною домінуючою силою у міжнародних відносинах, здатною впливати на ситуацію в окремих регіонах світу (поки що), в т. ч. і шляхом формування і реалізації рішень міжнародними організаціями.

Тут слід звернути увагу на одну особливість сьогоднішньої поведінки ТНК. Останні можуть забезпечувати свій вплив на окремих суб'єктів, країни, регіони, ситуацію в них не лише через регулювання фінансових потоків, але і через їх обмеження або ж припинення, створюючи тим самим фінансовий вакуум. За таких умов, посилюючи інформаційний вплив на суб'єктів та ситуацію ТНК змушують їх до поведінки більш прийнятної для ТНК. Тобто, глобалізаційні процеси, це не лише поширення товарного, технологічного чи фінансового впливу у певних сферах чи регіонах, але і штучне створення певного їх дефіциту, оскільки і перше і друге здійснюється задля забезпечення реалізації інтересів ТНК у відповідній сфері, регіоні чи країні. Тобто, глобалізаційні процеси в одному випадку можуть бути пов'язані з формуванням у певних суб'єктів переконання щодо необхідності отримання іноземних інвестицій, кредитів, технологій виробництва, продукції, а в іншому — через застосування відповідних інформаційних технологій викликається занепокоєння та страх залишитись без таких інвестицій, кредитів і т. д. І в першому і в другому випадках зумовлюються рішення на користь інтересів ТНК.

Таким чином, те що ми сьогодні спостерігаємо в Україні, в т.ч. і вихід іноземних банків з країни, скорочення іноземних інвестиційні ні в якому разі не говорить про те, що Україна вийшла із зони впливу глобалізаційних процесів. Спад тиску іноземного капіталу, у такій країні як наша це також прояв глобального інтересу ТНК і цілком можливо, що в даний час формуються нові види глобальної експансії. Оскільки метою глобальної системи є включення все бі-

льшої кількості споживачів її продуктів як гарантія розвитку системи, однозначно будуть знайдені нові способи і сфери глобалізаційного впливу. Тут можна чекати посилення пропаганди споживацтва в соціальній і економічній сфері і формування для цього умов (як боротьби за інтереси народу) — в політичній. Цілком можливо, що вплив глобалізації посилиться у соціальній сфері і сфері сільського господарства, особливо коли будуть усунені правові перепони щодо продажу землі. Приклади перетворення у товар таких соціальних благ як освіта і охорона здоров'я ми вже випробували. І в одну і в іншу галузь товарні відносини вже прийшли. Замість лікування і навчання як соціального блага ми отримали відповідні послуги, звичайно ж платні. Отримання прибутків із цих галузей стало інтенсивним завдяки використанню іноземних (не завжди корисних і адекватних для нас) технологій, порад, рекомендацій, прикладів лікування і навчання.

Є необхідність звернути увагу ще на одну особливість сучасної глобалізації, а саме перехід її процесів в інтелектуальну сферу. Інформатизація, яка супроводжує процеси глобалізації суттєво змінила їх якісні характеристики. Розглядаючи фінансовий капітал як один із інструментів глобального впливу слід звернути увагу на його трансформацію у віртуальний фінансовий капітал. А це посилює у свою чергу таку його характеристику як фіктивність. Вербалізація фінансового капіталу доповнює економіку новим сектором, а саме сектором електронних трансакцій. Тобто, з'являються так звані віртуальні гроші, можливості застосування яких на ринку є не обмеженими. Така ситуація дала змогу використовувати гроші на основі фіктивної вартості і отримати прибуток обмежуючись кредитною емісією та фінансовими спекуляціями. Останні здатні формувати надприбутки, але не здатні утворювати додаткову вартість, що знецінює такі прибутки в силу нездатності їх забезпечувати розвиток. За результатами фінансових спекуляцій не утворюється продукт який би містив у собі додаткову вартість. Якщо брати за такі продукти цінні папери, що фігурують у операціях фінансових спекуляцій, то слід зазначити, що ціна на них може суттєво відхилятись від їх реальної вартості і залежати від відповідного маневрування ними при їх продажу.

Поширення інформатизації процесів глобалізації робить їх менш керованими і недостатньо передбачуваними. Як можна бачити з аналізу причин та розвитку останньої фінансово-економічної кризи процес розвитку глобалізації стає все більш незалежним і все більш

відходить від впливу і контролю суб'єктів, які його ініціювали. Теорія попиту і пропозиції як ідеологія розвитку ринкової економіки уже не може пояснювати певні події, які відбуваються у глобальному економічному процесі. Надприбутки створені у віртуальних фінансах не призводять до затоварювання ринків і зменшення попиту на віртуальні фінансові інструменти. В той же час як створення, так і використання таких інструментів не зумовлюється попитом на них. Доходи, отримані від фінансових спекуляцій не завжди дають об'єктивну характеристику фінансового стану конкретних суб'єктів. Капітал став все більше відокремлюватись від реальної економіки як у сфері його накопичення, так і у сфері використання. Дослідження, проведені науковцями Цюріхського університету показали, що в центрі глобальної економіки знаходяться 1318 компаній, 147 з яких контролюють 40% сукупного багатства у загальній корпоративній мережі. Більшість із вказаних 147 компаній є фінансовими інститутами [1]. Такі тенденції у розвитку глобалізації є досить небезпечними оскільки можуть призводити до значної соціальної поляризації, посилення нерівності, навіть на рівні країн, зростання бідності та зниження національної безпеки. Тут під загрозу підпадають принципи демократії: свобода, рівність, соціальна справедливість та ін. Крім того, такі тенденції це шлях до глобальної кризи, але не лише економічної, а і кризи соціальної, політичної, яка може охопити значну частину країн світу, якщо не всі.

Посилання деяких економістів на можливість застосування нових правил і законів розвитку глобалізації як перехід до нової економічної сфери співіснування на основі т. з. інформаційної економіки мало в чому вирішіть проблему. Інформатизатори від економіки, створюючи і пропонуючи на ринок та у суспільство нові продукти (фінансові інформаційні інструменти, форми ринкової та соціальної поведінки, масову культуру та ін..) працюють на віртуалізацію економіки в основі якої знаходяться інтереси відомих фінансових пірамід. Більш того, віртуальна ситуація створена на основі використання сучасних інформаційних технологій формує ілюзію благополуччя та перспективи і тим самим позбавляє можливості реально оцінити суть такої ситуації і її майбутні наслідки.

Міфічність, яка супроводжує глобальні процеси можна простежити на прикладі України в період з 2005 по 2010 р. Починаючи з 2005 року в країні відбувається активна експансія іноземного капіталу, переважно в банківській системі. Необхідність залучення іноземного капіталу подається як позитивна і своєчасна допомога, зок-

рема з точки зору отримання в економіку країни дешевих іноземних ресурсів. В той же час як відомо стрімке зростання іноземного капіталу у структурі капіталу банківської системи України не призвело до здешевлення кредитних ресурсів для реального сектору економіки чи до залучення прямих інвестицій у пріоритетні галузі економіки. Навпаки, відбулась небезпечна концентрація спекулятивного капіталу у вигляді коротко і середньострокових валютних кредитів на ринку нерухомості, автомобільному та споживчому ринках. У свою чергу це призвело до зростання цін на базові товари цих ринків та до небезпечної деформації торговельного балансу країни, дефіцит якого на кінець 2008 року склав майже 15 млрд. дол.. США. Сюди ж слід додати значну доларизацію кредитних відносин коли біля 80% іпотечних кредитів номінувались в іноземній валюті [2]. В той же час, в умовах розгортання в України фінансово-економічної кризи допомога материнських структур іноземних банків за рідким виключення була зовсім незначна і не покривала в повному обсязі відтік коштів з їх дочірніх компаній, розташованих в Україні. Тобто міф про забезпечення ліквідності іноземних банків за рахунок коштів материнських компаній так і залишився міфом. Глобалізаційні процеси добре спрацьовують на етапі завоювання ринків і під час першочергового вкладання капіталу. Як раз у цей період здійснюється активне інформаційне супроводження глобальних процесів та висвітлення переваг глобалізації і її досягнень. Після того як починають спрацьовувати негативні наслідки фінансових спекуляцій ринок для ТНК стає не цікавим. А враховуючи, що для ТНК ринком є практично весь міжнародний економічний простір, вони переносять центр своєї уваги на інші регіони, у інші сфери. Виходячи з того, що інтереси ТНК як і їх можливості мають практично не обмежений обсяг можна говорити про наявність в глобалізаційних процесах певної тенденції розвитку. Разом з тим цей розвиток не є прямолінійним. У ньому присутні зміни напрямів, навіть до руху у зворотному напрямі. Але досягаючи певної стадії поступального руху тенденції розвитку відновлюються уже на більш високому рівні. Маємо такий собі розвиток по спіралі.

В той же час, постає нове питання — чим завершиться глобалізація? Який кінцевий її результат? Чи призведе вона до однорідності і цілісності світу? Чи може до глобального поділу цивілізації, у якому будуть зверх багаті і зверх бідні нації, країни, регіони? Поки що глобалізація подає приклади як раз останнього варіанту. Враховуючи, що світовий економічний простір є неоднорідним перева-

но через наявність технологічної нерівності, країн, економічні суб'єкти, використовуючи свої технологічні переваги експортують наукоємні товари до країн, регіонів з меншим рівнем розвитку, отримуючи при цьому зверх прибутки. Розвиток країн, регіонів за рахунок участі розвинутих країн і економічних суб'єктів практично не спостерігається, так як кошти саме в розвиток таких країн і регіонів не вкладаються, оскільки таким шляхом досягти швидких і високих прибутків проблематично. За таких умов прогнози довгострокового розвитку глобалізації, а тим більше кінцевої її мети поки що зробити складно, при наймі достатньо обґрунтовані.

Реальність ситуації полягає в тому, що глобалізація забезпечує свій розвиток на основі передових технологій, нових знань, наукових досягнень. З цієї точки зору можна говорити, що глобалізація несе в собі суттєвий прогрес. Але чи не виявиться такий прогрес руйнівним? Аналізуючи процеси, які на даний час відбуваються у країнах Європи, пострадянського простору, інших країнах, яких тим чи іншим чином торкнулась глобалізація, можна бачити суттєве загострення соціальних проблем, проникнення у суспільство на властивих йому ідей і цінностей, моделей поведінки, порушення стабільності економічного розвитку, попадання окремих країн у залежність перед іншими, більш розвинутими країнами. Негативними наслідками глобального прогресу насамперед може стати глобальне безробіття. Прогнозується, що для функціонування світової економіки у цьому столітті буде достатньо 20% населення [3]. Втрата роботи більш ніж 80 % працездатного населення зумовить масову міграцію, що само по собі є загрозливим явищем, т. я. може зумовити різного роду негаразди міжетнічного характеру.

Технічний прогрес, заснований на інформаційних, комп'ютерних, нанотехнологіях, при його масштабному поширенні, за певних умов може досягти такого рівня розвитку коли штучний інтелект утворить суттєві переваги і подальше його використання може опинитися поза контролем осіб його створивших. Хоча це зараз може сприйматись як певна фантазія, але якщо ми повернемося хоча б на 100 років назад, то порівнюючи сьогодення з минулими роками багато з яких фантазій стали дійсністю. Тим більше, що сучасний прогрес базується на значно більш досконалій технічний основі чим у минулому і його рушійною силою є безмежний інтерес ТНК.

За таких умов, певна частина науковців як вітчизняних, так і іноземних генерують ідею керованої глобалізації, введення у її

розвиток відповідних механізмів управління її процесами. Тобто прогрес глобалізації у залежності від ситуації має певним чином стримуватись, причому стримуватись штучно. На певних етапах мають вживатись заходи деглобалізації. Як приклад, наводяться рішення банків США, Канади та Європи про скорочення своїх іноземних філій або ж створення дочірніх банків та компаній з власною капіталізацією [4]. Тут цікавою є думка про необхідність поетапного розвитку глобалізації і на часі саме регіональна глобалізація, яка розуміється як економічне зближення і взаємодія країн певного регіону (Європейський союз, Євразійський союз), створення регіональних структур, які у майбутньому можуть стати самостійними центрами світового господарства [5]. Тобто, така собі глобалізація регіонального масштабу. В той же час, на сьогодні можна говорити, що процеси регіональної і світової глобалізації функціонують паралельно. Причому, якщо регіональну глобалізацію очолюють певні країни (регіональні економічні лідери) то світову — ТНК і не в інтересах останніх стримання глобалізації. Спостерігаючи за сьогоднішніми глобальними процесами можна бачити, що і в першій і в другій ситуації існують певні проблеми. Якщо регіональна глобалізація, прагнучи до вирівнювання розвитку країн на цьому шляху стикається з внутрішніми проблемами країн, то світова глобалізація більш за все має проблеми, що виникають від досягнення промислової критичної маси, яка необхідна для забезпечення глобальної конкурентоздатності. Тобто, ні в першому випадку(керована глобалізація), ні в другому (саморозвиваюча глобалізація) досягти абсолютних переваг та уникнути негативів досить складно і на даному етапі розвитку міжнародного співробітництва практично неможливо. Важливу роль тут має бути відведено більш глибоким дослідженням особливостей глобалізації, її історичного розвитку, вивченню досвіду глобальної (на регіональному чи світовому рівні) поведінки країн та економічних суб'єктів. Рішення мають бути як ніколи виваженими, економічно та політично обґрунтованими, базуватись на об'єктивній інформації. В той же час процеси глобалізації не дозволяють стояти осторонь, уникати участі у них. Глобалізація — всеохоплюючий процес, яким характеризується сучасний етап розвитку цивілізації. Тут головне знайти найбільш оптимальний варіант. Враховуючи можливості країни ми не можемо розрахувати, що лише участь у глобалізаційних процесах регіонального чи світового масштабу дасть нам необхідні префе-

ренції. З чим ми можемо входити в глобальний процес? Однозначно що це входження не повинно бути за рахунок однієї якоїсь сфери: сировини, робочої сили, окремих видів товарів чи ще чогось. Поки що ми можемо здійснити входження в глобальний процес через надання міжнародним фінансам своєї економічної бази, виключивши при цьому всі перешкоди на шляху надходження коштів та забезпечивши надійний контроль за їх використанням, насамперед в інтересах нашої країни. В той же час іноземний капітал не повинен мати в Україні абсолютної свободи. З цієї точки зору його участь у процесах глобалізації в Україні має бути обов'язково врегульованою, з тим щоб зазначений капітал не став засобом руйнування країни. Важливою умовою входження іноземного капіталу і інтеграції України в глобальний процес має стати баланс інтересів. З точки зору диверсифікації ризиків входження країни в процес глобалізації, засобами за допомогою яких іноземні компанії можуть проникати на ринок України, можуть бути крім капіталу, технології та об'єкти виробництва. Україна ж у свою чергу може надавати сировинні ресурси, робочу силу, необхідну для створення вказаних об'єктів територію.

В той же час, необхідно мати на увазі що глобалізація носить системний характер і разом з капіталом, технологіями, виробничими процесами до нас прийдуть відповідні відносини, особлива поведінка та особливий менталітет, які будуть трансформовані не тільки на ринок, а і у суспільство, Тобто, країна має швидко адаптуватись до умов глобалізації. Ця адаптація буде зачіпати всіх суб'єктів країни: населення, громадські та політичні об'єднання, державні органи. Сьогодні ми чекаємо іноземних капіталів, технологій, виробництва, а що ми будемо робити коли все це у нас з'явиться? Чи готові ми адекватно сприйняти наявність всього цього в країні? І в які термін ми можемо досягти необхідного рівня адаптації? Відповідь поки що знайти складно. Але ми чекаємо іноземних коштів!?

Таким чином, маємо констатувати наступне: глобалізація є без зворотній і об'єктивний процес, один із етапів розвитку цивілізації, ринковий характер глобалізації спрямував її у фінансову сферу, створивши особливу форму глобального процесу — фінансову спекуляцію; рушійною силою глобалізації стали інтереси економічних суб'єктів , насамперед — ТНК; результати глобальних процесів більшою мірою призводять до розшарування країн, регіонів, націй по доходах та рівню життя; особливістю сьогоднішнього осмислення глобалізації є формування думки про необхідність ре-

гулювання глобальних процесів і недостатність ринкових механізмів для стримання руйнівних наслідків глобалізації; враховуючи що глобалізація черговий етап розвитку людства Україна не може бути осторонь глобалізаційних процесів , але її участь має бути достатньо зрозумілою і контрольованою.

Бібліографічний список

1. *Ещенко П., Арсеенко А.* Куда движется глобальная экономика в XX1 веке. Монография. — К.: Знания Україна, 2012. — 479 с.

2. Уроки банківської кризи 2008-2009 років і шляхи стратегічної трансформації банківської галузі України. Аналітична записка експертної групи і Інформаційно-аналітичного центру АУБ //Електронний ресурс. — Режим доступу: aub.org.ua

3. *Мартин Г., Шуман Х.* Западная глобализация: атака на процветание демократии. Пер. с нем. М.: АЛЬПИНА, 2001. — 202 с.

4. *Корчинский В.* Развитие экономического эгоизма: почему рынки отвернулись друг от друга // Електронний ресурс. — Режим доступу: www.companion.ua

5. *Козьменко О.* Финансовая глобализация и перспективы банковских структур // Електронний ресурс. — Режим доступу: dspace.uabs.edu.ua

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2013р.

УДК 336.71.078.3

В. І. Козлов,
аспірант кафедри менеджменту банківської діяльності
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ВПЛИВ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРІВ НА СТАБІЛЬНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

АНОТАЦІЯ. Досліджено вплив макроекономічних факторів на стабільність банківської системи. Виділено перелік найбільш впливових факторів, визначено характер їх впливу на стабільність банківської системи. За результатами аналізу побудовано класифікаційне дерево, яке дозволяє класифікувати банківську систему країни як стійку до потрясінь чи ні.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: стабільність, банківська система, фактори, класифікаційне дерево, стійкість.

© В. І. Козлов, 2013

АННОТАЦИЯ. Исследовано влияние макроэкономических факторов на стабильность банковской системы. Выделен перечень наиболее влиятельных факторов, определен характер их влияния на стабильность банковской системы. По результатам анализа построено классификационное регрессионное дерево, позволяющее классифицировать банковскую систему как устойчивую к потрясениям или как неустойчивую на.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: стабильность, банковская система, факторы, классификационное дерево, устойчивость.

ABSTRACT. The impact of macroeconomic factors on soundness of a banking system is studied in the article. Using the statistical approach the list of the most important factors is made and characteristics of their impacts are defined. Using results of the statistical analysis, the classification tree is created.

KEY WORDS: stability, soundness, banking system, factors, classification tree.

Глобальна фінансова криза 2007 року стала причиною приділення науковцями значної уваги питанню прогнозування та попередження кризових явищ в економіці та в банківській системі. Практика регулювання фінансового сектору, управління ризиками в банках та інформаційна інфраструктура постійно розвиваються, але, не зважаючи на це, фінансові кризи відбуваються, що вимагає детального дослідження банківської системи, регулятивного середовища, динаміки макроекономічних показників та пошуку шляхів мінімізації ризику реалізації кризових явищ в банківській системі.

Дослідженню проблеми забезпечення стійкості банківської системи приділено значну увагу як в Україні, так і за її межами. В Україні дослідженнями на дану тему займаються: О. В. Дзюблюк, Ж. М, Довгань, В. О. Зінченко, В. В. Коваленко, О. Л. Малахова, Л. О. Примостка та інші. Серед закордонних авторів проблему стійкості банківської системи досліджують: Т. Бек, Ф. Валенсіа, А. Деміргуч-Кунд, Л. Лавен, К. Лунд-Єнсен, Л. Ратновскі, П. Хонохен, М. Чіхак та інші.

В цій статті досліджено вплив основних фінансових та економічних факторів на стійкість банківської системи. Основною метою дослідження є визначення найбільш значимих факторів, які впливають на ступінь вразливості банківської системи до внутрішніх та зовнішніх загроз. Для цього для 101 країни відібрано низку показників, які описують стан економіки в цілому та банківської системи зокрема.

Кожен показник було застосовано в декількох моделях і відібрано ті змінні, які виявилися найбільш значимими, такими, що дозволяли найбільш точно класифікувати кожен випадок як кризовий чи ні. [3] В результаті виявлено 24 фактори, частину з яких розглянуто нижче.

Показник, який характеризує стан банківської системи, розраховано Л. Лавеним та Ф. Валенсіа. Це бінарна змінна, що приймає значення 0 у випадку відсутності системної банківської кризи та 1 у випадку її наявності. Автори визначали кризовий стан як такий, в якому банківська система стикається з великою кількістю банкрутств, відтоком депозитів, в той же час, центральний банк вимушений вжити антикризові заходи (депозитні канікули, великі обсяги рефінансування банків, тощо). Додатковими вимогами є висока частка неповернених кредитів в кредитному портфелі та виснаження капіталу банківської системи [2, с 3].

Серед найбільш значимих факторів присутні як внутрішні, так і зовнішні по відношенню до банківської системи. Це відповідає існуючим теоретичним поглядам на природу циклічності розвитку банківської системи, згідно з якими попит на кредитні ресурси зростає саме внаслідок бажання економічних суб'єктів інвестувати кошти з метою отримання додаткового прибутку. Логічно припустити, що даний процес відбувається на фазі економічного зростання. Після досягнення цінами на активи максимального рівня, економічні суб'єкти починають продавати їх, отримуючи протягом певного часу додатковий прибуток. В результаті ціни на активи знижуються і починається паніка. Перед початком банківської кризи відбувається уповільнення економічного зростання, що ускладнює повернення економічними суб'єктами позичених коштів. [1, с. 46]

Це частково підтверджується і аналізом динаміки темпів зростання реального ВВП. На точковій діаграмі позначено темпи річного зростання ВВП для кожної країни з вибірки. Всі значення зростання реального ВВП розбито на дві групи, перша з яких складається з країн, які в 2008 році не зазнали банківської кризи (бінарна змінна дорівнює 0), а друга — з країн, де банківська криза відбулась (рис. 1). Показник річного зростання ВВП взято з лагом в один рік.

Аналіз діаграми дозволяє зробити висновок, що країни із високими темпами зростання ВВП в короткостроковій перспективі схильні до банківських криз в меншій мірі, ніж країни із низькими темпами зростання ВВП. Адже більшість значень темпів приросту ВВП для країн, де відбулась банківська криза, не перевищує 10 %, в той час як значна частка значень для країн, де кризи не відбулось, лежить вище відмітки у 10 %. Існує декілька варіантів пояснення такої залежності. Першим поясненням є те, що значна частка країн, які в 2008 році зазнали системної кризи, відноситься до країн із розвиненою економікою, для яких характерні

невисокі темпи зростання ВВП. Другим — можливість того, що перед початком фінансової кризи зростання ВВП уповільнюється. Але самі по собі темпи зростання економіки не можуть розглядатись як фактор, який провокує початок банківської кризи. [5, с. 3] Для значної частини країн, де кризи не відбулось, також були характерні невисокі темпи зростання реального ВВП. Це означає, що вплив макроекономічних факторів призводить до банківської кризи (за виключенням дуже суворих потрясінь) лише за наявності вразливих місць та дисбалансів в самій банківській системі.

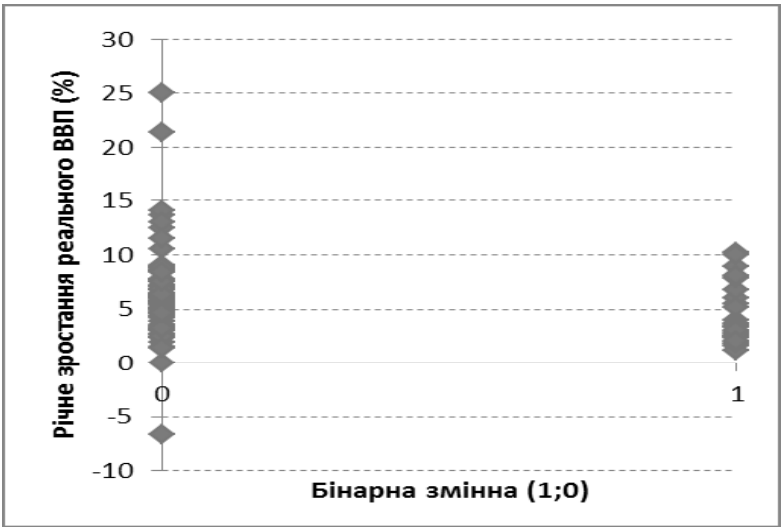

Рис. 1. Залежність між зростанням реального ВВП та вразливістю банківської системи

Одним з таких дисбалансів є надмірні обсяги кредитування економіки. Масштаби банківського кредитування характеризує показник відношення обсягів кредитування банками нефінансових корпорацій до ВВП. Показник взято з лагом в один рік з метою запобігання невірного трактування результатів банківської кризи та її причин. Аналіз статистичної інформації свідчить про підвищення ризику виникнення банківської кризи за умови надмірних обсягів кредитування економіки (рис. 2).

Аналіз діаграми дозволяє зробити висновок, що надмірні обсяги кредитування економіки підвищують небезпеку реалізації кризових явищ в банківській системі, оскільки жодне значення розрахованого показника для країн, які не зазнали банківської кризи, не перевищує 150 % ВВП. Разом з тим, значна частина значень для країн, де банківська криза відбулась, лежить на проміжку від 150 % до 200 % ВВП. Це дозволяє стверджувати, що перевищення обсягу портфеля кредитів нефінансовим компаніям понад обсяг ВВП більше, ніж на 50—55 %, підвищує вразливість банківської системи.

Рис.2. Залежність між масштабами кредитування економіки та вразливістю банківської системи

Важливе значення має і динаміка цього показника. Так, К. Лунд-Єнсен визначив межу приросту відношення наданих банками резидентам кредитів до ВВП у 4,9 %. Перевищення цієї межі сигналізує про підвищення небезпеки виникнення банківської кризи [6, с. 22].

Важливим вразливим місцем банківської системи в сучасному світі є ступінь її зв'язку з іншими банківськими системами. М. Чіхак та інші автори розрахували міру центральності за власним вектором (eigenvector centrality) для банківських систем ба-

гатьох країн. Цей показник характеризує ступінь зв'язку одного елемента системи, представленої у вигляді графу (в даному випадку — це глобальна фінансова система) з іншими елементами. Авторами розраховано окремо міру зв'язку банківських систем з боку активної частини балансу та з боку пасивної частини балансу. [4, с. 205] Обидва показники є статистично значимими предикторами і підвищення обох показників є свідченням зростання вразливості банківської системи. На точковій діаграмі відображено зв'язок між мірою пов'язаності банківської системи з іншими банківськими системами з боку пасивів та її вразливістю (рис. 3.).

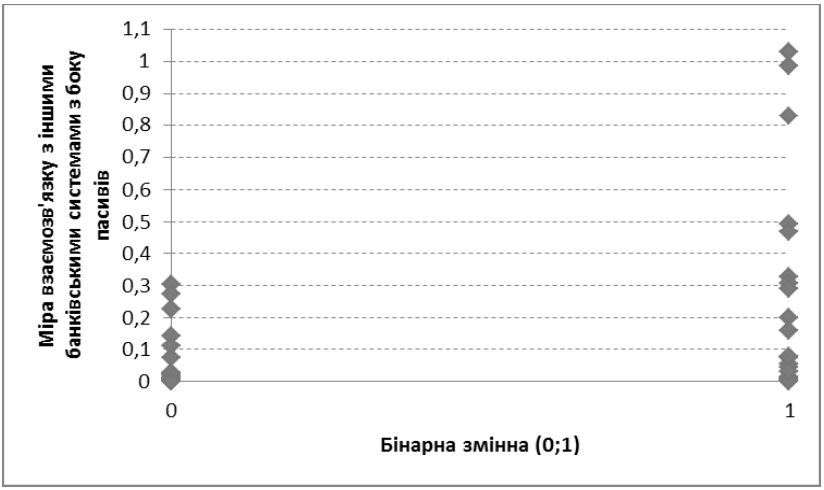

Рис. 3. Зв'язок міри взаємозалежності з іншими банківськими системами з боку пасивів та показника системної банківської кризи

Із наведеного графіку видно, що із зростанням зв'язку з іншими банківськими системами, зростає ризик системної банківської кризи в країні. Видно, що для країн, які не зазнали банківської кризи, жодного разу не спостерігалося значення міри зв'язку, яке перевищує 0,4. Очевидно, що перевищення показником значення 0,8 пов'язане із різким зростанням ризику виникнення банківської кризи в країні.

Отже, отримані результати дозволяють стверджувати, що в сучасному світі на стан банківської системи впливає не тільки циклічність національної економіки, але і стан економік та бан-

ківських систем інших країн. Це вимагає прийняття заходів для обмеження можливого ефекту розповсюдження ризику втрати стійкості банківськими системами інших країн на національну банківську систему.

Для оцінювання ризику швидкого відтоку ресурсів з банківської системи (особливо — валютних ресурсів) доцільно проаналізувати достатність обсягу ресурсів центрального банку. З цією метою розглянемо такий показник, як відношення грошового агрегату М2 до загального обсягу золотовалютних резервів країни [7]. Із наведеної діаграми видно, що перевищення обсягу агрегату М2 резервів ЦБ більше, ніж в 20 разів, підвищує ризик виникнення банківської кризи в країні, оскільки більшість значень даного показника для країн, де банківської кризи не відбулось, не перевищує цієї межі, а значна частка значень для країн, де спостерігалась системна банківська криза, лежить на проміжку від 20 до 120 обсягів ВВП (рис. 4).

Рис.4. Зв'язок достатності резервів ЦБ
та вразливості банківської системи

Отже, разом з оцінкою стану комерційних банків та економіки в цілому, необхідно здійснювати постійний контроль достатності резервів центрального банку для мінімізації ризику виникнення банківської кризи в країні.

Серед причин виникнення банківських криз, П.Хонохен виділяє і недостатньо кваліфіковані дії керівників банків [9, с. 3]. Як правило, наслідки таких дій мають відображення у зміні фінансових показників банків. Зокрема, значний вплив на імовірність виникнення кризових явищ має структура фінансування активних операцій банків [10, с. 11]. Одним з них є відношення кредитного портфеля до депозитного портфеля банків. Розглядаючи цей показник, необхідно зазначити, що більша частина значень для країн, які зазнали системної кризи, лежить вище 125 % (рис. 5). В той же час, переважна більшість значень для країн, які не зазнали кризи, лежить нижче 150 %.

Враховуючи викладене вище, доцільно застосувати отриману інформацію для класифікації країн за розглянутими показниками на ті, ризик виникнення кризи в яких є незначним, та ті, банківські системи яких є вразливими для негативних впливів. З метою віднесення банківських систем країн до однієї з груп, побудовано класифікаційне регресійне дерево (CART) (рис. 6). Позначення 0 та 1 відповідають значенням бінарної змінної, які характеризують стан банківської системи як не кризовий чи кризовий. Всі використані для побудови дерева змінні взято з лагом в 1 рік.

Рис. 5. Зв'язок між структурою фінансування активних операцій банків та ризиком кризи у банківському секторі

Це свідчить про бажаність використання депозитних джерел і ризикованість розширення банками діяльності за рахунок коштів, залучених на фінансових ринках.

Це класифікаційне дерево побудовано за даними 54 країн. Частину вибірки, представлену країнами із рівнем доходів нижче середнього за класифікацією Світового банку (Lower-middle income) було виключено з розгляду, оскільки серед них спостерігалось лише два випадки банківської кризи, а наявність значної кількості країн із специфічними рисами економіки ускладнювала створення моделі. Дане дерево неможна розглядати як інструмент для точного передбачення банківської кризи в країні, але воно є прийнятним засобом для вивчення взаємозв'язків між факторами, які впливають на стан банківської системи. Побудоване дерево дозволяє правильно класифікувати до 89 % країн.

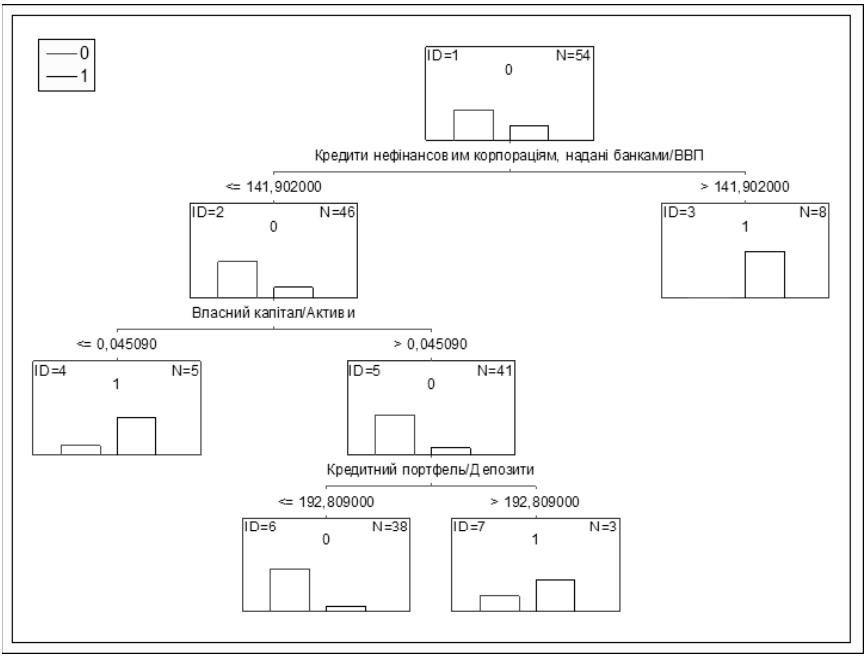

Рис. 6. Класифікаційне регресійне дерево для групування країн з різним рівнем вразливості банківської системи

Результати розрахунків дають можливість зробити низку висновків. По-перше, найбільш вразливими є банківські системи країн, в яких спостерігалися надмірні обсяги кредитування економіки (портфель кредитів не фінансовим корпораціям перевищує ВВП більше, ніж на 41 %). Разом з тим, навіть за умови помірного рівня кредитування економіки банківська система наражається на значний ризик реалізації кризових явищ за умови нарощування активів без адекватного збільшення власного капіталу. Важливою є і структура зобов'язань банків. Активне залучення ними коштів на фінансових ринках загрожує банківській системі втратою стабільності навіть за відсутності надмірних обсягів кредитування та нормального рівня капіталізації банків.

Враховуючи сказане вище, для укріплення стійкості банківської системи необхідно прийняти міри до обмеження надмірного зростання масштабів діяльності банків в періоди економічного піднесення, максимізації використання внутрішніх ресурсів економіки (особливо — депозитних ресурсів) для забезпечення її зростання. Крім того, необхідно підтримувати обсяг золотовалютних резервів на рівні не менше, ніж 5 % (1/20) від грошового агрегату М2 і частку капіталу в пасивах комерційних банків — на рівні близько 10 %.

Бібліографічний список

1. *О. Луняков.* Ендогенна природа циклічності кредитного ринку, Вісник НБУ 11, 2012. — С. 43—47.

2. Fabian Valencia & Luc Laeven, Systemic Banking Crises: A New Database, IMF Working Paper, International Monetary Fund, 2013, 32 p.

3. Компанія StatSoft. Сайт в мережі Інтернет./[Електронний ресурс]//режим доступу до матеріалів: http://documentation.statsoft.com/

4. Mucoz, Stnia, Scuzzarella, Ryan and Cihбk, Martin, The Bright and the Dark Side of Cross-Border Banking Linkages, No 11/186, IMF Working Papers, International Monetary Fund, 2013.

5. Honohan, P, Banking System Failures in Developing and Transition Countries: Diagnosis and Prediction. Economic Notes, 29, 2000, p. 83—109.

6. Kasper Lund-Jensen Monitoring Systemic Risk Based on Dinamic Thresholds, IMF Working Paper, 12/159, International Monetary Fund, 2012

7. МВФ, Сайт в мережі Інтернет./[Електронний ресурс]//режим доступу до матеріалів: http://www.imf.org/

8. Gerard Caprio & Patrick Honohan Banking Crises, Center for Development Economics, 2008-09, Department of Economics, Williams College

9. Lev Ratnovski and Rocco Huang Why Are Canadian Banks More Resilent. IMF Working Paper, 09/152, 2009.

10.Global Competitiveness Report 2008—2009, World Economic Forum.

11.Thortsen Beck and Asli Demirgьз-Kunt, «Financial Institutions and Markets Across Countries and over Time: Data and Analysis», World Bank Policy Research Working Paper No. 4943, May 2009.

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2013р.

УДК 336.71.025.13 (043.3)

Л. В. Конопатська, к.е.н., доц.,
доцент кафедри менеджменту банківської діяльності,
М. П. Гойванюк, к.е.н.,
ст. викладач кафедри менеджменту банківської діяльності,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»,

ЛІЦЕНЗУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ПРАКТИКА В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. В статті розглянуто та проаналізовано первинні вимоги, що встановлюються до новостворюваних банків в Україні. Визначено відмінності законодавства ЄС та України щодо регулювання допуску банку на ринки. Здійснено порівняльний аналіз кількості банківських установ у країнах ЄС та країнах з трансформаційною економікою.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: реєстрація банку, ліцензування банку, кількість банків

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрены и проанализированы первичные требования, устанавливаемые к вновь создаваемым банкам в Украине. Определены различия законодательства ЕС и Украины по регулированию допуска банка на рынки. Осуществлен сравнительный анализ количества банковских учреждений в странах ЕС и странах с трансформационной экономикой.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: регистрация банка, лицензирование банка, количество банков

ABSTRACT. In the article the primary requirements set to the newly established banks in Ukraine are considered and analyzed. The legislation differences of the EU and Ukraine of regulation the banks' access to the markets are determined. The comparative analysis of the number of banking institutions in the EU countries and countries with transition economies is accomplished.

KEY WORDS: bank registration, bank licensing, the number of banks

© Л. В. Конопатська,
М. П. Гойванюк, 2013

Процедура допуску банків на ринки є першим етапом банківського нагляду Національного банку України та одним із інструментів здійснення ним своєї наглядової діяльності. Важливість процедури допуску банків на ринки важко переоцінити, оскільки отримання банком ліцензії фактично дає установі право з моменту її отримання залучати кошти від вкладників. Ця процедура має фундаментальне значення в побудові стабільності не тільки окремого банку, але й банківської системи загалом.

На етапі ліцензування закладаються основи стабільності майбутнього комерційного банку, що втілюється в первинних вимогах до цієї установи, які базуються на основі Базельських принципів. Серед них можна виділити чотири основні групи, що стосуються: статутного капіталу, засновників, керівництва і технічного забезпечення.

Однією з ключових умов стабільності майбутнього комерційного банку є наявність у нього статутного капіталу.

В Україні згідно з положенням про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів новостворюваному банку відкривається накопичувальний рахунок. Режим накопичувального рахунку не дозволяє використовувати кошти на цьому рахунку доти доки вони не перераховані на кореспондентський рахунок новоствореного банку. Як юридична особа банк повинен мати можливість після державної реєстрації використовувати кошти на господарські потреби банку та інші операції, пов'язані з початком функціонування новоствореного банку. Вважаємо, що доцільно було б змінити режим використання коштів накопичувального рахунку при створенні банку: дозволити використовувати кошти на господарські потреби банку та інші операції, пов'язані з початком функціонування новостворюваного банку, або замість накопичувального рахунку відкривати спеціальні кореспондентські рахунки з особливим режимом доступу до коштів згідно з цільовим напрямом, пов'язаним з початком роботи новостворюваного банку.

Вимоги до статутного капіталу можна назвати повноцінною частиною захисту інтересів кредиторів і вкладників тільки в тому разі, якщо наглядовий орган створив не тільки систему контролю за його кількісним значенням і порядком формування, а й визначив чіткі вимоги до його якісного складу як на стадії створення комерційного банку, так і на стадії його функціонування та збільшення розміру статутного капіталу.

У Законі України «Про банки і банківську діяльність» регламентовані законодавчі вимоги щодо мінімального розміру стату-

тного капіталу комерційного банку на момент реєстрації. Так, у ст. 31 згаданого Закону визначено, що мінімальний розмір статутного капіталу на момент державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, не може бути меншим за 120 млн. грн. [1].

Наступний напрям, який ми виділили, стосується вимог наглядових органів до засновників (учасників) банку.

Згідно європейської практики, інформація про акціонерів банку, розкриття осіб власників значних часток банку, вирішення питання, чи не планується використати його для здійснення протизаконної діяльності є дуже важливим етапом пруденційного нагляду як на етапі заснування банку, так і в процесі його діяльності.

Надзвичайно складним, можна навіть сказати суб'єктивним, є питання про перевірку ділової репутації засновників. Природно, законодавчому визначенню навряд чи підлягають такі моральні категорії, як чесність або почуття провини, скоріше мова йде про факти, які дозволяють судити про можливість здійснення потенційним засновником дій, які можуть негативно позначитися на фінансовому стані кредитної організації. Останнє виводиться з минулого досвіду і біографії засновника (факти судимостей, застосування заходів адміністративного впливу, порушення норм трудового законодавства та ін.).

Щодо юридичних осіб, які претендують на участь у капіталі банківської установи, відзначимо, що мета наглядових органів тут та сама — з'ясування походження коштів і правомірності участі. Важливим критерієм, є фінансовий стан засновника: відсутність заборгованості за платежами до бюджету, позитивний фінансовий результат, позитивна величина чистих активів.

У системі контролю правомірності участі в капіталі банку одним з пріоритетних питань є концентрація капіталу. Ідеться не тільки і не стільки про дотримання вимог антимонопольного законодавства, а лише про можливість володіти інформацією про реальних власників кредитної організації. При здійсненні такого роду контролю ступінь уваги наглядових органів до правомірності участі в капіталі залежить від тієї частки, на яку претендує майбутній акціонер. При цьому проблемою є взаємозв'язок учасників, зокрема у тому разі, коли формально особи-засновники різні, а реально — це одна група осіб через споріднені зв'язки, участь у капіталах загальних підприємств тощо. Тому якщо йдеться про реальний контроль, то для наглядових органів украй важливо розробити систему моніторингу взаємопов'язаних учасників капіталу кредитної організації.

Вважаємо, що Національному банку України необхідно створити певну базу даних, яка має містити дані про акціонерів банку, які мають заборгованість за отриманими кредитами у збанкрутілих банках і разом з тим є акціонерами в інших банках або хочуть стати ними в новостворюваних комерційних банках.

Наступний напрям у системі первинних вимог — це вимоги до кваліфікації і ділової репутації потенційних керівників банківської установи.

Як зазначається в західній літературі, перевірка кваліфікації та ділової репутації керівників банківських установ є одним з основних заходів забезпечення безпеки і надійності банку.

Національний банк України встановлює кваліфікаційні вимоги до голови та його заступників, членів виконавчого органу (правління або ради директорів) і головного бухгалтера, його заступників [2].

На думку А. Степаненка, в Україні під час погодження кандидатур на посади керівників та головних бухгалтерів банків проявляється недостатня принциповість та вимогливість. Ефективне управління сучасним банком передбачає наявність спеціалізованих знань з макроекономіки, технології банківських операцій та послуг, ризик-менеджменту та багатьох інших галузей [3; с. 38].

Необхідно встановити чіткі вимоги до керівників банків, оскільки чинні вимоги мають загальний характер і не відповідають сучасним потребам. Національному банку необхідно створити певну базу даних, подібну до бази даних про акціонерів, які мали борги за кредитами в збанкрутілих банках, про колишніх керівників збанкрутілих банків для того, щоб у жодному разі не допустити призначення їх на керівні посади в новостворюваних або функціонуючих банках. Необхідно заборонити на законодавчому рівні керівникам збанкрутілих банків займати керівні посади в банківській системі.

Четверта група вимог, що висуваються до новостворюваної банківської установи, — технічні. Вони стосуються оснащеності майбутнього банку тривожною і пожежною сигналізацією, наявності укріпленого касового вузла, приміщень для обслуговування клієнтів.

Результатом перевірки дотримання всіх перелічених вимог стає відмова або позитивне рішення про видачу банківській установі ліцензії на право здійснення банківських операцій.

Статистичні матеріали, оприлюднені Національним банком, дають можливість констатувати, що за період з 1 січня 2004 р. по 1 січня 2012 р. простежується тенденція зростання кількості зареєстрованих банків, до 2008 р. в середньому на п’ять банків щоро-

ку (табл. 1). Таке збільшення кількості новостворених банків було пов'язане з динамічним розвитком банківської системи нашої країни, збільшенням у ній частки іноземного капіталу.

Таблиця 1

КІЛЬКІСНІ ПАРАМЕТРИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У СФЕРІ РЕЄСТРАЦІЇ ТА ЛІЦЕНЗУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ*

Показник	Дані станом на									
	01.01.2004	*01.01.2005*	*01.01.2006*	*01.01.2007*	*01.01.2008*	*01.01.2009*	*01.01.2010*	*01.01.2011*	*01.01.2012*	*01.01.2013*
Кількість зареєстрованих банків	179	181	186	193	198	198	197	194	198	176
Банки, які мають ліцензію	158	160	165	170	175	184	182	176	176	176
Банки з іноземним капіталом	19	19	23	35	47	53	51	55	53	53
Банки з 100-відсотковим іноземним капіталом	7	7	9	13	17	17	18	20	22	22
Філії діючих банків в Україні				1371	1364	1306	1070	741	455	-

*Джерело: складено за даними НБУ

У банківській системі України постійно зростає частка іноземного капіталу, що має як позитивні, так і негативні наслідки. В Україні станом на 1 січня 2013 р. кількість зареєстрованих банків зменшилася порівняно з аналогічним періодом минулого року із 198 до 176 банків, або на 11,11 %. Кількість банків, які мають ліцензію, залишилася на тому самому рівні, що і на 1 січня 2012 р. Також щорічно зменшується кількість філій діючих банків, що

ке зменшення яких спостерігалося у 2010 р. та на 1 січня 2012 р. становило 455 філій.

З метою визначення оптимальної кількості банківських установ в Україні проаналізовано досвід країн із трансформаційною економікою та країн ЄС, як в абсолютній кількості, так і на сто тисяч жителів. Отримані результаті відображені в табл. 2. Це дозволило зробити висновки про те, що безумовним лідером по кількості кредитних установ в Євросоюзі є Німеччина, на початок 2012 р. їх було — 1880.

Що ж стосується кількості банків, яка припадає на 100 тис. жителів то, як показало дослідження, тут лідирують Люксембург та Кіпр, Німеччина посідає 9 місце серед країн Євросоюзу за кількістю кредитних установ на 100 тис. жителів. В Україні на 100 тис. жителів припадало 0,4 банку, що порівняно із іншими країнами є невисоким показником, і якщо порівняти кількість банків на 100 тис. жителів в Україні та в інших країнах, то приблизно такий рівень мають Болгарія та Грузія по 0,4 банку, Словаччина, Греція та Чеська республіка по 0,5 банку.

Таблиця 2

КІЛЬКІСТЬ БАНКІВ, ЯКА ПРИПАДАЄ НА 100 ТИС. ЖИТЕЛІВ У КРАЇНАХ ЄС ТА КРАЇНАХ ІЗ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЮ ЕКОНОМІКОЮ*

	№ п/п	Країна	Кількість банків станом на 01.01.2012 р.	№ п/п	Країна	Кількість банків на 100 000 жителів
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*
Країни Євросоюзу	1	**Німеччина**	1885	1	**Люксембург**	27,3
	2	**Австрія**	759	2	**Кіпр**	16,6
	3	**Італія**	732	3	**Ірландія**	10,4
	4	**Польща**	698	4	**Австрія**	8,9
	5	**Франція**	652	5	**Мальта**	6,2
	6	**Ірландія**	478	6	**Фінляндія**	5,8
	7	**Велика Британія**	373	7	**Литва**	2,9
	8	**Іспанія**	326	8	**Данія**	2,8
	9	**Фінляндія**	315	9	**Німеччина**	2,3
	10	**Нідерланди**	281	10	**Угорщина**	1,9

Закінчення табл. 2

	№ п/п	Країна	Кількість банків станом на 01.01.2012 р.	№ п/п	Країна	Кількість банків на 100 000 жителів
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*
Країни Євросоюзу	11	**Угорщина**	189	11	**Польща**	1,8
	12	**Швеція**	175	11	**Швеція**	1,8
	13	**Данія**	161	12	**Нідерланди**	1,7
	14	**Португалія**	154	13	**Латвія**	1,4
	15	**Люксембург**	140	13	**Португалія**	1,4
	16	**Кіпр**	139	14	**Словенія**	1,2
	17	**Бельгія**	107	14	**Італія**	1,2
	18	**Литва**	92	14	**Естонія**	1,2
	19	**Чеська республіка**	58	15	**Франція**	1,0
	20	**Греція**	53	16	**Бельгія**	0,9
	21	**Румунія**	40	17	**Іспанія**	0,7
	22	**Болгарія**	31	18	**Велико-британія**	0,6
	23	**Словаччина**	30	19	**Чеська республіка**	0,5
	24	**Латвія**	29	19	**Греція**	0,5
	25	**Мальта**	26	19	**Словаччина**	0,5
	26	**Словенія**	25	20	**Болгарія**	0,4
	27	**Естонія**	16	21	**Румунія**	0,2
Країни з трансфор-маційною економікою	1	**Росія**	1112	1	**Росія**	0,8
	2	**Україна**	198	2	**Україна**	0,4
	3	**Казахстан**	38	2	**Грузія**	0,4
	4	**Грузія**	19	3	**Казахстан**	0,2

*Джерело: розраховано та складено за даними НБУ, ЄЦБ, Центральних банків Росії, Грузії та Республіки Казахстан

Розглянемо деякі відмінності законодавства Європейського Союзу та України щодо регулювання допуску банку на ринки.

В Євросоюзі під кредитною установою розуміють саме банки, а під фінансовою установою — компанії, за винятком кредитних установ. В Україні ж банки часто називають фінансово-кредитними установами. Щодо організаційно-правової форми створення банку, то законодавство Євросоюзу не встановлює особливих вимог до організаційно-правової форми кредитних установ. Вона регулюється національним законодавством країн — членів Євросоюзу. Кредитні установи створюються в усіх формах, але найчастіше у формі акціонерних товариств, в Україні — у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку. Мінімальний розмір статутного капіталу для отримання банківської ліцензії в Європейському Союзі становить 5 млн євро, а в Україні 120 — млн грн, що дорівнює приблизно 11,5 млн євро. Різні вимоги установлені щодо мінімальної кількості осіб для управління банком та істотної участі. Так, в Україні має бути не менше трьох осіб, призначених членами правління (ради директорів) банку, які мають відповідну освіту та досвід, необхідний для управління банком, кандидатури яких відповідають кваліфікаційним вимогам, а на рівні Європейського Союзу — найменше дві особи, які ефективно керують діяльністю кредитної установи. Що стосується істотної участі, то в Європейському Союзі істотною участю вважається володіння 20 %, 33 %, 50 % капіталу, а в Україні — 10 %, 25 %, 50 % , 75 %. Існують відмінності також у визначенні видів операцій, які банк може здійснювати на основі банківської ліцензії. В Україні відсутній чіткий перелік банківських операцій, які банк може здійснювати на підставі банківської ліцензії, а на рівні Євросоюзу, відповідно до принципу «єдиної ліцензії» кредитна установа, яка отримала банківську ліцензію на території однієї з держав Європейського Союзу, має право здійснювати банківську діяльність на території інших держав — членів Євросоюзу. Єдина ліцензія включає 14 видів банківських послуг, які розроблені на основі німецької моделі «універсального банку» .

Отже, по-перше, доцільно внести зміни до законодавства з метою розмежування понять кредитна і фінансова установа. Це дозволить виокремити банк як кредитну установу, що відповідатиме законодавству Європейського Союзу. По-друге, не підвищувати існуючих вимог (120 млн. грн.) щодо мінімального розміру статутного капіталу банків на момент реєстрації, враховуючи досвід Європейського Союзу, де мінімальний рівень ана-

логічних вимог установлений у розмірі 5 млн євро. По-третє, для покращення інформаційної складової банківської ліцензії визначити чіткий перелік операцій, який банк має право здійснювати після отримання ліцензії, що суттєво покращить дієвість механізму регулювання та нагляду.

Бібліографічний список

1. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 7 грудня 2000 р., № 2121—14 // Законодавство України : сайт. — Електрон. дані і прогр. — К., 1994—2012. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14

2. Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів [Електронний ресурс] : Постанова Правління Національного банку України від 08 вер. 2011 р., № 306 // Законодавство України : сайт. — Електрон. дані і прогр. — К., 1994—2012. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1203-11

3. *Степаненко А.* Деякі актуальні питання удосконалення управління банківською системою / А. Степаненко // Банківська справа. — № 4. — 2007. — С. 35—42.

4. Національний банк України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. Режим доступу: www.bank.gov.ua

5. Європейський центральний банк [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. Режим доступу: www.ecb.int

Стаття надійшла до редакції 10 червня 2013 р.

УДК 336.71

Р. В. Корнилюк , к.е.н,
старший викладач кафедри банківської справи,
Є. Е. Сікорська,
студентка фінансово-економічного факультету,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ІНОЗЕМНІ БАНКИ В УКРАЇНІ: ВИХІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНВЕСТОРІВ

АНОТАЦІЯ. Здійснено довгостроковий ретроспективний аналіз ключових фінансових показників розвитку іноземних банків в Україні. Особливу увагу приділено причинам та наслідкам виходу окремих європейських інвесторів та посилення ролі вітчизняного і російського капіталу в банківській системі України.

© Р. В. Корнилюк,
Є. Е. Сікорська, 2013

КЛЮЧОВІ СЛОВА: іноземні банки, рух капіталу, банківська система.

АННОТАЦИЯ. Осуществлен долгосрочный ретроспективный анализ ключевых финансовых показателей развития иностранных банков в Украине. Особое внимание уделено причинам и последствиям выхода отдельных европейских инвесторов и усиления роли отечественного и российского капитала в банковской системе Украины.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: иностранные банки, движение капитала, банковская система

ABSTRACT. Retrospective time series analysis of foreign banks activity in Ukraine is conducted. Particular attention is devoted to the causes and effects of european investors withdrawal and strengthening the role of local and russian capital in the Ukrainian banking system.

KEY WORDS: foreign banks, capital flows, banking system.

Протягом 2011—2013 рр. посилилась тенденція до продажу банків європейськими інвесторами кредитно-фінансових установ в Україні. У зв'язку зі збільшенням кількості випадків виходу європейського капіталу лишається відкритим ряд питань наукового і прикладного характеру: з яких саме банків виходитимуть інвестори — з усіх іноземних чи тільки із підгрупи найменш фінансово стійких? Чому іноземні інвестори не покинули нашого ринку відразу після кризи? Скільки ще банків змінять інвесторів в найближчому майбутньому? Які наслідки матиме цей процес для клієнтів банків? Як саме зміниться структура банківської системи і як це позначиться на економіці?

Концентрація уваги на фактах виходу інвесторів замість комплексного погляду на банківський ринок призводить до хибних висновків навіть у середовищі аналітиків. Так, зафіксовані випадки перепродажу банків часто розглядаються як загальна тенденція, що торкається всіх без винятку банків з іноземним капіталом, особливо західноєвропейських. Подібні узагальнення породжують тези про те, що у близькому майбутньому Україна позбудеться майже всіх банків з іноземним капіталом, що іноземні банки є менш надійними у порівнянні з вітчизняними та ряд інших дискусійних припущень [1].

Перш ніж погоджуватись з наведеними вище висновками, пропонуємо виявити причини і мотиви дезінвестицій, визначити ринкову частку проданих банків, дослідити їхній фінансовий стан, особливо важливо знайти спільні риси банків, з яких виходять нерезиденти, а також, замість умоглядних узагальнень, дослідити чим покинуті західними інвесторами банки відрізнялись від тих, що лишились на ринку.

Проблематикою впливу іноземних банків на банківську систему України займаються такі вчені як У. В. Владичин, О. О. Грищенко [2], О. В. Дзюблюк [3], І. Б. Івасів, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова, В. В. Оніщенко, Є. С. Осадчий, М. І. Савлук, Т. С. Смовженко, С. Шумська [4], В. Подчесова та інші. Проте, більшість наукових статей про іноземні банки присвячені докризовому періоду або лиш поверхнево торкаються питання відтоку європейського банківського капіталу.

Мета даної наукової статті — проаналізувати глибинні причини виходу іноземних банків з України у 2010—2013 роках і виявити характерні особливості подальшого процесу перерозподілу власності на банківському ринку. Наш метод базувався на ретроспективному аналізі фінансової звітності дочірніх іноземних банків з 01.01.2003 р. по 01.01.2013 р. Як свідчить аналіз динаміки активів, банки, з яких вийшли європейські інвестори, не були системно значущими. Іноземні інвестори виходили з участі в банках другого ешелону, обсяг активів яких різко знизився після кризи і складав менше 10 мільярдів гривень на початок 2013 року. Іншою групою фінансових інституцій, акціонери яких покидали український ринок, були невеликі банки з обсягом активів менше 4 млрд. грн., зміна власників котрих не мала суттєвого впливу на банківську систему (рис. 1).

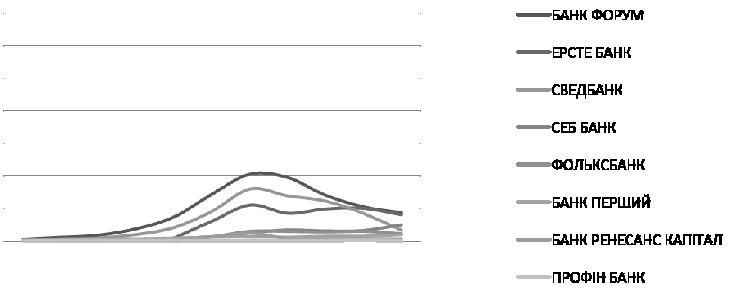

Рис. 1. Динаміка активів банків,
що змінили іноземних власників, млн. грн. [5]

Найбільші західноєвропейські банки з розвинутою територіальною мережею і активами понад 20 мільярдів гривень лишаються на ринку попри суттєві втрати ринкової частки, викликані

проблемною заборгованістю (рис. 2). Топ-менеджери системних «дочок» європейських банків часто спростовують чутки про продаж, які не раз виникали і тиражувалися пресою [1].

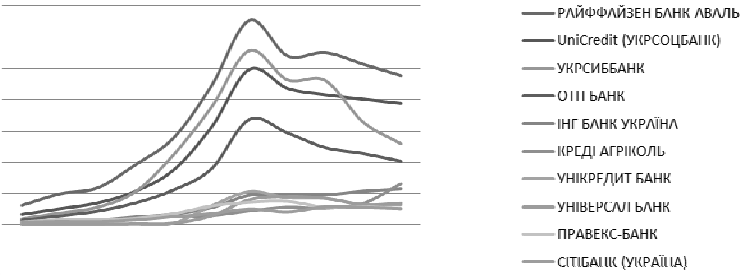

Рис. 2. Динаміка активів іноземних банків з західними власниками, млн. грн. [5]

Варто також підкреслити, що банки «другої ліги», власники яких лишилися незмінними (ІНГ Банк, Креді Агріколь, Правекс Банк), не зазнали настільки відчутного падіння активів після кризи, як їхні конкуренти, відображені на рис. 1. Відтак тенденція виходу інвесторів з банків «другого ешелону» не має суттєвих підстав для продовження.

Проведений аналіз зміни індикатора рентабельності власного капіталу (ROE), засвідчив, що усі продані західні банки мали нижчу, ніж в конкурентів, ROE не лише після кризи, але й протягом 2003—2007 років (рис. 3).

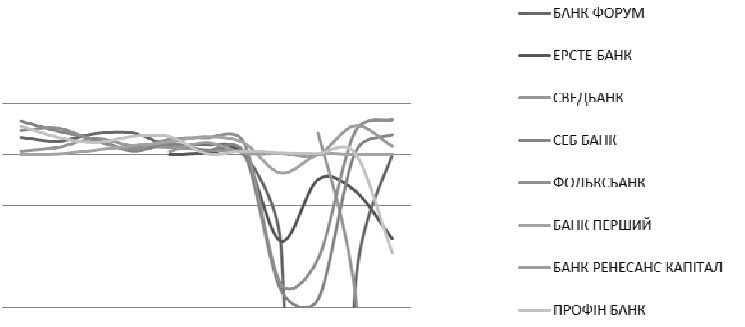

Рис. 3. Динаміка ROE банків, що змінили іноземних власників, % [5]

Як бачимо на рис. 4, банки, що лишились, зазвичай більш рентабельні.

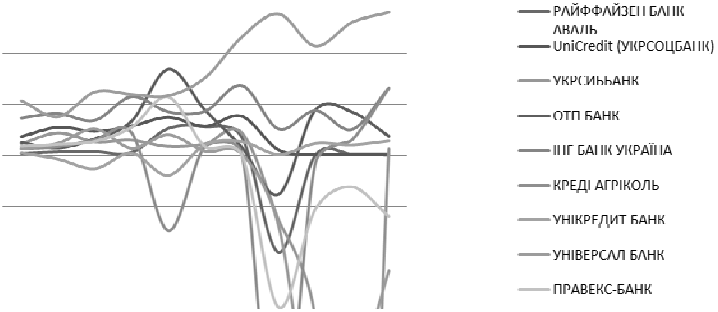

Рис. 4. Динаміка ROE західних банків, що лишилися на ринку, % [5]

Цілком логічно, що материнські структури вирішили позбутися низькоприбуткових активів, які під час кризи генерують збитки, порівнювані з власним капіталом. Проте, відхід менш успішних європейських акціонерів ще не означає автоматичної втрати зацікавленості решти західних інвесторів до банківського бізнесу в Україні: через зниження ринкового коефіцієнту P/BV вони наразі не готові продати дочірні фінансові інституції, що захопили високу ринкову частку, володіють лояльною клієнтською базою та мають кращу історію рентабельності за довгостроковий період.

Окрім низької рентабельності капіталу, продані західними інвесторами банки вирізняються вищою часткою проблемних кредитів, відображених у коефіцієнті резервування від кредитних ризиків. Більшість іноземних банків, що змінили інвесторів (*Commerzbank*, *Erste*, *Swedbank*, *SEB*, *Volksbank)*, страждали від надмірно високих резервів, які їм приходилось формувати, щоб виконати нормативні вимоги НБУ та дотримуватись міжнародних стандартів фінансової звітності (рис. 5).

Серед проданих три банки демонстрували низьку частку кредитних резервів, однак всі вони невеликі за масштабом діяльності. Мова йде про Банк Грузії (нині «Перший»), Профінбанк та Ренесанс-капітал. Продані іншим українським інвесторам псевдоіноземні Кредитпромбанк і ВіЕйБі банк, які однак згідно з бук-

вою закону належали до банків з іноземним капіталом [6, ст. 1], мали середньоринкові значення коефіцієнту резервування кредитів.

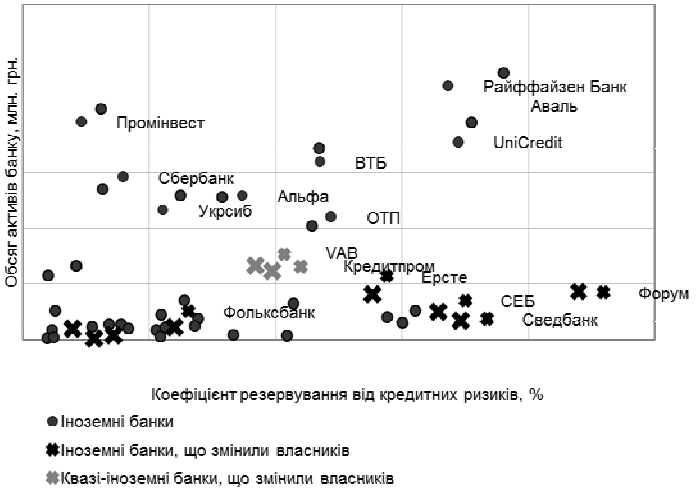

Рис. 5. Розподіл іноземних банків
за обсягом активів та коефіцієнтом резервування
під кредитні ризики, станом на 01.01.2013 р. [5]

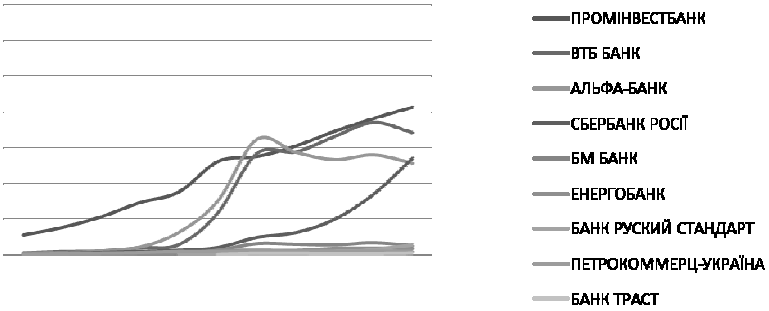

Рис. 6. Динаміка активів іноземних банків
з російським капіталом, млн. грн. [5]

На відміну від європейських, банки з російським капіталом демонструють сталий приріст активів (рис. 6). Особливо успішні на українському ринку банки з державним капіталом — ВТБ та Сбербанк Росії, які мають опосередкований доступ до бюджетних ресурсів та державних гарантій Російської Федерації, підкріплених значними доходами від нафтогазового експорту. Приватний Альфа Банк протягом минулого року активно скуповував кредитні портфелі донедавна французького Профінбанка і російського державного Промінвестбанка, а в рамках угоди з Дельтабанком отримав частину колишніх клієнтів Сведбанка та Укрпромбанка [1].

Орієнтація на роздрібний ринок виявилась виграшною у посткризовий період: традиційно високі проценти за дрібними споживчими кредитами дозволяють легко залучати гроші вкладників, коротший кредитний цикл у порівнянні з іпотечним бізнесом надає банку стратегічної гнучкості. Вагомою перевагою є те, що російські банки, на відміну від європейських, пізніше увійшли в національний банківський ринок, таким чином вони не встигли видати населенню значних обсягів кредитів, суттєва частка яких після кризи виявилась проблемною.

В російських власників наявні також геополітичні цілі щодо розширення присутності на банківському ринку України, про що свідчить як висока частка державних та квазі-державних акціонерів в капіталі російських банків, так і низька рентабельність дочірніх установ. Відтак, загальна частка іноземних банків в Україні не знижується, відбувається перерозподіл власності — європейських інвесторів заміщують російські банки, яким близькі існуючі умови для ведення бізнесу.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження варто підкреслити, що вихід окремих західних інвесторів був зумовлений не лише тягарем проблемних докризових кредитів та втратою перспектив для росту, а й низькою ринковою часткою та відсутністю «історії успіху». Слабка позиція на ринку не дозволяє скористатись ефектом масштабу, без якого роздрібний банківський бізнес стає малорентабельним. Рішення деяких європейських акціонерів вийти з гри виглядає цілком виправданим в умовах високого конкурентного тиску з боку як вітчизняних, так і системних іноземних банків. Як не парадоксально, вихід європейських інвесторів частково був зумовленим вищими стандартами ведення бухгалтерської звітності, що генерувало вищі витрати на фор-

мування резервів. Так, система внутрішнього контролю в рамках міжнародних холдингів не допускала звичних вітчизняним бухгалтерам маніпуляцій з нарахуванням резервів під кредитні ризики. Фінансова підтримка з боку материнських структур гальмувалася проблемами з суверенним боргом в Європі і жорсткими вимогами «Базель ІІІ».

Попри все, окреслені причини не дуже коректно поширювати на решту банків, оскільки відбувається простий еволюційний процес: виходять менш конкурентоздатні в українських умовах холдинги та банки з т.зв. стратегією розвідників, тоді як більша частина європейських фінансових установ поки-що лишаються на ринку. З дочірніх західних банків на ринку зосталися в основному «великі гравці», котрі намагаються утримати лідерські позиції та адаптуватись до нових посткризових умов, змінюючи структуру активів, знижуючи їхню дюрацію через заміщення іпотечних позик короткостроковими споживчими і картковими кредитами. Також європейські банки змінюють і галузеві напрями кредитування: замість рієлторських проектів більш активно кредитують агрохолдинги.

На нашу думку, наслідки виходу окремих західних інвесторів надмірно драматизуються, оскільки втеча західного капіталу проходить цивілізовано: не було жодного дефолту, відбувається лише зміна власників. Вкладники мають можливість отримати назад свої кошти і переоформити депозит в іншому західному банку.

З іншого боку, не слід розглядати відтік європейського капіталу як позитивну тенденцію. Зі зменшенням кількості західних інвесторів гальмуватиметься розвиток європейських стандартів ведення бізнесу, ризик-менеджменту і прозорості банків. Показово, що міжнародні кредитні рейтинги більшості проданих банків були понижені з огляду на падіння рівня зовнішньої підтримки.

Збільшення масштабів банківських розпродажів залежатиме від глобальної економічної динаміки, ситуації з суверенним боргом в Європі, монетарної політики НБУ, трендів у банківському законодавстві та росту купівельної спроможності населення. Іноземні банки, що лишились зі старими власниками, виглядають відносно стійкими. За нашими прогнозами великі банки з іноземним капіталом продовжать роботу на українському ринку в 2013—2014 р.р. Частина європейських банків може продовжити оптимізацію бізнесу, в т.ч. скорочення територіальної мережі та продаж проблемних кредитів. Згортання діяльності окремих існуючих іноземних

банків буде пов'язане з політикою материнських структур та фінансовою нестабільністю в країнах походження капіталу.

Бібліографічний список

1. Forbes-Украина: банки [Електронний ресурс]. — Доступний з http://forbes.ua/tags/all/705-bank

2. *Грищенко О. О.* Іноземні банки в Україні: подальша діяльність чи вихід з ринку? / О. О. Грищенко // Культура народов Причерноморья: науковий журнал. — 2012. — № 229. — 35—38 с.

3. *Дзюблюк О.* Глобалізаційні процеси та участь іноземного капіталу у розвитку вітчизняної банківської системи / О. Дзюблюк // Банківська справа. — 2008. — № 2. — С. 37—45.

4. Міжнародні злиття та поглинання у фінансовому секторі: світові тенденції та особливості їх прояву в Україні / С. Шумська, Б. Степаненко-Липовик // Галицький економічний вісник. — 2012. — № 5(38). — С.173—185.

5. Офіційний веб-сайт НБУ [Електронний ресурс]. — Доступний з http://www.bank.gov.ua

6. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7.12.2000, № 2121-III // ВВР — 2001. — № 5, 6. — С. 36.

Стаття надійшла до редакції 14 червня 2013 р.

УДК 336.71:332

І. В. Краснова, к.е.н., доц.,
доцент кафедри менеджменту
банківської діяльності,
В. Г. Шевалдіна, к.е.н.,
доцент кафедри менеджменту
банківської діяльності,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК РИНКУ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. У статті досліджені основні фактори, які мають вплив на довгостроковий розвиток ринку платіжних карт в Україні за допомогою PEST-аналізу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ринок платіжних карток, макросередовище, PEST-аналіз, фактори.

© І. В. Краснова,
В. Г. Шевалдіна, 2013

АННОТАЦИЯ. В статье исследованы основные факторы, которые имеют влияние на долгосрочное развитие рынка платежных карт в Украине с помощью PEST-анализа.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: рынок платежных карт, макросреда, PEST-анализ, факторы.

ABSTRACT. Major factors that impact the long-term development of payment card market in Ukraine are examined using PEST-analysis tools.

KEY WORDS: payment card market, macroenvironment, PEST-analysis, factors.

Особливе місце в процесі розрахунків займають платіжні картки, які на сьогоднішній день є найбільш простим і прогресивним засобом в організації безготівкових розрахунків і платежів. З динамічним розвитком сучасного ринку банківських платіжних карток України відбувається активне їх впровадження в платіжний оборот країни: збільшується емісія платіжних карт, зростають обороти і залишки на карткових рахунках, розширюється спектр послуг з їх використанням. Разом з тим, для подальшого становлення вітчизняного ринку платіжних карток, посилення значимості розрахунків за допомогою платіжних карток необхідно дослідити фактори макросередовища, які мають високу ступінь впливу на успішне функціонування ринку.

Для аналізу макросередовища в країнах із неринковою економікою або економікою в перехідні періоди застосовують PEST-аналіз, оскільки в цьому виді аналізу на першому місці фактори політики і економіки, які мають найбільший вплив в такій економіці. За допомогою PEST-аналізу виміряємо та надамо кількісну та якісну оцінку відносній значущості для ринку платіжних карток України окремих факторів середовища, які опосередковано впливають на його довгостроковий розвиток. Оскільки число можливих факторів макросередовища достатньо велике при використанні PEST-аналізу значимі фактори поділяються на чотири групи: крім названих політичних (holitical) та економічних (economical), ще соціальні (social) та технологічні (technological).

Всі групи факторів макросередовища взаємопов'язані, тому зміна одного з факторів може створити нові можливості розвитку для ринку платіжних карток, а може нести нові загрози. При поступовому поетапному розгляді однієї за іншою груп факторів методика аналізу допомагає сформулювати цілісну та системну картину макросередовища.

Значний вплив на сталий розвиток ринку платіжних карток України виявляють політичні фактори, оскільки уряд може безпосередньо впливати на економічну складову держави, застосовуючи ті або інші постанови для утримання певного економічного курсу. А також під впливом політичних факторів формується законодавча база та нормативно-правове забезпечення, яке регламентує діяльність на ринку банківських платіжних карток, а також відносини між емітентами та держателями карток.

Економічні фактори відображають можливості та здатність клієнтів ринку платіжних карток підвищувати рівень своїх доходів та здійснювати оплату різноманітних товарів та послуг. Коливання рівня ділової активності впливає на купівельну спроможність населення через рівень цін та процентні ставки. У період економічного підйому при зниженні рівня інфляції рівень безробіття зменшується, а доходи населення зростають, що призводить до підвищення купівельної спроможності населення, купівлі більших обсягів товарів та послуг та більших вірогідностей розрахунків за допомогою платіжних карток. У період економічного спаду рівень безробіття зростає та купівельна спроможність населення знижується, що впливає на зменшення можливості розрахунків за допомогою платіжних карток.

У 2012 році уряду України вдалось забезпечити зростання добробуту населення завдяки продовженню реалізації політики підвищення соціальних стандартів та збільшення заробітної плати, що стимулювало внутрішній попит та підтримало економічний розвиток. Зокрема, реальне зростання заробітної плати в Україні за підсумками 2012 року становило 14,4 відсотка, що є найвищим показником за останні шість років та стало можливим як завдяки підвищенню номінальної заробітної плати, так і суттєвому уповільненню інфляції.

Така політика уряду вплинула на зростання доходів населення. Так, реальні доходи населення, за даними Державної служби статистики, визначені з урахуванням цінового фактору, у 2012 році зросли на 9,7 % у порівнянні з 2011 роком [1]. В попередньому 2011 році реальні доходи населення зросли на 6,1 %, в 2010 році — на 16,2 %. Номінальні доходи населення, які можуть бути використані на придбання товарів і оплату послуг, зросли у 2012 році на 10,3 % (2011-му — на 14,5 %) [1].

Однак, за результатами дослідження міжнародної компанії GFK, яка проаналізували можливі видатки у 2013 році в 42 євро-

пейських країнах, за рівнем купівельної спроможності населення Україна увійшла в дев'ятку найменш заможних держав Європейського континенту [2].

В середньому кожен громадянин з цих держав витратить у 2013 році на оплату товарів та послуг 12,8 тисячі євро в той час, як українці (менше 3,2 тисячі євро) та жителі ще восьми держав, серед яких Білорусь та член Євросоюзу Болгарія, менше 25 % відсотків цієї суми.

За даними Державної служби статистики, рівень безробіття в Україні, визначений за методологією МОП, знизився з 7,9 % (за 2011 р.) до 7,5 % економічно активного населення (за 2012 р.) [3].

Протягом 2010—2012 рр. спостерігалось уповільнення темпів скорочення обсягів роздрібного товарообігу в Україні з наступним ростом даного показника відносно 2009 року. Позитивна динаміка була частково зумовлена відновленням ділової та споживчої активності; високими інфляційними очікуваннями населення; збільшенням питомої ваги витрат на товари та послуги у загальній структурі витрат домогосподарств (до 80 %). За підсумками 2012 року зростання обсягів обороту роздрібної торгівлі в Україні становило 15,9 % (у грошовому вимірі товарообіг збільшився до 804,3 млрд. грн.) [1].

Збільшення частки тіньового сектору економіки звужує можливості зростання ринку платіжних карток через неможливість активного розвитку зарплатних проектів на підприємствах, які знаходяться в «тіні». Разом з тим залишається ряд ризиків щодо зростання тінізації економіки у майбутньому. Вони пов'язані з відновленням рецесійних процесів у країнах Єврозони та збереженням значних боргових проблем на зовнішніх ринках, що у разі їх поширення може спричинити різке сповільнення темпів економічного зростання і в Україні. Також високими залишаються внутрішні ризики дестабілізації економічної ситуації, серед яких найбільшими є збільшення негативного сальдо поточного рахунку платіжного балансу, зростання девальваційних очікувань та низька кредитна активність.

Найбільш швидко зростаючим напрямком в банківський системі України у 2012 році стало роздрібне кредитування у національній валюті (на 19,3 %) завдяки нарощуванню споживчого кредитування (89 % від усього приросту портфеля) за рахунок розширення ресурсної бази банків та зниження процентних ставок [4]. Експерти банківського ринку схиляються до думки, що

майбутнє за розвитком такого продукту як кредитні картки і відмічають, що увага багатьох банків зосереджена на розвитку споживчого кредитування за допомогою удосконалення і розширення продуктової лінійки кредитних карток.

Соціальні фактори макросередовища відображають характеристики суспільного контексту, в якому існує ринок. В цю групу входять демографічні і пов'язані зі стилем життя фактори, які впливають на потреби населення: розшарування населення за рівнем матеріального достатку, освітньо-культурні, психологічні. Швидкість змін в цій групі може бути невеликою, проте звичайно її вплив є глибоким.

За результатами дослідження ринку банківських послуг для фізичних осіб компанії з маркетингових та соціальних досліджень Gfk в Україні у 2012 році кількість користувачів платіжними картками, починаючи з 2009 року, поступово збільшується [5].

Найактивніше розраховуються за допомогою платіжної картки наступні категорії користувачів: — молодь та люди середнього віку (20—49 років); — жителі великих та середніх міст; — громадяни, які працюють, та студенти; — населення з середнім і вище добробутом. Тобто, більш молодша та забезпеченіша аудиторія з часом починає активніше використовувати платіжні картки та банківські послуги в цілому.

Необхідно відмітити, що в країні існують негативні демографічні тенденції, які впливають на рівень використання платіжних карток. Постійне скорочення чисельності населення України супроводжується практично невпинним зростанням чисельності (і відповідно питомої ваги) осіб, яким більше 60 років. За віковою структурою користувачів платіжних карток саме ця категорія відмічається консервативними поглядами і має найвищу питому вагу серед тих хто не користується платіжними картками.

У той же час і значні масштаби зовнішньої трудової міграції протягом тривалого часу, залучення до неї все більшої чисельності молоді, призвели до суттєвих втрат населення працездатного віку, яке є найактивнішим користувачем платіжних карток. За попередні роки завдяки зовнішній трудовій міграції Україна втратила, за різними оцінками, від 3 до 6 млн осіб.

Наслідком внутрішньої міграції є поступове зростання чисельності міського населення. Так, за офіційними даними Держав-

ної служби статистики України міське населення в 2006 році складало 68 % від загальної кількості населення, а в 2012 році — 69 % [1]. Однак, значна кількість незареєстрованого населення в містах збільшують цей показник.

На забезпечення стабільного розвитку ринку платіжних карток впливає і підвищення рівня фінансової грамотності населення країни. За результатами всеукраїнського соціологічного дослідження Агентства США з міжнародного розвитку в Україні USAID «Фінансова грамотність та обізнаність в Україні» у вересні 2010 року було встановлено, що 39 % населення країни не мають банківських рахунків [6]. Більшість громадян користуються лише базовими фінансовими послугами, серед яких:

— оплата комунальних послуг через банк (72 %);

— користування банківським рахунком та пластиковою карткою (68 %);

— проведення платежів через термінали платіжних систем (38 %);

— споживчий кредит (30 %) та інше.

При цьому українці не зацікавлені в отриманні більшого обсягу інформації про фінансові продукти, що пояснюється браком коштів для здійснення інвестицій, слабкою довірою до фінансової системи взагалі або простим нерозумінням того, як користуватися фінансовими послугами. До того ж, потрібно враховувати менталітет населення країни та переважаючі в суспільстві життєві цінності і традиції, оскільки саме на них базується стандарт поведінки. Населення України звикло розраховуватися за товари та послуги готівковими коштами, не довіряє платіжним карткам та не відкидає можливості втрати своїх коштів через користування таким платіжним інструментом.

Поява нових інформаційних можливостей здійснює суттєвий вплив на привабливість ринку платіжних карток. Нові стандарти обладнання з розрахункового обслуговування банківських платіжних карток та розвиток інфраструктури ринку платіжних карток робить процес оплати більш швидким і зручним для покупців, підвищує привабливість використання карток в якості платіжного засобу та створює у банках клієнтоорієнтірований сервіс. Завдяки розвитку Інтернету взаємозв'язок між клієнтом і банком стає більш оперативним і сприяє розвитку банківського обслуговування. Банківська комп'ютерна і телекомунікаційна технологія стає помітним фактором прискорення адаптації вітчизняного ри-

нку платіжних карток до вимог міжнародного банківського співтовариства.

Кожен з перерахованих вище факторів макросередовища має певну вагомість для ринку (x), яка визначається експертним опитуванням фахівців. Якісна оцінка експертів переводиться у кількісну за допомогою 10-бальної шкали. Отримавши кількісні оцінки факторів у балах, і визначається вагомість кожного фактору. Також враховується направленість впливу (z), яка відображається знаком впливу: + позитивний вплив, — негативний вплив, ± нейтральний вплив. Тоді важливість впливу (s) кожного з факторів обчислюється за формулою:

$$s = x \bullet z,$$

де s — важливість впливу кожного фактора;

x — вагомість фактора для ринку;

z — направленість впливу фактора.

Рівні впливу окремих факторів і сумарний вплив груп факторів на ринок банківських платіжних карток України зведені в таблиці 1.

Таблиця 1

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК УКРАЇНИ

Фактори	Якісна оцінка	Вагомість (x)	Знак впливу (z)	Важливість впливу (s)
Політичні фактори				
1. Наявність нормативно-правового забезпечення, яке регламентує діяльність на ринку банківських платіжних карток, відносини між емітентами та держателями карток	Сильний	0,64	+	+ 4,48
2. Наявність державних та приватних інститутів, які займаються обробко інформації стосовно кредитоспроможності та платоспроможності суб'єктів ринку	Слабий	0,20	+	+ 0,40
3. Наявність законодавчої бази, яка регламентує права та обов'язки таких установ	Слабий	0,18	+	+ 0,36
Загальний вплив політичних факторів				5,24

Продовження табл. 1

Фактори	Якісна оцінка	Вагомість (x)	Знак впливу (z)	Важливість впливу (s)
Економічні фактори				
1.Зниження рівня інфляції в країні	Не значний	0,017	+	+ 0,017
2. Зростання реальних доходів населення	Значний	0,082	+	+ 0,41
3. Зростання заощаджень населення	Значний	0,067	+	+ 0,27
4. Зростання обсягів роздрібного товарообороту	Найсильніший	0,15	+	+ 1,35
5. Зростання рівня безробіття	Значний	0,067	–	– 0,27
6. Зростання частки тіньового сектору економіки	Сильний	0,117	–	– 0,82
7. Зниження рівня депозитної ставки	Значний	0,082		0,41
8. Зниження рівня кредитної ставки	Сильний	0,117	+	+ 0,82
9. Зниження темпів зростання банківської системи	Сильний	0,117	–	– 0,82
10. Зниження обсягів кредитування	Сильний	0,117	–	– 0,82
11. Інтеграція економіки країни у світовий простір	Значний	0,067	+	+ 0,27
Загальний вплив економічних факторів				– 0,003
Соціальні фактори				
1. Зменшення чисельності населення	Слабий	0,03	–	– 0,03
2. Зростання чисельності міського населення	Слабий	0,05	+	+ 0,1
3. Зменшення населення працездатного віку	Значний	0,125	–	– 0,63
4. Зростання частки забезпеченого суспільства	Значний	0,125	+	+ 0,63
5. Збільшення фінансової грамотності суспільства	Найсильніший	0,25	+	+ 2,5
6. Зростання інтенсивності міграційних процесів	Сильний	0,175	+	+ 1,23
7. Психологічний	Найсильніший	0,25	+	+ 2,5
Загальний вплив соціальних факторів				+ 6,3

Закінчення табл. 1

Фактори	Якісна оцінка	Вагомість (x)	Знак впливу (z)	Важливість впливу (s)
Технологічні фактори				
1. Розвиток мережі Інтернет та збільшення чисельності користувачів неї	Значний	0,176	+	+ 1,06
2. Розвиток нових інформаційно-комунікаційних технологій	Значний	0,206	+	+ 1,44
3. Розвиток інфраструктури банкоматів	Слабий	0,059	+	+ 0,12
4. Зростання кількості POS-терміналів у торгівельних мережах	Найсильніший	0,265	+	+ 2,39
5. Збільшення кількості програмно-технічних комплексів самообслуговування та зон цілодобового обслуговування	Найсильніший	0,294	+	+ 2,94
Загальний вплив техніко-технологічних факторів				+ 7,95

Аналіз всіх визначених груп факторів показав, що в сукупності всі вони формують позитивне або негативне сприйняття ринку платіжних карток, рівень довіри населення до нього, а також готовність здійснювати розрахунки за допомогою такого інструменту як банківська платіжна картка. Значимість важливості кожного з факторів, який розглядався у PEST-аналізі відображається графічно на рисунку 1.

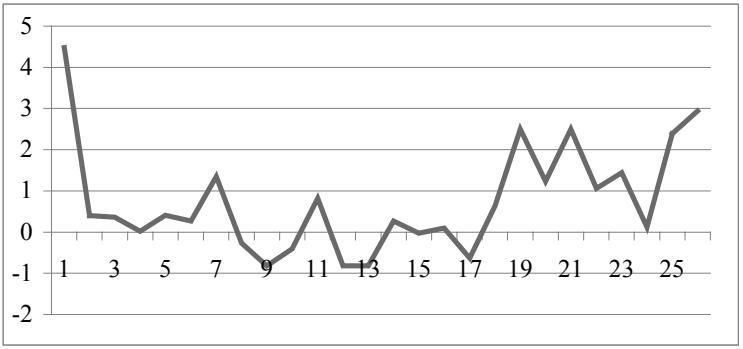

Рис. 1. Значимість факторів PEST-аналізу
у розвитку ринку платіжних карток України

Більша площина знаходиться вище осі ОХ, тобто вітчизняний ринок платіжних карток знаходиться в позитивному середовищі для свого подальшого розвитку та функціонування.

Для кожного типу факторів визначені свої коефіцієнти впливу:

$$К_{пол} = 1,5;\ К_{екон} = 1,5;\ К_{соц} = 1,3;\ К_{техн} = 1,0,$$

де $К_{пол}$ — коефіцієнт впливу політичних факторів;

$К_{екон}$ — коефіцієнт впливу економічних факторів;

$К_{соц}$ — коефіцієнт впливу соціальних факторів;

$К_{техн}$ — коефіцієнт впливу техніко-технологічних факторів.

Тоді вплив груп факторів кожного типу визначиться наступним чином:

$$S = s \cdot k,$$

де S — вплив групи факторів кожного типу;

s — важливість впливу групи факторів кожного типу;

k — коефіцієнт впливу, визначений для кожного типу факторів.

Вплив усіх факторів зведено в таблиці 2.

Таблиця 2

ВПЛИВ РІЗНИХ ТИПІВ ФАКТОРІВ ПРИ PEST-АНАЛІЗІ РИНКУ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК УКРАЇНИ

Фактори	Важливість впливу (s)	Коефіцієнт впливу (k)	Вплив групи факторів кожного типу (S)
Політичні	5,24	1,5	7,86
Економічні	– 0,003	1,5	– 0,0045
Соціальні фактори	6,3	1,3	8,19
Технологічні	7,95	1,0	7,95
Разом			24,0

Таким чином, за результатами проведеного PEST-анализу можна зробити наступний висновок: на період часу, що досліджувався, макросередовище для ринку платіжних карток України було сприятливим і створило можливості для подальшого розвитку ринку.

Бібліографічний список

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: //http//www.ukrstat.gov.ua/.
2. Україна увійшла до дев'ятки найменш заможних країн — GFK. / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://economics.unian.net/ukr/news/153214-gfk.html
3. Рівень безробіття: два показники — два поняття. Офіційний сайт Державної служби зайнятості України [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://www.dcz.gov.ua/
4. Офіційний сайт Національного банку України / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: //http//www.bank.gov.ua.
5. *Яблоновский Д.* Платежные карты Украины: цели использования и демографический портрет. / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://www.gfk.ua/
6. *Климчук А.* Фінансова грамотність населення України залишає бажати кращого/ [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: / http://business-territory.com/articles/

Стаття надійшла до редакції 29 травня 2013 р.

УДК 336.77

А. О. Лукашенко,
аспірант кафедри менеджменту банківської діяльності
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

РОЗВИТОК ФІНАНСУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто сучасний стан реалізації та джерела фінансування проектів у сфері альтернативної енергетики в Україні та світі. Досліджені головні аспекти у розвитку електроенергетики та визначені переваги, що отримують інвестори від вкладання коштів у «зелені» проекти.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: альтернативна енергетика, нетрадиційні джерела енергії, «зелений» бізнес, державне цільове фінансування, «зелений» тариф, екологічне кредитування, інтернет-банкінг.

АННОТАЦИЯ. В статье рассматриваются текущее состояние реализации и источники финансирования проектов в сфере альтернативной

© О. А. Лукашенко, 2013

энергетики в Украине и мире. Исследованы главные аспекты в развитии электроэнергетики и обозначены преимущества, которые получают инвесторы от вложения средств в «зеленые» проекты.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: альтернативная энергетика, нетрадиционные источники энергии, «зеленый» бизнес, государственное целевое финансирование, «зеленый» тариф, экологическое кредитование, интернет-банкинг.

ABSTRACT. The article reviews the current condition of implementation and funding of projects in the field of alternative energy in Ukraine and worldwide. The main aspects in the development of electric power industryand the benefits that investors get from investing in «green» projects are investigated.

KEY WORDS: alternative energy, alternative energy sources, «green» business, state funding, «green» tariff, ecological credit, internet banking.

В умовах поширення глобалізаційних зв'язків на усі сфери суспільства загострюється і вплив глобальних проблем на людську життєдіяльність. Одними з найбільш актуальних для усього людства наразі постають проблеми екології та забезпечення сталого розвитку держав, що змушує економічних суб'єктів відмовлятися від використання традиційних джерел енергії на користь нетрадиційних (альтернативних) джерел. Проте, процес виробництва «зеленої» енергії є доволі складним, а проекти у сфері альтернативної енергетики потребують значних капіталовкладень.

Різноманітність суб'єктів, що останнім часом активно беруть участь у фінансуванні проектів у сфері альтернативної енергетики, змушує замислитись над тим, що саме спонукає інвесторів вкладати кошти у такі проекти, адже подібні інвестиції пов'язані з підвищеним ризиком та мають довгі строки окупності.

За останнє десятиліття майже щорічно можна було спостерігати зростання інвестицій у «зелений» бізнес, пов'язаний з впровадженням природоохоронних заходів на підприємствах та виробництвом енергії з альтернативних джерел. Проте, чим більше світова економіка стикалася з кризовими явищами, тим пасивніше фінансувалися екологічні проекти. За останні роки найбільше коштів у цей напрямок інвестували країни Євросоюзу (рис. 1).

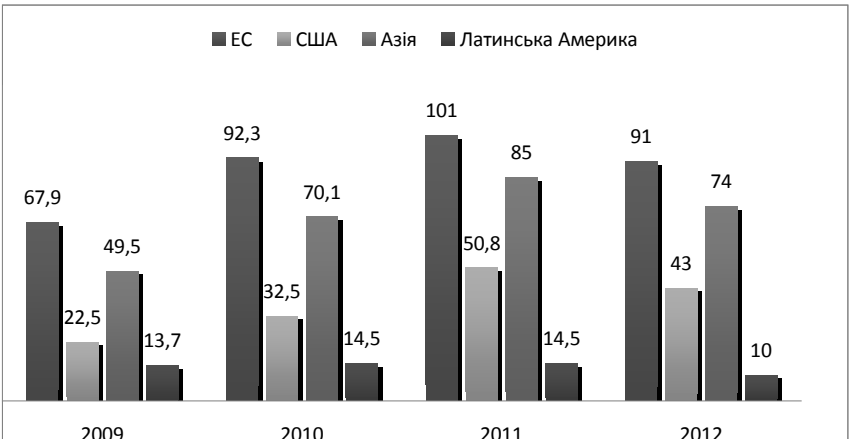

Рис. 1. Інвестиції у нетрадиційну енергетику за регіонами, $ млрд. [1]

Продовженням прийнятої Європейським союзом у 2010 році стратегії економічного розвитку «Європа-2020», стало затвердження у 2011 році нового документу, що має назву «Енергетична дорожня карта 2050» (Energy Road Map 2050), де відображаються головні аспекти розвитку європейської енергетики до 2050 року. Так, боротьба з глобальним потеплінням залишається найбільш пріоритетним напрямком розвитку, а головна ціль ЄС — до 2050 року скорочення викидів CO_2, як мінімум, на 80 % у порівнянні з 1990 роком. Зазначена ціль реалізується через встановлення планових показників скорочення викидів до 2020, 2030 та 2040 років — на 25 %, 40 % та 60 % відповідно [2].

Всі сценарії, розглянуті в Дорожній карті, припускають істотне скорочення споживання традиційних енергоносіїв. Це стосується, перш за все, вугілля, проте безпосередньо зачіпає й ринки нафти і природного газу. ЄС прогнозує, що до 2050 року частка використання відновлювальних джерел енергії у загальному енергоспоживанні повинна зрости з 10 % до 55 % [3].

Для порівняння, у 2006 році в Україні була затверджена Енергетична стратегія, якою визначаються основні показники розвитку електроенергетики на період до 2030 року (табл. 1).

Таблиця 1

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ ЗА БАЗОВИМ СЦЕНАРІЄМ [4]

Показники, млрд. кВтг	2010 р.	2015 р.	2020 р.	2030 р.
Виробництво електроенергії, у т.ч.:	210,2	251,0	307,0	420,1
ТЕС	96,4	125,1	129,9	180,4
АЕС	101,2	110,5	158,9	219,0
ГЕС, ГАЕС	12,5	14,6	16,6	18,6
Відновлювальні джерела	0,1	0,8	1,5	2,1

Планується, що обсяги електроенергії, виробленої з відновлювальних джерел, будуть зростати, проте частка такої енергії у загальному об'ємі на 2030 р. становить всього 0,5 %. За даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, за 9 місяців 2012 року виробництво електроенергії альтернативними джерелами становить 0,47 млрд. кВтг, що складає 0,3 % від загального виробітку.

Окрім державних стратегій та програм, у фінансуванні «зелених» проектів важливу роль відіграють комерційні банки, шляхом впровадження власних кредитних програм, спрямованих на здійснення з боку клієнтів заходів з енергозбереження, або через посередницьку діяльність у програмах фінансування «зеленого» бізнесу з боку держави та міжнародних фінансових організацій.

Щорічно агентство Bloomberg визначає топ «зелених» банків світу (табл.2). Кінцева оцінка формується як зважений показник діяльності фінансової установи за двома напрямками — інвестиції в «зелену» енергетику та охорона оточуючого середовища.

Таблиця 2

РЕЙТИНГ НАЙБІЛЬШ «ЗЕЛЕНИХ» БАНКІВ СВІТУ ЗА ВЕРСІЄЮ BLOOMBERG [5]

Загальний рейтинг		Банк	Країна	Інвестиції в «зелену» енергетику, рейтинг	Охорона оточуючого середовища, рейтинг
2012	2011				
1	4	Citigroup	США	2	4
2	1	Banco Santander	Іспанія	7	2

Закінчення табл. 2

Загальний рейтинг		Банк	Країна	Інвестиції в «зелену» енергетику, рейтинг	Охорона оточуючого середовища, рейтинг
2012	2011				
3	22	JP Morgan Chase	США	6	5
4	6	Mitsubishi UFJ Financial Group	Японія	3	29
5	21	Credit Suisse Group	Німеччина	1	42
6	18	Goldman Sachs	США	4	32
7	15	Deutsche Bank	Німеччина	9	19
8	16	Mizuho Financial Group	Японія	5	34
9	5	Lloyds Banking Group	Великобританія	11	17
10	10	Barclays	Великобританія	10	37

У минулому році на першому місці знаходився іспанський Banco Santander, але у 2012 році у лідерах опинився американський Sitigroup завдяки інвестиціям у вітрову енергетику в Каліфорнії.

Якщо звернутися до історії, перше в світі «зелене» відділення було створено американським PNC в 2002 році. В даний час банк не тільки надає своїм клієнтам можливість отримання кредиту на енергозберігаючі цілі, але і реалізовує ідеї «зеленого офісу» на своєму прикладі. У 2012 році чистий прибуток PNC склав 3 млн. доларів [6].

На сучасному етапі вагому складову «зеленого» банкінгу становить інтернет-банкінг. Щоб економити витрати на обслуговування відділень, банки розширюють онлайн-послуги та можливості банкоматів. Так, до 2014 року Bank of America планує закрити 10 % філій, залучаючи клієнтів до інтернет-банкінгу і АТМ.

Таким же шляхом йдуть Standard Chartered Bank, Bank of China, Scotia bank, що скоротили в 2011 році обсяги споживання паперу на 20—40 % за допомогою автоматизації обміну інформацією між спів-

робітниками і клієнтами, використання електронних звітів і цифрових технологій маркетингу. За даними KPMG International, в країнах, що розвиваються, таких як Україна, вартість операції з клієнтом у відділенні в три рази вище, ніж проведеної через банкомат або інтернет.

Важливу роль відіграє впровадження екологічного ризик-менеджменту у банках, що допомагає не тільки захищати природу, а й самі фінустанови від потенційних збитків. У 2008—2010 роках шість найбільших банків США значно скоротили кредитування компаній, які здійснюють видобуток вугілля методом підривання гірських порід, що не тільки шкодить біосфері, а й викликає ризик неплатоспроможності через високі штрафи [7].

Інтернет-банкінг як складова «зеленого» банкінгу — один з найбільш поширених напрямків, в якому українські банки намагаються наздогнати своїх західних колег. За даними GfK Ukraine, в Україні у 2012, порівняно до 2011 року, рівень користування послугою «клієнт-банк» серед підприємствзріс на 5 п.п. до 75 %, мобільним банкінгом — на 6 п.п. до 23 % [8].

Крім надання послуг з дистанційного обслуговування, деякі банки фінансують реальні проекти у сфері альтернативної енергетики. Так, Укрсоцбанк надав кредит у сумі $110 млн. енергетичному холдингу ДТЕК на фінансування проекту з будівництва вітряних турбін у Запорізькому регіоні. Промінвестбанк також кредитує вітроенергетику, співпрацюючи з такими компаніями — «Вітряні парки України», «Еко-Оптима», Vindkraft, Konkord Group. У минулому році Ерсте Банк надав $230 тис. у вигляді кредиту молокопереробній компанії ДП «Ружин-молоко» на купівлю енергозберігаючих технологій [9].

Проте, програми енергозбереження та екопрограми в Україні у більшості випадків фінансуються банками на загальних умовах, оскільки немає надійних економічних стимулів, які б сприяли здешевленню фінансування, як зі сторони кредитних установ, так і зі сторони потенційних позичальників.

Певним чином, подальшому вирішенню проблем підтримки виробників «зеленої» енергії повинна була б сприяти нова редакція Закону України «Про електроенергетику» від 01.04.2013 року. Проте, не все так однозначно. Однією з найголовніших змін у новій редакції є уточнення вимог стосовно мінімальної частки робіт, послуг та товарів українського походження у збудованій станції, щоб така станція змогла продавати електроенергію по «зеленому» тарифу. Якщо зараз така частка складає 30 %, то планується підвищити цей коефіцієнт до 50 %.

Ситуацію ускладнює і той факт, що отримати доступ до енергоринку та продавати туди енергію невеликим гравцям досить складно. Наприклад, нова редакція Закону прямо зобов'язує викуповувати у домогосподарств за «зеленим» тарифом надлишки енергії, виробленої сонячними електростанціями потужністю до 10 кВт, проте механізм такого викупу до кінця не розроблений. А для вітроелектростанцій зі зменшенням потужності зменшується і додатковий коефіцієнт, покладений в основу «зеленого» тарифу [10].

Додаткові складнощі для виробників електроенергії з альтернативних джерел пов'язані з тим, що велика частка таких проектів фінансується з використанням коштів міжнародних фінансово-кредитних установ. А в умовах «прогалин» у законодавстві, таке фінансування ускладнюється через проблеми з розрахунком економічного ефекту від вкладених інвестицій та строків окупності проектів.

Проте, незважаючи на певні труднощі для підприємств з отриманням кредиту від міжнародних фінансово-кредитних установ, останніми широко фінансуються екологічні проекти в Україні. Так, Європейським банком реконструкції та розвитку впроваджені програми фінансування альтернативної енергетики (USELF) та підвищення енергоефективності (UKEEP) в Україні.

Програма USELF є кредитною лінією в обсязі до 50 мільйонів євро, відкритою для сприяння реалізації проектів з використання відновлюваних джерел енергії. Структура USELF забезпечує пряме фінансування малих і середніх проектів безпосередньо від ЄБРР за спрощеним та пришвидшеним процесом схвалення, що знижує операційні витрати [11].

UKEEP являє собою кредитний продукт, розроблений для українських приватних компаній будь-якого сектору економіки, які бажають здійснити інвестиції у розвиток енергоефективності з метою скорочення споживання енергоносіїв. Кредитна лінія програми UKEEP реалізується через послуги банків-посередників, які і надають позики українським приватним компаніям. Наразі роль банків-посередників виконують Укрексімбанк та Мегабанк [12].

За 2012 рік у рамках зазначених програм ЄБРР профінансував понад 20 проектів на суму 320 млн. євро. З них, 13,3 млн. євро отримало СП «Еко-Оптима» на будівництво вітроелектростанції. Ще 4,1 млн. були надані компанії «Грін Агро Сервіс» на проектування, будівництво та експлуатацію сонячної електростанції у Вінницькій області. Також компанія «Гідропауер» отримала від ЄБРР кредит на будівництво двох малих ГЕС у розмірі 1,3 млн. євро [9].

Окрім ЄБРР, «зелені» проекти в Україні фінансуються також з боку Міжнародної фінансової корпорації, Глобального фонду кліматичного партнерства, Європейського інвестиційного банку, Північного інвестиційного банку та ін.

Екологічна проблема у світі наразі є однією з найбільш актуальних, що спонукає економічних суб'єктів до пошуку та реалізації проектів з енергозбереження та здійснення природоохоронних заходів. На державних та міждержавних рівнях проблеми екології знаходять широке обговорення, що проявляється в укладенні міждержавних угод, затвердженні державних екологічних стратегій та програм, розробці заходів зі стимулювання екологічної активності у громадян та представників бізнесу. Це вказує перш за все на те, що питання забезпечення сталого розвитку країн має соціальне підґрунтя та пов'язане з формуванням здорового довкілля для наступних поколінь.

Надзвичайно важливою залишається роль держави у процесах екологізації усіх сфер людської життєдіяльності. Особливе місце у державному регулюванні цих процесів повинно відводитися стимулюванню екологічних ініціатив серед підприємців та домогосподарств та створення умов для реформування енергетичної галузі шляхом збільшення частки виробництва енергії з відновлювальних джерел.

Можна зробити висновок, що реалізація проектів у сфері альтернативної енергетики дає синергетичний ефект та дозволяє вирішити широке коло питань: покращити екологічну ситуацію у світі; зменшити витрати підприємств та домогосподарств на електроенергію; віднайти нові напрями інвестування для бізнес-структур; розширити набір послуг фінансових установ та, найголовніше, пробудити у свідомості людей відповідальність перед майбутніми поколіннями за стан навколишнього середовища.

Бібліографічний список

1. Cable News Network (CNN). Сайт в мережі Інтернет. — www.us.cnn.com

2. The European Commission's Energy Roadmap 2050, Brussels 15.12.2011.

3. Енергетика України. Сайт в мережі Інтернет. — www.uaenergy.com.ua

4. Енергетична стратегія України на період до 2030 року. Розпорядження КМУ від 15.03.2006 № 145-р.

5. Bloomberg Markets' annual lineup of the world's 20 Greenest Banks, 2012.
6. PNC Bank. Сайт в мережі Інтернет. — www.pnc.com
7. *Буй Т., Мошенец Е.* Молодо, Зелено. // Инвестгазета. — 2012. — № 15. — С. 18.
8. GfK Ukraine. Сайт в мережі Інтернет. –www.gfk.ua
9. *Мошенец Е.* Увядшие деньги. // Инвестгазета. — 2013. — № 14. — С. 20—21.
10. Закон України «Про електроенергетику» № 575/97-ВР, редакція від 01.04.2013.
11. USELF. Сайт в мережі Інтернет. — www.uself.com.ua
12. UKEEP. Сайт в мережі Інтернет. — www.ukeep.org

Стаття надійшла до редакції 14 червня 2013 р.

УДК 336.73

Є. А. Поліщук, к.е.н., доцент,
доцент кафедри банківських інвестицій
ДВНЗ «КНЕУімені Вадима Гетьмана»

ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ УЧАСТІ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ В ІНВЕСТИЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

АНОТАЦІЯ. Розглянуто механізм трансформації вільних грошових коштів в інвестиційні ресурси. Визначено роль небанківських фінансових установ в цьому механізмі.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: небанківські фінансові установи, банки, інвестиційний процес.

АННОТАЦИЯ. Рассмотрен механизм трансформации свободных денежных средств в инвестиционные ресурсы. Определена роль небанковских финансовых учреждений в этом механизме.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: небанковские финансовые учреждения, банки, инвестиционный процесс.

ABSTRACT. The mechanism of transformation of free cash flow in investment resources is considered. The role of non-bank financial institutions in this mechanism is defined.

KEY WORDS: non-bank financial institutions, bank, investment process.

© Є. А. Поліщук, 2013

Банківські ресурси стали найпоширенішим ресурсом за часів набуття незалежності України. Таку популярність можна пояснити відносним рівним доступності, високою поінформованістю суб'єктів господарювання щодо параметрів цього ресурсу, і водночас нерозвиненістю інших учасників фінансової системи. Такими учасниками є небанківські фінансові установи.

Як показує практика, банки незавжди можуть або хочуть брати на себе функції учасників фінансової системи. З огляду на це, небанківські фінансові установи повинні заповнити ті фінансові прогалини, які виникають в економіці через обмеженні функції банків, як постачальників інвестиційних ресурсів. Тому питання їхньої активізації має стати одним з головних під час вирішення проблеми переміщення вільних грошових ресурсів в інвестиційні процеси.

Дослідженням проблем діяльності небанківських фінансових посередників займалися як вітчизняні (Вовчак О. Д., Гаманкова О. О., Гладчук О. М., Дорош О. Л., Майорова Т. В., Колесніченко В. Ф., Колодзієв О. М., В. В. Корєєв, Реверчук С. В. тощо), так і зарубіжні вчені (Курманбеков Р. О., Мишкін Ф., Назарова М. Г. тощо). Не применшуючи значення праць вищезазначених авторів, варто зауважити, що науковці акцентували свою увагу на окремих аспектах функціонування небанківських фінансових установ як спеціалізованих фінансових посередників. Таким чином, торкаючись лише поверхнево питання їх участі в інвестиційних процесах.

З огляду на це, метою нашої статті обґрунтування об'єктивної необхідності участі небанківських фінансових установ в інвестиційних процесах.

Відомо, що у процесі відтворення суспільного капіталу вивільняються певні тимчасово вільні кошти. Збільшення масштабів нагромадження грошового капіталу обумовив розвиток ринку позичкового капіталу. Під впливом попиту та пропозиції постійно відбувається рух позичкового капіталу: капітал, що накопичується у вигляді коштів, перетворюється безпосередньо в позичковий капітал.

Нагромадження капіталу здійснюється в кожному із трьох секторів — держава, корпорації й населення (домашні господарства).

Кількісно воно визначається як різниця між їхніми поточними доходами й неінвестиційними витратами. Нагромадження відбувається й у матеріальній, і в грошовій формах. Частина його, пройшовши функціональну стадію грошового капіталу, в остаточному підсумку, стає продуктивним капіталом, а інша — у гро-

шовій формі направляється в кредитну систему й на ринок цінних паперів, трансформуючись у позичковий капітал.

Вивільнений грошовий капітал направляється у вигляді позичкового капіталу через ринок, а потім знову вертається до кредитора. Таким чином, позичковий капітал має свою особливу форму руху. На відміну від промислового капіталу Г- Т... П... Т'- Г і кругообігу торговельного капіталу Г-Т- Г; рух позичкового капіталу зводиться до формули Г- Г', тобто гроші віддаються в позичку для того, щоб після закінчення певного строку вони були повернуті їхньому власникові із приростом- відсотком. У той час як промисловий капітал має три форми (грошову, продуктивну й товарну), а торговельний — дві (грошову й товарну), позичковий капітал перебуває весь час в одній і тій же формі — грошовій.

Таким чином, ринок позичкового капіталу можна визначити як особливу сферу фінансових відносин, пов'язаних із процесом забезпечення кругообігу позичкового капіталу. Основними учасниками відповідно є:

- первинні інвестори, тобто власники вільних фінансових ресурсів, що на різних умовах мобілізуються кредитно-фінансовими інститутами й перетворюються у позичковий капітал;
- спеціалізовані посередники в особі кредитно-фінансових організацій, що здійснюють безпосереднє залучення (акумуляцію) коштів, перетворення їх у позичковий капітал і наступну тимчасову передачу його позичальником на поворотній основі за плату у вигляді відсотка;
- позичальники — юридичні й фізичні особи, держава, що відчуває потребу у фінансових ресурсах і готові заплатити спеціалізованому посередникові за право їх тимчасового використання.

Для того, щоб гроші, накопичуючись, а не осідали у вигляді скарбу, необхідні альтернативні джерела їх розміщення, що забезпечують також захист від інфляції. І таким джерелом стають внески в кредитно-фінансові установи, що акумулюють і перетворюють кошти в позичковий капітал.

Таким чином, розвиток позичкового капіталу став причиною інституту фінансового посередництва. Питання діяльності інститутів фінансового посередництва набула особливої важливості у розвитку економіки країни, тому що в умовах радянської економіки подібних інститутів по суті не було.

Результатом економічних реформ початку 90-х років минулого століття став перерозподіл доходів, що раніше надходили в

державний бюджет, на користь підприємств, а від підприємств — до населення. Такий перерозподіл доходів став неминучим наслідком демократизації господарського життя. Втім, це відбувалося в умовах нерозвиненої фінансової системи, неадекватної системи стимулів для інвестицій і системи ринкового формування й розподілу інвестиційних ресурсів (фінансового сектору), хоча частка заощаджень у доходах як фізичних, так і юридичних осіб залишалася високою.

Під час відсутності системи ефективного фінансового посередництва заощадження трансформувалися головним чином у такі типи фінансових активів, які не пов'язані з фінансуванням виробництва: у наявну валюту (населення), зростання прихованих іноземних активів юридичних осіб (втеча капіталів).

Заощадження, інвестиції й споживання здійснюються економічними одиницями: окремими особами, підприємствами або урядом. Але не всі економічні одиниці зберігають рівно стільки, скільки інвестують. Необхідний зв'язок між накопичувачами й інвесторами, щоб надлишок заощаджень в одних був доступний тим, кому їх не вистачає. Причина існування фінансового сектору лежить саме тут.

Фінансове посередництво знайшло своє відбиття в створенні численних форм і видів організації своєї діяльності, з яких треба виділити банки й небанківський фінансові установи. Такий розподіл, зокрема, пояснюється специфічними особливостями їх діяльності.

Банки монополізували операції по залученню коштів на поточні рахунки, однак ці кошти мають велику мобільність, і вкладення їх у довгострокові зобов'язання пов'язані з величезним ризиком.

Особливість же деяких небанківських фінансових інститутів полягає в наданні економіці країни саме довгострокових вкладень. На відміну від короткострокових ресурсів комерційних банків (від 3 місяців до 3 років), резерви й активи фінансових небанківських організацій є довгостроковими (від 3—5 до 20—25 років). Так, наприклад, компанії страхування життя, у силу специфічних особливостей мають у своєму розпорядженні найбільші можливості довгострокового інвестування, оскільки ними зосереджена більша частина довгострокових заощаджень населення.

Є й функціональні відмінності в діяльності кредитно-фінансових установ. Так, основною формою акумуляції заощаджень у банків, як ми вже згадали, слугують депозитні операції. Особливістю страхових компаній є те, що власник не віддає свої

заощадження в позичку, а за рахунок їх акумуляції в компанії страхування здобуває певну фінансову гарантію в майбутньому. При цьому він не одержує відсотки на свої заощадження. В умовах загострення внутрішніх протиріч ринкової економіки більша частина працівників знаходить вигідним акумулювати свої заощадження в страхових компаніях для створення гарантій на випадок економічних криз, спадів і інфляції.

У цих умовах виникли об'єктивні передумови для концентрації довгострокових заощаджень у компаніях страхування життя й накопичувальних пенсійних фондах.

У розвинених країнах ринкової економіки небанківський фінансовий сектор еволюціонував у численні форми й види, з яких можна виділити: страхові компанії; приватні пенсійні фонди; інвестиційні компанії; ощадні асоціації; фінансові компанії; кредитні спілки; благодійні фонди.

Існування й розвиток спеціалізованих небанківських установ пояснюється наступними причинами:

- зростання доходів населення в розвинених капіталістичних країнах;
- активний розвиток ринку цінних паперів;
- надання цими установами спеціальних послуг, які не можуть надавати банки;
- незадовільне державне соціальне забезпечення, низький рівень пенсії, невідповідність її вкладеній праці, можливість нею користуватися тільки в старості;
- необхідність залучення величезних ресурсів населення в грошовий обіг промислового сектору на довгостроковій основі, підвищення стійкості й активності грошового обігу, звільнення від позик з інших країн;
- бажання корпорацій закріпити на виробництві найбільш кваліфіковану частину персоналу.

Через зазначені особливості закономірно все більшого розмаху набувають операції певних небанківських фінансових інститутів, особливо частки страхового ринку, недержавних пенсійних фондів у ролі інвестиційних інститутів.

У розвинених країнах страхові компанії й приватні пенсійні фонди є основними інвесторами в акції й облігації корпорацій і одними з найбільших покупців державних цінних паперів. Так, загальна сума інвестицій, якими управляють страхові організації Європи, США і Японії, досягає декількох трильйонів доларів.

Страхова система забезпечує до чверті довгострокових капіталовкладень. У той же час розвиток цих установ сприяє вирішенню кризових проблем у державних системах соціального страхування й пенсійного забезпечення. Необхідно також згадати й те, що низка ланок системи фінансового посередництва у вигляді страхових компаній і пенсійних фондів дозволяє знизити соціальну напруженість у суспільстві, розв'язати проблеми соціального й пенсійного забезпечення.

Таким чином, небанківський фінансовий сектор стає невід'ємним елементом фінансової системи будь-якої економіки, що відіграють важливу роль в інвестиційному процесі, і що особливо важливо — тим елементом фінансової системи, здатним залучити нагромадження населення в довгострокові організовані заощадження й стати джерелом «довгих» грошей, що конче потрібно для фінансування капітального будівництва й інвестицій. Низка небанківських фінансових установ — інвестиційні фонди, кредитні спілки, різного роду ощадні установи — пропонують в основному ресурси короткострокового характеру, а страхові компанії і пенсійні фонди як одним з основних постачальників «довгих» грошей.

Бібліографічний список

1. *Курманбеков Р. О.* Теоретические основы использования инвестиционного потенциала небанковского финансового сектора (на примере страховых компаний и негосударственного пенсионного фонда в Кыргызско Республике): дис. канд. экон. наук: 08.00.01 / Р. О. Курманбеков. — Бишкек, 2004. — 159 с.

2. *Дорош О. Л.* Небанківські фінансові інститути в економічній системі України: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.01.01 / О. Л. Дорош. — Львів, 2003. — 22 с.

3. *Черкасова С. В.* Роль небанківських фінансових установ в інвестиційних процесах / С. В. Черкасова // Зб. наук. праць Національного університету національної податкової служби України. — № 1. — 2010. — С. 293 — 300.

4. *Футало Т. В.* Вплив діяльності небанківських фінансових установ на розвиток фінансового ринку в Україні / Т. В. Футало // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. — № 4. — 2010. — С. 59—66.

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2013 р.

УДК 336.71

Л. О. Примостка, д.е.н., проф.,
завідувач кафедри менеджменту банківської діяльності
В. О. Харченко,
аспірант кафедри менеджменту банківської діяльності
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСОВО-ІНФОРМАЦІЙНЕ АГЕНТСТВО: ДОСВІД БАНКУ ФРАНЦІЇ

АНОТАЦІЯ. У статті проаналізовано досвід Банку Франції щодо створення державного фінансово-інформаційного агентства. Розкрито основні функції агентства, підходи до проведення аналізу інформації, присвоєння скорингових та рейтингових оцінок. Виявлено ключові проблеми, що виникають в процесі формування ринку фінансово-інформаційних послуг в Україні, запропоновано шляхи їх вирішення.

КЛЮЧОВІ СЛОВА**:** кредитні ризики, державне фінансово-інформаційне агентство, інформаційна взаємодія, рейтинг, скоринг.

АННОТАЦИЯ. В статье проанализирован опыт Банка Франции в создании государственного финансово-информационного агентства. Раскрыты основные функции агентства, подходы к проведению анализа информации, присвоение скоринговых и рейтинговых оценок. Выявлены ключевые проблемы, которые возникают в процессе формирования рынка финансово-информационных услуг в Украине, предложены пути их решения.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: кредитные риски, государственное финансово-информационное агентство, информационное взаимодействие, рейтинг, скоринг.

ABSTRACT. The article gives information on the establishment of state financial information agency of Banque de France. The article discloses the aspects of the Agency's activity, its approaches and principles in analysis of information, assignment of ratings and scores. The existing situation in the financial information market of Ukraine is analyzed. The article identifies key issues and provides the way they can be solved.

KEY WORDS: financial risks, state financial information agency, information interaction, rating, scoring.

Інтеграцію та глобалізацію, які відображають сукупний ефект взаємодії різноманітних процесів, пов'язаних із зростанням потоків капіталу, товарів, робочої сили, інформації, що перетинають національні кордони, визнано домінуючими тенденціями сучасності. Зараз не викликає сумнівів всеохоплюючий характер інтеграційних процесів, які вже стали реальністю для України. Про

© Л. О. Примостка,
В. О. Харченко, 2013

те, що Україна досить активно долучається до світових інтеграційних процесів свідчить політика, спрямована на вступ до регіональних економічних та політичних об'єднань країн, таких як Європейський Союз, Митний союз, Світова організація торгівлі та ін. Необхідною умовою проведення ефективної інтеграційної політики є формування в нашій країні якісного інформаційно-фінансового простору, який би давав можливість суб'єктам господарювання отримувати достовірну інформацію про своїх партнерів, контрагентів та позичальників з метою зниження фінансових ризиків та уникнення можливих збитків. З огляду на надзвичайно високу потребу у залученні значних фінансових інвестицій, актуальність вирішення проблеми створення в країні єдиного інформаційно-фінансового простору очевидна. Хоча в Україні робота в цьому напрямі ведеться, проте намагання створити ринок фінансово-інформаційних послуг виявилися неефективними. Неспроможність приватних інформаційних агенцій налагодити ефективну роботу доводить необхідність зміни принципів формування інформаційного простору в напрямі активного залучення держави до цього процесу.

Вивчення світового досвіду показує, що найефективнішим способом вирішення цієї проблеми є створення державного фінансово-інформаційного агентства. Саме участь держави забезпечує повноту охоплення та високий рівень довіри до інформації. Досить переконливо про це свідчить досвід Франції. За ступенем розвитку системи державного регулювання банківської сфери Франція посідає одне з провідних місць у світі. Активне втручання органів державної влади у діяльність фінансово-кредитних установ обумовлена історичним розвитком країни. Після закінчення другої світової війни уряд Франції вирішив не змінювати вже налагоджену систему, за якої органи державної влади відіграють ключову роль у визначенні пріоритетних напрямків фінансово-кредитної політики комерційних банків. Враховуючи високий рівень участі держави у формуванні фінансово-кредитної політики, абсолютно логічною є активна участь органів державної влади й у сфері управління банківськими ризиками. Зокрема, це виявляється у створенні на базі центрального банку країни — Банку Франції — бази даних, яка містить інформацію про фінансовий стан та кредитну історію майже всіх суб'єктів господарювання в країні.

Банк Франції виконує функції провайдера фінансової інформації на національному рівні. Він не просто здійснює контролю-

ючі функції, а й активно долучається до цього процесу на всіх його етапах, починаючи із збору первинної інформації і закінчуючи присвоєнням рейтингів компаніям. Банк Франції збирає і поширює значний обсяг інформації про суб'єктів господарювання, які не належать до фінансових установ. Зміст і обсяги такої інформації є значно ширшими за ту, яку зазвичай збирають кредитні бюро [1]. Функції збору та обробки первинної інформації про суб'єктів господарювання покладено на функціональний підрозділ Банку Франції — Дирекцію підприємств (Direction des entreprises). Інформація, зібрана фахівцями Банку Франції, фіксується та зберігається в узагальненій (системній) базі даних FIBEN (Fichier bancaire des enterprises — Банківська База Даних Підприємств — ББДП).

Системну базу даних FIBEN було створено у 1982 р. з метою достовірного та об'єктивного оцінювання кредитоспроможності позичальників для виявлення найбільш ризикових серед них [2]. Головним завданням FIBEN є збір інформації про підприємства та їхніх керівників, а також приватних підприємців з метою подальшого використання цих даних банківськими установами для зниження рівня фінансових ризиків, насамперед, кредитних. Завдяки патронату Банку Франції, в базі FIBEN передбачено можливість доступу до даних про позичальників всіх фінансово-кредитних установ країни. Так, у 2006 році у цій базі зберігалася інформація про понад 3,5 мільйони підприємств та 2,5 мільйони керівників, тоді як приватні бази містять дані лише про 400 000 суб'єктів господарювання [3]. Цілком очевидно, що державна база даних FIBEN користується значно більшою популярністю порівняно з аналогічними приватними установами, такими наприклад як кредитні бюро. Тому закономірно, що проведені на міжнародному рівні Джапеллі і Пагано дослідження діяльності державних фінансово-інформаційних агенцій показали, що у Франції практично немає суто приватних агенцій фінансової інформації [4]. Отже, важливою перевагою FIBEN є широкі можливості доступу до інформації, її об'єктивність та достовірність, охоплення значно більшої аудиторії порівняно з приватними агенціями.

Крім основної функції — надання достовірної інформації про потенційних позичальників з метою зниження кредитного ризику банків, FIBEN виконує й інші функції. Зокрема, умовами роботи системної бази даних передбачено надання допомоги банкам у пошу-

ку перспективних клієнтів, що дозволяє розширити клієнтську базу. Також банківські установи мають можливість отримати інформацію про перспективи зростання певної галузі у тому чи іншому регіоні, а також перелік компаній, які працюють у цій галузі. Така інформація дозволяє банкам диверсифікувати кредитний портфель, а отже знизити рівень кредитних ризиків шляхом переорієнтації банку на більш перспективну галузь. Таким чином, база даних FIBEN надає банкам не лише інструменти управління ризиками, але й дозволяє проводити широкомасштабні маркетингові дослідження. Ще одним позитивним аспектом створення широкого інформаційного поля в системі FIBEN є підвищення конкуренції серед фінансово-кредитних установ у боротьбі за першокласних позичальників, що в підсумку приводить до поступового зниження вартості кредитів та лібералізації кредитного ринку.

Крім фінансової інформації, яка надається фінансово-кредитним установам, FIBEN також пропонує додаткові послуги суб'єктам господарювання не фінансової сфери, зокрема такі як присвоєння скорингів та рейтингів. Зазначимо, що скорингування має більш статистично-порівняльний характер, тоді як рейтингування — це складніша процедура, здебільшого зорієнтована на прогнозування ситуації щодо фінансової стабільності компанії в майбутньому.

Скоринг Банку Франції є результатом статистичного порівняння економічних і фінансових показників діяльності підприємств, що знаходяться у стадії банкрутства, з підприємствами, які функціонують в нормальному режимі. Скорингова оцінка є лінійною сумою коефіцієнтів, розрахованих на основі фінансової звітності. Значення скоринга пов'язане з оцінкою ймовірності банкрутства в межах трьох років у порівнянні з показником середньої ймовірності банкрутства по галузі в цілому. Така оцінка має ретроспективний характер і показує як Банк Франції на цей час оцінює результати діяльності тієї або іншої компанії за останні три роки порівняно з іншими компаніями цієї ж галузі [5]. Розрахунок скорингових оцінок відбувається в розрізі семи укрупнених галузей: промисловість, оптова торгівля, роздрібна торгівля і автосервіс, транспорт, готельний бізнес, кафе та ресторани, будівництво. Кожна з галузей розбивається на 5—10 класів ризику. Скоринг компанії показує її належність до певного класу галузевого ризику. Скорингування окремих підприємств може відбуватись час від часу задля виявлення сильних та слабких сторін компанії, а також на замовлення може проводитися систематично з метою моніторингу ситуації на підприємстві.

Розрахунок скоринга включає традиційні напрями аналізу фінансових показників діяльності підприємства: 1) аналіз показників рентабельності; 2) розрахунок коефіцієнтів обслуговування боргу (витрати на обслуговування боргу відносно EBITDA); 3) аналіз заборгованості по податках і соціальних платежах; 4) аналіз тривалості існуючих заборгованостей платежів від постачальників; 5) частка боргових коштів (кредити та зобов'язання) в пасивах підприємства; 6) аналіз чистих грошових потоків; 7) аналіз обсягів власних обігових коштів; 8) оцінка рівня простроченої дебіторської заборгованості відносно загальної виручки.

Окрім скорингу, Банк Франції також здійснює рейтингування підприємств. Система рейтингів Банку Франції є оцінкою здатності суб'єктів господарювання виконувати свої фінансові зобов'язання впродовж найближчих трьох років. Рейтингування передбачає оцінку спроможності підприємства розраховуватися за власними боргами (не лише кредитами, а й наприклад кредиторською заборгованістю). Оскільки база даних FIBEN повністю інтегрована з інформаційно-аналітичною системою центрального банку країни, рейтинг FIBEN по суті є рейтингом Банку Франції, тому для більшості французьких кредиторів такий рейтинг є важливим фактором при прийнятті рішення щодо співпраці з компанією. За результатами опитування представників фінансово-кредитних установ, рейтинг Банку Франції суттєво підвищує рівень доступності фінансових ресурсів для підприємств-позичальників [6]. Особливою популярністю присвоєння рейтингу користується в процесі фінансування торговельних операцій.

Рейтинг FIBEN базується на результатах аналізу фінансового стану компанії і включає оцінку показників: прибутковості (чистий прибуток, EBITDA і т.д.); фінансової незалежності (коефіцієнти фінансової незалежності, покриття процентних платежів, співвідношення власного та боргового капіталу); кредитоспроможності (чистий капітал, боргове навантаження, сукупні активи); адекватності структури балансу (ліквідність, чистий робочий капітал) [5]. Окрім фінансової інформації проводиться аналіз також таких аспектів діяльності компанії як: інформація про фізичних осіб компанії — керівників та/або партнерів; інформація про економічне середовище, в якому діє компанія (партнери, пов'язані компанії, постачальники, покупці); аналіз суттєвих подій (наприклад збитки, які перевищують половину власного капіталу компанії).

З 2004 року Банк Франції запровадив нову систему рейтингування суб'єктів господарювання, яка складається з двох елементів :

- показник рівня ділової активності (буквений код, що відповідає річному обороту);
- кредитний рейтинг, що відображає оцінку Банком Франції здатності виконання суб'єктом господарювання своїх фінансових зобов'язань (табл. 1).

Таблиця 1

КРЕДИТНИЙ РЕЙТИНГ БАНКУ ФРАНЦІЇ [7]

Рейтинг	Характеристика
3++	Відмінний — Фінансове становище компанії (кредитоспроможність та платоспроможність) відмінне
3+	Дуже добрий — Фінансове становище компанії дуже добре, однак недостатнє для рейтингу 3++. Фінансова стійкість компанії до зовнішніх чинників та несприятливих подій в економіці надзвичайно висока
3	Добрий — Фінансове становище компанії добре, однак недостатнє для рейтингу 3+ Фінансова стійкість компанії до окремих зовнішніх чинників та певних несприятливих подій в економіці висока
4+	Досить добрий — Дисбаланс та нестабільність у фінансовому становищі компанії відсутні, однак спостерігається певна невизначеність та можливий ризик нестабільності компанії у довготривалій перспективі. Фінансове становище є добрим, однак за окремими показниками компанія не має відмінні значення для присвоєння вищого рейтингу
4	Прийнятний — 1) За умови аналізу актуальної фінансової звітності компанії: Для компанії характерні ризики, пов'язані з рівнем її платоспроможності, фінансової незалежності та рівня дохідності 2) Без аналізу актуальної фінансової звітності компанії: Компанія виконує представницькі функції нерезидента, котрий знаходився у ліквідаційній процедурі не менше трьох років тому
5+	Досить поганий 1) За умови аналізу актуальної фінансової звітності компанії: Фінансове становище компанії дещо дестабілізоване проблемами зі структурою балансу або ж проблемами з платоспроможністю мажоритарних акціонерів 2) Без аналізу актуальної фінансової звітності компанії: У компанії було призначено тимчасову адміністрацію або ж мажоритарні акціонери компанії отримали рейтинг 5+ або 5

Закінчення табл. 1

Рейтинг	Характеристика
5	Поганий 1) За умови аналізу актуальної фінансової звітності компанії: Фінансове становище компанії в значній мірі дестабілізоване проблемами зі структурою балансу або ж проблемами з платоспроможністю мажоритарних акціонерів. Компанія яка контролює діяльність підприємства, має рейтинг 6,8,9 або P 2) Без аналізу актуальної фінансової звітності компанії: Компанія нещодавно підписала мирову угоду. Особа, що представляє інтереси компанії заслуговує пильної уваги. Мажоритарні акціонери юр. особи отримали рейтинг 6,8,9 або P, або ж фізичні особи акціонери отримали оцінку менеджменту 060. Компанія є представником двох юридичних осіб що знаходились в процедурі банкрутства не менше ніж 3 роки тому. Компанія втратила половину статутного фонду без його поповнення протягом 36 місяців, якщо це було доведено до відома Банку Франції
6	Дуже поганий 1) За умови аналізу актуальної фінансової звітності компанії: Фінансове становище компанії дестабілізоване, в значній мірі загрожує її подальшій діяльності. Компанія контролює діяльність підприємства, по відношенню до яких відкрито справу про банкрутство. 2) Без аналізу актуальної фінансової звітності компанії: Компанія нещодавно підписала мирову угоду. Особа, що представляє інтереси компанії заслуговує пильної уваги. Мажоритарні акціонери юр. особи отримали рейтинг 6,8,9 або P, або ж фізичні особи акціонери отримали оцінку менеджменту 060. Компанія є представником двох юридичних осіб що знаходились в процедурі банкрутства не менше ніж 3 роки тому. Компанія втратила половину статутного фонду без його поповнення протягом 36 місяців, якщо це було доведено до відома Банку Франції
7	Сумнівний (через наявність як мінімум одного порушення платіжної дисципліни) — здатність компанії виконувати свої фінансові зобов'язання потребує особливої уваги. Наявний принаймні один випадок порушення платіжної дисципліни
8	Ризиковий (через наявність порушень платіжної дисципліни) — здатність компанії виконувати свої фінансові зобов'язання перебуває під загрозою у зв'язку з неодноразовими порушеннями платіжної дисципліни
9	Скомпрометований наявністю інформації про значну кількість порушень платіжної дисципліни, які обумовлені серйозними проблема з надходженням грошових коштів
P	Наявні докази неплатоспроможності (провадження у справі про банкрутство). P замінюється на 5 за умови затвердження плану реорганізації
0	Негативна інформація відсутня 1) Банк Франції не отримав жодної негативної інформації 2) Компанії, які зареєстровані в базі даних FIBEN, але не зобов'язані подавати фінансової звітності 3) Компанії, по яким Банк Франції або не має актуальної фінансової інформації, або документація не може бути використана для аналізу через її особливий характер (деякі холдингові компанії, медіа-компанії і т.д.)

Також додатково розраховується показник — індикатор менеджменту компанії. Цей показник базується на інформації із загальнодоступних джерел (зокрема судових реєстрів) і не бере до уваги особисті якості керівника, такі, наприклад, як управлінський талант. Зокрема, аналізується інформація про осіб, які виконують або виконували управлінські та представницькі функції в компанії. В разі ліквідації юридичної особи, Банк Франції оцінює керівництво на момент призупинення платежів за рішенням суду, а також протягом шести місяців, які передували судовому рішенню. Банк Франції також оцінює керівників, які вже призупинили виконання посадових обов'язків. Однак слід відзначити, що індикатор менеджменту не має обмежувального характеру і не впливає на рейтинг юридичної особи. Його призначення полягає в тому, щоб звернути увагу фінансово-кредитних установ на наявну в загальнодоступних джерелах інформацію. Банки самостійно можуть визначити для себе чи варто враховувати цей показник при роботі з позичальником чи ні.

Створення такої розгалуженої та інформативної бази даних дозволяє банкам та іншим фінансово-кредитним установам Франції отримувати детальну інформацію про потенційних та існуючих позичальників, допомагає точніше оцінювати можливі фінансові ризики при кредитуванні підприємств, сприяє зниженню ризиків шахрайства та зловживань [8, 9].

В Україні на цей час повноцінного ринку фінансово-інформаційних послуг не створено. Інформаційно-фінансовий простір представлений дуже обмеженою кількістю учасників, які є приватними установами і не несуть відповідальності за достовірність наданої інформації. Цей процес майже не регулюється державою. Варто відзначити, що вектор розвитку українського ринку фінансово-інформаційних послуг відрізняється від світового. Непоодинокі випадки, коли фінансово-інформаційні агентства пропонують свої послуги не потенційним кредиторам, а саме позичальникам, обіцяючи за певну фінансову винагороду присвоїти їм високу оцінку кредитоспроможності і розповсюдити результати дослідження серед можливих кредиторів. Як результат, такі послуги не приносять користі потенційним кредиторам, оскільки фінансово-інформаційні агентства не несуть жодної відповідальності за результати проведених досліджень, а тому і не викликають довіри у кредиторів. Створення державного фінансово-інформаційного агентства в Україні особливо актуальне в посткризовий період з огляду на необхідність зниження кредитних ри-

зиків, адже частка проблемних кредитів в кредитному портфеля банків збільшилася з 1,3 % в 2007 р. до 11,2 % в 2010 р.

Вважаємо, що ситуація, яка склалася, зумовлена відсутністю єдиних стандартів та вимог до формування системної бази даних, методики проведення рейтингового оцінювання, присвоєння кредитних рейтингів. На цей час в Україні запровадити такі стандарти може лише держава. Тому вважаємо, що найбільш ефективним способом організації роботи таких фінансово-інформаційних агентств є їх створення за ініціативи та за активної участі держави. Спираючись на міжнародний досвід, можна стверджувати, що в Україні головним ініціатором і виконавчим органом державного фінансово-інформаційного агентства має стати Національний банк України. До процесів фінансово-інформаційної взаємодії необхідно залучати й інші державні банки, в яких 100 % статутного капіталу перебуває у власності держави. Насамперед, це Державний експортно-імпортний банк України та АТ «Ощадбанк», які мають багатий досвід проведення аналізу кредитоспроможності українських позичальників. Вважаємо, що формування якісного інформаційного середовища, створеного за прямої участі держави, сприятиме не лише зниженню внутрішніх кредитних ризиків, але зростанню рейтингів українських підприємств і банків на міжнародних ринках.

Бібліографічний список

1. Витяг про діяльність Банківської бази даних підприємств [Електронний ресурс]: центральний банк Франції. — Режим доступу: http://www.banque-france.fr/fileadmin/user_upload/banque_de_france/Information_diverses/infoetlib/fiben.pdf

2. Перелік послуг для суб'єктів господарської діяльності Франції [Електронний ресурс]: центральний банк Франції. — Режим доступу: http://www.banque-france.fr/en/banque-de-france/missions/the-services/services-for-businesses.html

3. Показники рейтингу менеджменту підприємства [Електронний ресурс]: Банківська База Даних Підприємств — Режим доступу: http://www.fiben.fr/cotation/indicateur-dirigeant.htm

4. Дослідження питань обміну кредитною інформацією [Електронний ресурс]: за даними Організації економічної співпраці та розвитку, 2010 — 19 с.

5. Режим доступу: http://www.oecd.org/daf/psd/45370071.pdf

6. Довідка про діяльність Банківської Бази Даних Підприємств [Електронний ресурс]: Банківська База Даних Підприємств, 2005. — 7 с.

7. Режим доступу: http://www.banque-france.fr/fileadmin/user_upload/banque_de_france/Mission/Services_rendus/gb/i133gb.pdf

8. *Харченко-Дорбек А.* / Кредитно-іформаційні системи: теорія та порівняльний аналіз — Університет Парижу, 2006. — 36 с.

9. Довідник Банку Франції по присвоєнню рейтингових оцінок [Електронний ресурс]: центральний банк Франції, 2013. — 16 с. — Режим доступу: http://www.fiben.fr/pdf/Banque-de-France-Guide-reference-cotation.pdf

10.Довідник Банку Франції по оцінюванню фізичних осіб та компаній [Електронний ресурс]: центральний банк Франції, 2013. — 20 с. — Режим доступу: http://www.fiben.fr/pdf/BDF-FIBEN-LE-SCORE-Module-38.pdf

11.Довідник Банку Франції по оцінці ефективності роботи суб'єктів господарської діяльності [Електронний ресурс]: центральний банк Франції, 2013. — 18 с. — Режим доступу: http://www.fiben.fr/pdf/evaluation-des-performances-cotation-banque-de-france.pdf

Стаття надійшла до редакції 10 червня 2013 р.

УДК 658.15(477)

Р. В. Скалюк, к.е.н.,
асистент кафедри обліку і аудиту
Хмельницького національного університету

УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ПІДПРИЄМСТВ: СТРАТЕГІЧНИЙ ПІДХІД

АНОТАЦІЯ. Запропоновано визначення економічної сутності поняття «стратегічне управління прибутком підприємства». Обґрунтовано концептуальні основи для забезпечення ефективного стратегічного управління прибутком підприємств, що сприяє стійкому зростанню прибутковості та довгостроковому економічному розвитку суб'єктів господарювання.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: прибуток, стратегічне управління прибутком, якість прибутку, стратегія, ринкова вартість підприємства, економічний розвиток..

АННОТАЦИЯ. Предложено определение экономической сущности понятия «стратегическое управление прибылью предприятия». Обосновано концептуальные основы для обеспечения эффективного стратегического управления прибылью предприятий, что способствует стой-

© Р. В. Скалюк, 2013

кому росту прибыльности и долгосрочному экономическому развитию предприятий.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: прибыль, стратегическое управление прибылью, качество прибыли, стратегия, рыночная стоимость предприятия, экономическое развитие.

ABSTRACT. Economic essence of the category «strategic management of profit of enterprise» is determined. The conceptual basis of ensuring effective strategic management of profit of enterprises which promotes steady growth of profitableness and long-term economic development of enterprises has been substantiated.

KEY WORDS: profit, strategic management of profit, quality of profit, strategy, market value of enterprise, economic development.

Незважаючи на реалізацію курсу соціально-економічних реформ національна економіка продовжує перебувати у стані системної рецесії, яка до того ж кардинально підсилюється стрімким зростанням зовнішнього боргу і «тануючими» золотовалютними резервами країни. За даних умов проблеми виживання, забезпечення ефективної діяльності та економічного розвитку вітчизняних суб'єктів господарювання повністю покладаються на їх власників та менеджерів, які повинні усвідомлювати нагальну необхідність забезпечення ефективного стратегічного корпоративного менеджменту, ключовим напрямом якого є стратегічне управління прибутком підприємств. Адже, лише за умови застосування ефективної системи стратегічного управління прибутком, яка є важливою сучасною технологією стратегічного менеджменту, управлінський персонал може забезпечити стійке підвищення прибутковості, ринкової вартості та довгостроковий економічний розвиток підприємств.

Проблеми забезпечення ефективного стратегічного управління прибутком підприємств стали предметом дослідження багатьох вчених-економістів, серед яких: С. М. Баранцева, І. А. Бланк, В. І. Куцик, А. М. Поддєрьогін, В. В. Худа, М. Г. Чумаченко. Віддаючи належне вагомому науковому доробку науковців у сфері дослідження даної проблематики зауважимо, що проблема формування концептуальних засад стратегічного управління прибутком підприємства у системі забезпечення його довгострокового економічного розвитку залишається невирішеною, що обумовлює науковий інтерес та практичну значимість її дослідження.

Метою статті є обґрунтування концептуальних основ для здійснення ефективного стратегічного управління прибутком підприємств, спрямованого на забезпечення стійкого підвищення прибутковості, ринкової вартості та досягнення економічного розвитку суб'єктів господарювання у довгостроковій перспективі.

Стратегічне управління прибутком є однією із основних складових системи стратегічного менеджменту підприємств, яка визначає якість системи корпоративного управління. Стратегічне управління прибутком підприємства необхідно розглядати, як комплексний процес, який передбачає реалізацію ряду послідовних етапів організації, планування, аналізу та контролю прибутку для забезпечення успішної реалізації основної мети суб'єкта господарювання, стійкого підвищення прибутковості, ринкової вартості та досягнення довгострокового економічного розвитку підприємства.

Важливою умовою для раціонального формування концептуальних основ стратегічного управління прибутком підприємства є обґрунтування такого визначення економічної сутності даного процесу, яке комплексно відображає змістовно-структурну характеристику та особливості реалізації процесу стратегічного управління прибутком у системі корпоративного менеджменту.

Критичний аналіз праць [1, с. 8; 2; 3, с. 152; 4, с. 9], присвячених питанням стратегічного управління прибутком суб'єктів господарювання свідчить про неузгодженість підходів вчених-економістів до обґрунтування змісту поняття «стратегічне управління прибутком підприємства». С. М. Баранцева розглядає стратегічне управління прибутком як «процес стратегічних змін, спрямованих на переорієнтування діючої стратегії управління прибутком підприємства з урахуванням відповідності його внутрішніх можливостей умовам зовнішнього середовища» [1, с. 8]. Тоді, як В. В. Худа вважає, що стратегічне управління прибутком є «цілеспрямованим, систематичним процесом підготовки, оцінки, відбору та реалізації альтернативних управлінських рішень по всіх питаннях його формування, розподілу та використання на підприємстві» [4, с. 9].

На наш погляд, основний недолік вище розглянутих визначень стратегічного управління прибутком підприємства полягає у відсутності комплексного підходу, який дозволяє забезпечити всебічну інтерпретацію економічної сутності даного процесу у розрізі його основних характеристик. Тому, на підставі критичного аналізу існуючих дефініцій нами було запропоновано наступне ви-

значення: стратегічне управління прибутком підприємства — це комплексний процес розробки та реалізації обґрунтованих управлінських рішень у розрізі процесів формування, розподілу, використання прибутку, спрямованих на забезпечення стійкого підвищення прибутковості, ринкової вартості та досягнення довгострокового економічного розвитку підприємства, що сприяє успішній реалізації його головної мети.

Важливим етапом є обґрунтування та реалізація набору ключових умов для забезпечення менеджерами ефективного стратегічного управління прибутком підприємства. Даний набір передбачає дотримання управлінцями наступних умов: 1) інтегрованість системи стратегічного управління прибутком із системою менеджменту підприємства. Оскільки, прийняття та реалізація управлінських рішень у будь-якій сфері діяльності підприємства прямо або опосередковано впливає на величину прибутку суб'єкта господарювання, що об'єктивно обумовлює необхідність органічної інтегрованості системи стратегічного управління прибутком із системою корпоративного менеджменту; 2) комплексний характер процесів розробки, прийняття та реалізації управлінських рішень. Усі управлінські рішення в розрізі процесів формування, розподілу та використання прибутку тісно взаємопов'язані, а тому, повністю або частково впливають на кінцевий результат функціонування системи стратегічного управління прибутком підприємства; 3) високий динамізм і адаптивність управління, оскільки реалізація навіть найбільш ефективних рішень щодо управління прибутком, які були прийняті у попередньому періоді, може бути недоцільною у перспективній діяльності підприємства, що обумовлено високим рівнем динамічності та непередбачуваності бізнес середовища, а особливо змінами кон'юнктури фінансового і товарного ринків. До того ж, необхідно враховувати перманентний процес зміни в часі внутрішніх умов діяльності підприємства, зокрема при переході стадій його життєвого циклу; 4) багатоваріантність (альтернативність) підходів для розробки ефективних управлінських рішень. Так, у процесі розробки управлінських рішень щодо формування, розподілу та використання прибутку необхідно об'єктивно враховувати відповідні альтернативні варіанти, вибір яких здійснюється відповідно до засад стратегії управління прибутком конкретного підприємства; 5) спрямованість на забезпечення успішного досягнення стратегічних цілей економічного розвитку підприєм-

ства. Адже, яким б прибутковими не були ті чи інші проекти управлінських рішень в поточному періоді, все ж їх слід відхилити у разі невідповідності даних рішень основній меті підприємства та стратегічним напрямам його розвитку [2].

Однією із базових концептуальних засад стратегічного управління прибутком підприємства є набір основних завдань даного процесу, серед яких [3, с. 167—168]: 1) забезпечення оптимальної величини прибутку відповідно до наявного економічного потенціалу і умов ринкової кон'юнктури; 2) дотримання збалансованого (прийнятного) співвідношення між величиною прибутку та рівнем ризиків; 3) досягнення високого рівня якості прибутку за процесами його формування, розподілу та використання; 4) забезпечення стійкого зростання прибутковості, ринкової вартості підприємства; 5) підвищення платоспроможності та досягнення фінансової рівноваги підприємства; 6) забезпечення довгострокового економічного розвитку суб'єкта господарювання; 7) забезпечення оптимального задоволення інтересів власників підприємства (у т.ч. шляхом здійснення дивідендних виплат тощо); 8) забезпечення підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості підприємства.

На нашу думку, в основу забезпечення раціонального формування та ефективного функціонування системи стратегічного управління прибутком підприємства має бути покладено комплекс основних принципів стратегічного управління прибутком суб'єктів господарювання (табл. 1).

Забезпечення ефективного функціонування системи стратегічного управління прибутком, як важливої технології стратегічного менеджменту підприємства потребує реалізації адекватного підходу до формування структури даної системи, що сприяє успішній реалізації основних цілей та завдань останньої. На наш погляд, структурна модель системи стратегічного управління прибутком підприємства повинна формуватися із комплексу взаємопов'язаних базових блоків стратегічного управління прибутком:

1) блоку стратегічної організації управління прибутком, що передбачає: впровадження адекватних організаційних змін та формування обґрунтованої політики кожного структурного підрозділу підприємства; збалансування (приведення у відповідність) із обраною стратегією управління прибутком ресурсної бази, внутрішніх зв'язків, ключових цілей та завдань, сфери відповідальності працівників підприємства;

Таблиця 1

КОМПЛЕКС ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ПІДПРИЄМСТВ

Основні принципи стратегічного управління прибутком	Характеристика основних принципів стратегічного управління прибутком підприємств
Системності та ієрархічності	Стратегічне управління прибутком є основною складовою системи стратегічного менеджменту підприємства та реалізується з урахуванням принципів і засад даної системи
Комплексності	Процес прийняття ефективних управлінських рішень передбачає комплексне врахування умов, правил, ресурсів і факторів формування прибутку підприємства
Цілеспрямованості	Важливою складовою стратегічного управління прибутком підприємства є інноваційно-інвестиційні проекти, реалізація яких здійснюється у зонах стратегічних інтересів та стратегічних зонах господарювання
Реалізації ситуаційно-ресурсного підходу	Стратегічні управлінські рішення приймаються на підставі оцінки стану усіх факторів та ресурсів, що впливають (або можуть впливати) на можливість забезпечення стійкого підвищення прибутковості підприємства у довгостроковому періоді
Ієрархічності цілей	Процеси розподілу і використання прибутку повинні відбуватися з урахуванням пріоритетності тих цілей, реалізація яких сприяє стійкому підвищенню прибутковості, ринкової вартості та досягненню довгострокового економічного розвитку підприємства
Капіталовідтворення	Важлива функція стратегічного управління прибутком спрямована на забезпечення перманентного відтворення та зростання вартості капіталу підприємства
Активності	Для забезпечення стійкого підвищення прибутковості, ринкової вартості та досягнення довгострокового економічного розвитку підприємству необхідно здійснювати цілеспрямований вплив на зовнішнє середовище з метою створення найбільш сприятливих умов для успішної реалізації основних цілей суб'єкта господарювання
Розвитку виробничо-технологічної основи підприємства	Забезпечення високого рівня розвитку виробничо-технологічної бази підприємства та ефективного використання його виробничих ресурсів
Мотиваційного характеру	Розробка мотиваційного механізму створення, відбору та реалізації інноваційних продуктів
Позитивного впливу на генерування доданої вартості	Функціонування системи стратегічного управління прибутком повинно забезпечувати високий рівень ефективності кожного етапу формування і розподілу доданої вартості у формі прибутку

Закінчення табл. 1

Моніторингу умов формування та розподілу прибутку	Створення частково децентралізованої системи стратегічного моніторингу управління прибутком підприємства
Колективного прийняття управлінських рішень	Формування уявлення про прийнятний або бажаний обсяг генерування та отримання підприємством прибутку має колективний суб'єктивний характер, який відображає очікування фахівців, які приймають відповідні управлінські рішення
Децентралізації управління	Децентралізація стратегічного управління прибутком на основі прийняття ефективних управлінських рішень за відповідними зонами стратегічних інтересів підприємства

2) блоку стратегічного планування прибутку, який спрямований на вирішення важливих завдань щодо обґрунтування цільової суми прибутку з урахуванням стадії життєвого циклу та набору стратегічних цілей підприємства;

3) у рамках блоку стратегічного аналізу прибутку реалізуються процедури стратегічної комплексної оцінки процесу управління прибутком на підставі даних моніторингу прибутковості підприємства з метою формування адекватних планів і програм щодо забезпечення ефективного функціонування системи стратегічного управління прибутком підприємства;

4) блоку стратегічного моніторингу і контролю управління прибутком підприємства, який забезпечує ефективну реалізацію прийнятих заходів менеджменту та розробку і виконання адекватних управлінських рішень щодо оптимізації системи стратегічного управляння прибутком підприємства з урахуванням змін внутрішнього та зовнішнього середовищ.

Вважаємо, що основною перевагою вище зазначеного підходу до формування структурної моделі системи стратегічного управління прибутком підприємства є цілісно-комплексний характер даного підходу, який забезпечує узгоджену взаємодію усіх базових блоків стратегічного управління прибутком з урахуванням прямого та зворотного зв'язку між ними для забезпечення ефективного стратегічного управління прибутком, яке сприяє стійкому зростанню прибутковості, ринкової вартості та довгостроковому економічному розвитку підприємства.

Важливими критеріями, які необхідно обов'язково враховувати у процесі формування стратегії управління прибутком підприємства є базова економічна стратегія та стадія життєвого циклу

суб'єкта господарювання [5; 6, с. 9—11], які визначають ключові орієнтири (напрями) реалізації управлінського впливу на прибуток підприємства для забезпечення підвищення прибутковості, ринкової вартості та економічного розвитку підприємства у довгостроковій перспективі (табл. 2).

Таким чином, для забезпечення ефективного стратегічного управління прибутком підприємств, спрямованого на стійке підвищення прибутковості, ринкової вартості та досягнення довгострокового економічного розвитку суб'єктів господарювання їх менеджери повинні забезпечити належне врахування та адекватну реалізації наступних цілей: 1) забезпечення ефективної господарської діяльності та підвищення прибутковості підприємства у довгостроковій перспективі; 2) забезпечення стійкого зростання ринкової вартості та досягнення довгострокового економічного розвитку суб'єкта господарювання;

Таблиця 2

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

Етап життєвого циклу підприємства	Базова економічна стратегія підприємства	Ключові орієнтири стратегії управління прибутком підприємства
Формування та становлення	*Розвитку*	Підвищення якості прибутку за процесами його формування, розподілу та використання. Досягнення цільового прибутку та фінансової рівноваги підприємства. Забезпечення стійкого підвищення прибутковості, інвестиційної привабливості та економічного зростання підприємства.
Вік підприємства менше 10 років		
Зростання	*Розвитку*	Зростання рівня якості прибутку у розрізі процесів його формування, розподілу, використання. Забезпечення стійкого підвищення прибутковості, ринкової вартості, конкурентоспроможності підприємства. Досягнення довгострокового економічного розвитку підприємства.
Закріплення позиції підприємства на ринку, темп зростання обсягу реалізації перевищує 15 %, досягнення оптимального рівня прибутковості		

Закінчення табл. 2

Етап життєвого циклу підприємства	Базова економічна стратегія підприємства	Ключові орієнтири стратегії управління прибутком підприємства
Зрілості Обсяг реалізації зростає не більше ніж на 15 %, господарська діяльність підприємства є прибутковою	*Стабілізації*	Підвищення якості прибутку за процесами його формування, розподілу та використання. Збереження фінансової рівноваги підприємства. Утримання (підвищення) рівня прибутковості, ринкової вартості та конкурентоспроможності підприємства. Забезпечення економічного зростання (стабільності) та інвестиційної привабливості підприємства.
Спаду Зниження обсягів реалізації та рівня рентабельності підприємства	*Виживання*	Оптимізація якості прибутку у розрізі процесів його формування, розподілу і використання. Забезпечення максимально можливого рівня рентабельності (беззбиткової діяльності), мінімально рівня збитковості. Забезпечення стійкого підвищення ефективності господарської діяльності, раціоналізації величини витрат, оптимальної мобілізації і реалізації резервів підвищення прибутковості та економічного зростання підприємства.

3) впровадження та використання інноваційних технологій у господарському процесі; 4) забезпечення ефективного використання капіталу (активів, власного капіталу, довго- та короткострокових позикових коштів) для генерування економічного розвитку підприємства; 5) забезпечення оптимальної мобілізації та реалізації наявних можливостей і концентрації потужностей для формування надійного потенціалу економічного розвитку підприємства; 6) забезпечення ефективного використання потенціалу прибутковості та економічного розвитку підприємства за умов непередбачуваних змін та ризиків бізнес середовища.

Стратегічне управління прибутком підприємств є не лише базовою, але й основною структурною складовою системи корпоративного менеджменту, яка значною мірою визначає ефективність функціонування останньої та впливає на успішність реалізації головної мети і ключових цілей підприємства, серед яких підвищення рівня прибутковості, ринкової вартості, досягнення фінансової рівноваги та економічного розвитку підприємства у довгостроковій перспективі. Тому, зважаючи на високу науково-прикладну значимість вирішення проблеми забезпечення ефективного стратегічного управління прибутком подальшого дослідження потребують завдання обґрунтування теоретико-методичних засад для формування та дієвого функціонування системи комплексного управління в часі прибутком корпоративних структур.

Бібліографічний список

1. *Баранцева С. М.* Стратегічне управління прибутком торговельного підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 08.00.04 / С. М. Баранцева. — Донецьк, 2007. — 22 с.

2. *Куцик В. І.* Удосконалення управління прибутком на підприємстві / В. І. Куцик, О. В. Бовсунська [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/torg/2009_10/04.pdf

3. *Момот Т. В.* Вартісно-орієнтований організаційно-економічний механізм корпоративного управління холдинговими компаніями: стратегія отримання комбінаторних переваг : [монографія] // Т. В. Момот, М. В. Кадничанський, О. А. Лобанов, Н. В. Рудь. — Х. : Фактор, 2010. — 220 с.

4. *Худа В. В.* Управління прибутком торговельних підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / В. В. Худа. — К., 2007. — 24 с.

5. *Рибалка П. М.* Залежність процесу формування стратегії підприємства від його життєвого циклу / П. М. Рибалка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/evu/2012_18_1/Rybalka.pdf

6. *Скалюк Р. В.* Економічний механізм управління фінансовими результатами господарської діяльності промислових підприємств підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 08.00.04 / Р. В. Скалюк. — Хмельницький, 2012. — 20 с.

Стаття надійшла до редакції 6 червня 2013 р.

УДК 336.025

А. А. Славкова, к.е.н.,
доцент кафедри фінансів
О. С. Ватаманюк,
здобувач кафедри фінансів
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»,
асистент кафедри фінансів
Чернівецького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

КРИТЕРІЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ВЕЛИКИХ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

АНОТАЦІЯ. У статті систематизовано критерії визначення категорії великих платників податків у розвинених країнах світу та Україні, розкрито основні передумови формування спеціалізованих податкових органів по роботі із великими платниками податків, а також висвітлено перспективи оптимізації їх податкового супроводження в Україні.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: податкове адміністрування, великі платники податків, платники з високим рівнем доходів, податкова реформа, податкове супроводження.

АННОТАЦИЯ. В статье систематизированы критерии определения больших налогоплательщиков в развитых странах мира и Украине, раскрыты основные причины формирования специализированных налоговых органов по работе с большими налогоплательщиками, а также сформулированы перспективы оптимизации их налогового сопровождения в Украине.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: налоговое администрирование, большие налогоплательщики, плательщики с высоким уровнем доходов, налоговая реформа, налоговое сопровождение.

ABSTRACT. In this article the criteria for definition of the large taxpayers in developed countries and in Ukraine are described. The author also explains main premises of establishing Large Taxpayer Units and lays down prospects of improving the tax service in Ukraine.

KEY WORDS: tax administration, large taxpayers, high-income taxpayers, fiscal reform, tax service.

Оптимізація податкового механізму стимулювання інноваційної активності суб'єктів господарювання і формування сприятливого інвестиційного клімату в країні є одним із ключових завдань вітчизняної економіки. Досягнення позитивних результатів при його вирішенні можливе лише за умови спрямування заходів

© А. А. Славкова,
О. С. Ватаманюк, 2013

державного впливу на ті підприємства, які виражають фінансовий потенціал всієї України.

При цьому одну з найважливіших ролей у формуванні національного доходу відіграє великий бізнес — на його долю припадає більша частина фінансових ресурсів економічних суб'єктів. З огляду на зазначене, оподаткування великих підприємств потребує постійного вдосконалення інструментів податкового адміністрування, а виокремлення категорії великих платників податків (ВПП) — розробки відповідних науково-методологічних підходів щодо їх податкового супроводження.

Особливості адміністрування великих платників податків в Україні викликають значний інтерес із боку вчених, хоча не всі науковці погоджуються навіть із необхідністю виокремлення великих суб'єктів господарювання в окрему категорію платників податків — їх диференціація на «великих» та «невеликих», на думку професора В. М. Мельника, є недостатньо обґрунтованою і такою, яка має дискримінаційні ознаки стосовно більшості [1, с. 8]. Водночас І. О. Горленко та Т. О. Скоромцова наголошують на провідній ролі великих платників податків у формуванні доходів бюджету та в інноваційному розвитку держави [2, с. 93].

У наукових працях також знайшли своє відображення напрямки вдосконалення механізму реалізації податкової політики держави щодо великих платників податків і питання підвищення ефективності діяльності спеціалізованих державних податкових інспекцій як важливої складової органів державної податкової служби, що обслуговують великих платників податків.

Тим не менше, проблеми визначення сутності великих платників податків та відповідності критеріїв їх відбору реальним ринковим умовам господарювання в Україні практично не досліджено. Слід також враховувати, що практика адміністрування великих платників податків у нашій державі ґрунтується в основному на досвіді зарубіжних країн та сформована відповідно до рекомендацій міжнародних організацій, що підкреслює актуальність вивчення світового досвіду оподаткування цієї категорії платників.

Таким чином, завданням цього дослідження є узагальнення та систематизація правових критеріїв визначення великих платників податків у розвинених країнах світу та в Україні, а також визначення перспектив оптимізації податкового супроводження цієї категорії платників податків з огляду на зарубіжний досвід.

Специфіка господарської діяльності великих платників податків, як правило, полягає у її складній структурованості, що пов'язано із такими особливостями великого бізнесу [3, с. 56]:

— у більшості випадків він представлений сукупністю повнофункціональних, однак відокремлених і географічно віддалених підрозділів;

— діяльність великих підприємств охоплює різноманітні рівні ділової активності і зачіпає інтереси широкого кола споживачів, що спричиняє необхідність постійного опрацювання новацій податкового законодавства та інтерпретації його колізій;

— в окремих випадках великі платники податків одержують можливість підвищення фінансового потенціалу через «переливання» прибутків шляхом співпраці із «офшорними» партнерами;

— фінансово-господарська модель функціонування великого бізнесу передбачає безумовне провадження податкового планування на підприємстві та використання заходів податкової оптимізації;

— обов'язковою умовою господарювання великого платника податку є залучення до праці висококваліфікованих фахівців у сфері оподаткування, робота яких головним чином спрямована на мінімізацію податкових платежів суб'єкта господарювання.

Очевидно, що такі характеристики ВПП як значний фінансовий потенціал, висока прибутковість, складність виробничих відносин, а також широкі можливості щодо ухилення від оподаткування, у сукупності представляють собою високий рівень ризику щодо ефективності податкового адміністрування зазначених платників. Відповідно, результатом найменшого упущення у розрахунках показників діяльності ВПП податковими органами при стягненні обов'язкових платежів можуть стати величезні втрати дохідної частини бюджету.

Уряди країн, які у різний час зіткнулися із зазначеними проблемами, усвідомили усю важливість виокремлення ВПП в окрему категорію платників, а також необхідність запровадження диференційованого підходу до їх податкового супроводження. З цією метою ініціювалося здійснення ряду організаційних та управлінських реформ у податкових органах, зокрема шляхом запровадження спеціалізованих податкових служб по роботі із представниками великого бізнесу [4, с. 5].

Перші спроби щодо реалізації цих реформ були здійснені країнами-членами Організації економічного співробітництва та

розвитку ще у 50-х роках минулого століття і мали на меті запровадження спеціального виду податкового контролю і звітності для великого бізнесу, тобто підприємств, які оперують значними фінансовими ресурсами. У подальшому до них приєдналися й держави з перехідною економікою, податкова стратегія розвитку яких передбачала розгортання податкових офісів, відповідальних за повнофункціональне обслуговування великих платників [5].

Ініціативу щодо створення спеціалізованих структур із податкового обслуговування великих платників податків у 1980-х роках було підтримано експертами МВФ. Такі заходи, на їх думку, повинні були сприяти зміцненню податкової системи країни, посиленню контролю за сплатою обов'язкових платежів і, зрештою, зниженню рівня бюджетного дефіциту [6].

Критерії ідентифікації ВПП суттєво відрізняються в залежності від країни господарювання, однак найбільш поширеними серед них є розмір доходу від реалізації та сума сплачених податкових платежів до бюджету. Водночас спільними критеріями визначення великих платників податків, крім названих вище, для країн-учасниць Організації економічного співробітництва та розвитку (Австралія, Канада, Франція, Ірландія, Норвегія, Нідерланди, Велика Британія, США) є наступні [7]:

— вартість активів;
— приналежність до конкретного виду економічної діяльності;
— міжнародна господарська діяльність;
— чисельність найманих працівників.

Австралійський податковий департамент до категорії великих платників податків зараховує суб'єктів господарювання, річний дохід від реалізації продукції яких перевищує 250 млн. дол. Такі організації обирають великий сегмент ринку поряд із банками, страховими компаніями, а також нафтовидобувними підприємствами. Причому Канадська агенція мит та доходів визначає великого платника податку також як підприємство, щорічні валові доходи якого перевищують 250 млн. дол.

До категорії великих платників податків у Франції включають «ключові» великі корпорації, тобто юридичних осіб, вартість активів або дохід яких перевищує 400 млн. євро. При цьому спеціалізовані податкові відомства по роботі з великими платниками податків у цій країні обслуговують також суб'єктів господарювання, яким належить понад 50 % акцій названих «ключових»

корпорацій, дочірні підприємства останніх, а також інших юридичних осіб, які є учасниками корпорації.

Департамент по обслуговуванню великих платників податків в Ірландії було засновано у 2003 р. Його клієнтами виступають корпорації з доходами понад 162 млн. євро або з обсягом сплачених податкових платежів, який сягає більше 16 млн. євро. Цікавою обставиною є те, що назване податкове відомство обслуговує також фінансовий сектор (банки, страхові компанії і пенсійні фонди) та великі корпорації в інших галузях економіки і, крім цього, заможне населення (High net-worth indivuduals), яке володіє чистими активами вартістю понад 50 млн. євро або одержує дохід більше за 1,3 млн. євро. Таким чином, критерієм віднесення до категорії великих платників податків в Ірландії виступає не лише обсяг доходу, але й вид економічної діяльності.

Норвезький Центральний офіс з обслуговування великих платників податків відповідає за справляння і контроль за сплатою платежів великими підприємствами, відбір яких базується на визначенні обсягів доходів від реалізації, діяльності у сфері міжнародних відносин та приналежності до корпоративної групи. Назване податкове відомство оподатковує також суб'єктів господарювання окремих галузей економіки, зокрема, банки, страхові і нафтовидобувні компанії, а в деяких випадках і малі підприємства — виробники гідроенергетики.

У Нідерландах компанія вважається представником великого бізнесу, якщо відповідає одному із критеріїв:

— реєстрація на Амстердамській або закордонній фондовій біржі;

— середньозважений розмір прибуткових податків, податку на додану вартість та соціальних платежів (WOLB-amount) перевищує 25 млн. євро (для підприємств із наявністю «батьківської компанії» або п'яти дочірніх компаній чи постійних представництв закордоном цей показник становить 12,5 млн. євро);

— ведення господарської діяльності у фінансовій, газонафтовій та енергетичній галузі;

— функціонування як неприбуткова організація із середньозваженою величиною сплачених податків понад 37,5 млн. євро.

До вказаного переліку можуть бути включені також компанії, які не відповідають жодному із зазначених критеріїв, однак потенційно є великими платниками і яким притаманний високий ступінь фінансового ризику.

Великими платниками податків у Великій Британії визнаються:

— національні корпорації із чисельністю найманих працівників понад 250 осіб;

— національні корпорації із чисельністю найманих працівників меншою за 250 осіб, однак із розміром валових доходів понад 50 млн. євро і вартістю активів понад 43 млн. євро;

— британські компанії, які входять до складу транснаціональних, і на яких працює більше 100 осіб;

— британські компанії та корпорації з високим ризиком ухилення від оподаткування;

— великі господарські товариства;

— суб'єкти господарювання, дохід яких перевищує 5 млн. фунтів стерлінгів і які зобов'язані сплачувати прибутковий податок.

У США великими платниками податків визнаються корпорації та товариства (на відміну від українського трактування, у цьому випадку мова йде про різні за правовим статусом організації) з вартістю активів понад 10 млн. дол. Діяльність таких підприємств охоплює зарубіжні ринки, тому вони використовують найману працю значної кількості працівників, формують складну податкову та бухгалтерську звітність. Податкове супроводження цих суб'єктів господарювання здійснює Департамент великого та середнього бізнесу (The Large and Mid-Size Business Division) — структурний підрозділ головного контролюючого податкового органу США — Служби внутрішніх доходів [4, с. 8—9].

Слід наголосити, що запровадження спеціалізованих податкових органів (Large Taxpayer Units — LPUs) по роботі з великими платниками податків принесло позитивні результати для економік названих країн з ряду причин, пов'язаних як зі специфікою роботи самих платників, так і з організацією їх податкового супроводження.

Зокрема, працівниками спеціалізованих податкових органів є висококваліфіковані спеціалісти у галузі оподаткування, які володіють навиками щодо обробки значних масивів інформації, а також оперують нормативно-правовими актами не лише податкового спрямування, але й тими, що регламентують міжнародну фінансово-господарську діяльність, оскільки великими платниками податків можуть виступати транснаціональні корпорації. Зазначені фахівці не лише уповноважені на здійснення контролю за добросовісною сплатою податків, але й надають консультативну допомогу підприємствам при вирішенні складних питань законодавства з метою усунення податкових правопорушень у майбутньому.

Крім цього, не стільки наявність податкових офісів по обслуговуванню великих платників податків у сучасному світі свідчить про ефективність податкової системи країни, скільки їх відсутність може характеризувати схильність уряду держави до ведення необдуманої і нераціональної фіскальної політики. Мова йде про надання можливості великому бізнесу переходити у тіньовий сектор економіки і ухилення від оподаткування, оскільки у руках відносно малої кількості суб'єктів господарювання перебуває більша частина фінансових ресурсів держави [8].

Таким чином, адміністрування великих платників податків у перелічених державах спрямоване не лише на покращення податкового супроводження суб'єктів господарювання, але й на підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств. Причому характерним для розвинених країн є впровадження інформаційних систем, які акумулюють дані щодо платника податку і своєчасно здійснюють оцінку ризиків його діяльності, а також сприяють прийняттю важливих управлінських рішень для підприємств конкретної галузі [4, с. 6].

Водночас досвід країн із перехідною економікою свідчить, що виокремлення великого бізнесу в окрему категорію платників і створення спеціалізованих податкових відомств по їх обслуговуванню стало засобом, що допоміг почати проведення важливих реформ, які згодом охопили решту категорій платників податків. Прикладом таких реформ є самостійне визначення податкової заборгованості; оформлення єдиного основного файлу та ідентифікаційного номеру платника податків; формування організаційної структури, заснованої на основних функціях податкового відомства; електронний метод подачі податкових декларацій і нова або вдосконалена комп'ютерна інформаційна система [9, с. 308].

Загалом, поступовій гармонізації відносин «держава-платники податків» у цих країнах сприяли розвиток продуктивних сил, загострення викликів глобалізації і посилення соціальної нерівності [2, с. 94].

Врахування зазначеного дає підстави усвідомити, що Спеціалізовані державні податкові інспекції по роботі з великими платниками податків в Україні було утворено саме з метою лібералізації оподаткування, а також формування умов для підвищення рівня добровільної сплати податків великими платниками.

При цьому ВПП в Україні нині визнаються юридичні особи, які задовольняють вимоги одного із критеріїв: обсяг доходу від усіх видів діяльності за останні чотири послідовні податкові квартали

перевищує 500 млн. грн.; загальна сума сплачених до Державного бюджету України податків за останні чотири послідовні податкові квартали перевищує дванадцять мільйонів гривень [10].

Варто зауважити, що такий підхід щодо визначення великого платника податку якісно відрізняється від розуміння сутності поняття «суб'єкт великого підприємництва», оскільки останній являє собою суб'єкт господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у якого середня кількість працівників за звітний період перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [11].

Натомість відбір платників податків для включення до Реєстру ВПП здійснюється на підставі аналізу інформації про сумарні обсяги доходів від усіх видів діяльності платника податків за друге півріччя попереднього року та перше півріччя поточного року, а також про суми сплачених до Державного бюджету України податків за той самий період [12].

Зокрема, станом на 2012 р. в Україні налічувалося 1382 платники, включених до Реєстру великих платників податків [13], які за 8 місяців відповідного року перерахували до державного бюджету близько 90 млрд. грн., що становить 67 % від загальної суми податкових надходжень усіх категорій платників і водночас понад 40 % доходів державного бюджету загалом. При цьому Реєстр великих платників податків на 2013 р. налічує 1486 платників, що на 104 підприємства більше показника минулого року [14].

Пам'ятаючи про те, що великий бізнес виступає платником ПДВ та податку на прибуток підприємств, яким належить найбільша частка у структурі доходів державного бюджету, а саме: 63,1 % та 18,7 % відповідно по загальному фонду бюджету у 2012 році [15], не слід забувати і про статус ВПП як великого податкового агента, який відповідальний також за перерахування значних сум податку на доходи фізичних осіб, за рахунок якого, головним чином, формуються місцеві бюджети. Усе перелічене свідчить про значний фіскальний потенціал ВПП при умові їх належного податкового супроводження.

Нині на території нашої держави в системі органів податкової служби для податкового супроводження великого бізнесу функціонує Центральний офіс з обслуговування великих платників податків, якому підпорядковуються 7 Спеціалізованих державних податкових інспекцій галузевого спрямування по роботі з великими платниками по-

датків у таких містах як Запоріжжя, Одеса, Луганськ та ін. [16]. Поряд із цим, в Україні планується постійне вдосконалення адміністрування ВПП: посадовці Державної податкової служби запевняють, що чисельність таких платників у нашій державі дає змогу довірити координаторам та інспекторам вивчення усіх аспектів діяльності підприємств і здійснити їх оперативне та якісне податкове супроводження.

Серед новацій податкового законодавства, які заплановані до реалізації в Україні — розробка системи «Податковий блок» та застосування горизонтального моніторингу до ВПП [17]. Створення системи «Податковий блок» у рамках інтегрованої автоматизованої інформаційної системи ДПС передбачає впровадження чотирьох сегментів операційної діяльності податкової служби: реєстрація платників податків,обробка податкової звітності та платежів, облік платежів і податковий аудит [18]. АС «Податковий блок» інформуватиме платників податків про їх податкові зобов'язання і надасть змогу розширити зону податкового контролю за виконанням податкових зобов'язань платниками податків без додаткового втручання в їх діяльність. На думку представників ДПС, застосування сучасних ІТ-технологій нівелюватиме будь-які прояви бюрократизму чи корупції при виконанні працівниками податкових органів своїх повноважень [19].

Водночас суть горизонтального моніторингу, як нового методу податкового контролю, який декілька років поспіль успішно застосовується за кордоном, полягає у наступному: підприємство в режимі реального часу повідомляє особистого податкового інспектора про податкові ризики і, лише одержавши консультаційну допомогу, здійснює господарську операцію. Таким чином, інспектор отримує достовірні відомості щодо діяльності підприємства і у податкових органів зникає необхідність регулярно перевіряти зазначеного платника податків [20, с. 954].

Експеримент із запровадження горизонтального моніторингу буде реалізовано на базі Окружної державної податкової служби — Центрального офісу з обслуговування великих платників податків [21]. Ведення цього методу податкового контролю в Україні має на меті підвищення рівня довіри суспільства до податкової служби, запровадження нових критеріїв пошуку ризиків ведення бізнесу, а також мінімізацію втручання податкових органів у поточну діяльність платників податків.

На нашу думку, реалізація названих заходів сприятиме підвищенню ефективності адміністрування ВПП, а надання їм консультативної допомоги у прийнятті управлінських рішень забезпечить зміцнення

партнерських відносин між суб'єктами господарювання та податковими органами. Водночас доцільним видається врахування зарубіжного досвіду при ідентифікації ВПП в Україні за такими аспектами, як:

— приналежність до корпоративної групи, що пов'язано із правовою специфікою функціонування корпорацій;

— чисельність найманих працівників, оскільки підприємство виступає не лише платником податку на прибуток, але й податковим агентом при сплаті податку на доходи фізичних осіб і єдиного соціального внеску.

Зазначимо, що в Україні крім вдосконалення податкового супроводження ВПП юридичних осіб, ведеться робота по впровадженню податкового обслуговування заможних громадян [22], що, у свою чергу, свідчить про актуальність даного питання на сучасному етапі і визначальний напрям модернізації особистого прибуткового оподаткування в нашій державі.

Аналізуючи світовий досвід щодо організаційної структури ВПП, заснованої головним чином на типах платників, та вітчизняну практику оподаткування ВПП, до критеріїв ідентифікації фізичних осіб як платників з високим рівнем доходу слід віднести: (1) рівень систематичних активних доходів — понад 100 мінімальний заробітних плат за попередній звітний податковий період; (2) обсяг податкових зобов'язань за активними доходами платника податку — понад 25 мінімальних заробітних плат за попередній звітний податковий період; (3) обов'язкову сплату майнових податків та податків на розкіш такими платниками податків [23, с.36-37]. При визначенні фізичної особи як платника з високим рівнем доходів необхідно враховувати одночасно більше двох критеріїв, перший з яких є основним.

Виокремлення групи платників податків — фізичних осіб з високим рівнем доходів та їх податкове супроводження мають певні переваги. Перш за все, створення інтегрованої системи збору та оцінки інформації щодо перерахування обов'язкових платежів до бюджету фізичними особами — ВПП сприятиме підвищенню ефективності адміністрування податку на доходи фізичних осіб, у тому числі оптимізації механізму його стягнення та скороченню податкової заборгованості. В свою чергу це призведе, з одного боку, до підвищення фіскальної ролі податкових надходжень, зокрема, особистого прибуткового податку, а, з іншого, — до соціальної справедливості при оподаткуванні доходів фізичних осіб.

Реалізація таких заходів передбачає також прискорення процедури повернення переплат із сум помилково сплачених подат-

ків, покращення виконання платниками податкових вимог та глибше усвідомлення ними політики уряду щодо виконання податкового законодавства. Останнє є передумовою добровільної сплати податків та налагодження партнерських взаємовідносин між державою та економічними суб'єктами.

Отже, проблеми вдосконалення взаємодії податкових органів та ВПП — юридичних і фізичних осіб, податкового супроводження цих категорій платників податків у сучасних умовах господарювання в Україні не втрачають своєї актуальності і потребують поглибленого вивчення. Пропозиції щодо їх вирішення буде розглянуто у подальших розробках і дослідженнях.

Бібліографічний список

1. *Мельник В. М.* Домінанти податків і оподаткування та забезпечення повноти їх дії: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 / В. М. Мельник; Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України». — К., 2007. — 31 с.

2. *Горленко І. О.* Методологічні засади впровадження горизонтального моніторингу великих платників податків / І. О. Горленко, Т. О. Скоромцова // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). — 2012. — № 2 (57). — С. 92—98.

3. Report on International Best Practices in VAT Administration. Commercial Taxes Mission Mode Program / Department of Revenue. Ministry of Finance. Government of India. — 2006. — 75 p.

4. Forum on Tax Administration: Compliance Management of Large Business Tax Group / Guidance Note. Experiences and Practices of Eight OECD Countries. — 2009. — 76 p.

5. Large Taxpayer Units: Functions, Structure and Procedure / National Website of Income Tax Department of India. / [Electronic resource] // Access mode: http://www.incometaxindia.gov.in/archive/largetaxpayerunitexcise.doc

6. Improving Large Taxpayers' Compliance: A Review of Country Experience // By a Staff Team Led by Katherine Baer. — International Monetary Fund, 2002. / [Electronic resource] // Access mode: http://www.imf.org/external/pubs/nft/op/215/

7. Large Taxpayer Units. Nairobi 14-18 February 2011 / [Electronic resource] // Access mode: http://www.sars.gov.za/Tools/Documents/DocumentDownload.asp?FileID=66496

8. Key Financial Secrecy Indicator 8: Efficiency of Tax Administration / Mapping Financial Secrecy / [Electronic resource] // Access mode: http://www.secrecyjurisdictions.com/PDF/8-Efficiency-Tax-Administration.pdf

9. *Тімарцев О. Ю.* Адміністрування великих платників податків: світовий досвід і Україна [Текст] / О. Ю. Тімарцев // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Сер. Економічні науки. — 2010. — № 4. — С. 307—314.

10.Податковий кодекс України: офіц. текст : за станом на 3 лютого 2013 року / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

11.Господарський кодекс України / офіц. текст : за станом на 3 лютого 2013 року / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15

12.Порядок формування Реєстру великих платників податків: затв. Наказом Міністерства фінансів України від 11 вересня 2012 року № 986 / [Електрониий ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1202.3615.0

13.Реєстр великих платників податків на 2012 рік: затв. наказом Державної податкової служби України від 14 вересня 2011 року № 4 / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://sts.gov.ua/dodatkova-informatsiya/eksklyuziv-vid-departamenti/departament-opodatkuvannya-/opodatkuvannya-velikih-plat/54060.html

14.Реєстр великих платників податків на 2013 рік: затв. наказом Державної податкової служби України від 17 вересня 2012 року № 837 / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/3593

15. Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за січень-грудень 2012 року / Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=364385&cat_id=77440

16.ДПСУ реорганізувала три інспекції з роботи з великими платниками податків у сервісні центри / Інформаційне агентство УНІАН / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://economics.unian.net/ukr/news/142873-dpsu-reorganizovala-tri-inspektsiji-z-roboti-z-velikimi-platnikami-podatkiv-u-servisni-tsentri.html

17.Про затвердження Порядку проведення експерименту із запровадження горизонтального моніторингу: Проект постанови Кабінету міністрів України від 2012 року / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/consult/old/show_fullbill/2090

18.Проект «Модернізація державної податкової служби України — 1«. АС «Податковий блок» / Офіційний портал Державної податкової служби України / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://sts.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/arkchiv/proekt--modernizatsiya-derj/podatkovui-blok/

19.*Степенко С.* Голова комісії з проведення реорганізації СДПІ у м. Києві по роботі з великими платниками податків: «Мета наступного

етапу реорганізації — удосконалення податкового сервісу для великих платників» / Вісник податкової служби України. — 2012. — № 4. / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/fromarchive/1/id/248

20.*Теремецький В. І.* Горизонтальний моніторинг — новий метод здійснення податкового контролю / В. І. Теремецький // Форум права: Електронне наукове фахове видання. — 2012. — № 1. — С. 953—961. / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12tvizpk.pdf

21.Влада готує для великого бізнесу «податковий» експеримент / Українське інтернет-видання «Українська правда» / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://www.epravda.com.ua/news/2013/02/11/361049/

22.Центральный офис по обслуживанию крупных налогоплательщиков при ГНС начнет обслуживать физических лиц / Офіційний портал Державної податкової служби України / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://www.sts.gov.ua/tsentralniy-ofis-z-obslugo/daydjest-zmi/58736.html

23.*Котіна Г. М., Славкова А. А., Степура М. М.* Оподаткування фізичних осіб з високим рівнем доходів на засадах фіскального партнерства / Г. М.Котіна, А. А.Славкова, М. М.Степура // Економіст. — № 7. — 2012. — С. 35—39.

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2013 р.

УДК 336.648

О. О. Смірнова, к.е.н., доцент,
доцент кафедри банківських інвестицій
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПРОЕКТНЕ ФІНАНСУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ

АНОТАЦІЯ. Розглядається сучасний механізм проектного фінансування в інвестиційному процесі та можливі шляхи підвищення його ефективності в сучасних умовах.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інвестиційний процес, проектне фінансування, кредитування, кредитний ризик.

АННОТАЦИЯ. Рассматривается современный механизм проектного финансирования в инвестиционном процессе и возможные пути повышения его эффективности в современных условиях.

© О. О. Смірнова, 2013

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: инвестиционный процесс, проектное финансирование, кредитование, кредитный риск.

ABSTRACT. The modern role of project finance in an investment process and increase of their efficiency is investigated in modern terms.

KEY WORDS: investment process , projekt finance, credit, credit risk.

Сучасне проектне фінансування бере свій початок з відомого продукту банківського бізнесу — погашення кредиту виробленою продукцією. На початку 30-х рр. XX ст. перші механізми подібного роду були задіяні під час розроблення нафтових родовищ у США. У 70-ті рр. у зв'язку з геологорозвідкою та початком широкомасштабної розробки нафтогазових запасів у Північному морі схеми проектного фінансування почали застосовуватися в Європі. Так, кошти, необхідні для розробки родовищ нафти, надавалися банком у кредит під нафтові запаси. З початком добування нафти позичка погашалася з отриманих від продажу доходів. Фінансовий ризик банку при цьому полягав у ймовірній недостатності нафтових запасів для погашення основного боргу та відсотків по ньому. Згодом фінансування за типом проектного дало поштовх розвитку енергетичних галузей та сировинної промисловості: розробка рудників, будівництво електростанцій, нафтопереробних заводів, тобто тих галузей та напрямів, які відчували потребу у значних вкладеннях. Це суттєво вплинуло на поведінку банків, що зайняли активну позицію на фінансовому ринку. Вони відшукували прибуткові проекти для кредитування з метою їх фінансування без регресу або з обмеженим регресом на позичальника, беручи на себе підвищені ризики. До 1980-х рр. енергетичні та сировинні проекти, особливо розробка нафтових родовищ, були основою портфеля проектного фінансування фінансово-кредитних установ. Проте падіння цін на нафту та газ, з одного боку, знецінило визначений напрям роботи банків, а з другого — спонукало до розвитку та поширення проектного фінансування на інші сфери та галузі, серед яких особливо виділилися високотехнологічні галузі, гірничодобувна та інші галузі мінерально-сировинної промисловості, туристичний бізнес та індустрія розваг (готелі, казино, аквапарки тощо).

З другого боку — світова криза заборгованості країн, що розвиваються, яка почалася в 1982 р., призвела до скорочення кредитування країн, що розвиваються, під суверенні гарантії. Середньо- та довгострокове кредитування платіжного балансу таких країн комерційними банками фактично припинило своє існування.

Проектне фінансування почало широко використовуватись у кінці 70-х-початку 80-х років XX ст. у великих експортно-імпортних та інвестиційних операціях. Використання цієї форми фінансування, яка передбачала широке залучення зарубіжних інвесторів, створювало можливість ініціаторам інвестиційних проектів знизити витрати з погашення боргів, встановити довгострокові відносини з постачальниками сировини й матеріалів, зменшити ризики, пов'язані з поставкою обладнання, з введенням об'єктів в експлуатацію, забезпечити фінансовані об'єкти підтримкою національної монетарної влади та міжнародних кредитних організацій [1].

Падіння цін на нафту і газ у 80-х роках зумовило знецінення банківського портфеля проектного фінансування. В цьому зв'язку виникла проблема його диверсифікації шляхом відбору високоякісних інвестиційних проектів в інших галузях економіки. Банки, що спеціалізувались на проектному фінансуванні, стали проникати в сферу телекомунікацій, гірничовидобувну промисловість, інфраструктуру (дороги, електростанції та електропостачання, водопостачання та ін.), туристичний бізнес та індустрію розваг і т. п.

На початковому етапі розвитку проектного фінансування в ньому домінували американські та канадські банки. З розвитком нафтодобування в Північному морі до проектного фінансування підключились банки Великої Британії. За останні 15 років на ринку проектного фінансування суттєву роль почали відігравати великі банки Японії, Німеччини, Франції. Крім того, в якості джерел проектного фінансування потрібно також розглядати кошти міжнародних фінансових інститутів (МБРР, ЄББР та ін.). При цьому слід пам'ятати, що в чистому вигляді кредити цих фінансових інституцій не можна віднести до проектного фінансування. Таким кредитам і позикам притаманні тільки певні ознаки проектного фінансування. Значним наднаціональним джерелом проектного фінансування є єврокредити, які надаються на ролловерній основі міжнародними консорціумами (синдикатами) банків. Роль банківських синдикатів і консорціумів, що діють на ринку єврокредитів, в сфері проектного фінансування має тенденцію до зростання.

Проектне фінансування як спосіб реалізації інвестиційних проектів має ряд переваг, які відрізняють його від інших методів капіталовкладень. Слід звернути увагу на переваги проектного фінансування, зокрема як транскордонної операції.

Першочергово проектне фінансування використовувалось для реалізації широкомасштабних експортно-імпортних операцій. Капі-

таломісткість інвестиційних проектів диктувала дві вимоги: необхідність акумулювати значний капітал і потребу в розподілі ризиків.

Саме проектне фінансування як транскордонна комплексна фінансова операція дає можливість залучати іноземних інвесторів, що дозволяє ініціаторам проекту, зменшувати затрати з погашення боргів, встановлювати довгострокові зв'язки з постачальниками сировини і матеріалів, зменшувати ризики, пов'язані з постачанням обладнання і з вводом об'єктів в експлуатацію, а також забезпечити об'єкти, що фінансуються, підтримкою національних і міжнародних кредитно-фінансових організацій [2].

Ефективність реалізації інвестиційного проекту залежить від вибору адекватного методу фінансування. У таблиці 1 наведено кілька прикладів реалізації інвестиційних проектів методом проектного фінансування, їх розгляд дасть змогу виявити певні загальні риси, характерні саме для даного методу.

Бачимо, що в усіх випадках йдеться про досить капіталомісткі проекти, всі ризики, за якими навряд чи може взяти на себе один банк чи навіть консорціум. Окрім того, варто враховувати фінансові можливості щодо задоволення потреб окремого проекту. В будівництві Євротунелю, наприклад, брало участь 198 банків з 15 країн світу. Зазвичай фінансування відбувається із залученням іноземних партнерів. Наприклад, у проекті «Сахалін-2» брали участь інвестори з Японії, Великобританії, Нідерландів, США.

Таблиця 1

ПРИКЛАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТНОГО ФІНАНСУВАННЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕЯКИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ

Назва, коротка хар-ка	Вартість	Особливості
«Євротунель» Будівництво тунелю між Великобританією та континентальною Європою	12 млрд. дол. США	Банки-учасники — 198, країни — 15. Інвестиції — лише приватного сектора, без залучення державних гарантій.
«Зеравшан» Видобуток золота в Узбекистані	195 млн. дол. США Співвідношення власних коштів до залучених 30:70	Засновники проектної компанії: Державний комітет Узбекистану з геології і мінеральних ресурсів, Державний гірничо-металургійний комбінат «Навої», АТ»Ньюмонт Узбекистан ЛТД». Кредитні кошти ЄБРР, банками США, Великобританії, Швейцарії, Німеччини, Франції, Австрії.

Закінчення табл. 1

Назва, коротка хар-ка	Вартість	Особливості
«Сахалін-2» Освоєння нафтогазового і газового родовищ, експортно орієнтований проект, нафта і газ постачаються на внутрішні та зовнішні ринки	10 млрд. дол. США До моменту завершення проекту співвідношення власних коштів інвесторів та кредитних установ 20:80	Засновники проектної компанії: «Маратон» (США, 37,5 %), «Міцуї» (Японія, 25 %), «Ройял-Датч/Шелл»(Нідерланди/Великобританія, 25 %),»Міцубісі» (Японія, 12,5 %). У квітні 2007 року акціонери підписали угоду купівлі-продажу з ВАТ»Газпром». На даний момент частка останнього становить 50 % плюс одна акція, «Шелл»–27,5 %, «Міцуї»–12,5 %,«Міцубісі»–10 %. Основні кредитори: МФО (ЄБРР, МФК), а також Експмбанки США та Японії.
Будівництво Ярезького гірничо-хімічного комплексу потужністю 650 тис. тонн з видобутку та переробки титанової руди, освоєння нафто-титанових родовищ та реалізація продукції на внутрішніх і зовнішних ринках	Загальна вартість проекту 16,2 млрд. руб. Співвідношення власних та залучених коштів 30:70	Для розробки нафто-титанового родовища в 1997 році були створені ВАТ Ярезька нафтотитанова компанія (ЯНТК) та ВАТ «Комітитан», у власність якого перейшов майновий комплекс з видобутку руди. У 2002 році «Лукойл» придбав 82 % акцій ЯНТК.

Співвідношення власних і залучених коштів може варіювати, але для проектного фінансування характерною є висока частка позичкових коштів порівняно з власними (наприклад, у проекті з видобутку золота в Узбекистані (Зеравшан) і будівництві Ярезького гірничо-хімічного комплексу частка власних коштів спонсорів становила 30 %, інші 70 % — це кошти кредиторів, у проекті «Сахалін-2» — 20 до 80 %) [3].

Проектне фінансування як міжнародна форма капіталовкладень, з одного боку, об'єднує учасників реалізації інвестиційного проекту не за географічною (територіальною) приналежністю, а за економічним критерієм, яким визначається можливість акумулювання коштів. Тут особливу роль відіграє фінансова глобалізація і можливість транснаціонального руху капіталів. Преферентивна консолідація зусиль всіх учасників на цільовому об'єкті — інвестиційному проекті. Саме інвестиційний проект є стрижневим у проектному фінансуванні. Всеохоплюючий процес глобалізації сприяє можливості об'єднувати зусилля всіх зацікавлених

сторін незалежно від їх місця знаходження. З іншого боку, саме географічний фактор відіграє визначальну роль, коли мова йде про реалізацію інвестиційних проектів, пов'язаних з природними ресурсами, наприклад, розробленням нафтових родовищ, видобутком золота. Як бачимо, якщо йдеться безпосередньо про фінансування проекту, то географічна приналежність не є визначальною. Якщо ж брати до уваги спрямованість вкладення коштів — інвестиційний проект, то значна частка їх є територіально прив'язаними .

З таблиці видно, що реалізація проекту «Євротунель» відбувалась лише за рахунок інвестицій приватного сектора без залучення державних гарантій, при цьому спектр учасників і їх географія є досить масштабними, що дозволяє здійснювати трансфер ризиків.

Натомість у проекті «Зеравшан» держава брала безпосередню участь в утворенні проектної компанії. Участь держави в реалізації інвестиційних проектів в Україні лише сприятиме підвищенню їх привабливості для потенційних інвесторів. Така участь може характеризуватись багатоплановістю ролей держави, але за умов непривабливого інвестиційного клімату (додатково погіршеного кризовими явищами економіки) вона уявляється невід'ємною.

Проектне фінансування дає широкі можливості для розвитку експортно-імпортних операцій, наприклад тих, що пов'язані з кредитуванням під майбутню продукцію. Саме з таких схем проектне фінансування бере свій початок. Перші механізми подібного роду були задіяні під час розробки нафтових родовищ у США. Так, кошти, необхідні для розробки родовищ нафти, надавались банком у кредит під нафтові запаси. Позичка погашалась з отриманих від продажу доходів.

Характерною для проектного фінансування, хоча і не обов'язковою, є участь міжнародних фінансових організацій. Наприклад, кредитування проекту «Сахалін-2» (див. табл.) відбувалось за участі ЄБРР та МФК, проекту «Зеравшан» — ЄБРР. Особливо відчутною є потреба в допомозі МФО в нинішніх умовах кризи, зокрема, щодо підтримки експортно орієнтованих виробників. Сприяння наданню експортних кредитів у проектному фінансуванні можливе, крім того, за участі експортно-кредитних організацій (наприклад, Ексімбанк США та Японії в проекті «Сахалін-2» (див. табл.). Експортні кредити в проектному фінансуванні зазви-

чай є кредитами покупця, а не постачальника. Пряме кредитування може здійснюватись спеціально створеними для цього експортно-імпортними банками, які кредитують безпосередньо проектну компанію (що характерно для США (експортно-імпортний банк — U.S. Exim), Канади (корпорація розвитку експорту — EDC), Японії (спеціальне незалежне агентство експортного кредитування та інвестування — NEXI). Одержання експортного кредиту проектною компанією за низькою фіксованою відсотковою ставкою можливе і від комерційних банків, при цьому експортно-кредитні агентства укладають угоду про відсотковий обмін з банками (практикується, наприклад, у Франції (Агентство участі в економічній кооперації — PRO-PARCO), Італії (Італійська асоціація закордонних підприємців — Simest), Великобританії (CDC Capital Partners). Окрім безпосередньої підтримки, експортно-кредитні агентства можуть здійснювати страхування або гарантування кредитів, наданих комерційними банками. В середньому діяльність ЕКА забезпечує додатково 12 % приросту експорту країни, а один додатковий долар бюджету ЕКА забезпечує в середньому приблизно 302 дол. додаткового експорту.

Отже, проектне фінансування можна розглядати як транскордонну, комплексну фінансову операцію, інтернаціональний характер якої дає можливість використати переваги ресурсного забезпечення, географічного розміщення, а також різних варіацій фінансування при здійсненні капіталовкладень у стратегічно важливі інвестиційні проекти.

Зарубіжний досвід показує, що навіть процвітаючі фірми рідко обходяться без довгострокових кредитів. Так, наприклад, у Німеччині приблизно 70 % усіх банківських кредитів, які надаються підприємствам та приватним особам, — це довгострокові кредити на чотири і більше років. Звичайні строки дії кредитів у галузі створення, розширення та модернізації виробничих об'єктів у Німеччині становлять від 12 до 25 років, у галузі житлового будівництва — від 5 до 30 років. Отже, довгострокові кредити комерційних банків, з точки зору всього народного господарства, мають особливо велике значення, оскільки в поєднанні капіталу-грошей з факторами виробництва створюється продукт-капітал, який є основою для подальшого зростання економіки.

Аналіз реалізації різноманітних схем проектного фінансування, які розроблені та використовуються на практиці у розвинутих

країнах світу, дає змогу зробити висновок, що вони можуть бути застосовані при реалізації інвестиційних програм українськими промисловими підприємствами. Окремі дослідники вбачають у відсутності необхідних технологій та досвіду ефективного проектного фінансування одну із головних проблем банківської системи при фінансовому забезпеченні інноваційного розвитку економіки.

Бібліографічний список

1. *Чиж Н. М.* Проблеми розвитку проектного фінансування в Україні [Електронний ресурс.] — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ portal/soc_gum/en_oif/2008_5_2/zbirnuk_O_FN_5_Ч_2_310.pdf

2. Проектне фінансування. [Електронний ресурс.] — Режим доступу: http://kursmm.com.ua/11a7.htm

3. Сахалин Энерджи [Електронний ресурс.] — Режим доступу: www.sakhalinenergy.ru

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2013 р.

УДК 336.227.8

О. М. Сущенко, к.е.н.,
доцент кафедри фінансів
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ГАРМОНІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЄС: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМКИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

АНОТАЦІЯ. Метою статті є аналіз сучасного стану та перспектив гармонізації податкового законодавства країн ЄС. У статті надано порівняння процесів податкової гармонізації та уніфікації, висвітлено їх спільні та відмінні риси. Визначено проблеми та сформульовано напрямки подальшої гармонізації прямих та непрямих податків в межах ЄС.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: прямі та непрямі податки, гармонізація податків, уніфікація податків, податкова конкуренція, економічна інтеграція, Спільна Консолідована База Корпоративного Податку, Кодекс європейського платника податків.

© О. М. Сущенко, 2013

АННОТАЦИЯ. Целью данной статьи является анализ современного состояния и перспектив гармонизации налогового законодательства в странах ЕС. В статье проведено сравнение процессов налоговой гармонизации и унификации, показаны их сходные и отличительные черты. Определены проблемы и сформулированы направления дальнейшей гармонизации прямых и косвенных налогов в рамках ЕС.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: прямые и косвенные налоги, гармонизация налогов, унификация налогов, налоговая конкуренция, экономическая интеграция, Совместная Консолидированная База Корпоративного Налога, Кодекс европейского налогоплательщика.

ABSTRACT. The aim of this paper is to describe the current state of tax harmonization in the European Union. This paper is focused on comparison between tax harmonization and tax unification — to show their common characteristics and differences. The most important problems and perspective ways of tax harmonization are explored.

KEY WORDS: direct and indirect taxes, tax harmonization, tax law unification, economic integration, Common Consolidated Corporate Tax Base, European Taxpayer`s Code.

Ведення бізнесу в різних країнах світу чи регіону пов'язано з існуванням певних проблем. В першу чергу, мова йде про валютні ризики, які можуть внести суттєві корективи у фінансові результати корпорації, по-друге, наявні також перепони, які перешкоджають вільному руху товарів та послуг і стримують діяльність суб'єктів господарювання. Усунення таких бар'єрів (податки, технічні та інші адміністративні обмеження) автоматично розширює межі ведення бізнесу і надає доступ до нових ринків збуту.

Також важливим питанням є вільний рух капіталів між країнами, оскільки оподаткування прибутку корпорацій, інвестування та реінвестування коштів неабияк хвилюють суб'єктів міжнародних економічних відносин. Все це змушує корпорації та уряди працювати над спрощенням та гармонізацією податкових систем різних країн світу.

Дослідження теоретичних та практичних аспектів гармонізації податкового законодавства країн ЄС опинилося в центрі уваги багатьох вітчизняних та іноземних науковців. Зокрема, серед іноземних дослідників особливо слід відмітити роботи Х.-В. Зінна. Д. Пірву, Д. Потерби, Д.Б. Шовена, та інших.

В своїх дослідження, зазначені вище науковці грунтовно дослідили не тільки сутність процесу податкової гармонізації, а й визначили основні причини існування податкової конкуренції між країнами-учасницями процесів економічної інтеграції. Також були проаналізовані прогалини економічної інтеграції країн ЄС

та визначено фактори, що призводять до виникнення перманентних кризових явищ у сфері державних фінансів.

До вітчизняних науковців, яким належать найбільш вагомі дослідження в галузі податкової гармонізації, можна віднести Білецьку Г. М., Валігуру В. А., Кармаліту М. В., Крисоватого А. І., Куц М. О., Покатаєву О. В., Шевчук В. О. В роботах українських дослідників питання податкової гармонізації розглядається, в більшості випадків, в контексті можливого використання досвіду європейських країн на шляху інтеграції України до ЄС.

Мета дослідження — аналіз сучасного стану та виявлення подальших шляхів гармонізації податкового законодавства в країнах ЄС.

Під податковою гармонізацією розуміють процес наближення податкових систем різних країн з метою досягнення цілей, визначених у спільних договорах; процес, який спрямований на створення подібних національних податкових систем у середньо- та довгостроковому періодах [1, P. 11]. Головною метою даного процесу є запобігання виникненню негативних ефектів в межах єдиного ринку (за умов існування вільного руху товарів, послуг та капіталу).

Поряд із терміном гармонізація в науковій літературі часто використовується інший — уніфікація. При цьому дослідники трактують їх по-різному: одні з них стверджують, що процес уніфікації є більш ширшим за змістом, а інші — навпаки.

Проте якщо проаналізувати визначення, наведені в науковій літературі, то можна прийти до висновку, що по своїй суті ці процеси є двома можливими шляхами наближення законодавства різних країн. Так, у випадку уніфікації мова йде про включення до законодавства країн-партнерів однакових норм, що веде до зближення національно-правових систем, а гармонізація є більш гнучким методом, кінцевим результатом якого є створення не однакових правових норм, а зближення права, усунення суперечностей: норми різних держав можуть бути схожими зовні, навіть словесно співпадаючи, проте різними [2, P. 522—525].

З точки зору держави гармонізація податкових систем несе певні позитивні наслідки (див. рис. 1). Так, створення єдиного ринку допомагає розширити обсяги виробництва та реалізації продукції виробників, тоді як в умовах існування різниці в оподаткуванні факторів виробництва може мати місце зниження продуктивності виробничого процесу. Власники факторів виробництва за звичайних умов будуть шукати можливість отримати більш привабливі умови оподаткування, що змушуватиме їх «мігрувати» до країн з низькими ставками опода-

ткування. При цьому економічні втрати будуть тим більшими, чим вищою є мобільність факторів виробництва. Враховуючи можливість капіталу швидко змінювати місце свого «перебування», втрати є більшими ніж у випадку з фактором праця [3, P. 30].

Рис. 1. Переваги, пов'язані з гармонізацією податкових систем країн ЄС

Примітка. Джерело: Ussher K. The spectre of tax harmonisation/Kitty Ussher. — Centre for European Reform, 2011. — 48 p.

Оподаткування прибутку корпорацій також опиняється в центрі уваги через існування розбіжностей стосовно визначення відповідного базису — на основі принципу місцезнаходження власників або ні. В деяких випадках прибутки корпорації оподатковуються в залежності від джерела їх походження, а різниця в ставках оподаткування сприяє поглибленню неефективності виробництва [1].

З метою вирішення вищезазначених проблем в процесі гармонізації податкових систем різних країн необхідно запровадити два запобіжні заходи [4, P. 2]:

— принцип країни призначення при справлянні непрямих податків;

— принцип місця реєстрації при оподаткуванні доходів від інвестування капіталу.

Застосування принципу країни призначення при оподаткуванні споживання повністю відповідає принципам функціонування ГАТТ (Генеральної угоди про тарифи і торгівлю) і дозволяє забезпечити конкуренцію виробників на основі «цін виробників» — цін, за вирахуванням податку.

Другий принцип передбачає виключення можливості оподаткування доходів у країні походження і наголошує на необхідності його оподаткування в країні реєстрації власника активу. Також створюються умови, які дозволяють інвесторам бути індиферентними при виборі між вітчизняними чи закордонними активами, що дозволяє гарантувати (за певних умов) ефективний розподіл ресурсів між різними країнами.

Ще однією перевагою гармонізації податкових систем є створення правового поля, що значно знижує мотивацію до ухилення від оподаткування суб'єктів господарювання, які ведуть свій бізнес в країнах-учасницях даного процесу. Для окремо взятих держав наявність однакових умов оподаткування з країнами-партнерами дає можливість частково вирішити проблему нестачі бюджетних коштів, яка має місце внаслідок втечі капіталу.

Важливою проблемою сьогодення є погіршення стану навколишнього середовища або існування так званих негативних екологічних екстерналій. Запровадження жорстких обмежень та системи штрафів за забруднення навколишнього середовища в одній країні і відсутність подібних правил в країнах-сусідах може призвести до того, що шкідливі викиди за допомогою повітря чи водних шляхів потраплятимуть із забруднених територій на ті, де екологічна ситуація є кращою у зв'язку із впровадженням ефективної державної політики.

Створення уніфікованих правил оподаткування шкідливих викидів попереджає негативний вплив діяльності підприємств одних країн на умови життєдіяльності в країнах-сусідах. Прикладом є проект запровадження єдиного екологічного податку на кордонах ЄС з метою обмеження ввезення «брудних» товарів, при виробництві яких стан навколишнього середовища погіршився. Чим вищою буде такий ступінь «забруднення» товарів, тим вищою застосовуватиметься ставка податку. Метою такого заходу є, по-перше, бажання долучити інші країни світу до активної боротьби зі змінами клімату, по-друге, — обмеження доступу товарів за демпінговими цінами на ринок ЄС.

Проте на шляху до гармонізації податкових систем перебувають інтереси окремих країн, що суттєво ускладнює даний процес. Проблема податкової конкуренції особливо гостро проявляється через існування різниці в оподаткуванні прибутків корпорацій. Попри позитивний ефект, який пов'язаний з необхідністю покращення умов оподаткування — підвищення ефективності податкової системи, збереження існуючого або збільшення рівня податкових надходжень бюджету, дане явище призводить до по-

яви протиріч. Зокрема, намагаючись утримати існуючі позиції в рамках податкової конкуренції, країни змушені знижувати ставки основних податків, що може підірвати їх спроможність надавати в необхідному обсязі суспільні товари та послуги.

Найбільш яскравим прикладом є ситуація, яка склалася в межах ЄС, де існує вільний рух товарів, послуг, робочої сили і капіталів. Процес економічної інтеграції між країнами Європи розпочався зі створення зони вільної торгівлі, яка у 1994 році перетворилася на митний союз. Згодом було запроваджено єдину валюту і створено наднаціональні органи управління.

Таким чином, було пройдено всі необхідні стадіє економічної інтеграції (див. табл. 1), яка передбачає, зокрема, гармонізацію всіх складових фінансової політики країн-учасниць. Найбільшою проблемою процесу економічної інтеграції є необхідність повної гармонізації податкових систем країн-учасниць. Проте даний процес відбувається за наявності певних перепон, пов'язаних з існуванням розбіжностей в інтересах урядів європейських країн.

Відсутність узгодженості в процесі економічної інтеграції є основною причиною постійних економічних та фінансових потрясінь в країнах-учасницях.

Таблиця 1

ЕТАПИ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Форми міжнародної економічної інтеграції	Ключові характеристики				
	Усунення внутрішніх тарифів	Спільний зовнішній тариф	Вільний рух капіталів та робочої сили	Гармонізація економічної політики	Політична інтеграція
Зона (асоціація) вільної торгівлі	**A**				
Митний союз		**B**			
Спільний ринок			**C**		
Економічний союз				**D**	
Політичний союз					**E**

Примітка. Джерело: Zafarpour S. Internationaler Handel und Weltwirtschaftsstruktur. — Wirtschaftsuniversität Wien, Juli 2001. — S 92.

За словами О. Бланшара (Директор департаменту досліджень МФВ,1948 — ...), головною проблемою сучасної економічної та фінансової політики є необхідність спочатку запроваджувати певні дії та реформи без попереднього обґрунтування представниками наукових шкіл. Дані слова прозвучали під час відкриття Конференції МВФ «Переосмислюючи політику макрорівня: перші кроки та попередні висновки», яка проходила 16—17 квітня 2013 року. Все це призводить до того, що завданням науки стає не прогнозування наслідків окремих заходів, а боротьба з негативними проявами вже реалізованої політики.

Зокрема, протягом тривалого часу економісти намагалися узагальнити практику провадження економічної та фінансової політики держави. Підсумком такого пошуку була поява декількох «трилем» — сукупності взаємопов'язаних явищ, де неузгодженість окремих елементів призводить до появи системних ризиків.

Таким чином, до трилеми Мандела-Флемінга 60-х років XX сторіччя (в умовах відміни золотого стандарту країна не може одночасно мати незалежну монетарну політику, вільний рух капіталів та фіксований обмінний курс), трилеми Д. Родріка (1957—…) (глибока економічна інтеграція не можлива в умовах існування незалежних країн з демократичними урядами) додалася трилема Ж. Пізані-Феррі. Остання трилема відображає протиріччя між монетарним союзом без загальної боргової відповідальності в умовах фіскального федералізму та існуванням незалежних банківських утворень країн-учасниць цього союзу [5, P.15].

У відповідь на це в березні 2012 року на зустрічі міністрів фінансів країн ЄВС було прийнято рішення про створення фіскального союзу, в центрі якого повинна бути жорстка фіскальна та боргова дисципліна.

Яскравим свідченням існування розбіжностей в завданнях податкової політики країн ЄС є конкуренція, яка має місце в силу різниці ставок оподаткування прибутків корпорацій в країнах Центральної Європи та скандинавський країнах. В той час як нові країни-члени ЄС намагаються привабити іноземного інвестора, країни з північної частини ЄС слідують політиці високих соціальних стандартів, яка передбачає концентрацію значної частини ВВП в бюджеті.

Отже податкова конкуренція може виникнути як в частині оподаткування споживання, так і у випадку оподаткування доходів (прибутків) (див. рис. 2).

Саме з метою пом'якшення конкуренції в оподаткуванні у 70-х роках XX сторіччя було розпочато процес податкової гармонізації. З того часу вдалося доволі суттєво просунутись у напрямку гармонізації непрямих податків, проте питання оподаткування доходів (прибутків) залишається відкритим. Перша директива на шляху гармонізації прямого оподаткування з'явилася у 1990 році (Директива 90/434/ЕСС) і стосується створення спільної системи оподаткування операцій, пов'язаних з об'єднанням, розподілом та трансфером активів, обміном акцій компаній з різних країн-членів ЄС. Директива 90/434/ЕСС запроваджує відстрочку по сплаті податків, які можуть бути нараховані на різницю між реальною вартістю активів та тією, що є основою для нарахування податків [6, P. 0001—0005].

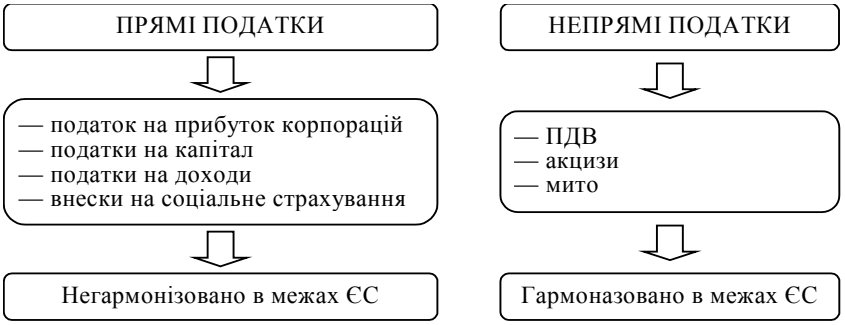

Рис. 2. Напрямки та стан гармонізації податків в межах ЄС

Примітка. Джерело: Danko Z. Corporate tax harmonization in the European Union/Zsofia Danko//MPRA Paper No. 40350, 6 August 2012. — MPRA. — P. 209.

Директива 2005/19/ЕС внесла ряд змін до Директиви 90/434/ЕСС. Зокрема було розширено перелік юридичних осіб, що підпадають під дію даних нормативно-правових актів. Також розширено перелік транзакцій, на які поширюється дія згаданих директив, за рахунок так званих операцій розщеплення (split off — виділення активів існуючиої компанії в окремий підрозділ).

Важливим доповненням до Директиви 90/434/ЕСС стало врахування у редакції 2005 року можливості виключити суми доходу від капіталу, отриманого компанією, яка володіє акціями іншої компанії, що здійснює перерахування визначених вище коштів [7, P. L58/19-L58/27].

Другою важливою директивою, покликаною наблизити податкове законодавство країн-членів ЄС у сфері прямого оподаткування, стала Директива 90/435/ЕСС. Даний нормативно-правовий акт стосується спільної системи оподаткування прибутків материнської компанії та її філій. Прийняття даного документу було спрямовано на зняття перепон в частині розподілу прибутків між групами компаній країн-членів ЄС.

Головними перевагами даної Директиви є скасування податку у джерела для дивідендів, що сплачуються між асоційованими компаніями в межах ЄС. Також запроваджувалися норми, спрямовані на уникнення подвійного оподаткування прибутку материнських компаній, отриманого від дочірніх компаній.

У 2003 році було прийнято доповнюючу Директиву 2003/123/ЕС, якою розширено перелік компаній, що підпадають під дію Директиви 90/435/ЕСС, а також значно полегшено умови звільнення дивідендів від сплати податку у джерела [8, P. 0041—0044.].

В цьому ж році було прийнято ще одну Директиву (2003/49/СЕ), спрямовану на відміну податку у джерела на роялті та відсотки, які сплачуються в межах групи компаній, що знаходяться на території країн-членів ЄС. Передбачено також перехідний період для окремих країн (всього 9), в межах якого визначені суб'єкти можуть стягувати податок у джерела на згадані вище види платежів. Максимальний термін (до 31 грудня 2014 року) передбачений для Болгарії, а найменший — для Румунії (31 грудня 2010 року) [9, P. 0049—0054.].

Окрім Директив питання податкової гармонізації стало предметом окремих стратегічних документів. Зокрема, у відповідності до рішення, прийнятого країнами-членами за підсумками зустрічі у березні 2000 року в м. Лісабон, основною метою було визначено «створення конкурентоздатної, динамічної економіки знань, здатної забезпечувати стабільні темпи сталого розвитку, кращі умови праці та соціальну єдність» [10, P.7].

Наприкінці 2001 року Європейська Комісія проголосила про початок реформи податку на прибуток і визначила дану ціль як пріоритетну в межах Лісабонської стратегії. В даний момент здійснюються заходи, спрямовані на створення Спільної Консолідованої Бази Корпоративного Податку (Common Consolidated Corporate Tax Base (ССCTB)) [11, P.11].

Запровадження ССCTB пов'язано з існуванням цілої низки переваг [12, P. 1]:

— скорочення «паперової роботи» та кількості процедур для компаній шляхом запровадження єдиної податкової декларації на території ЄС;

— зниження витрат та уникнення подвійного, надмірного оподаткування за допомогою надання можливості консолідації прибутків або збитків для всіх дочірніх підприємств на території ЄС;

— поглиблення транспарентності корпоративного податку;

— послаблення прагнення корпорацій до уникнення від оподаткування та міграції між різними судовими юрисдикціями.

У 2004 році країни-члени ЄС прийняли рішення про пришвидшення процесу гармонізації податку на прибуток шляхом запровадження низки методів [13, P. 4]:

— повна гармонізація ставок та бази оподаткування;

— обов'язковий гармонізований підхід до визначення бази оподаткування податком на прибуток;

— оподаткування прибутку корпорацій за принципом знаходження штаб-квартири (дочірні компанії оподатковуються за принципами країни-базування штаб-квартири компанії).

Відповідно, даний механізм в сфері оподаткування прибутку корпорацій покликаний покращити умови діяльності корпорацій в межах єдиного ринку і надати системі певних ключових ознак (див. рис. 3).

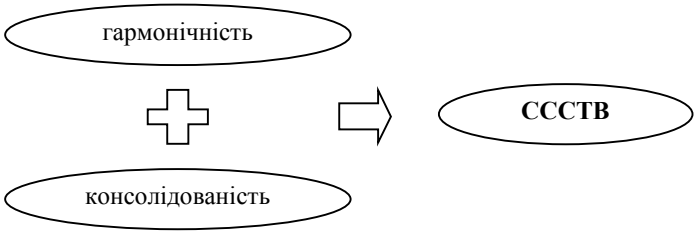

Рис. 3. Ключові ознаки єдиної системи ССССТВ.

Примітка. Джерело: Tax Policy and the Economy / edited by James M. Poterba // Volume 22. — University of Chicago Press, 2008. — P. 157-162.

Відсутність гармонічності в оподаткуванні прибутку корпорацій в ЄС змушує корпорацію, яка діє в межах даного утворення, мати справу з нормативно-правовими приписами 27 країн та їх податковими органами. Подібна проблема характерна і для США, де

відсутні принципи визначення штату, який буде відправною точкою при визначення бази оподаткування прибутку корпорації.

Поглибленню розбіжностей в межах ЄС сприяє також і Європейський суд, який може трактувати певні положення угоди «Про створення ЄС» як такі, що суперечать нормам податкового законодавства окремих країни. Саме на такі рішення часто спираються країни при вирішення спірних моментів у сфері оподаткування [14, P. 157—162].

Запровадження системи ССТВ повинно вирішити проблеми у сфері оподаткування прибутку структурних підрозділів корпорації, які ведуть відокремлений облік за умов використання принципу правової та юридичної незалежності (SA/ALS, arm's length standard).

За результатами саміту, який пройшов у лютому 2012 року, представники німецького та французького урядів висловили єдність у питанні усунення бюрократичних бар'єрів в Німеччині та решті країн Європи з метою послаблення податкового навантаження для малого та середнього бізнесу. На даний момент в Німеччині вже діють понад 400 спеціальних заходів, ініційованих між 2006 та 2011 роками. Завдяки цим діям підприємці отримують майже 11 млрд. Євро податкових знижок кожного року [15, P. 17].

Оподаткування доходів фізичних осіб також має низку проблем, які перешкоджають гармонізації податкових систем країн-членів ЄС. Мова йде не тільки про суттєву різницю у встановлених податкових ставках, а й розмірі тарифних сіток, сумах оподатковуваного доходу, переліку податкових пільг та знижок.

В умовах різниці рівня доходів та спроможності сплачувати податки країни-члени ЄС змушені запроваджувати різноманітні відмінні елементи системи оподаткування [16, P. 36]:

— запровадження неоподатковуваного мінімуму для одного з членів подружжя, який/яка зареєстровані як безробітний/а (наприклад, Словаччина); для кожної дитини, яка перебуває на утриманні батьків (наприклад, Бельгія, Чехія, Естонія, Нідерланди, Німеччина, Франція, Словенія, Литва);

— спільне оподаткування доходів подружніх пар (наприклад, Ірландія де існують тарифні сітки для індивідуальних платників та подружніх пар);

— специфічні та унікальні підходи до оподаткування сімейних доходів (наприклад, у Франції при визначенні ставки оподаткування доходів враховується кількість дітей в родині);

— системи оподаткування, які дають можливість враховувати певні види витрат при визначенні бази оподаткування в процесі виховання дітей (наприклад, Франція) або у випадку утримання сім'ї (наприклад, Німеччина).

— кількість та розмір податкових сіток.

— системи визначення витрат, які можуть бути вирахувані при визначенні оподатковуваного доходу.

— система преференційного оподаткування в залежності від сімейного стану.

Створення єдиної, гармонізованої системи оподаткування доходів фізичних осіб потребує врахування всіх особливостей соціального та економічного розвитку країн-членів ЄС, а також передбачає надання поступок з боку як розвинених країн, так і тих, що розвиваються.

Важливим аспектом на шляху наближення систем оподаткування доходів фізичних осіб є питання уникнення подвійного оподаткування, особливо з урахуванням існуючих можливостей вільного руху громадян та зміни місця роботи. На даний момент, більшість країн-членів ЄС підписали двосторонні угоди на основі «типової угоди», розробленої ОЕСР та оновленої у 1996 році. Єдиним прикладом вирішення даної проблеми на багатосторонній основі є угода, підписана між Данією, Фінляндією, Швецією та Норвегією.

В напрямку гармонізації непрямих податків в межах ЄС вдалося досягти значних успіхів. Актуальність проблеми була покликана існуванням основних свобод в межах ЄС: свободи руху товарів та послуг, свободи пересування громадян і свободи руху капіталів. Основною перепоною на шляху руху товарів і послуг в межах ЄС є існування непрямих податків на кордонах.

Сам процес гармонізації відбувається у трьох напрямках: ПДВ, акцизне оподаткування та мито. Так, ще у Римській угоді 1957 року було зазначено, що в межах Європейського Економічного Співтовариства буде створено єдиний ринок, який передбачатиме відсутність ввізного та вивізного мита на товари та послуги, а також запровадження спільного митного тарифу. Лише у 1992 році згідно з рішенням Ради ЄС було запроваджено Митний Кодекс Співтовариства [17, S. 307-356]. Саме в даному випадку можна говорити про повноцінний процес уніфікації податкового законодавства країн ЄС, оскільки в даному випадку створюються єдині елементи системи оподаткування для всіх країн без виключення.

В напрямку гармонізації оподаткування податком на додану вартість було пройдено довгий шлях. Зокрема, у 60-х роках все почалося з прийняттям Першої та Другої Директив з питань оподаткування ПДВ [18, 19]. Основою для цього процесу стала Шоста Директива з питань гармонізації законодавства, що стосується податків з обороту (ПДВ). Проте вже 1 січня 2007 року в силу вступила Директива Ради ЄС, яка стосується створення єдиної системи оподаткування доданої вартості [20].

Проблемні питання в сфері гармонізації оподаткування доданої вартості пов'язані з існування численних податкових пільг та виключень, які мають соціальне спрямування. Так, соціальні фонди Німеччини можуть зазнати 34 млрд. Євро збитків у випадку повної реалізації приписів ЄС з гармонізації законодавства в сфері оподаткування податком на додану вартість [21, S. 66].

Гармонізація акцизного оподаткування відбувалася найбільш важко, оскільки з боку країн-членів ЄС лунали протести та застереження стосовно проблем, пов'язаних із гармонізацією ставок. Також важливим питанням протягом довгого часу залишалися ризики адаптивного та фіскального характеру.

Базою для гармонізації акцизного оподаткування стала так звана White Paper, датована червнем 1985 року. Проте, враховуючи численні перепони та нарікання з боку країн-членів ЄС, у 1989 та 1990 рр. Європейська Комісія внесла на розгляд низку нових пропозицій. Головною ідеєю даних кроків було запровадження мінімального рівня акцизів та меж, в яких вони можуть змінюватись. Лише 1992 року дані пропозиції були включені до нормативно-правового поля в межах ЄС.

Гармонізація податкового законодавства в межах ЄС включає не тільки питання уніфікації податкових ставок та окремих елементів системи оподаткування, а й спрямована на створення єдиних правил адміністрування податків в країнах-членах утворення. З цією метою в період 25.02—17.05.2013 року проводилися активні консультації з приводу розробки та прийняття Кодексу європейського платника податків.

Початком цього процесу стало рішення, прийняте 27 червня 2012 року Європейською Комісією, спрямоване на боротьбу з шахрайством у сфері сплати податків та ухиленням від оподаткування. Відповідний План дій було погоджено 6 грудня 2012 року.

Основним лейтмотивом даного документу є намагання розробити Кодекс платника податків, який би допоміг посилити коо-

перацію, довіру та взаєморозуміння між податковими органами та платниками податків. Іншим важливими завданнями даного документу є забезпечення більшої прозорості (транспарентності) в частині прав та обов'язків платників податків та сприяння запровадженню сервісно-орієнтованого підходу.

Покращення якості взаємовідносин між платниками податків та податковими органами, прозорості норм податкового законодавства, зменшення ризиків помилок, стимулювання податкової дисципліни та заохочення країн-членів ЄС до використання Кодексу платника податків дозволить підвищити ефективність системи стягнення податків.

В результаті проведеного дослідження були виявлені сучасні проблеми та шляхи подальшого розвитку процесу гармонізації податкового законодавства в країнах ЄС. Виявлені основні перепони на шляху створення уніфікованого правового поля в сфері оподаткування доходів та споживання.

Зокрема, з'ясовано, що найбільших успіхів вдалося досягти в частині гармонізації непрямих податків, оскільки вони мають найменший вплив на процес прийняття інвестиційних рішень. Показовим є прийняття Митного Кодексу в межах ЄС, що дозволило усунути значні перепони на шляху руху товарів та послуг, сприяло збільшенню обсягів внутрішньої та зовнішньої торгівлі.

В силу існування жорсткої податкової конкуренції між країнами Європи процес гармонізації по прямим податкам наштовхнувся на суттєві перепони. В першу чергу, мова йде про існування численних специфічних позицій, які стосуються оподаткування доходів в розвинених країнах ЄС. Зокрема, доходи в окремих країнах оподатковуються з урахуванням сімейного стану платника податку, кількості дітей та виду діяльності.

Соціальний аспект також виходить на перший план в частині гармонізації непрямих податків, оскільки в багатьох країнах ЄС існують виключення та податкові пільги при визначенні бази оподаткування та розміру податкової ставки в процесі оподаткування доданої вартості. Повна гармонізація означатиме значні збитки для соціальних фондів та держави в цілому.

Сьогодні на порядку денному в ЄС стоїть питання прийняття Кодексу європейського платника податків, який дозволить гармонізувати процес адміністрування податків, покращить рівень транспарентності податкової політики в межах ЄС та полегшить процедуру сплати податків для звичайних платників.

Бібліографічний список

1. *Pirvu D.* Corporate Income Tax Harmonization in the European Union / Daniel Pirvu. — New York: Palgrave Macmillan, 2012. — P. 11.

2. *Юніна М. П.* Щодо визначення понять уніфікації та гармонізації права / М. П. Юніна // Митна справа № 1(73) 2011, частина 2. — О.: Одеська юридична академія. — С. 522—525.

3. Canada-U.S. tax comparisons / edited by J.B. Shoven and John Whalley // National Bureau of Economic Research. — Chicago: The University of Chicago Press, 1992. — P. 30.

4. *Pirvu D.* Corporate Income Tax Harmonization in the European Union / Daniel Pirvu. — New York: Palgrave Macmillan, 2012. — P. 11.

5. *Sinn H.-W.* Tax Harmonization and Tax Compensation in Europe / Hans-Werner Sinn // NBER Working Paper No. 3248. — Cambridge: National Bureau of Economic Research, 1990. — P. 2.

6. *Pisani-Ferry, Jean*. The Euro Crisis and the new impossible trinity / Jean Pisani-Ferry // Bruegel Policy Contribution, Issue 2012/01, January 2012. — 15 p.

7. Council Directive 90/434/EEC//Official Journal L 225, 20/08/1990. — P. 0001—0005.

8. COUNCIL DIRECTIVE of 17 April 2005 amending Directive 90/434/EEC 1990 on the common system of taxation applicable to mergers, division, transfer of assets and exchange of shares concerning companies of different Member States / Official Journal of the European Communities. — European Council, 2005. — P. L58/19-L58/27.

9. COUNCIL DIRECTIVE of 22 December 2003 amending Directive 90/435/EEC 1990 on the common system of taxation applicable in the case of parent companies and subsidiaries of different Member States / Official Journal of the European Communities. — European Council, 2004. — P. 0041—0044.

10.*Ioannou D., Ferdinandusse M., Lo Duca M., Coussens W.* Benchmarking the Lisbon Strategy/Domosthenes Ioannou, Marien Ferdinandusse, Marco Lo Duca//Occasional Paper Series, NO 85. — Frankfurt: European Central Bank, 2008. — P. 7.

11.*McLure C. Jr.* Harmonizing Corporate Income Taxes in the Europan Community: Rationale and Implications/Charles McClure Jr.//Tax Policy and the Economy, Volume 22. — University of Chicago Press, July 2008. — P. 152.

12.*Von Brocke K.* Tax policy under a common currency/Klaus von Brocke//EU direct tax news, Issue 47, March, April. — Ernst&Young, 2012. — P. 1.

13.*Bettendorf L., Devereux M.P., van deer Horst A., Loretz S., de Mooij R. A.* Corporate tax harmonization in the EU/Leon Bettendorf,

Michael P. Devereux, Albert van deer Horst, Simon Loretz and Ruud A. de Mooij//Economic Policy. Fiftieth Panel Meeting. — CES, 2008. — P. 4.

14.Tax Policy and the Economy / edited by James M. Poterba // Volume 22. — University of Chicago Press, 2008. — P. 157—162.

15.*Watson J., Bonsen E.* Harmonizing taxation — reducing bureaucracy/James Watson, Elmar zur Bonsen//T Magazine, Issue 09. — Ernst&Young EMEIA Tax, 2012. — P. 17.

16.*Wolowiec T., Sobon J.* EU Integration and Harmonisation of Personal Income Taxation/Tomasz Wolowiec, Janusz Sobon//Contemporary Economics, Vol.5 Issue 1.2011. — P. 36.

17.Verordnung (EWG) Nr. 2913-92 DES RATES vom 12. Oktober 1992 zur Festlegung des Zollkodex der Gemeinschaften / Amtsblatt der Europäischen Gemeinschaften, Nr. L 302/1. — Europäisches Rat, 1992. — S. 307—356.

18.ERSTE RICHTLINIE DES RATES (67/227/EWG) vom 11. April 1967 zur Harmonisierung der Rechtsvorschiften der Mitgliedstaaten / Amtsblatt der Europäischen Gemeinschaften, 1301/67. — Europäisches Rat, 1967. — S. 1301—1303.

19.SECOND COUNCIL DIRECTIVE of 11 April 1967 on the harmonization of legislation of Member States concerning turnover taxes Structure and procedures for application oft he common system of value added tax / Official Journal of the European Communities, 1303/67. — European Council, 1967. — P. 16—23.

20.COUNCIL DIRECTIVE 2006/112/EC of 28 November 2006 on the common system of value added tax / Official Journal of the European Union, L347/1. — European Union, 2006. — 214 p.

21.EU-Pläne belasten Sozialkassen/Der Spiegel 22. 2013. — S. 66.

Стаття надійшла до редакції 20 червня 2013 р.

УДК 368

В. М. Фурман, д.е.н.,
професор кафедри фінансів та кредиту
ДВНЗ «Міжгалузева академія управління»

РОЗВИТОК КОРПОРАТИВНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО БІЗНЕСУ БАНКІВ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. Висвітлено основні напрямки удосконалення корпоративно-інвестиційного бізнесу банків. Запропоновано та проаналізовано цілі та ключові показники ефективності роботи банківських установ з корпоративними клієнтами.

© В. М. Фурман, 2013

КЛЮЧОВІ СЛОВА: корпоративно-інвестиційний бізнес, інвестиційно-банківські продукти, ключові показники ефективності, модель продажів та обслуговування, регіональна мережа.

АННОТАЦИЯ. Освещены основные направления совершенствования корпоративно-инвестиционного бизнеса банков. Предложены и проанализированы цели и ключевые показатели эффективности работы банковских учреждений с корпоративными клиентами.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: корпоративно-инвестиционный бизнес, инвестиционно-банковские продукты, ключевые показатели эффективности, модель продаж и обслуживания, региональная сеть.

ABSTRACT. The basic directions of perfection of corporate and investment banking business. Proposed and analyzed targets and key performance indicators of banks with corporate clients.

KEY WORDS: korporporatyvno-investment banking, investment banking products, key performance indicators, sales and service model, a regional network.

Постановка проблеми. Глобальна фінансова і економічна криза, яка почалася в 2008 році і триває й досі, істотно змінила умови і передумови ведення банківського бізнесу в Україні. Обмежено довгострокове фондування, скоротилася доступна ліквідність на міжнародних ринках капіталу, значно виріс кредитний ризик, погіршився фінансовий стан більшості українських компаній, зменшилась кількість інвестиційних проектів підприємств.

Більшість вітчизняних банків прийняли міри, які необхідні для подолання негативного впливу кризи. Було посилено процедури оцінки ризиків і механізми управління ліквідністю, посилено моніторинг якості кредитного портфеля, побудовано принципово нові системи роботи з проблемною заборгованістю в корпоративному і роздрібному бізнесі. Було скорочено адміністративні витрати і т.д. Ці фактори відобразились на корпоративно-інвестиційному напрямку роботи банків і не з позитивної сторони.

Незважаючи на те, що найгостріша фаза кризи вже пройдена, її наслідки продовжать впливати на діяльність українських банків. Так, темпи зростання банківських ринків значно менші, ніж до кризи; відбувається стиснення маржі внаслідок зростаючої конкуренції за якісних позичальників, істотно знизилася ємність окремих ринків. Крім того, в результаті кризи у багатьох банків, особливо великих, сформувався значний обсяг непрофільних активів, у першу чергу — в будівельній галузі, земельних активах.

Криза виявила необхідність побудови нової або вдосконалення існуючої корпоративно-інвестиційної політики банків, управ-

ління власним капіталом, активами та пасивами, оцінки ризиків, системи аналізу рентабельності клієнтських сегментів і бізнес-напрямків. І якщо до кризи основний наголос робили банки на частку ринку, розмір кредитного портфеля, завоювання клієнта будь-якою ціною, то зараз ключовим завданням є перехід до якісного зростання, використанню досягнутих ринкових позицій для поліпшення основних показників ефективності, таких як процентна і комісійна маржа, повернення на капітал і активи.

Враховуючи багатовекторність побудови банками дієвої стратегії розвитку на сучасному етапі, у нашому дослідженні ми обмежимось питаннями перспектив розвитку корпоративно-інвестиційного бізнесу банків.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Корпоративно-інвестиційний бізнес є основним сегментом українського банківського ринку і ключовим напрямком діяльності практично всіх банків (за винятком монобанків). На найближчі кілька років основним завданням у розвитку банків і ключовим засобом у досягненні цільової капіталізації буде підвищення ефективності роботи з корпоративними клієнтами.

Серед науковців, на сьогодні, немає чіткого підходу в трактуванні визначень «корпоративно-інвестиційний бізнес», «корпоративно- інвестиційна-стратегія» банку, незважаючи на те, що це основний напрямок роботи більшості українських банків. Так, є визначення корпоративної стратегії. Наприклад, експерти Сігмі Консалт під корпоративної стратегією банку розуміють «якісно певну, узагальнену модель довгострокових дій банку у відносинах менеджменту, акціонерів та інших зацікавлених сторін, яку йому необхідно здійснити для досягнення поставлених цілей у рамках загальної стратегії банку за допомогою оптимального використання наявних ресурсів» [1].

Окремо виділяється і трактування інвестиційної стратегії банку. Так, Л. Л. Ігоніна в своїй монографії зазначає, що «під інвестиційною стратегією розуміють визначення довгострокових цілей інвестиційної діяльності та шляхів їх досягнення. Її подальша деталізація здійснюється в ході тактичного управління інвестиційними активами, що включає вироблення оперативних цілей короткострокових періодів і засобів їх реалізації» [2].

У літературі існує, також, чітке визначення інвестиційного банку: «Інвестиційний банк — фінансовий інститут, який організовує для великих компаній і урядів залучення капіталу на світових фінансових ринках, а також надає консультаційні послуги при купівлі

та продажу бізнесу, брокерські послуги, будучи провідним посередником при торгівлі акціями та облігаціями, похідними фінансовими інструментами, валютами і сировинними товарами , а також випускає аналітичні звіти по всіх ринках, на яких він оперує» [3].

Достатньо повно проаналізовано науковцями види комерційних банків. Так, зокрема, залежно від операцій, що виконуються, банки можуть бути універсальними чи спеціалізованими (ощадний, інвестиційний, іпотечний) [4] тощо.

Українські науковці З. Б. Живко, О. П. Просович, М. І. Копитко та інші достатньо детально аналізують інвестиційні операції комерційного банку, пов'язуючи цю діяльність лише з цінними паперами. Роботу банку з корпоративними клієнтами вони не розглядають окремо. Аналізуючи, в основному, банківські операції по залученню ресурсів, організацію кредитування, операцій з іноземною валютою тощо [5]. Щось подібне ми зустрічаємо і в інших працях [6, 7].

Під корпоративно-інвестиційним бізнесом ми будемо розуміти комплексне обслуговування юридичних осіб, які належать до сегментів великого та середнього бізнесу. У сегменті великого бізнесу, наприклад, в Ощадбанку Росії (Москва) річний обсяг продажів підприємства має складати понад 2,5 млрд рублів, у Промінвестбанку (Україна) — більше 500 млн грн) . У сегменті середнього бізнесу (у Сбербанку Росії — річний обсяг від 150 млн до 2,5 млрд рублів, у Промінвестбанку від 25 до 500 млн грн).

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогоднішній фінансовий ринок України характеризується поступовим відновленням ринку капіталу, насиченням ринків банківськими продуктами і зростаючим рівнем конкуренції. За рахунок конкуренції та боротьби банків за клієнтів дуже знижується маржа. У цих умовах основним акцентом стратегії корпоративно-інвестиційного бізнесу є збереження частки в обсягах бізнесу з одночасним поліпшенням його структури і підвищенням його ефективності.

У цих умовах, на наш погляд, банкам необхідно перейти від нарощування обсягів бізнесу «широким фронтом» по всіх сегментах ринку до виявлення та зміцнення позицій у «точках зростання» — найбільших і/або швидкозростаючих секторах ринку. Ми прогнозуємо, що більша частина всіх доходів у корпоративно-інвестиційному бізнесі буде як і раніше припадати на традиційні продукти комерційних банків, зокрема, на кредити, залишки на рахунках і розрахунково-касове обслуговування (далі — РКО). При цьому найшвидше зростатимуть доходи від інвестиційно-банківських

продуктів — їх частка в загальній частині доходів корпоративно-інвестиційного бізнесу буде постійно збільшуватись.

Потенціал росту доходів у корпоративно-інвестиційному бізнесі є у збільшенні частки ринку в розрахунково-касовому обслуговуванні, що є ключовим важелем для підвищення комісійних доходів у сегменті корпоративних банківських продуктів. Із збільшенням частки банку в обслуговуванні щоденного розрахункового бізнесу корпоративних клієнтів пов'язана і друга мета — підвищення частки в поточних рахунках юридичних осіб, наближення її до «справедливого» рівня, що дозволяє досягти середньоринкових відносин кредитів до залучених коштів і середньоринкової частки залишків на поточних рахунках у коштах клієнтів.

Досягнення цих цілей є однією з ключових можливостей для зростання доходів і підвищення ефективності бізнесу банку.

Для великих банків (особливо для банків першої групи) ми бачимо також істотний потенціал зростання прибутковості кредитного портфеля за рахунок зниження його концентрації і значного збільшення частки нижчих підсегментів великого бізнесу, а також середнього бізнесу. Реформа кредитної процедури, спрямована на збільшення пропускної здатності кредитного процесу і скорочення термінів прийняття рішень, поліпшення взаємодії між головною організацією (далі — ГО) та філіями, стандартизація продуктової пропозиції, а також систематизація підходів до ціноутворення, повинні допомогти у вирішенні цього ключового завдання.

За умови, якщо великі банки будуть робити лише ставку на великих підприємств, особливо державних, то це може додавати їм багато проблем. Так, наприклад, проблеми з виплатами по кредитам НАК «Нафтогаз України» привили до того, що Ощадний банк, Укрексімбанк, Укргазбанк, російські ВТБ Капітал і Газпромбанк мають на сьогодні проблеми з погашеними. А станом на 01.08.2013 року монополіст заборгував 54,8 млрд грн, із яких 19,9 млрд грн перед Ощадбанком [8].

На наш погляд, існує значний потенціал подальшого зростання клієнтських пасивів за рахунок підвищення їх стабільності та зниження вартості за рахунок диверсифікації ресурсної бази, а також зростання частки коштів до запитання в загальній структурі клієнтського залучення.

Для банків важливо також розвивати документарний бізнес, який може стати однією з міцних сторін того чи того банку. Ми бачимо великий потенціал зростання частки великих банків у до-

кументарному бізнесі за рахунок використання наявних у них в цій сфері конкурентних переваг — надійності банку, наявності великих мереж, лідерства в частині продуктової пропозиції і високого ступеня автоматизації процесів (наприклад, як у Приватбанку, Ощадбанку Росії, Промінвестбанку і т.д.).

Незважаючи на те, що криза в Україні не закінчилася і країна «пасе задніх» серед європейських країн у питаннях реалізації реформ, банкам необхідно активно розвивати інвестиційний бізнес: випускати гривневі і євро облігації, організовувати випуски акцій, брати клієнтські активи в довірче управління. Думати про запуск різних фондів вкладень у нерухомість, в інновації та нанотехнології (можна у партнерстві з іноземними венчурними фондами). Одним словом, напрацьовувати свою клієнтську базу, тому що, як очікують європейські експерти, економіки промислово розвинених країн зміцніють у другій половині 2013—2014 рр. [9]. А це означає, що і в Україні розпочнеться економічне зростання в недалекому майбутньому.

Основною метою банку в корпоративно-інвестиційному бізнесі може бути істотне зростання частки в доходах ринку і досягнення цільових показників ефективності (ROE, наприклад, не менше 20 %). Досягнення цих цілей передбачає: 1) зростання частки в комісійних доходах і збільшення частки чистих комісійних доходів в операційних доходах банку; 2) зростання частки в залучених коштах клієнтів для досягнення середньоринкового відношення кредитів до залучених коштів і частки залишків на рахунках клієнтів; 3) збереження частки ринку за обсягами кредитування при зміні структури кредитного портфеля на користь високомаржинальних продуктів і сегментів.

На додаток до цього, можна поставити перед банком досягнення низки якісних цілей: забезпечення динаміки процентної маржі краще, ніж у середньому по ринку; поліпшення структури кредитного портфеля; формування кращої на ринку лінії транзакційних продуктів і системи їх продажів для корпоративних клієнтів; досягнення в ключових регіонах присутності частки ринку не менше 7 або більше відсотків; підвищення операційної ефективності і т.д.

Досягнення мети щодо зростання частки в доходах ринку потребуватиме рішення чотирьох пріоритетних завдань:

1) розвиток потужного транзакційного банкінгу — трансформація в основний розрахунковий банк для корпоративних клієнтів;

2) значне збільшення бази активних клієнтів і частки ринку по всіх продуктах у сегментах, які раніше були охоплені менше інших,

3) зростання «частки гаманця» верхніх сегментів великих клієнтів;

4) підвищення прибутковості обслуговування сегмента найбільших клієнтів.

Дуже важливо, на наш погляд, побудувати таку модель продажу та обслуговування в корпоративно-інвестиційному бізнесі банку, яка зможе: а) змінити модель взаємодії з найбільшими клієнтами, зробивши акцент на комплексному обслуговуванні і пропозицій складних, у першу чергу, інвестиційно-банківських, продуктів; б) посилити акцент на крос-продажі за рахунок оптимізації системи продаж, більш чіткого розуміння економіки клієнтів з урахуванням всіх витрат, вартості капіталу та ризиків, коригування системи мотивації клієнтських менеджерів; в) створити кращі на ринку команди/центри експертизи в найпріоритетніших галузях; г) підвищити ефективність роботи регіональної мережі і поліпшити систему управління.

Оскільки регіональна сітка в корпоративно-інвестиційній політиці банку відіграє важливу роль, то в банку необхідно, в першу чергу, передати більше повноважень у регіони, підвищити частку рішень, прийнятих «на місцях»; поліпшити взаємодію між ГО і філіями, значно скоротити строки прийняття рішень. Провести реформу кредитної процедури; підвищити рівень стандартизації продуктів і процесів, особливо націлених на сегмент середнього і нижнього підсегменту великого бізнесу; підвищити швидкість і якість обслуговування за рахунок оптимізації відповідних процесів, підвищення їх автоматизації та централізації бек-офісних функцій; продовжити розвиток інструментів підтримки продажів, у першу чергу, CRM-системи ; активно брати участь у державних програмах і національних проектах і т.д.

Висновки проведеного дослідження. Корпоративно-інвестиційний бізнес банку є ключовими напрямки діяльності банку. І від того, як банк зможе успішно організувати цей напрямок роботи, буде залежати і виконання ключових показників ефективності, і залучення та обслуговування діючих і нових клієнтів.

Корпоративно-інвестиційна політика у більшості українських банків має значний потенціал розвитку за рахунок більш інтенсивної клієнтської роботи і росту захоплення клієнтської бази. Для більшості банків необхідно зробити акцент на формуванні стабільної групи клієнтів — споживачів банківських продуктів і послуг, орієнтуючись на підприємства середнього бізнесу. Це пов’язано з необхідністю знизити ризики, поступово зменшуючи рівень залежності банку від великих клієнтів.

Бібліографічний список

1. *Сигма Консалт*. Корпоративная стратегия банка. http://its-cherry.com/korporativnaja-strategija-banka.shtml

2. *Игонина Л. Л*. Инвестиции. — М. Экономисть. 2005. — 478 с.

3. Инвестиционный банк. Википедия. http://ru.wikipedia.org/wiki

4. *Котловський В. С. Нєізвестна О. В*. Банківські операції: Навчальний посібник. — К.: Кондор, 2011. — 498 с.

5. Банківська діяльність: Навчальний посібник / З.Б.Живко, О.П.Просович, М.І.Копитко та ін.; за ред. З. Б. Живко. — К.: Алерта, 2012. — 248 с.

6. *Копилюк О. І., Музичко О. М*. Банківські операції : 2-ге вид. випр.. і доповн. / Навч. посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 536 с.

7. *Косова Т. Д., Циганов О. Р*. Банківські операції: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008. — 372 с.

8. *Діана Роженцова*. Із-за нестачі коштів у НАК «Нафтогаз України» Кабмін запропонував змінити умови кредитного договору з Ощадбанком // Газета «Капітал» від 6.09.2013. — С. 10.

9. «Будущее Страхового Рынка 2013», прогноз международного перестраховщика Munich Re. http://mbox.bigmir.net/read/INBOX/5225a1504383/?_rand=1322136050

Стаття надійшла до редакції 20 червня 2013 р.

УДК 336.64

С. В. Ушеренко, к.е.н., доц.,
доцент кафедри фінансів підприємств
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ БАНКРУТСТВА УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА НАПРЯМІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

АНОТАЦІЯ. Узагальнені результати дослідження тенденцій банкрутства українських підприємств і визначено пріоритетні напрями удосконалення фінансового менеджменту для їх подолання.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: банкрутство, ефективний менеджмент, оптимальна структура капіталу, платоспроможність, управління прибутком, фінансовий менеджмент.

АННОТАЦИЯ. Обобщены результаты исследования тенденций банкротства украинских предприятий и определены приоритетные направления усовершенствования финансового менеджмента для их преодоления.

© С. В. Ушеренко, 2013

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: банкротство, эффективный менеджмент, оптимальная структура капитала, платежеспособность, управление прибылью, финансовый менеджмент.

ABSTRACT. The results of the research on tendencies of enterprise bankruptcy in Ukraine are generalized and prior ways of overcoming of shortcomings in financial management responsible for the process are defined.

KEY WORDS: bankruptcy, efficient management, optimum capital structure, solvency, profit administration, financial management.

Постановка проблеми зумовлена тим, що в умовах жорсткої ринкової конкуренції кожне підприємство перебуває під потенційною загрозою зниження прибутковості, неплатоспроможності, внаслідок чого його може очікувати банкрутство. У зв'язку з тим актуалізуються завдання вироблення стратегії і тактики ефективного фінансового менеджменту підприємства, спрямованого на забезпечення достатнього рівня рентабельності, фінансової стійкості та платоспроможності.

Щодо стану розробки проблеми, то слід відмітити наявність у наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених ґрунтовних розробок ефективного управління підприємством в цілому та його окремих напрямів для виявлення і попередження банкрутства суб'єкта господарювання. У фундаментальних працях відомих зарубіжних економістів — Є. Ф. Брігхема, Дж. К. Ван Хорна, В. В. Ковальова, Р. Н. Холта — знайшли відображення теоретичні проблеми формування системи ефективного фінансового менеджменту. Для оцінки ймовірності банкрутства підприємств застосовують моделі, розроблені Е. Альтманом, Г. Спрінгейтом, Р. Тафлером.

Актуальні проблеми антикризового фінансового управління підприємством, санації та банкрутства підприємств досліджені вітчизняними представниками як фінансово-економічної, так і правової науки, серед яких: І. О. Бланк, В. О. Василенко, В. В. Джунь, Л. О. Лігоненко, С. В. Оборська, Б. М. Поляков, О. Ю. Проскура, В. П. Савчук, С. Я. Салига, О. О. Терещенко, А. М. Ткаченко, О. С. Удовиченко, З. Є. Шершньова.

Питання досліджені в численних публікаціях таких представників вітчизняної науки, як: Значну увагу цій проблематиці приділено, також, у працях російських вчених: М. Л. Гончарової, А. П. Градова, Б. І. Кузіної та багатьох інших. Водночас, на нашу думку потребують подальшого дослідження окремі питання,

пов'язані з аналізом сучасних тенденцій банкрутства підприємств, оцінкою змін у законодавстві про банкрутство, їх впливу на практичне відновлення платоспроможності підприємств, удосконаленням фінансового менеджменту підприємств з урахуванням їх організаційно-правових форм та сфер діяльності.

Метою даної статті є обґрунтування основних напрямів підвищення якості фінансового менеджменту підприємств, як основи системної протидії банкрутству в умовах складної фінансово-економічної кон'юнктури.

Виклад основного матеріалу ми починаємо з визнання актуальності проблеми антикризового управління, оскільки частка підприємств, які отримали збиток, у загальній кількості підприємств України залишається стабільно високою — 38,8 % у 2002 році і 38,3 % у 2010 році (мінімальне значення — 32,5 % — було у 2007 році, а максимальне — 47,2 % — у кризовому 2009 році). У період за січень-червень 2012 року 42,5 % підприємств одержали збиток у розмірі 58 180,2 млн грн. [1]

Аналіз динаміки банкрутства підприємств в Україні виявляє негативну тенденцію зростання їх кількості. Так за даними Державного департаменту з питань банкрутства у 2002 році було порушено 6 460 справ про банкрутство підприємств (різних форм власності), а у 2009 році — 15 642, тобто, наявне зростання понад у 2,4 рази. Безумовно, слід враховувати вплив світової фінансово-економічної кризи, однак, і в до кризовому 2007 році показник порушення справ про банкрутство був достатньо високим — 13 792. Станом на 01.01.2011 року загальна кількість підприємств, які перебували в процедурах банкрутства досягла 14 597 [2], але далі намітилося покращення ситуації.

Так, станом на 01.01.2013 року у процедурі банкрутства перебували 9 540 суб'єктів підприємницької діяльності, у тому числі 476 державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 25 %. Із цієї кількості 6 596 суб'єктів підприємницької діяльності визнано банкрутами, відносно яких відкрито ліквідаційну процедуру. Із загальної кількості проваджень у справі про банкрутство відносно суб'єктів господарювання, 23,41 % (2 233 провадження) порушено протягом IУ кварталу 2012 року, у тому числі 20 проваджень щодо державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 25 %. За цей же період припинено 1 752 провадження у справі про банкрутство. Основна частина та-

ких проваджень — 1 295 — це провадження у зв'язку з ліквідацією боржника та затвердженням звіту ліквідатора. [2]

У порушенні справ про банкрутство переважною є ініціатива господарських судів України. Так, за 2009 рік господарськими судами України було порушено 9 193 справи про банкрутство, а за 2010 рік — 9 312 таких справ, у той час як за ініціативою органів державної податкової служби у 2009 році було порушено провадження у справах про банкрутство відносно 4 078 суб'єктів підприємницької діяльності, а у 2010 році — 5 943 таких суб'єктів. При цьому у результаті проведення процедур банкрутства за участю органів ДПС до бюджету протягом 2010 року надійшло 86,8 млн грн. [2]

У науковій літературі набуває розповсюдження позиція щодо позитивної оцінки банкрутства. Так, наприклад В. І. Довбуш обґрунтовує позицію, що ліквідація підприємства є інструментом ринкового регулювання, який забезпечує захист прав суб'єктів ринку, приводить в дію механізм повернення боргів та очищує ринок від недієздатних юридичних осіб. [3, с. 23]

Банкрутство, як характерне для ринкової економіки явище, потребує чіткого правового врегулювання і вчасного реагування з боку фінансового менеджменту. Порядок та умови визнання суб'єктів підприємницької діяльності банкрутами з метою задоволення претензій кредиторів регулюються Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 року № 2343-XII (поточна редакція від 21.09.2012 року), який містить значну кількість норм, спрямованих на запобігання банкрутству через санацію підприємств шляхом кредитування, реструктуризації та/або зміни організаційно-правової структури боржника. Стаття перша цього Закону визначає поняття неплатоспроможності, як неспроможності суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, в тому числі по заробітній платі, а також виконати зобов'язання щодо сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше як через відновлення платоспроможності, і банкрутства, як визнаної господарським судом неспроможності боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури. [4]

Останні зміни, які внесені до Закону і набувають чинності з 18.01.2013 року, спрямовані на покращення підприємницького та регуляторного середовища через удосконалення процедури банкрутства; підвищення рівня виконання контрактів та судових рішень, а також, рівня захисту прав власності та інвесторів. Наголос зроблено на пріоритетності застосування заходів запобігання банкрутству боржника та досудової санації боржника. Йдеться, зокрема, про встановлення чітких строків процедур; удосконалення процедури виявлення кредиторів, скасування мораторію на застосування процедур банкрутства стосовно боржників з державного сектору економіки; запровадження автоматизованого розподілу справ між арбітражними керуючими.

Водночас, слід відмітити, що не всі норми Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», які набули чинності 18.01.2013 року, отримали позитивну оцінку. Так, на думку арбітражних керуючих Н. В. Сороки і В. С. Рабушко Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у новій редакції підлягає суттєвому коригуванню, оскільки набуття ним чинності негативно «відіб'ється на професійній діяльності арбітражних керуючих, призведе до суттєвого звуження їх прав, не надаючи дійсно необхідної незалежності їх професійної діяльності, натомість необґрунтовано збільшує вплив державних контролюючих органів у процедури банкрутства, звужуючи права кредиторів та боржника, які найбільш заінтересовані у прозорості та відкритості цих процедур». [5, с. 287]

Ми поділяємо позицію щодо важливості проведення поглибленого комплексного аналізу операційної, фінансової та інвестиційної діяльності для відновлення платоспроможності боржника і розробки програми санації, оскільки система захисних фінансових механізмів залежить від масштабів кризової ситуації. [6, с. 233]

Дослідження внутрішніх чинників банкрутства підприємств дозволяє вчасно виявити ознаки погіршення фінансово-економічного стану, а саме: зниження обсягів продажу і зменшення коштів на рахунках підприємства, зменшення дебіторської заборгованості за одночасного зростання запасів готової продукції, зростання кредиторської заборгованості за умови відставання темпів зміни залишків коштів на рахунках.

Підприємство — складна економічна система, ефективне управління якою в умовах негативних впливів внутрішнього і зо-

внішнього середовища є основою його успішного функціонування та постійного зростання. Невід'ємною ознакою сучасного управління є готовність підприємства до стратегічних змін, які в умовах ринку є невідворотними. Зміни, що відбуваються на підприємстві можуть бути пов'язані з процесами, які відбуваються, як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі. Вони можуть стосуватися розмірів підприємства, масштабів його функціонування, потенціалу і проявляються протягом усього життєвого циклу — на стадіях зростання, стагнації, спаду. Але якщо на зміни у зовнішньому середовищі підприємство не здатне вплинути — воно може лише більш або менш вдало пристосовуватися до них, то внутрішні зміни, які відбуваються у процесі фінансово-господарської діяльності лежать у зоні безпосереднього впливу фінансових менеджерів — йдеться, наприклад, про вибір джерел фінансування, розробку товарної, збутової та цінової політики тощо.

При цьому ми поділяємо точку зору, що ринкова економіка вимагає від господарюючих суб'єктів підвищення ефективності діяльності, фінансової конкурентоспроможності і платоспроможності на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, ефективних форм та методів господарювання і управління, що особливо актуально для малих підприємств [7, с. 43], однак, можливості вироблення і реалізації стратегій розвитку наявні, насамперед, у великих підприємств.

Одним із важливих напрямів економічної стратегії підприємства є процес формування, використання та відтворення його ресурсного потенціалу. Для підвищення ефективності управління економічними ресурсами підприємства необхідно: постійно й комплексно оцінювати фінансово-господарську діяльність; забезпечувати мотивацію економії ресурсів; здійснювати управління ресурсами з позицій інноваційного підходу; впроваджувати моделювання процесів управління економічними ресурсами підприємства для вибору їх оптимального розподілу.

Виробничий потенціал промислового підприємства є складною системою, що включає основні засоби, оборотні активи, трудові ресурси, технології, енергетичні ресурси, інформацію. Пошук резервів поліпшення використання основних засобів (раціональне використання існуючих активів, виявлення можливостей оновлення, оптимізація амортизаційної політики) є важливим напрямом управління ефективністю виробництва і підпри-

ємством в цілому. Ефективне управління запасами дозволяє знизити тривалість виробничого й усього операційного циклу, зменшити витрати на їх зберігання, вивільнити із поточного господарського обороту частину фінансових коштів, реінвестувати їх в інші активи.

Для підтримання фінансової стійкості підприємства та забезпечення визначеного рівня прибутковості його фінансово-господарської діяльності набуває актуальності механізм оптимізації структури капіталу підприємства, що досягається формуванням достатнього обсягу капіталу для забезпечення заданих темпів економічного зростання, мінімізації фінансового ризику за умови досягнення очікуваного рівня прибутковості капіталу та мінімізації середньозваженої вартості капіталу.

Не менш важливими є і питання управління прибутком підприємства, які можна згрупувати в теоретичний блок і практичний блок.

Розробка теоретичних засад управління прибутком стосуються уточнення його сутності, класифікаційних ознак, оптимального набору показників абсолютного і відносного виміру. На основі узагальнення сучасних наукових досліджень з до пріоритетних напрямів розробки заходів для забезпечення прибутковості діяльності слід віднести: інструментарій діагностики ефективності діяльності, факторного аналізу рентабельності, кластерного аналізу для дослідження фінансових результатів діяльності підприємств; технологію оцінки результативних показників; економіко-математичне моделювання управління прибутком; показники взаємозв'язку прибутковості і фінансової безпеки підприємства.

З позицій комплексного підходу до управління прибутком вважаємо, що запропонована економіко-математична модель максимізації цільової функції зростання рентабельності виробничої діяльності підприємства [8, с. 104] не враховує циклічність ринкової економіки. При розробці програм діяльності необхідно оцінювати не тільки виробничі можливості, але й реальну спроможність ринку щодо поглинання товарних обсягів. Аналогічно найкращі маркетингові програми не діють в кризових умовах загального зниження ємності ринку.

Для оперативного аналізу стану управління формуванням прибутку підприємств важливим є інтенсифікація використання поряд із бухгалтерським обліком управлінського для постійного й оперативного контролю всіх господарських операцій. Контроль

співвідношення постійних і змінних витрат, точки беззбитковості, структури і динаміки дебіторської та кредиторської заборгованості — є найбільш актуальними на сьогодні напрямами посилення управлінської складової в діяльності підприємств.

Для підприємств, що нині діють в умовах наджорсткої ринкової конкуренції, управління якістю прибутку є важливою складовою фінансового менеджменту. Основну частину прибутку структурованого за видами діяльності має забезпечувати надходження від основної операційної діяльності підприємства, що кореспондується з його місією і, водночас, орієнтує на концентрацію фінансових ресурсів в пріоритетному напрямі. Інноваційний розвиток підприємства сприяє покращенню якості прибутку структурованого за факторами техніко-технологічного і управлінського впливу.

У зв'язку з цим важливим є розробка альтернативних варіантів співвідношення прибутковості і ліквідності. У наукових публікаціях обґрунтована позиція щодо конфлікту між цільовими показниками прибутку та ліквідності, внаслідок чого пропонується для досягнення цілей підприємства вибрати один із критеріїв: прибутковість або ліквідність. Збільшення ліквідних ресурсів (наприклад, додатковий кредит) з метою зниження ризику, з одного боку, призводить до підвищення ліквідності, а з іншого, — до зниження прибутку за рахунок виплат процентів. [8, с. 85] Вважаємо, що питання має вирішуватися не в площині протиставлення ліквідності і прибутковості, а у пошуку їх оптимального співвідношення з урахуванням сукупності факторів: вид діяльності, стадія розвитку підприємства, зовнішні умови впливу, стадія циклічного розвитку.

Для подолання збитковості підприємств і забезпечення їх фінансової стійкості, платоспроможності та прибутковості у довгостроковій перспективі необхідно поліпшувати фінансове управління підприємством через впровадження системи заходів, спрямованих на забезпечення збільшення грошових потоків за одночасного скорочення витрат. У сучасних умовах до основних завдань управління грошовими потоками для попередження фінансової кризи на підприємстві ми відносимо виявлення причин нестачі або надлишку грошових коштів, визначення джерел надходження і напрямів використання грошових коштів та мінімізацію розриву між сумами вхідних та вихідних грошових потоків.

У результаті здійсненого дослідження нами сформульовані наступні висновки та пропозиції. В умовах посилення фінансово-економічної нестабільності необхідно поліпшувати фінансове управління підприємством через впровадження систем заходів, спрямованих на ефективне використання ресурсів підприємства, формування оптимальної структури капіталу підприємства, збільшення обсягу і поліпшення структури прибутку, досягнення оптимального співвідношення прибутковості і ліквідності, забезпечення збільшення грошових потоків за одночасного скорочення витрат. Удосконалення фінансового менеджменту сприятиме подоланню тенденцій українських підприємств до банкрутства.

Бібліографічний список

1. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua

2. Державний департамент з питань банкрутства. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.sdb.gov.ua.

3. *Довбуш В. І.* Організаційно-практичні аспекти побудови ліквідаційного балансу підприємства-банкрута / В. І. Довбуш // Інвестиції: практика та досвід. — 2012. — № 17. — С. 23—26.

4. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом. Закон України від 14.05.1992 року № 2343-XII. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2343-12

5. *Сорока Н. В., Рабушко В. С.* Аналітичний розгляд змін у законодавстві про банкрутство та їх вплив на практичне застосування процедур ліквідації та відновлення платоспроможності підприємств / Н. В. Сорока, В. С. Рабушко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). — 2012. — № 4. — С. 281—287.

6. *Скочиляс С., Скочиляс С.* Аналіз ймовірності банкрутства підприємства / С. Скочиляс, С. Скочиляс. // Економічний аналіз. — 2008. — Вип. 3 (19). — С. 232—234.

7. *Крисак А. О., Попова О. О., Алексєєнко О. А.* Шляхи вирішення проблем оцінки ризику банкрутства малих підприємств / А. О. Крисак, О. О. Попова, О. А. Алексєєнко // Інвестиції: практика та досвід. — 2012. — № 4. — С. 43—46.

8. *Костирко Р. О.* Оцінка потенціалу прибутковості підприємства для прийняття управлінських рішень / Р. О. Костирко // Вісник Хмельницького національного університету. — 2009. — № 4. — Т. 2. — С. 85—89.

9. *Каркавчук В.* Моделювання рівня рентабельності підприємства / В. Каркавчук // Формування ринкової економіки в Україні. — 2008. — Вип. 18. — С. 103—106.

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2013 р.

УДК 336:13:61

Р. М. Корнацька, к.е.н.,
доцент кафедри фінансів
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ФІНАНСОВИЙ АСПЕКТ

АНОТАЦІЯ. Проаналізовано вітчизняний досвід організації та фінансування медичної сфери, виокремлено ключові проблеми. Обґрунтовано необхідність та окреслено пріоритети для проведення успішного реформування медичної галузі.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: фінансування медичних послуг, кошторисне фінансування, Медичний страховий фонд, добровільне медичне страхування.

АННОТАЦИЯ. Проанализированы отечественный опыт организации и финансирования медицинской сферы, выделены ключевые проблемы. Обоснована необходимость и намечены приоритеты для проведения успешного реформирования медицинской отрасли.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: финансирование медицинских услуг, сметное финансирование Медицинский страховой фонд, добровольное медицинское страхование.

ABSTRACT. Analysis of domestic experience of the organization and financing of medical areas singled out key issues. The necessity and outlines priorities for the successful reform of the healthcare industry.

KEY WORDS: financing health services budget financing, health insurance fund, voluntary medical insurance.

Впровадження свого часу ринкових механізмів господарювання в Україні призвело до змін не тільки організації діяльності комерційних підприємств, а й спричинило потребу у невідкладному реформуванні галузей соціальної сфери. Серед них — охорона здоров'я, результати діяльності якої характеризуються незадовільними показниками стану здоров'я населення, на який впливають такі групи факторів як генетичні особливості нації, соціальні умови, екологічна

© Р. М. Корнацька, 2013

та санітарно-епідемічна ситуація. Проте особливе місце займає організація медичної сфери та система фінансування медичних послуг. Нині вона характеризуються такими особливостями як деформована структура організації медичної допомоги населенню, недостатнє та нераціональне фінансування медичної галузі. У зв'язку з цим, в державі назріла гостра потреба у розробці обґрунтованої, чіткої, довгострокової, поетапної стратегії реформування національної системи охорони здоров'я. Йдеться про докорінну зміну ідеології та підходів до фінансування медичних послуг, проведення послідовних структурних перетворень, впровадження сучасних методів управління фінансовими ресурсами та отримання соціально значимих результатів.

Дослідженню та практичних аспектів реформування системи охорони здоров'я присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: О. Василика, Н. Карпишин, З. Лободіної, В. Лехан, В. Опаріна, В. Федосова, І. Шеймана, Р. Селимана, А. Малагардіса та ін. Незважаючи на наукову та практичну цінність проведених досліджень нині особливо дискусійним залишається питання впровадження концептуальної моделі фінансування медичних послуг з оптимальним поєднанням різних джерел, що надасть можливість залучити усі зацікавлені сторони: державу, роботодавців та кожного громадянина зокрема.

З огляду на це, метою дослідження є аналіз зарубіжного досвіду організації, управління та фінансування охорони здоров'я, окреслення основних проблем медичної галузі, визначення та обґрунтування пріоритетних напрямів реформування охорони здоров'я, акцентуючи увагу саме на фінансовому аспекті.

В Україні, як соціально-орієнтованій державі, охорона здоров'я відноситься до основних стратегічних цілей, визнаних пріоритетними для держави, проте її фінансове забезпечення залишається на досить низькому рівні порівняно з іншими європейськими країнами. Незважаючи на постійне зростання фактичних видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, частка видатків на охорону здоров'я у структурі ВВП перебуває на рівні 3,6 %. У Європейському Союзі (далі — ЄС) цей показник знаходиться на рівні 8,7 % ВВП. Загалом, видатки на охорону здоров'я у відсотках до ВВП є значно нижчими рівня, який Європейське регіональне бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я рекомендує країнам-членам як необхідний і прийнятний для забезпечення потреб у наданні медичної допомоги — 7—10 % ВВП. При цьому чітко визначено і критичну межу видатків — 3 % від ВВП. Якщо даний показник є нижчим, то система охорони здоров'я

стає нежиттєздатною [1, с. 111]. На низькому рівні в Україні знаходиться показник обсягу видатків на душу населення, який становить 122 $. Для порівняння, у 2010 році аналогічний середній показник по Європейському регіону знаходився на рівні 1 546 $ [2, с. 44].

Реалізація державної політики у всіх сферах господарювання здійснюється через систему органів влади та підпорядковані їм підприємства, установи та організації, що знаходяться у державній та муніципальній власності. Не є винятком і галузь охорони здоров'я, яка представлена великою кількістю лікарняних закладів різних рівнів. Ресурсне забезпечення охорони здоров'я визначається показниками, наведеними у табл. 1.

Таблиця 1

РЕСУРСИ ТА ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ СЕКТОРА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Показники / Роки	2000	2008	2010	Зменшення / збільшення (+/–), 2010/2000 рр.
А	1	2	3	4
Число лікарняних закладів, що надають стаціонарну допомогу, од.	3049	2537	2442	–607
Загальне число ліжок, од.	434139	402955	394374	–39765
Забезпеченість ліжками на 100 тис. чол.	885	877	865	–20
Середнє число зайнятості ліжка, днів.	14,9	12,8	12,5	–2,4
Кількість закладів, що надають амбулаторно-поліклінічну допомогу, од.	6369	6888	6869	500
Загальна чисельність лікарів, од.	226000	196198	197065	–28935
Забезпеченість лікарями на 10 тис. чол.	46,2	42,7	43,2	–3
Загальна чисельність середнього медичного персоналу, од.	541000	430090	428667	–112333
Забезпеченість середнім медичним персоналом на 10 тис. чол.	110,3	93,6	94	–16,3

Джерело: розраховано [1; 3; 4]

При порівнянні показників, що характеризують стан вітчизняної охорони здоров'я із аналогічними за країнами ЄС, виокремлюються чіткі розбіжності. Якщо у країнах ЄС на 100 тис. населення припадає 3,2 лікарні, то в Україні цей показник майже удвічі більший. Аналогічний висновок можна зробити щодо показника забезпеченості ліжками: у ЄС він знаходиться на рівні 610, в Україні, незважаючи на скорочення ліжкового фонду — 881. Згідно Закону Ремера (Roemers Law), створене лікарняне ліжко ніколи не залишається надовго незайнятим. Це підтверджується показниками рівня та термінів госпіталізації, які в Україні значно перевищують аналогічні показники у країнах ЄС. В Україні показник терміну перебування хворого на стаціонарному лікуванні становить 14 днів, хоча у країнах ЄС — близько 10 днів. Відповідно, показник рівня госпіталізації в Україні становить 21,9 %, у країнах ЄС — 18% [5. с. 4].

Залежно від функцій, структури, обсягів медичної допомоги, складності медичних послуг в Україні створено трирівневу систему надання медичної допомоги. За визначенням експертів ВООЗ, первинна медико-санітарна допомога є зоною первинного контакту пацієнта із національною системою охорони здоров'я. Вторинна медико-санітарна допомога надається лікарями, які мають відповідну спеціалізацію, здатні надати висококваліфіковану консультацію, провести діагностику та лікування. У більшості випадків таке лікування проводиться у лікарнях, диспансерах. Третій рівень медичної допомоги надається у високоспеціалізованих клініках та центрах, у яких використовується спеціальне обладнання, новітні медичні технології та результати досліджень в галузі медицини.

Згідно проведених досліджень із кожної 1 тис. осіб у 750 виникає необхідність звернутися до лікаря, 250 із них потребують консультації лікаря первинної ланки, 9 — госпіталізації, 1 — високоспеціалізованої допомоги у відповідному закладі [6; с. 18].

Донедавна розвиток системи охорони здоров'я в Україні, як і більшості країн колишнього СРСР, здійснювався шляхом збільшення ліжкового фонду та кількості медичних кадрів. Внаслідок досягнуто високий рівень забезпеченості населення стаціонарною допомогою. Втім, така допомога вважається найбільш затратною, тому важливо забезпечити раціональне використання дороговартісного ліжкового фонду лікарень, створення умов для розвитку денних та домашніх стаціонарів, перерозподіл обсягів

медичної допомоги на користь первинної медико-санітарної допомоги, як менш затратної і ефективної, оскільки вона спрямована на попередження хвороб. В Україні організаційна структура первинної медико-санітарної допомоги представлена амбулаторно-поліклінічними закладами, фельдшерсько-акушерськими пунктами, службами швидкої невідкладної допомоги і зорієнтована на надання лікувально-діагностичної допомоги, а не на здійснення профілактичних заходів. По суті, первинний рівень медичної допомоги ще не сформований. Він представлений роздробленими структурами, що організаційно, функціонально та фінансово поєднані зі спеціалізованою стаціонарною допомогою. Це суттєво ускладнює процес управління обсягами послуг на рівнях медичної допомоги, внаслідок чого в Україні на первинному рівні починають і завершують лікування лише до 30 % пацієнтів у містах та до 50 % пацієнтів у сільській місцевості [7, с. 15].

Практика зарубіжних країн свідчить, що за раціональної організації на первинному рівні може починатись і закінчуватись до 90 % звернень за медичною допомогою, що підвищує можливості ефективнішого використання обмежених фінансових ресурсів. За проведеними МОЗ України розрахунками, вартість однієї і тієї послуги на первинному рівні у 4—9 разів нижча, ніж на вторинному, у 18—24 рази — ніж на третинному [8, с. 1].

На рис. 1 наведено дані щодо фінансування медико-санітарної допомоги у розрізі рівнів медичної допомоги.

За постійного фактичного зростання видатків на первинну медико-санітарну допомогу, їх частка у загальній структурі видатків на охорону здоров'я коливається в невеликому діапазоні (13,6 %—14,0 %). У країнах ЄС цей показник суттєво різниться і становить у середньому 25—30 % від загального обсягу видатків на охорону здоров'я.

Серед основних причин цієї ситуації можна виділити: визнання первинної медико-санітарної допомоги пріоритетним напрямком розвитку охорони здоров'я не відповідає реаліям; невикористання на практиці маршрутної карти пацієнта, що дозволяє йому отримувати медичну послугу на будь-якому рівні за власним вибором медичного закладу; незацікавленість медичного персоналу у завершенні лікування на первинному рівні, адже показники діяльності амбулаторно-поліклінічних закладів вимірюються фактичною кількістю відвідувань, через що вплив відвідувань на стан здоров'я населення, рівень госпіталізації, практично не аналізується.

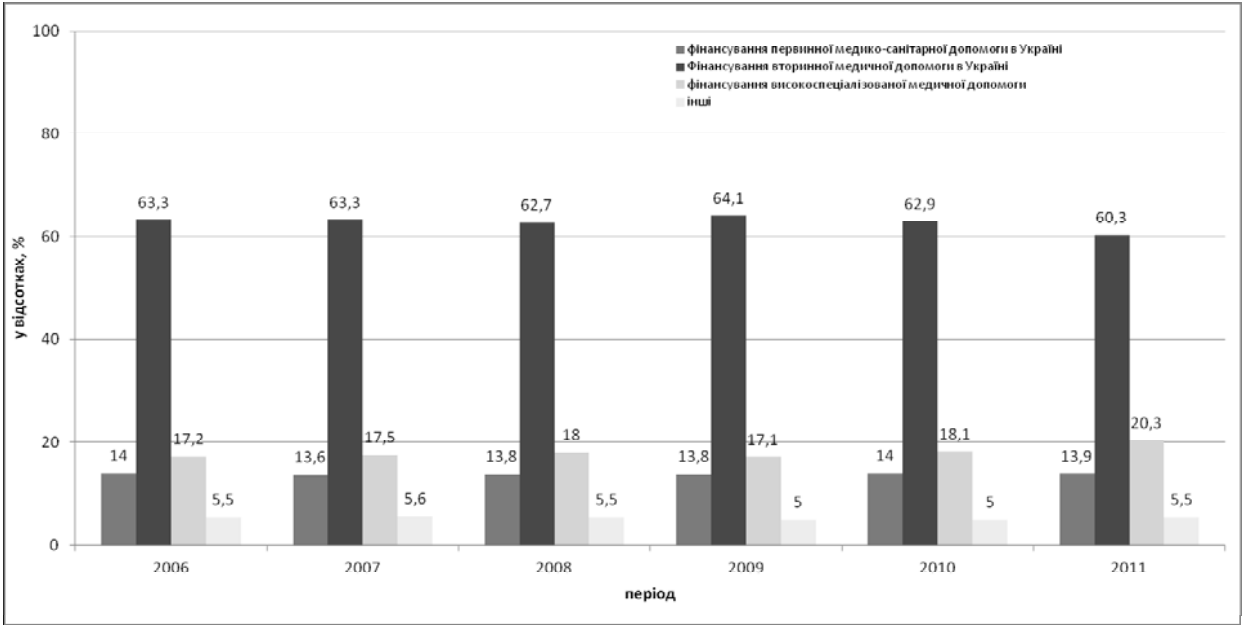

Рис. 1. Фінансування медичних послуг в Україні (в розрізі рівнів)

Джерело: складено автором за даними Рахункової палати України

Другий рівень медичної допомоги забезпечується медичними установами, до яких відносяться багатопрофільні та спеціалізовані лікарні, які надають стаціонарну допомогу. За даними проведених досліджень Українським інститутом стратегічних досліджень МОЗ України, тільки третина хворих, дійсно, потребує постійного нагляду і лікувальних процедур, технологія яких не дозволяє надавати їх в інших умовах. Близько третини хворих перебували у стаціонарах без відповідних показань і отримували медичну допомогу амбулаторного рівня тільки у комплексі із проживанням [9, с. 24].

Чинна практика фінансування ліжко-дня нівелювала стимули до скорочення перебування хворого на стаціонарному лікуванні, що призводить до зростання невиправданих витрат. Враховуючи, що обсяги фінансування медичних закладів визначаються на основі фактичних показників діяльності установи, медичний заклад не зацікавлений у скороченні необґрунтованої госпіталізації, оскільки це може призвести до зменшення обсягів фінансування. Тому, видатки бюджету на вторинну медичну допомогу займають невиправдано високу частку у загальній структурі видатків на охорону здоров'я.

Для порівняння, витрати на стаціонарну допомогу у Швеції займають 25 %, в Угорщині — 28 %, Німеччині — 35 %, Франції — 36,9 %, Італії — 45,3 %.

Слід відзначити, що медичні заклади отримують кошти залежно від потужності, а не обсягів та якості медичних послуг. Фінансування бюджетних установ здійснюється на підставі затвердженого кошторису з чітким постатейним розподілом. Для визначення обсягу видатків на стаціонарну медичну допомогу використовуються показники: кількість лікарняних ліжок, кількість ліжко-днів.

Метод фінансового планування на основі «ліжко — дня», як доводить практика, має суттєві недоліки, зокрема: мотивує до екстенсивного розвитку як окремого закладу, так і галузі охорони здоров'я загалом; встановлення єдиного тарифу оплати без врахування типу захворювань та вартості лікування; відсутні стимули для зниження термінів госпіталізації.

Зважаючи на суть окреслених проблем у медичній галузі необхідним є визначення пріоритетних напрямків реформування, що надасть можливість поступово наблизити рівень медичного обслуговування населення до європейських стандартів.

Пріоритет №1. Впровадження налагодженої системи комплексних заходів, що забезпечать зміни в організації, управлінні та бюджетному фінансуванні медичних послуг. Це надасть можливість створити умови для ефективного використання, хоча і обмежених, але наявних фінансових ресурсів. До них, на нашу думку, слід віднести: реорганізація структури закладів охорони здоров'я, зміна методів та критеріїв фінансування медичних послуг, покращення якості медичних послуг.

Реорганізація закладів охорони здоров'я включає проведення таких заходів: приведення структури закладів охорони здоров'я у відповідність до чисельності та стану здоров'я населення окремої території; переорієнтація на пріоритетний розвиток первинної медико-санітарної допомоги; запровадження системи централізованих закупівель обладнання відповідно до рівня закладу охорони здоров'я; створення контрольно-пропускної системи для пацієнтів.

Зміна методів та критеріїв фінансування медичних послуг полягає у наступному: надання фінансової самостійності закладам охорони здоров'я у визначенні напрямів використання загальної суми коштів; плановість, тобто, фінансування медичних послуг здійснюється за кошторисом, основою для складання якого служить державне замовлення на бюджетні медичні послуги; цільове використання, що полягає не у централізованому розподілі коштів між статтями витрат, а досягненні чітко визначених цілей, зокрема — забезпечення населення обумовленим у договорі обсягом медичних послуг; виділення коштів на попередньо узгоджений обсяг медичних послуг без урахування ресурсних показників та потужностей медичної установи.

Необхідним заходом реформування медичної галузі вважаємо покращення якості медичних послуг. Як свідчить зарубіжний досвід, найбільш поширений спосіб — це запровадження стандартизації медичних послуг в основі яких — державні соціальні стандарти.

Пріоритет № 2. Запровадження передбаченого законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування медичного страхування та створення Медичного страхового фонду. Актуальним залишається питання наповнення фінансовими ресурсами Медичного страхового фонду. Зокрема, кошти можуть надходити у формі внесків від роботодавців та найманих працівників — страхувальників, за рахунок певних видів податків або

обов'язкових платежів, зокрема податку на розкіш, акцизного податку на ті види товарів, що завдають шкоду здоров'ю населення.

Впровадження обов'язкового медичного страхування вимагає чіткого розмежування медичних послуг з виокремленням бюджетних медичних послуг та платних послуг медичного характеру та їх закріплення у нормативно-правовому полі у вигляді окремих Програм, зокрема: Програми обов'язкового медичного страхування та Державної програми медичного забезпечення.

Пріоритет № 3. Створення державою сприятливих умов для розвитку добровільного медичного страхування як додаткового джерела фінансування медичної галузі. Слід відзначити, що нині добровільне медичне страхування не справляє відчутного впливу на розв'язання проблем фінансового забезпечення медичної галузі, адже невисокий рівень доходів громадян обмежує можливості щодо здійснення цього виду страхування.

Запропоновані підходи до проведення реформи у такій послідовності, на нашу думку, дадуть можливість покращити результати діяльності медичної галузі, що в свою чергу дозволить досягнути стратегічної мети держави — покращення стану здоров'я населення та продовження тривалості якісного життя.

Бібліографічний список

1. Демографія і стан здоров'я народу України: аналітично-статистичний посібник / [під ред. В. М. Коваленка]. — К.: «Медінформ», 2010. — 143 с.

2. *Павлюк К. В.* Розвиток державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я / К. В Павлюк., О. В Степанова // Фінанси України. — 2011. — № 2. — С. 43—55.

3. Сучасний стан здоров'я народу та напрямки його покращення в Україні: аналітично-статистичний посіб. / [під. ред. В. М. Коваленка]. — К.: «ВІПОЛ», 2005. — 140 с.

Стаття надійшла до редакції 20 червня 2013 р.

УДК 657

К. В. Безверхий,
к.е.н., головний бухгалтер
ТОВ «Нью-Паріс», м. Київ

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ: НАГАЛЬНІ ПИТАННЯ СЬОГОДЕННЯ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто деякі питання трансформації фінансової звітності вітчизняних підприємств, складеної за національними П(С)БО, у фінансову звітність, яка відповідає вимогам МСФЗ.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: бухгалтерських облік, фінансова звітність, МСФЗ, МСБО, трансформація.

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрены некоторые вопросы трансформации финансовой отчетности отечественных предприятий, составленной по национальным П(С)БУ, в финансовую отчетность, соответствующую требованиям МСФО.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: бухгалтерских учет, финансовая отчетность, МСФО, МСБУ, трансформация.

ABSTRACT. The article deals with some of the transformation of domestic enterprises in the financial reports prepared in accordance with national standarts of accounting in the financial reports that comply with IFRS.

KEY WORDS: accounting, financial reporting, IFRS, IAS, transformation.

У міжнародній практиці фінансова звітність є своєрідною візитною карткою кожного підприємства і, як правило, є єдиним джерелом отримання необхідної інформації для іноземних партнерів. Особливо важливим цей фактор є при залученні міжнародного фінансування. Для участі в таких проектах підприємство повинно надавати якісну та зрозумілу інформацію. Слід зазначити, що фінансова звітність, підготовлена відповідно до МСФЗ, є однією з основних вимог експортних кредитних агентств і зарубіжних банків, що надають фінансування.

Питанням, що пов'язане з трансформацією фінансової звітності вітчизняних підприємств, складеної за національними П(С)БО, у фінансову звітність, яка відповідає вимогам МСФЗ у різні часи за-

© К. В. Безверхий, 2013

ймалися такі вітчизняні вчені-економісти, зокрема Ф. Бутинець, С. Голов, І. Головко, В. Жук, О. Канцуров, В. Костюченко, Г. Мисака, Н. Гордієнко, О. Харламова та інші. Проте, на сьогодні, в науково-практичній літературі питання трансформації фінансової звітності вітчизняних підприємств, складеної за національними П(С)БО, у фінансову звітність, яка відповідає вимогам МСФЗ залишається недостатньо дослідженим. Отже, це питання є актуальним для подальшого дослідження та проведення науково-практичних дискусій.

Метою даного дослідження є порядок організації трансформації фінансової звітності вітчизняних підприємств з урахуванням національного та міжнародного досвіду.

Процедури, пов'язані з трансформацією фінансової звітності, складеної за національними П(С)БО, у фінансову звітність, яка відповідає вимогам МСФЗ, наразі, з одного боку, є загальновідомими, з іншого — викликають певні питання, однозначні відповіді на які відсутні, і у кожному з випадків учасники процедур з трансформації приймають рішення на свій розсуд.

Одне з таких питань — оцінка основних засобів, нематеріальних активів, інвестиційної нерухомості на дату переходу на МСФЗ. МСФЗ 1 «Перше застосування міжнародних стандартів фінансової звітності» рекомендує робити вибір в сторону оцінки вказаних необоротних активів на дату переходу за «доцільною собівартістю», яка є замінником справедливої вартості [1]. Обмежені звільнення від вимог інших МСФЗ/ МСБО, що їх надає МСФЗ 1 «Перше застосування міжнародних стандартів фінансової звітності» [1], встановлені з метою запобігання надмірних витрат, пов'язаних з переходом на МСФЗ, які б перевищували економічні вигоди для користувачів фінансових звітів. Визначення балансу витрат і вигод необхідно саме для прийняття рішення щодо переоцінки основних засобів (та інвестиційної нерухомості) на дату переходу на МСФЗ. Аудитори, як і консультанти з питань трансформації фінансової звітності, як правило, наполягають на переоцінці із залученням незалежних оцінювачів. Для інвестиційної нерухомості, яка обліковується за справедливою вартістю, з такою позицією можна погодитись. Щодо решти основних засобів, такий підхід є безпечним і для підприємства, і для аудиторів, але з точки зору виконання вимог МСФЗ 1 «Перше застосування міжнародних стандартів фінансової звітності» не є обов'язковим і беззаперечним [1]. У разі прийняття рішення про переоцінку основних засобів чи обов'язково запрошувати оцінювачів? Якщо керуватися Законом України «Про оцінку майна, майнових

прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 р. № 2658-III [2], то практично у всіх випадках переоцінки основних засобів для цілей обліку необхідна незалежна оцінка. МСФЗ рекомендують використовувати незалежних оцінювачів для переоцінки об'єктів нерухомості, обираючи оцінювачів на підставі аналізу їх досвіду та спеціалізації.

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок: визначаючи доцільну собівартість основних засобів на дату переходу на МСФЗ, підприємство може обрати справедливу вартість як доцільну собівартість. Переоцінку активної частини основних засобів може здійснювати комісія підприємства, зокрема тих об'єктів, які за даними обліку є амортизованими на 100 %, але які відповідають критеріям визнання активу. Відповідальність за вибір щодо здійснення переоцінки, як і за визначення доцільної собівартості, у цьому разі покладається на керівництво підприємства.

Що стосується переоцінки нематеріальних активів, то у відповідності з МСБО 38 «Нематеріальні активи» переоцінці підлягають ті нематеріальні активи, для яких існує активний ринок [3]. В наших умовах це — придбані ліцензії та програмні продукти. Переоцінку таких об'єктів може здійснити комісія підприємства. Для решти нематеріальних активів, якщо прийнято рішення про їх переоцінку, необхідно використовувати незалежну оцінку.

Одне важливе зауваження — визначення зменшення корисності активів (необоротних). Аналіз облікових політик наших підприємств показує, що практично відсутні процедури з оцінки зменшення корисності (знецінення) необоротних активів, як і відображення відновлення корисності активів. Під час трансформації фінансової звітності вказане упущення необхідно виправити. При цьому в першу чергу слід звернути увагу на нематеріальні активи (особливо на ті об'єкти, для яких не визначено термін корисного використання), а також на об'єкти основних засобів, які переоцінювались (індексувались) за рішеннями уряду у 1992—1996 рр.

Згідно з МСБО 27 «Консолідована та окрема фінансова звітність» фінансові інвестиції у дочірнє підприємство у окремій фінансовій звітності материнської компанії обліковуються за собівартістю [4]. За П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» інвестиції у дочірнє підприємство на звітну дату відображаються із застосуванням методу участі в капіталі (як для асоційованих підприємств) [5]. Під час трансформації вказані відмінності необхідно враховувати.

Інші довгострокові фінансові інвестиції (акції), які є доступними для продажу, слід оцінювати за справедливою вартістю з віднесенням зміни справедливої вартості на інший сукупний дохід. Якщо справедливу вартість вказаних фінансових інструментів визначити неможливо, то вартість їх відображається за історичною вартістю (собівартістю). В умовах «розвиненого» фондового ринку в Україні та відсутності офіційної інформації щодо справедливої вартості фінансових інструментів більшість підприємств-інвесторів залишають собівартість фінансових інструментів, доступних до продажу, без переоцінки. Виняток — інститути спільного інвестування та інші підприємства, основною діяльністю яких є інвестиційна діяльність. Спеціальні комісії, створені такими підприємствами, постійно здійснюють переоцінку придбаних цінних паперів, з віднесенням зміни справедливої вартості на фінансовий результат. Для поточних фінансових інвестицій, які призначені для продажу, таке відображення результатів переоцінки є коректним згідно з МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [6]. Але відображення результатів переоцінки довгострокових фінансових інвестицій, доступних для продажу, має відмінності за П(С)БО та МСФЗ. Тому під час трансформації результати переоцінки довгострокових фінансових інвестицій («інших»), якщо така переоцінка мала місце і якщо ці активи класифіковані як доступні для продажу, слід перекласифікувати — віднести до іншого сукупного доходу (вилучити з фінансового результату).

Елементарна вимога за МСБО 2 «Запаси» [7] і П(С)БО 9 «Запаси» [8] — оцінка запасів на дату балансу за меншою з двох величин — собівартістю або чистою вартістю реалізації (*надалі* — ЧВР). Всім відомо, але ніхто не визначає ЧВР на дату балансу. Доводиться це робити під час трансформаційних процедур.

Створення резерву сумнівних боргів — також загальновідома вимога МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [6] та П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [9]. Але далеко не всі підприємства приділяють увагу цьому питанню. Тому під час трансформаційних процедур слід усунути цей недолік: обрати метод визначення резерву (метод абсолютної суми або метод коефіцієнту сумнівності) і розрахувати суму резерву на початок і на кінець періоду. Це стосується не лише товарної заборгованості, а й усіх видів дебіторської заборгованості.

Прикладом статей балансу, які не відповідають критеріям визнання активів та зобов'язань, є залишки по субрахунках 643 «Податкові зобов'язання» та 644 «Податковий кредит», які входять відповідно до

статей «Інші оборотні активи» та «Інші поточні зобов'язання». Вказані залишки не відображають ні зобов'язань, ні податкового кредиту з ПДВ, для цього є статті «Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом» та «Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з бюджетом». Виникає питання: якими проведеннями списати залишки по цих рахунках? Перший варіант: Дт 681 «Розрахунки за авансами одержаними» Кт 643 «Податкові зобов'язання»; Дт 644 «Податковий кредит», Кт 371 «Розрахунки за виданими авансами» (як виникли, так і списуємо). Недолік — залишки по рахунках 371 «Аванси сплачені» та 681 «Аванси отримані» не будуть відповідати реальній сумі заборгованості контрагентам. Другий варіант: Дт 441, Кт 643 «Податкові зобов'язання»; Дт 644 «Податковий кредит», Кт 371 «Розрахунки за виданими авансами». Субрахунок 441 «Прибуток нерозподілений» (442 «Непокриті збитки») у багатьох коригуваннях приймає участь, витримає й це коригування, тим більше, що закриватися субрахунок 643 «Податкові зобов'язання» буде в дебет рахунка 70 «Доходи від реалізації», а субрахунок 644 «Податковий кредит» закриватиметься в кредит витрат, тобто закриття субрахунків буде впливати на фінансовий результат. Списати субрахунки 643 «Податкові зобов'язання», 644 «Податковий кредит», з нашої точки зору, необхідно, але єдине ідеальне рішення на даний час відсутнє.

Крім загальновідомих видів забезпечень (для оплати відпусток, інших виплат персоналу, для виконання гарантійних зобов'язань, на реструктуризацію, для виконання обтяжливих контрактів тощо), окремими впливовими аудиторськими компаніями висловлюється думка про необхідність створення забезпечень для майбутніх аудиторських та податкових перевірок фінансової звітності за звітний період. З цим важко погодитись, оскільки порушується принцип (основоположне припущення) — нарахування: результати операцій слід визнавати, коли вони відбуваються. Як відомо, згідно з МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» [10], як і за П(С)БО 11 «Зобов'язання» [11], забезпечення — це зобов'язання з невизначеним строком або сумою. Умовою створення забезпечення є наявність події, що зобов'язує. Договір з аудитором не є подією, що зобов'язує, і створення будь-якого резерву у цьому випадку не відповідатиме ознакам забезпечення, тому, на наш погляд, створювати забезпечення на вказані цілі є некоректним. Якщо йде мова про бюджетування, то це — інша справа, і можна розраховувати як на надходження, так і на видатки грошових коштів, але це вже частина управлінського обліку.

Ще один приклад ігнорування вимог як МСБО 12 [12], так і П(С)БО 17 [13] — на багатьох підприємствах не розраховуються тимчасові різниці і відстрочені податки. Визначення відстрочених податків під час трансформації — це, по-перше, виправлення помилок, що їх припустило підприємство, а аудитори «не помітили». По-друге, слід перерахувати відстрочені податки після коригувань вартості активів та зобов'язань (з урахуванням створених резервів, забезпечень, переоцінки активів). Вказані коригування можуть суттєво вплинути на фінансовий результат підприємства.

Поширене питання: яку ставку податку на прибуток слід використовувати для визначення податкового ефекту тимчасових різниць?

Використовувати слід ту ставку податку, яка буде чинною в періоді реалізації тимчасової податкової різниці.

Припустимо, дата переходу на МСФЗ — 01.01.2012 р. (як у більшості вітчизняних підприємств). Розраховуємо відстрочені податки на 31.12.2011 р. (01.01.2012 р.). Ставка податку на прибуток у 2012 році дорівнює 21 %. Під час розрахунку відстрочених податків на 31.12.2012 р. використовуємо ставку 19 % і маємо перерахувати сальдо рахунків 17 або 54 на початок року, виходячи із ставки 19 %. Знаючи це, одразу використовуємо ставку 19 % у всіх розрахунках як на початок, так і на кінець 2012 року.

Як бачимо, більшість коригувань під час трансформації пов'язані не з наявністю значних відмінностей МСФЗ від національних П(С)БО, а з тим, що підприємства не дотримуються вимог національних стандартів. Зокрема, найчастіше це стосується таких П(С)БО: 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 17, 24, 27, 28, 31, 32. Причина — «засилля податкового обліку» у нашій країні, через що всі зусилля бухгалтерії підприємства спрямовані на складання та надання податкової звітності. Помилки у фінансовій звітності не призводять до суттєвих санкцій, тому у великій кількості містяться у фінансовій звітності і виправляються лише в процесі трансформації.

Бібліографічний список

1. Міжнародний стандарт фінансової звітності 1 «Перше застосування міжнародних стандартів фінансової звітності» [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://www.minfin.gov.ua/file/link/364278/file/IFRS1.pdf.

2. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 р. № 2658-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2658-14/print1362304905316381.

3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://www.minfin.gov.ua/file/link/364269/file/ias-38.pdf.

4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 27 «Консолідована та окрема фінансова звітність» [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://www.minfin.gov.ua/file/link/364260/file/ias-27.pdf.

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції» [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00/print1362304905316381.

6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://www.minfin.gov.ua/file/link/364271/file/ias-39_1.pdf.

7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 2 «Запаси» [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://www.minfin.gov.ua/file/link/ 364245/file/ias-02.pdf.

8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99/print1362304905316381.

9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99/print1362304905316381.

10. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://www.minfin.gov.ua/file/link/364268/file/ias-37.pdf.

11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00/print1362304905316381.

12. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 12 «Податки на прибуток» [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://www.minfin.gov.ua/file/link/364250/file/ias-12.pdf.

13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 17 «Податок на прибуток» [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada. gov.ua/laws/show/z0047-01/print1362304905316381.

Стаття надійшла до редакції 20 квітня 2013 р.

УДК [(657.05: 351.863)(048.83)]

Л. В. Гнилицька, к.е.н., доц.,
професор кафедри обліку підприємницької діяльності,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ЯК ІНФОРМАЦІЙНОЇ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена дослідженню теоретичних аспектів управлінського обліку в контексті можливості використання його технологій як інформаційного підґрунтя при упередженні впливу загроз внутрішнього та зовнішнього середовища на стан безпечного та стабільного функціонування підприємства.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: управлінський облік; економічна безпека підприємства; конкурентні переваги; загрози внутрішнього та зовнішнього середовища

АННОТАЦИЯ. Статья посвящена исследованию теоретических аспектов управленческого учета в контексте возможности использования його технологій как информационной основы в упреждении влияния угроз внутренней и внешней среды на состояние безопасного и стабильного функционирования предприятия.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: управленческий учет; экономическая безопасность предприятия; конкурентные преимущества; угрозы внутренней и внешней среды

ABSTRACT. The article investigates the theoretical aspects of management accounting in the context of the possibility of using it as an information technology framework in anticipation of the influence of threats to internal and external environment on the state of the safe and stable operation of the company.

KEY WORDS: management accounting, economic security, competitive advantage, threats to internal and external environment.

Світовий досвід господарювання доводить, що важливу роль у вирішенні проблем забезпечення ефективного та стабільного функціонування вітчизняних підприємств відіграє корисна ділова інформація про різні сторони їх бізнесу, сформована на основі облікових технологій. Тому в системі забезпечення економічної безпеки гостро стоїть потреба формування повної та достовірної інформації, адаптованої до конкретних завдань, пов'язаних із підтриманням ефективного та безперервного здійснення статутної діяльності підприємства на основі застосовування сукупності

© Л. В. Гнилицька, 2013

взаємопов'язаних обліково-аналітичних та контрольних процедур з метою оптимізації використання корпоративних ресурсів та узгодження інтересів усіх груп стейкхолдерів, що сприятиме нівелюванню впливу загроз стабільній діяльності підприємства та збільшенню його конкурентних переваг.

Незважаючи на те, що дослідженню окремих аспектів застосовування облікових даних при підтриманні безпечного функціонування суб'єктів господарської діяльності присвячені наукові розробки таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як І.А. Белоусової, С.М.Галузіної, В.В.Євдокимова, Є. М. Лапченка, В.Ф. Палія, М. С.Пушкаря, Г. В.Савицької, Я. В.Соколова, М.Г. Чумаченка, А.Д. Шеремета, С.М. Хмельова, Ч.Т. Хорнгрена, Р.Ентоні та інших. У своїй переважній більшості існуючі публікації носять поодинокий несистемний характер, або взагалі підмінюються «давно відомими напрямами досліджень вузького характеру (як правило в частині фінансового обліку)» [1, с.11]. Хоч отримання багатопланової облікової інформації, що використовується при забезпеченні економічної безпеки підприємства «…потребує різноманітних способів її обробки, які виходять за межі фінансового обліку і включають елементи оперативного та статистичного обліку» [2, с. 60].

Метою написання даної статті є обґрунтування теоретичних основ використання технологій управлінського обліку при продукуванні ним достовірної та релевантної інформації про зовнішнє та внутрішнє середовище, що сприятиме економічній безпеці підприємства в конкурентній боротьбі.

Управлінський облік знаходиться на перетині інформаційних потоків, що надходять від різних підрозділів підприємства, тому він може формувати корисну інформацію про реальний стан економічних відносин як всередині підприємства, так і поза його межами. А тому здатен виступати джерелом забезпечення спеціалістів з економічної безпеки достовірною та об'єктивною інформацією при оцінюванні впливу підприємницьких ризиків на стан капіталу підприємства, аналізі ситуації, що склалася у внутрішньому та зовнішньому середовищі, плануванні заходів з упередження виявлених загроз, визначенні ефективності функціонування підрозділу економічної безпеки тощо.

Підкреслюючи переваги управлінського обліку при забезпеченні інформаційних потреб спеціалістів з економічної безпеки, Е. Аткінсон зазначає, що це «процес накопичення, вимірювання

та планування фінансової і нефінансової інформації, який координує дії менеджменту, мотивує поведінку персоналу з метою досягнення стратегічних та тактичних цілей організації» [3, с. 26]. Таким чином, управлінський облік поряд з функціями спостереження та оцінювання даних виконує прогностичні функції, що не характерні для фінансового обліку, при цьому оперує окрім фінансових показників ще й нефінансовою інформацією.

Ще більш цікавими з позицій інформаційного забезпечення економічної безпеки є наступні висловлювання стосовно властивостей управлінського обліку. Зокрема, Ж. Рішар вважає, що управлінський (аналітичний, внутрішній) облік є різновидом бухгалтерського, метою якого є збереження комерційної таємниці [4, с.110]. А відповідно до офіційної термінології Інституту управлінських бухгалтерів Великої Британії (CIMA) [5] управлінський облік трактується як процес виявлення, вимірювання, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та подання фінансової та нефінансової інформації, що використовується керівництвом для планування, оцінки і управління в організації та забезпечення оптимального використання ресурсів. Крім цього дане джерело зазначає, що управлінський облік окрім формування внутрішньої інформації передбачає підготовку фінансових звітів для окремих груп зовнішніх користувачів, що суттєво змінює традиційне уявлення про управлінський облік як облік виключно для внутрішніх потреб і дозволяє зробити припущення, що його дані можуть бути використаними при складанні відкритої корпоративної звітності.

В основі усіх наведених визначень управлінського обліку лежать концептуальні основи забезпечення економічної безпеки підприємства, що підкреслює його корисність при підготовці управлінських рішень стосовно ефективного використання корпоративних ресурсів для створення доданої вартості в інтересах усіх учасників, які залучені до господарських процесів.

Теоретичним підґрунтям використання управлінської інформації при забезпеченні економічної безпеки є сукупність наукових поглядів на функціональне навантаження управлінського обліку, пов’язаних з:

— використанням ресурсів та створенням вартості;

— формуванням результату;

— процесом і технологією.

Перша група концепцій передбачає, що управлінський облік зосереджує увагу на ефективному перетворенні ресурсів з однієї

форми в іншу в процесі господарської діяльності підприємства. При цьому ефективність використання ресурсів оцінюється, виходячи зі створення доданої вартості для задоволення потреб різних груп учасників: на ринках продукції чи послуг для клієнтів, на ринках капіталу для інвесторів та власників, в процесі операційної діяльності для забезпечення фінансових потреб персоналу.

Друга група концепцій пов'язана з формуванням результатів діяльності в системі управлінського обліку з точки зору підзвітності, результативності та порівняння з еталоном. Це означає, що результати окремих сегментів (менеджерів) оцінюються, виходячи з доданої ними вартості, яка виступає мірою досягнення поставлених цілей. При цьому визначені в системі управлінського обліку ключові показники є еталоном у середині підприємства.

Третя група концепцій пояснює зв'язок управлінського обліку з іншими процесами управління (зокрема і при забезпеченні безпеки), що дозволяє використовувати його методики та технології формування інформації в якості інструментів упередження та протидії загрозам внутрішнього та зовнішнього бізнес-середовища.

До найбільш розповсюджених методик управлінського обліку, що використовують в якості інформаційного підґрунтя економічної безпеки відносять:

— аналіз беззбитковості (при визначенні чутливості прибутку підприємства до факторів ризику);

— облік та оцінка за центрами відповідальності (при здійсненні оцінювання ефективності діяльності підрозділу безпеки підприємства);

— бюджетування (при розробці заходів із забезпечення економічної безпеки та подальшого контролю їх виконання);

— рівняння витрат та вигод (при порівнянні використаних ресурсів та створеної доданої вартості);

— збалансована система економічних показників (при оцінюванні стану та рівня економічної безпеки підприємства).

Ще більше підсилюється вплив управлінського обліку на формування облікової інформації при забезпеченні економічної безпеки, коли мова йде про стратегічний управлінський облік. На підтвердження цього висновку скористаємося теоретичними основами стратегічного обліку, сформованими у своїх дослідженнях зарубіжними та вітчизняними авторами.

Зокрема, за свідченням В.І. Ткача та М.В. Ткача головним призначенням стратегічного управлінського обліку є визначення фінансового стану підприємства у перспективі [6, с.5]. Цим самим автори підкреслюють зміни у меті здійснення обліку. На відміну від фінансового обліку та більш ранніх форм управлінського обліку стратегічний облік налаштований на перспективу, генеруючи дані про вірогідні варіанти розвитку підприємства. З цією думкою погоджується і Д. Іннз [7], трактуючи стратегічний управлінський облік як надання інформації, що забезпечує підтримку ухвалення та організації виконання стратегічних рішень в середині підприємства.

В свою чергу К. Друрі [8], підкреслюючи розширення сфери застосування бухгалтерського обліку за рахунок відображення показників не лише внутрішнього, але й зовнішнього бізнес-середовища, зазначає, що стратегічний управлінський облік це збір та аналіз даних про власний бізнес і бізнес конкурентів для розробки та відстеження стратегії власного бізнесу. Схоже визначення пропонує і М. Бромвіч [9], розглядаючи стратегічний управлінський облік як «...спосіб аналізу фінансової інформації про ринки продукції та витрати конкурентів, а також відстеження стратегії підприємства і стратегії конкурента на цих ринках упродовж кількох звітних періодів».

Саме відстеження конкурентних переваг, превентивне управління ризиками з метою упередження загроз, визначення недобросовісних конкурентів є основними завданнями спеціалістів з економічної безпеки, а отже дані стратегічного управлінського обліку повинні стати інформаційним підґрунтям управлінських рішень щодо стабільного та безпечного функціонування підприємства.

Застосовування стратегічного обліку при забезпеченні економічної безпеки передбачає якісно новий підхід до побудови облікової системи, що дозволить, використовуючи зовнішню і внутрішню інформацію, а також принципи стратегічного планування та бюджетування при узгодженні інтересів усіх зацікавлених сторін, здійснювати аналіз діяльності підприємства з урахуванням його поточних і довгострокових цілей розвитку та безпеки.

Головним завданням стратегічного управлінського обліку в контексті забезпечення економічної безпеки є надання інформації, необхідної для реалізації стратегії розвитку та безпеки підприємства та моніторингу його зовнішнього середовища з метою упередження виявлених загроз та небезпек.

Разом з тим, слід зазначити, що якщо використання управлінського обліку у практиці вітчизняних підприємств є більш-

менш відомим явищем, то, «стратегічний облік є мало дослідженим навіть з наукової точки зору, не говорячи вже про його практичне застосування» [1, с.13]. Більшість з існуючих розробок у сфері стратегічного управлінського обліку присвячені питанням стратегії розвитку підприємства та конкурентоспроможності його діяльності, тоді як напрями стратегічних досліджень забезпечення безпеки практично не розглядалися вітчизняними авторами.

Спираючись на теоретичні розробки інформаційного забезпечення стратегії розвитку підприємства, можемо виділити основні етапи стратегії забезпечення його безпеки:

— розробка адекватної інформаційної системи для здійснення моніторингу внутрішніх бізнес-процесів та зовнішнього середовища з метою визначення ключових напрямів забезпечення безпеки та встановлення їх пріоритетності;

— розробка індикаторів (еталонних показників) оцінки виконання стратегічних напрямів забезпечення безпеки;

— складання звітності про результати реалізації стратегічних напрямів здійснення безпеки з метою контролю фактичного виконання запланованих заходів.

Серед методик стратегічного управлінського обліку найбільш корисною з позицій інформаційного забезпечення управлінських дій у сфері економічної безпеки є система збалансованих показників (СЗП), яку її творці (американські фахівці Д. Нортон і Р. Каплан [10]) назвали системою стратегічного управління, що дозволяє сформувати місію та стратегію компанії за допомогою комплексу інтегрованих ключових показників.

В основу збалансованої системи економічних показників покладено узгодженість за трьома векторами: між фінансовими та нефінансовими показниками діяльності підприємства, між внутрішніми та зовнішніми аспектами, між ретроспективним та перспективним фокусом трансформації інформації. Саме така узгодженість, на нашу думку, методологічно виокремлює цю систему серед сукупності моделей та підходів до оцінювання стану та рівня економічної безпеки вітчизняних підприємств.

Використавши головні ідеї системи збалансованих показників в контексті забезпечення економічної безпеки, можна цілком слушно припустити, що ця система виступає інструментом ефективного управління корпоративними ресурсами та забезпечує узгодженість інтересів і поточних дій персоналу у підтриманні стабільного та

ефективного функціонування підприємства, перетворюючи його на суб'єкт забезпечення економічної безпеки.

Проведені дослідження дають можливість стверджувати, що сучасна система економічної безпеки висуває обґрунтовані вимоги щодо формування достовірної інформації, яка б виступала підґрунтям у забезпеченні заходів, спрямованих на упередження загроз внутрішнього та зовнішнього середовища.

Основний масив такої інформації складають дані управлінського обліку, який розглядається як окремий елемент управління процесами із забезпечення стійкого функціонування підприємства, що, з одного боку задовольняє інформаційні потреби спеціалістів з економічної безпеки при здійсненні контролю та аналізу фактів господарської діяльності, а з іншого — сам виступає інструментом контролю та аналізу в системі економічної безпеки.

Бібліографічний список

1. *Чумаченко М., Пушкар М.* Свобода підприємництва та безпека економічної діяльності бізнесу // Облік як інформаційна система для економічної безпеки підприємств в конкурентному середовищі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Тернопіль: ТНЕУ, 2010. — С. 11—14.

2. *Палий В. Ф., Палий В. В.* Управленческий учет — новое прочтение внутрихозяйственного расчета // Бухгалтерский учет. — 2000. — № 17. — Ст. 58—62.

3. *Аткинсон Э. А., Банкер Р. Д., Каплан Р. С., Янг М. С.* Управленческий учет, 3-е изд.: Пер с англ. — М.: изд. дом «Вильямс», 2003. — 878 с.

4. *Ришар Ж.* Бухгалтерский учет: теория и практика: пер. с фр. / Под ред. Я. В. Соколова. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 160 с.

5. Управленческий учет: официальная терминология CIMA / Пер. с англ. О. Е. Николаевой, Т. В. Шишковой. — М.: ИДФБК-ПРЕСС, 2004. — 200 с.

6. *Ткач В. И., Ткач М. В.* Международная система учета и отчетности. — М.: Финансы и статистика, 1991. — 160 с.

7. *Innes J.* Strategic Management Accounting in Innes J. (ed.) Handbook of Management Accounting. Gree, 1998, Ch. 2.

8. *Друри К.* Управленческий и производственный учет — М.: Аудит, ЮНИТИ, 2002. — 1071 с.

9. *Bromwich M.* The case for Strategic Management accounting, the role of accounting information for strategy in competitive Markets, Accounting, Organization and Society, 1990, 1, p. 27—46.

10. *Каплан Роберт С., Нортон Девид П.* Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию: пер. с англ. — М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. — 304 с.

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2013 р.

УДК 657.1

Т. В. Головко,
канд. екон. наук,
професор кафедри обліку підприємницької діяльності
М. Р. Ліхацька,
студентка обліково-економічного факультету,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ТА ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ НЕРУХОМОСТІ

АНОТАЦІЯ. В даній статті розглядається питання щодо оцінки інвестиційної нерухомості на дату балансу. З'ясовується який метод оцінки є більш ефективним та в якому випадку. Розкриваються поняття справедливої та первісною вартості інвестиційної нерухомості.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інвестиційна нерухомість, справедлива вартість, первісна вартість, залишкова вартість.

АННОТАЦИЯ. В данной статье рассматривается вопрос относительно оценки инвестиционной недвижимости на дату баланса. Выясняется, какой метод оценки является более эффективным и в каком случае. Раскрываются понятия справедливой и первоначальной стоимости инвестиционной недвижимости.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: инвестиционная недвижимость, справедливая стоимость, первоначальная стоимость, остаточная стоимость.

ABSTRACT. This paper considers the problem of investment property at the balance date. It investigate what estimate method is more efficient and in what case. It determines the meanings of fair value and original cost of investment property.

KEY WORDS: investment property, fair value, original cost, depreciated cost.

В наш час інвестування коштів в нерухомість є одним із головних актуальних питань підприємницької діяльності. Останнім часом спостерігаються підвищення тенденції залучення іноземних інвестицій. Саме тому в Україні постійно проводиться акти-

© Т. В. Головко,
М. Р. Ліхацька, 2013

вна робота з впровадження до національної облікової практики нових Положень (стандартів) бухгалтерського обліку, які є досить близькими за своїм змістом до Міжнародних стандартів фінансової звітності. Прикладом виступає прийняте у 2008 р. П(с)БО 32 «Інвестиційна нерухомість». У зв'язку з функціонуванням нових методологічних засад бухгалтерського обліку інвестиційної нерухомості виникла необхідність теоретичного обґрунтування та надання практичних рекомендацій щодо оцінки та відображення інвестиційної нерухомості в бухгалтерському обліку. Саме тому більш детальне вивчення питання оцінки інвестиційної нерухомості в даний момент є актуальним.

Метою дослідження є проведення системного та фундаментального аналізу визнання та оцінки інвестиційної нерухомості в бухгалтерському обліку України.

Дане питання вивчалося багатьма вітчизняними та іноземними вченими, а саме: М. П. Войнаренка, М. І. Бондаря, , Н. В. Генералової, С. Ф. Голова, Р. Грачової, М. Жежери, В. М. Кужельного, Дж. Р. Дітріха (J. R. Dietrich), К. А. Мюлєра (K. A. Muller), В. Пархоменка, І. А. Смірнової, Я. М. Тужинського (M. Turzycski), М. С. Херіса (M. S. Harris), Супрунова І. В., Е. Вішнєвський та інші.

Згідно п. 4 П(С)БО 32 інвестиційна нерухомість — це власні або орендовані на умовах фінансової оренди земельної ділянки, будівлі, споруди, які розташовуються на землі, утримувані з метою отримання орендних платежів та/або збільшення власного капіталу [1].

Головним проблемним питанням обліку інвестиційної нерухомості є її оцінка на дату балансу. Підприємство має розробити облікову політику щодо оцінки інвестиційної нерухомості після її первісного визнання. П(с)БО 32 передбачає можливість відображати інвестиційну нерухомість у фінансовій звітності за:

— справедливою вартістю, якщо її можна достовірно визначити;

— первісною вартістю, зменшеною на суму нарахованої амортизації з урахуванням втрат від зменшення корисності та вигод від її відновлення

Обраний підхід застосовується до оцінки всіх подібних об'єктів інвестиційної нерухомості.

Нерозкритими в П(с)БО 32 « Інвестиційна нерухомість « є питання визначення первісної вартості інвестиційної нерухомості при її внесенні до статутного капіталу підприємства, при безоплатному

отриманні, при отриманні в обмін на подібний та неподібний об'єкт та отриманої в частковий обмін, що призводить до відсутності єдиного підходу для їх відображення в бухгалтерському обліку обліковими працівниками вітчизняних підприємств.

Ірина Валеріївна Супрунова [3], вважає за доцільне внести зміни до розділу «Визнання та оцінка інвестиційної нерухомості» П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість» шляхом включення зазначених нижче положень щодо порядку визначення первісної вартості:

— первісною вартістю інвестиційної нерухомості, що внесена до статутного капіталу підприємства, визнається засновниками (учасниками) підприємства їх справедлива вартість з урахуванням витрат, безпосередньо пов'язаних з доведенням інвестиційної нерухомості до стану, в якому вони придатні для використання, передбачених п. 10 П(с)БО 32.

— первісна вартість безоплатно отриманої інвестиційної нерухомості дорівнює її справедливій вартості на дату отримання з урахуванням витрат безпосередньо пов'язаних з доведенням інвестиційної нерухомості до стану, в якому вони придатні для використання, передбачених п. 10 П(с)БО 32;

— первісна вартість об'єктів, переведених до інвестиційної нерухомості з оборотних активів, запасів, товарів тощо дорівнює її собівартості, яка визначається згідно з Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку 9 « Запаси» та 16 «Витрати»;

— первісна вартість інвестиційної нерухомості, отриманої в обмін на подібний актив, дорівнює залишковій вартості переданого об'єкта основних засобів. Якщо залишкова вартість переданого об'єкта перевищує його справедливу вартість, то первісною вартістю інвестиційної нерухомості, отриманої в обмін на подібний актив, є справедлива вартість переданого об'єкта з включенням різниці до витрат звітного періоду;

— первісна вартість інвестиційної нерухомості, отриманої в обмін на неподібний актив, дорівнює справедливій вартості переданого немонетарного активу;

— первісна вартість інвестиційної нерухомості, придбаної в частковий обмін на неподібний актив, дорівнює справедливій вартості переданого немонетарного активу, збільшеній (зменшеній) на суму грошових коштів чи їх еквівалентів, що передана (отримана) під час обміну.

Оцінка інвестиційної нерухомості за справедливою вартістю означає її постійну актуалізацію на кожну дату балансу. Найкращим

свідченням справедливої вартості є поточні ринкові ціни, що існують на активному ринку на подібну нерухомість у тій самій місцевості та в подібному стані за подібних умов угод про оренду або інших контрактів на дату балансу, скориговані з урахуванням витрат на здійснення операцій. Доцільним буде згадати вислів польського професора Е. Вішнєвського, який зазначив: «завжди кориснішим буде однозначне визначення ринкової вартості для визначених груп складових майна, ніж можливий пошук «додаткової» (без розуміння сутності) гіпотетичної справедливої вартості» [4, с. 301]. Тобто, для визначення поточної ринкової ціни необхідною умовою є розвиненість ринку нерухомості. Проте в Україні на багато об'єктів нерухомості відсутній активний ринок або його функціонування є обмеженим, і навіть за наявності досконалого ринку достовірна оцінка економічної цінності неможлива, оскільки вона передбачається відносно конкретних активів, точних аналогів яким знайти неможливо. Влучним є вислів проф. М. І. Бондаря, « визначення справедливої вартості є ефективним лише за певних умов, а в іншому випадку — це мильна бульбашка» [5, с. 23].

За відсутності активного ринку визначення справедливої вартості інвестиційної нерухомості здійснюється за додатковою інформацією. Наприклад, користуючись даними про найближчі за часом ціни на інших активних ринках, скориговані з урахуванням будь-яких змін економічних умов після дати укладення угод за цими цінами [6].

Якщо інформація про ринкові ціни інвестиційної нерухомості відсутня, то її справедлива вартість буде визначатися теперішньою вартістю чистих грошових надходжень від активу.

Варто відмітити, що згідно з вимогами міжнародних стандартів (п. 32 МСФЗ 40) не вимагається, але заохочується залучення незалежного оцінювача для визначення справедливої вартості інвестиційної нерухомості [2]. Це обґрунтовується наявністю в оцінювача відповідної кваліфікації та досвіду оцінки інвестиційної нерухомості, що розташована в подібній місцевості та належить до подібної категорії.

Згідно з п. 23 П(с)БО 32 під час визначення справедливої вартості інвестиційної нерухомості підприємства до неї входять усі об'єкти основних засобів, які утворюють з інвестиційною нерухомістю цілісний комплекс і в сукупності генерують грошові потоки. Така інвестиційна нерухомість в обліку відображується як окремий об'єкт, що генерує грошові потоки. Крім того, стаціонарно встановлені об'єкти основних засобів (ліфти, кондиціонери тощо), вартість яких врахована при визначені справедливої вар-

тості інвестиційної нерухомості, обліковуються на позабалансових рахунках за первісною вартістю [1].

Усі інші активи, які використовуються разом з інвестиційною нерухомістю (меблі, господарський інвентар тощо), оцінюються за первісною (переоціненою) вартістю і відображуються в обліку відповідно до П(с)БО 7 «Основні засоби».

Варто відмітити, що в останні роки провідні зарубіжні вчені відходять від однозначної позиції оцінки об'єктів за справедливою вартістю на користь оцінки за собівартістю, що обумовлено неспроможністю виконання завдань щодо достовірності та об'єктивності бухгалтерської інформації в умовах кризових явищ в економіці як окремих країн, так і в світовому масштабі. Так, за результатами проведеного аналізу науковці Х. Б. Крістенсен та В. Ніколаєв [7] дійшли до висновку, що більшість підприємств не отримують чистих переваг від ведення бухгалтерського обліку за справедливою вартістю порівняно з обліком за історичною собівартістю. Дослідники це пояснюють необхідністю отримання користувачами фінансової звітності надійної інформації.

Якщо підприємство обирає метод оцінки інвестиційної нерухомості за первісною вартістю, то її залишкова вартість змінюватиметься щомісяця за рахунок нарахування амортизації з урахуванням втрат від зменшення корисності та вигод від її відновлення. Вартість інвестиційної нерухомості переоцінці не підлягає [3].

Головна відмінність обліку інвестиційної нерухомості, що оцінюється за справедливою вартістю від об'єктів нерухомості, що оцінюються за первісною вартістю, це те, що на дату балансу її необхідно порівнювати з балансовою вартістю, а зміну вартості (збільшення або зменшення) відображати відповідно у складі інших операційних доходів (рахунок 719 «Інші доходи від операційної діяльності») або інших операційних витрат (рахунок 949 «Інші витрати операційної діяльності»).

Якщо підприємство вибрало метод обліку інвестиційної нерухомості за справедливою вартістю, то при переведенні об'єкта операційної нерухомості до складу інвестиційної нерухомості має місце ситуація, коли справедлива вартість перевищую його залишкову вартість у такому випадку різниця відображається у складі додаткового капіталу і відображається на рахунку 423 «Дооцінка активів», якщо ж справедлива вартість інвестиційної нерухомості виявилася меншою за її залишкову вартість, то різ-

ниця відображається у складі додаткових витрат на рахунку 975 «Уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій».

Провівши фундаментальний та системний аналіз, можна зробити наступний висновок, що при оцінці інвестиційної нерухомості на дату балансу доцільно використовувати оцінку за справедливою вартістю для підприємств, які складають або планують готувати фінансову звітність за міжнародними стандартами. Це забезпечить зростання рівня довіри інвесторів, кредиторів, учасників фондового ринку до фінансової звітності і сприятиме залученню іноземних інвестицій. Для інших суб'єктів господарювання прийнятним є використання оцінки за первісною вартістю, зменшеною на суму нарахованої амортизації, з урахуванням втрат від зменшення корисності та вигод від її відновлення, оскільки ринок нерухомості України характеризується рядом обмежень, що не дозволяє визначити достовірну справедливу вартість інвестиційної нерухомості.

Обґрунтовані оцінки інвестиційної нерухомості забезпечують достовірність бухгалтерської інформації про вартість даного специфічного об'єкта основних засобів. Це, в свою чергу, сприяє прийняттю оптимальних управлінських рішень щодо їх використання і сприяє оптимізації орендних платежів, які плануються до отримання.

Бібліографічний список

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 32 «Інвестиційна нерухомість» затвердженого міністерством фінансів України від 2.07.2007 року № 779.

2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 40 «Інвестиційна нерухомість» від 18.12.03.

3. *Супрунова І. В.* Визнання та оцінка інвестиційної нерухомості в бухгалтерському обліку, УДК 657.1.

4. *Wiszniewski E.* Wartoњж godziwa — wybrane problemy / E. Wiszniewski // Prace naukowe Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrociawiu [Problemy wyceny w rachunkowoњsi] / Redaktory naukowi: Tereza Cebrowska, Waldemar Doktuњ / S. Surdykowska — Wrociaw: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrociawiu, 2001 — № 911. — S. 299—308.

5. *Бондар М. І.* Концептуальні підходи щодо розвитку бухгалтерського обліку в Україні / М. І. Бондар // Роль і місце бухгалтерського обліку, контролю й аналізу в розвитку економічної науки та практики: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, 14 травня 2010 р. — К.: КНЕУ, 2010. — 568 с. — С. 21—24.

6. *Генералова Н. В., Смирнова И. А.* Инвестиционная недвижимость / Н. В. Генералова., И. А. Смирнова // Бухгалтерский учет. — 2005. — № 4: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ippnou.ru/article.php?idarticle=002713.

7. *Christensen H. B.* Does fair value accounting for non-financial assets pass the market test? / H. B. Christensen, V. Nikolaev // Chicago Booth School of Business Research Paper Series. — 2009. — Paper № 09-12: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1269515.

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2013 р.

УДК 657.6

Ю. О. Івахів, к.е.н.,
старший викладач кафедри аудиту
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»,
С. Р. Романів, к.е.н.,
доцент кафедри аудиту, ревізії та контролінгу
Тернопільського національного економічного університету

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА: ПИТАННЯ ЛІКВІДНОСТІ

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена концептуальним основам аналізу фінансового стану підприємства. У ній досліджено сутність ліквідності, розкрито важливі теоретичні і методичні аспекти її аналізу, запропоновано шляхи його удосконалення.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: аналіз фінансового стану, ліквідність, фінансова звітність.

АННОТАЦИЯ. Статья посвящена концептуальным основам анализа финансового состояния предприятия. В ней исследовано сущность ликвидности, раскрыто важные теоретические и методические аспекты ее анализа, предложено пути его усовершенствования.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: анализ финансового состояния, ликвидность, финансовая отчетность.

ABSTRACT. The article is devoted to conceptual bases of enterprise financial position analysis. The essence of liquidity is investigated, important theoretical and methodological aspects of its analysis are revealed, the ways to improve it are suggested in it.

KEY WORDS: financial position analysis, liquidity, financial statements.

© Ю. О. Івахів,
С. Р. Романів, 2013

Важливою економічною характеристикою підприємства є його фінансовий стан. Концептуально аналіз фінансового стану базується на вивченні співвідношень і взаємозв'язків між елементи Балансу, зокрема: активами, зобов'язаннями та власним капіталом. На підставі порівняння їх окремих складових оцінюють ліквідність, платоспроможність і фінансову стійкість підприємства як сукупність показників, які відображають спроможність господарюючого суб'єкта вчасно розраховуватись за борговими зобов'язаннями. Фінансовий стан обумовлює конкурентоспроможність підприємства, його здатність підтримувати досягнутий рівень виробничої потужності і потенціал розвиватись з урахуванням умов ринкового середовища.

В об'єктивній оцінці фінансового стану зацікавлені більшість учасників економічних відносин, хоча кожен з них переслідує різні цілі. Кредитори, насамперед, бажають виявити гарантованість повернення фінансових чи інших ресурсів, наданих на правах позики чи відстрочення платежу. Натомість інвестори очікують зростання віддачі від інвестованого в бізнес капіталу, передумовою чому є саме стійкий фінансовий стан підприємства, раціональне співвідношення джерел фінансування його діяльності. І насамкінець, головне завдання менеджерів полягає у забезпеченні ефективного використання майна, засобів і предметів праці, грошових коштів та інших активів, ввірених в їх розпорядження. Відтак, аналіз фінансового стану відіграє суттєву роль у прийнятті рішень щодо надання, розподілу, вилучення і споживання обмежених економічних ресурсів у сфері діяльності підприємства.

Питання аналізу фінансового стану підприємства висвітлені у численних працях вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме: В. Мец, Є. Мниха, С. Мошенського, О. Олійник, М. Чумаченка, Ф. Альвареза, Л. Бернстайна, Л. Гіляровської, Б. Грехема, В. Ковальова, Г. Савицької, К. Уолша, М. Фрідсона, Р. Хіггінса, Ю. Цал-Цалка та інших. На нормативному рівні розроблено низку методичних рекомендацій, які охоплюють й зазначену ділянку аналітичної роботи.

Проте, як засвідчило вивчення спеціальної економічної літератури, залишається низка невирішених проблем теоретико-методичного характеру. Певні положення щодо аналізу фінансового стану підприємства, зокрема його ліквідності, потребують критичного перегляду й уточнень. Більше того, оскільки основним джерелом вихідної інформації для проведення розрахунків у цьому напрямі є фінансова звітність, доцільним також є з'ясування впливу методики її складання на результати аналізу. Це в сукупності й визначає мету роботи.

Ліквідність прийнято вважати спроможністю підприємства перетворювати свої активи у грошові кошти для покриття боргових зобов'язань. Під ліквідністю активу розуміють його здатність трансформуватися у грошові засоби з урахуванням ризику зниження вартості. Ступінь ліквідності визначається тривалістю необхідного для цього часу: чим він коротший, тим більш ліквідним є актив.

Критичний аналіз сутності поняття «ліквідність» дає підстави вважати, що відомі показники ліквідності, а саме: коефіцієнти загальної, швидкої та абсолютної ліквідності (табл. 1), є швидше умовно-теоретичними конструкціями і можуть лише використовуватись як приблизні орієнтири при оцінюванні фінансового стану.

Таблиця 1

АНАЛІТИЧНІ ПОКАЗНИКИ ЛІКВІДНОСТІ

№	Коефіцієнт	Формула розрахунку	Нормативне значення
1	Загальної ліквідності	Оборотні активи / Поточні зобов'язання	> 1
2	Швидкої ліквідності	(Оборотні активи — Запаси) / Поточні зобов'язання	0,6–0,8
3	Абсолютної ліквідності	Грошові кошти / Поточні зобов'язання	> 0, збільшення

За логікою мислення ліквідність повинна характеризуватися швидкістю, яка, у свою чергу, вимірюється часом. Насправді ж зазначені коефіцієнти ліквідності не відображають властивості й швидкості активів перетворюватись на грошові кошти. Відтак, зіставивши складові оборотних активів і поточних зобов'язань, отримуємо фінансові показники, логічно суперечливі зі самим поняттям «ліквідність». Вони скоріше відображають внутрішні структурні взаємозв'язки елементів фінансової звітності, але аж ніяк не свідчать про потенційну можливість зміни економічної форми активу і необхідний для цього час. Тому дослідження відношень елементів Балансу (Звіту про фінансовий стан) між собою доречніше пояснювати як спосіб вимірювання рівня забезпеченості покриття боргу наявними економічними ресурсами і правами на їх отримання, а не як оцінку ліквідності.

Наведена у таблиці 1 методика є традиційним підходом до аналізу ліквідності. Очевидно, що вона ґрунтується на припущенні про можливість та імовірну необхідність суттєвого скорочення або припинення діяльності підприємства для повного погашення поточних зобов'язань через реалізацію (відчуження) оборотних активів. Це ставить під загрозу дотримання принципу безперервності діяльності.

Варто наголосити, що загалом поняття «ліквідність» є досить відносним і суперечливим у контексті структури фінансової звітності. У даний час форма Балансу (Звіту про фінансовий стан), визначена Національним П(С)БО 1, а також загальні положення МСФЗ щодо складання цього звіту не завжди дозволяють адекватно відобразити економічні ресурси і вимоги до них з урахуванням ліквідності. Тому такі аналітичні показники можуть виявитись хибними саме через методичні недоліки фінансової звітності.

Науковці Р. Кардозо і А. Бусанеллі де Аквіно [1] в контексті дослідження ліквідності виділяють одновимірну і багатовимірну неоднозначність класифікації активів на основі наявності єдиного чи кількох критеріїв відповідно. Зосереджуючись на одновимірній неоднозначності, вчені пропонують розрізняти неліквідну, ліквідну і сіру зони лівої частини Балансу (рис. 1). Такий поділ є досить спрощеним, однак корисним для поглибленого розуміння суті даної проблеми.

Рис. 1. «Парадокс ліквідності», випадок одновимірної неоднозначності

Джерело: Адаптовано автором з [2, с. 345]

Так, абсолютна неліквідність — явище суто теоретичне, адже у випадку повної ліквідації суб'єкта господарювання його май-

но підлягає продажу за грошові кошти, хоча й не на вигідних умовах, тобто зі значними втратами. Абсолютно ліквідними активами є грошові кошти. Але якщо мова йде про іноземну валюту, то при її конвертації на національну валюту підприємство також зазнає витрат. Сіра зона тлумачиться як проміжок між абсолютними ліквідністю і неліквідністю. Вона є найбільш суперечливим питанням теорії і практики представлення активів підприємства у фінансовій звітності. Через проблеми епістемної (нечіткість меж існування об'єкту) й семантичної (недосконаліть словесного визначення) неоднозначності укладачі, і тим паче користувачі не можуть логічно обґрунтувати, що один об'єкт ліквідніший за інший. Внаслідок цього звітна інформація викривлюється і не відображає реального стану справ, а результати аналізу ліквідності суб'єкта господарювання є неточними чи недостовірними.

Епістемну неоднозначність можна розкрити через «парадокс ліквідності», заснований на сориті. Так, враховуючи те, що рівень ліквідності активу асоціюється зі здатністю перетворюватись на інший неспецифічний актив (грошові кошти), значення ліквідності 1 % не робить актив ліквідним. Якщо рівень ліквідності 1 % не робить актив ліквідним, тоді рівень ліквідності 2 % також цього не робить. Якщо рівень ліквідності 2 % не робить актив ліквідним, тоді рівень ліквідності 3 % також цього не робить… Якщо рівень ліквідності 99,99 % не робить актив ліквідним, тоді рівень ліквідності 100 % також цього не робить. Отже, рівень ліквідності 100 % не означає, що актив є ліквідним [1]. Звісно, останнє твердження є хибним.

Таке логічне міркування демонструє умовність ознаки ліквідності активу. Відсутність чітко встановлених меж, критеріїв і алгоритмів її присвоєння зумовлює проблеми методичного характеру як під час формування Балансу, так і при аналізі фінансовомайнового стану підприємства. Для подолання цієї і подібних проблем в останні десятиліття розроблено і широко застосовуються прийоми багатозначної та нечіткої логіки. В обліку намагаються вирішити її на основі багатокритеріального підходу до класифікації статей чи створення проміжних категорій. Багатовимірна неоднозначність лівої частини Балансу полягає у розмежуванні статей основних засобів, нематеріальних активів, запасів з урахуванням критерію ліквідності (рис. 2).

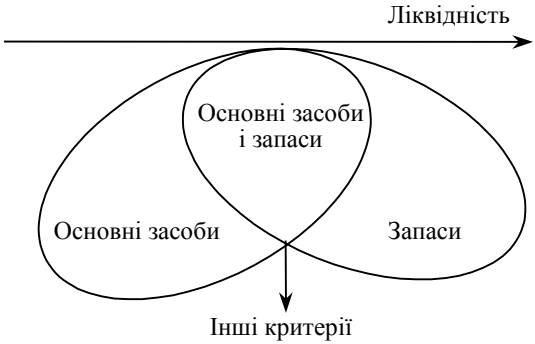

Рис. 2. Багатовимірна неоднозначність класифікації активів

Джерело: Адаптовано автором з [2, с. 348]

На перший погляд здається, що обліковими стандартами чітко дано визначення цих активів. Однак, насправді існуючі формулювання є досить поверхневими і не враховують низку суттєвих аспектів, пов'язаних з правом власності, метою, способом й терміном застосовування деяких активів у господарській діяльності, а головне — з їх спроможністю генерувати економічні вигоди в майбутньому. Таким чином, проблема визнання, класифікації, групування і розміщення активів у Балансі безпосередньо впливає на результати аналітичного дослідження ліквідності підприємства.

Доречно відзначити також перманентну присутність у господарській практиці такого явища як «конфлікт ліквідності». З урахуванням альтернативності використання надлишку вільних грошових коштів, підприємство може їх вкласти у більш дохідні активи, знижуючи при цьому рівень своєї ліквідності. Якщо ж утриматись від таких інвестицій, тоді втрачається додаткова економічна вигода, але ризик неплатоспроможності залишається на порівняно низькому рівні.

Таким чином, на нашу думку, укладаючи фінансову звітність, необхідно більше деталізувати суттєві статті, враховуючи їх економічні характеристики, призначення й особливості використання в господарській діяльності конкретного підприємства з метою надання користувачам можливості перегрупувати і уточнити структуру активів і пасивів, отримати релевантну, кориснішу інформацію. Зокрема, видається слушним виокремлення операцій-

них активів і зобов'язань, як таких, що стосуються саме операційної діяльності підприємства [3, с. 53].

Однак, зважаючи на недоліки методичного характеру щодо формування звітних показників, на підставі яких проводяться аналітичні розрахунки, для комплексної оцінки фінансового стану підприємства і виявлення його ліквідності недостатньо орієнтуватись виключно на фінансові коефіцієнти, обчислені за відомими традиційними підходами. Насамперед, необхідно перегрупувати статті активу та пасиву Балансу і сформувати аналітичний Баланс, далі — провести його горизонтальний й вертикальний аналіз, візуально оцінити фінансово-майнову структуру підприємства і лише потім, за необхідності, обчислити окремі аналітичні показники. При цьому безпосереднє виконання зазначених аналітичних процедур є не строго регламентованим, а одержані результати можуть відрізнятись. Для нівелювання впливу облікових методик і професійного судження укладачів фінансової звітності доречно ширше застосовувати різні вимірники грошових потоків в якості компонентів коефіцієнтів ліквідності, адже вони характеризують фактичне переміщення грошових коштів та їх еквівалентів у результаті операцій підприємства, а отже, й відображають його реальну спроможність генерувати достатньо грошей для розрахунків з кредиторами.

Бібліографічний список

1. *Cardoso R. L.* Vagueness on the left side of balance sheet classification / R. L. Cardoso, Andre C. B. de Aquino. — Working Paper Series. — January 12, 2009 / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://papers.ssrn.com/sol3/ papers.cfm? abstract_id=1326560

2. *Penno Mark C.* Rules and accounting vagueness in conceptual frameworks / [Текст] / Mark C. Penno // Accounting Horizons. — Volume 22, Issue 3. — September 2008. — P. 339—351.

3. *Голов С. Ф.* Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: монографія / [Текст] / С. Ф. Голов. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 522 с.

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2013 р.

УДК 332.112

С. І. Ковач, к.е.н., доц.,
доцент кафедри обліку, аналізу та аудиту в АПК
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
К. В. Безверхий, к.е.н.,
головний бухгалтер
ТОВ «Нью-Паріс», м. Київ

ПОРЯДОК СТВОРЕННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто порядок й особливості створення, функціонування та припинення діяльності фермерських господарств в Україні.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: створення, діяльність, ліквідація, банкрутство, статут, фермерське господарство, сільське господарство, економіка АПК.

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрен порядок и особенности создания, функционирования и прекращения деятельности фермерских хозяйств в Украине.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: создание, деятельность, ликвидация, банкротство, устав, фермерское хозяйство, сельское хозяйство, экономика АПК.

ABSTRACT. Considered order and especially the creation, operation and termination of the farms in Ukraine in the article.

KEY WORDS: establishment, operation, liquidation, bankruptcy, charter, farm, agriculture, agricultural economics.

Особливе місце в сільському господарстві поряд з іншими формами господарювання займають фермерські господарства. Вони є повноправною формою господарювання поряд з іншими видами агроформувань. Фермерське господарство в Україні є особливою організаційно-правовою формою господарювання з усіма правами і обов'язками, що встановлені чинним законодавством для таких юридичних осіб. Тому, порядок створення, функціонування та припинення діяльності фермерських господарств в Україні є актуальним.

На сьогодні існуючий порядок створення, функціонування та припинення діяльності фермерських господарств характеризується певною невизначеністю і має широке коло проблем. Необхідно зазначити, що питанням становлення і розвитку, утворення та функціонування фермерських господарств, їх ролі і значення в

© С. І. Ковач,
К. В. Безверхий, 2013

економіці країни приділяється значна увага вітчизняними вченими-економістами, серед яких А. І. Александрова, С. В. Васильчак та О. Р. Жидяк, В. П. Горьовий, С. Ф. Домбровський, О. В. Клочковський та В. О. Клочковська, О. М. Кримська, В. В. Липчук, Л. Б. Гнатишин та О. М. Кордоба, С. М. Онисько, П. С. Березівський та І. В. Вороний, О. В. Радківська, Г. О. Сеник та В. М. Полеся, В. М. Хомка, М. Г. Шульський та інші.

В науковій літературі найчастіше досліджуються проблеми становлення і розвитку, утворення та функціонування фермерських господарств в Україні, їх ролі, місця і значення в економіці країни. В той же час, в деякій мірі поза увагою залишаються питання організаційно-правового регулювання створення, функціонування та припинення діяльності фермерського господарства як особливої організаційно-правової форми.

Метою дослідження є аналіз, систематизація та узагальнення чинного вітчизняного законодавства, що регламентує порядок створення, функціонування та припинення діяльності фермерських господарств в Україні.

Відповідно до чинного вітчизняного законодавства, а саме п. 1.1. ст. 1. Закону України «Про фермерське господарство»: «Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону» [1].

Згідно з п. 1.2 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство» фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до закону [1]. Необхідно зауважити, що іноземці та особи без громадянства позбавлені права створення такого господарства. Зазначений підхід зумовлено концептуальними засадами земельного законодавства щодо обмеження прав нерезидентів на сільськогосподарські землі в Україні відповідно до п. 81.2 ст. 81 Земельного кодексу України [2]. Фермерське господарство згідно п. 1.2 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство» створюється лише фізичними особами [1], отже відчуження корпоративних прав на користь юридичних осіб, на відміну від господарських товариств, принципово неможливе. Членами фермерського госпо-

дарства можуть бути як одна особа, так і декілька. Проте, відповідно до п. 3.1 ст. 3 Закону України «Про фермерське господарство» членами фермерського господарства можуть бути подружжя, їх батьки, діти, які досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства, визнають і дотримуються положень Статуту фермерського господарства. Згідно з п. 3.3 ст. 3 Закону України «Про фермерське господарство» до членів сім'ї та родичів голови фермерського господарства відносяться дружина (чоловік), батьки, діти, баба, дід, прабаба, прадід, внуки, правнуки, мачуха, вітчим, падчерка, пасинок, рідні та двоюрідні брати та сестри, дядько, тітка, племінники як голова фермерського господарства, так і його дружини (її чоловіка), а також особи, які перебувають у родинних стосунках першого ступеня спорідненння з усіма вищезазначеними членами сім'ї та родичами (батьки такої особи та батьки чоловіка або дружини, її чоловік або дружина, діти як такої особи, так і її чоловіка або дружини, у тому числі усиновлені ними діти) [1].

Для того, щоб зареєструвати фермерське господарство, необхідно спочатку оформити право на землю. Відповідно до п. 8.1 ст. 8 Закону України «Про фермерське господарство» після одержання засновником державного акта на право власності на земельну ділянку або укладення договору оренди земельної ділянки та його державної реєстрації фермерське господарство підлягає державній реєстрації у порядку, встановленому законом для державної реєстрації юридичних осіб [1]. Вказаний принцип працює ще з 90-х років, і саме цим пояснюється, що більшість фермерських господарств довгий час користувалися землями, які формально не належали їм, а належали головам зазначених господарств. Адже згідно з п. 12.1 ст. 12 Закону України «Про фермерське господарство» землі фермерського господарства можуть складатися із: а) земельної ділянки, що належить на праві власності фермерському господарству як юридичній особі; б) земельних ділянок, що належать громадянам — членам фермерського господарства на праві приватної власності; в) земельної ділянки, що використовується фермерським господарством на умовах оренди [1].

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про фермерське господарство» для отримання (придбання) у власність або в оренду земельної ділянки державної власності з метою ведення фермерсь-

кого господарства громадяни звертаються до відповідної районної державної адміністрації. Для отримання у власність або в оренду земельної ділянки із земель комунальної власності з метою ведення фермерського господарства громадяни звертаються до місцевої ради [1]. У клопотанні зазначаються цільове призначення земельної ділянки та її орієнтовні розміри. До клопотання додаються графічні матеріали, на яких зазначено бажане місце розташування земельної ділянки, погодження землекористувача (у разі вилучення земельної ділянки, що перебуває у користуванні інших осіб) та документи, що підтверджують досвід роботи у сільському господарстві або наявність освіти, здобутої в аграрному навчальному закладі (у разі надання земельної ділянки для ведення фермерського господарства) [2].

Відповідно до абз. 3 п. 7.1 ст. 7 Закону України «Про фермерське господарство» перелік документів, що підтверджують досвід роботи у сільському господарстві, затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері аграрної політики [1].

Наступні дії щодо створення фермерського господарства передбачають:

1). надання районної державної адміністрації або місцевою радою згоди на підготовку проекту відведення земельної ділянки; 2) розробку такого проекту (на відміну від «звичайної» ситуації, у даному випадку проект розробляється не за власні кошти замовника, а за кошти Українського державного фонду підтримки фермерських господарств); 3) погодження розробленого проекту з Комісією з розгляду питань, пов'язаних з погодженням документації із землеустрою згідно ст. 186 Земельного кодексу України; 4) затвердження проекту відведення розпорядженням тієї самої районної державної адміністрації (рішенням тої самої місцевої ради), яка надавала згоду на його розробку, та одночасне винесення розпорядження (рішення) про надання такої ділянки у власність чи оренду; 5) оформлення державного акта на право власності на земельну ділянку або укладання договору оренди землі; 6) державну реєстрацію державного акту на право власності на земельну ділянку чи договору оренди.

Однією із переваг фермерського господарства вважається безаукціонне отримання землі. Проте це зробити не дуже просто. Для того щоб реалізувати своє законне право, необхідно насамперед знайти вільну (не надану у власність користування

іншій особі) земельну ділянку. Відповідно до п. 128.6 ст. 128 (у разі надання земельних ділянок у власність) та п. 123.2 ст. 123 (у випадку надання ділянок у оренду) Земельного кодексу України передбачається обов'язок заявника додати до заяви (клопотання) графічні матеріали, на яких зазначено бажане місце розташування та розмір земельної ділянки. Якщо вищезазначене місце розташування ділянки буде вже зайнято іншою особою, то відмова в наданні такої земельної ділянки буде очевидною. Проте, дуже часто зустрічаються випадки необгрунтовної протиправної відмови. Цей випадок передбачено п. 7.4 ст. 7 Закону України «Про фермерське господарство», а саме у разі відмови органів державної влади та органів місцевого самоврядування у наданні земельної ділянки для ведення фермерського господарства питання вирішується судом. Рішення суду про задоволення позову є підставою для відведення земельної ділянки в натурі (на місцевості), видачі документа, що посвідчує право власності або укладання договору оренди. Відведення земельної ділянки в натурі (на місцевості) проводиться після збирання врожаю на цій ділянці попереднім землекористувачем [1]. Альтернативне для колишніх членів КСП та інших сільськогосподарських підприємств може бути виділення в натурі земельної частки (паю).

Наступний спосіб отримання землі для фермерського господарства — вторинний ринок. Тут йдеться не про відчуження земельних ділянок, а про їхню оренду, адже в Україні діє мораторій на продаж землі. Теоретично фермерське господарство можна створити, орендувавши навіть декілька соток землі. Головне, щоб земля мала «товарне» або «фермерське» цільове призначення. Відповідно до Класифікації видів цільового призначення земель [7], серед інших сільськогосподарських земель виділяється цільове призначення «для ведення фермерського господарства». Проте це не означає, що фермерське господарство не може використовувати земельні ділянки іншого цільового призначення. Адже, згідно ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство», фермерське господарство виробляє товарну сільськогосподарську продукцію [1]. Отже, з вищенаведеного випливає можливість використання земельних ділянок з цільовим призначенням «Для ведення товарного сільськогосподарського виробництва». Також, буде правомірним використання фермерським господарством земель, призначених для городництва, сінокосіння й

випасання худоби, надання послуг у сільському господарстві, пропаганди передового досвіду ведення сільського господарства, іншого сільськогосподарського призначення. Цільове призначення земель «Для ведення особистого селянського господарства» для ведення фермерського господарства цілком не підходить. Те ж саме необхідно сказати про індивідуальне та колективне садівництво та розміщення оптових ринків сільськогосподарської продукції.

Отже, фермерські господарства мають наступні переваги порівняно з іншими агроформуваннями:

— сімейний характер бізнесу, який виключає рейдерство та корпоративні конфлікти;

— можливість позаконкурентного (без проведення земельних торгів) отримання сільськогосподарських земель у користування, що знаходяться в державній або комунальній власності відповідно до п.п. 134.2 ст. 134 Земельного кодексу України [2].

Для того, щоб провести державну реєстрацію фермерського господарства необхідно надати державному реєстратору пакет документів, що передбачений ст. 24 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб-підприємців» від 15.05.2003 р. № 755-IV: заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації юридичної особи; 2) примірник оригіналу (ксерокопію, нотаріально засвідчену копію) рішення засновників або уповноваженого ними органу про створення юридичної особи, передбачених законом; 3) два примірники установчих документів (у разі подання електронних документів — один примірник). Для фермерського господарства такий документ є статут; 4) документ, що засвідчує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації юридичної особи. Цим документом вважається квитанція, або копія платіжного доручення з відміткою банку. Розмір реєстраційного збору становить 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (170,00 грн.); 5) копія державного акту на право приватизації власності засновника на землю або копія державного акта на право постійного користування землею засновником, або нотаріально посвідчена копія засновником, зокрема на умовах оренди [3].

Фермерське господарство має відокремлене майно. Шляхи його формування традиційні: внески членів господарства. Внески вносять не до статутного капіталу господарства, а до скла-

деного. Складений капітал замість статутного капіталу застосовується там, де юридична особа створюється як об'єднання осіб, а не капіталів (зокрема в повному та командитному товаристві).

Фермерське господарство відрізняється від господарських товариств не тільки колом осіб, що можуть його створити, а й в управлінні ним. Так, наприклад, якщо товариство з обмеженою відповідальністю має вертикаль органів управління, повноваження яких прописані безпосередньо в Законі України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. № 1576 — XII [4], то для фермерських господарств згідно з ст. 4 Закону України «Про фермерське господарство» передбачено лише один орган управління — голова фермерського господарства [1]. Ним може бути засновник або інша уповноважена статутом особа. Відповідно до п. 4.1 — 4.4 ст. 4 Закону України «Про фермерське господарство» голова фермерського господарства: 1) представляє фермерське господарство перед органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями та окремими громадянами чи їх об'єднаннями відповідно до закону; 2) укладає від імені господарства угоди та вчиняє інші юридично значимі дії відповідно до законодавства України; 3) може письмово доручати виконання своїх обов'язків одному з членів господарства або особі, яка працює за контрактом [1].

Наведені вище повноваження притаманні виконавчому органу юридичної особи. Орган, аналогічний зборам засновників господарського товариства для фермерських господарств взагалі непередбачений. І в більшості випадків у наявності додаткових органів управління немає потреби. Навіть якщо фермерське господарство створено не однією особою, а декількома, то ці особи пов'язані родинними стосунками, і, відповідно, мають більше довіри один до одного аніж «звичайні» бізнес-партнери. Водночас члени фермерського господарства можуть утворювати і вищий управлінський орган, якщо це передбачено статутом. Зокрема, статутом можна передбачити компетенцію загальних зборів, порядок їх скликання та прийняття ними рішень. Тут можна використати принцип господарських товариств, згідно з яким кожен член фермерського господарства має кількість голосів пропорційно його внеску до складеного капіталу, або кооперативний, відповідно до якого кожний його член має один голос незалежно від розміру внеску до складеного капіталу. Для

відчуження фермерського господарства, як цілісного майнового комплексу ніхто, окрім його членів, рішення щодо цього ухвалити не може.

Вимоги до змісту статуту фермерського господарства наведені в п. 1.4 ст. 1 «Про фермерське господарство» [1]. У статуті зазначаються найменування господарства, його місцезнаходження, адреса, предмет і мета діяльності, порядок формування майна (складеного капіталу), органи управління, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до господарства та виходу з нього та інші положення, що не суперечать законодавству України [1]. Вищенаведений перелік доцільно доповнити деякими вимогами ст. 57 Господарського кодексу України від 16.01.2003 р. № 436-IV [5], що не вказані в Законі Україні «Про фермерське господарство» [1], а саме: порядок розподілу прибутків і збитків, порядок його реорганізації та ліквідації, інші положення, що не суперечать законодавству України. До останнього варто внести інформацію про членів фермерського господарства, їхні права та обов'язки, у тому числі про умови та режими їх праці, про розмір частки в майні кожного з них. Серед вищезазначених перелічених відомостей необхідно виділити наступне: 1) формування і розмір складеного капіталу; 2) порядок вступу до фермерського господарства та порядок виходу з нього; 3) розмір частки в майні члена фермерського господарства та порядок її отримання; 4) органи управління фермерським господарством; 5) розподіл прибутку фермерського господарства.

Особливості набуття членства у фермерському господарстві: а) членами господарства можуть бути лише фізичні особи, що є родичами між собою, а вступ до нього сторонніх осіб не відповідає Закону України «Про фермерське господарство» [1]; б) вступ до господарства нових членів здійснюється на підставі рішення засновника, яким вносяться відповідні зміни до статуту, після чого такі зміни підлягають державній реєстрації; в) член фермерського господарства повинен бути наділений часткою майна, розмір якої визначається статутом.

Відповідно до ст. 35 Закону України «Про фермерське господарство» діяльність фермерського господарства припиняється у разі: 1) реорганізації фермерського господарства; 2) ліквідації фермерського господарства; 3) визнання фермерського господарства неплатоспроможним (банкрутом); 4) якщо не залишається

жодного члена фермерського господарства або спадкоємця, який бажає продовжити діяльність господарства [1].

Під реорганізацією прийнято розуміти припинення діяльності суб'єкта господарювання шляхом, злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення з наступним переходом до новостворених підприємств усіх майнових прав та обов'язків колишнього підприємства. Вищенаведені процедури врегульовано ст. 106 — 109 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. № 435-IV [6]. Проте, необхідно звернути увагу на те, що особливості проведення державної реєстрації юридичних осіб у разі злиття, приєднання, поділу або перетворення встановлено нормами ст. 37 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб-підприємців» [3].

Згідно п. 36.1 ст. 36 «Про фермерське господарство» рішення про припинення діяльності фермерського господарства у разі реорганізації або ліквідації господарства приймає власник відповідно до законодавства та статуту [1].

Відповідно до норм ст. 60 Господарського кодексу України [5] та ст. 105, 110, 111 Цивільного кодексу України [6], а також Закону України «Про державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб-підприємців» [3] наведемо наступну послідовність дій при проведенні ліквідації фермерського господарства:

І. Етап. Прийняття рішення про припинення діяльності фермерського господарства. Відповідне рішення приймають члени фермерського господарства в порядку, передбаченим статутом. Необхідно призначити комісію з припинення юридичної особи (комісію з реорганізації, ліквідаційну комісію) голову комісії або ліквідатора та встановити порядок і строк заявлення кредитором своїх вимог до фермерського господарства, що припиняється. Зазвичай, функції ліквідатора фермерського господарства покладають на його голову.

ІІ. Етап. Повідомлення державного реєстратора та внесення відповідного запису до державного реєстру. Протягом трьох робочих днів із дати прийняття рішення про припинення діяльності фермерського господарства слід повідомити про це орган, що здійснює державну реєстрацію (державного реєстратора тієї адміністративно-територіальної одиниці, де зафіксовано місцезнаходження фермерського господарства). Роблять це шляхом подачі оригіналу чи нотаріально засвідченої копії рішення членів фермерського господарства, прийнятого на першому етапі.

III. Етап. Робота ліквідаційної комісії (ліквідатора) з питань припинення діяльності фермерського господарства. До комісії з питань припинення діяльності фермерського господарства (ліквідаційної комісії) або ліквідатора з моменту їх призначення переходять повноваження щодо управління всіма справами такого господарства. Ліквідаційна комісія з питань припинення діяльності фермерського господарства вживає всіх необхідних заходів щодо стягнення дебіторської заборгованості та письмово повідомляє кожного з боржників про припинення діяльності фермерського господарства. Ліквідаційна комісія (ліквідатор) також заявляє вимоги та позови про стягнення заборгованості з боржників фермерського господарства, закриває банківські рахунки, інвентаризує майно фермерського господарства (зокрема виявляє та вживає заходів щодо повернення майна, яке перебуває у третіх осіб), повертає до органів державної влади ліцензії та документи дозвільного характеру, звільнює працівників фермерського господарства, складає проміжний ліквідаційний баланс, що включає відомості про склад майна господарства, перелік пред'явлених кредиторами вимог та результати їх розгляду. Такий баланс мають затвердити засновники фермерського господарства. Обов'язковий елемент роботи ліквідаційної комісії — виплата грошових сум кредиторів, у т.ч. за податками, зборами, єдиним соціальним внеском тощо. Документи, що підлягають обов'язковому зберіганню, передаються в установленному законодавством порядку відповідним архівним установам. Найбільш громіздка робота ліквідаційної комісії — це, на нашу думку, взаємодія з фіскальними органами та Пенсійним фондом України (надалі — ПФУ), зокрема стосовно проведення позапланових перевірок ними фермерського господарства.

IV. Етап. Складання ліквідаційного балансу фермерського господарства. Після завершення розрахунків із кредиторами фермерського господарства, ліквідаційна комісія складає ліквідаційний баланс, забезпечує його затвердження та подання територіальному органу Державної податкової служби України (надалі — ДПС).

V. Етап. Внесення до єдиного державного реєстру відомостей про припинення діяльності фермерського господарства. На даному етапі необхідно подати державному реєстратору документи для остаточної ліквідації фермерського господарства: а)

заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації припинення діяльності фермерського господарства у зв'язку з ліквідацією (ф. 7) [8]; б) довідку органу ДПС про відсутність заборгованості зі сплати податків, зборів; в) довідку органу ПФУ про відсутність заборгованості зі сплати єдиного соціального внеску, страхових коштів до ПФУ й фондів соціального страхування; г) довідку архівної установи про прийняття документів, які відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню.

Якщо немає підстав для відмови, що встановлені п. 36.9 ст. 36 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб-підприємців» [3], то державний реєстратор внесе до ЄДР запис про проведення державної реєстрації припинення фермерського господарства у результаті його ліквідації.

Проаналізувавши та узагальнивши вищевикладене, можна зробити такі висновки:

1. Визначено, що фермерські господарства мають наступні переваги порівняно з іншими агроформуваннями: а) сімейний характер бізнесу, який виключає рейдерство та корпоративні конфлікти; б) можливість позаконкурентного (без проведення земельних торгів) отримання сільськогосподарських земель у користування, що знаходяться в державній або комунальній власності відповідно до п.п. 134.2 ст. 134 Земельного кодексу України.

2. З'ясовано зміст та виділено основні етапи створення фермерських господарств, а саме: 1) підготовчий: оформлення земельної ділянки для ведення фермерського господарства, складання статуту та набуття досвіду роботи в сільському господарстві; 2) реєстраційний: державна реєстрація фермерського господарства як суб'єкта господарювання; 3) організаційний: а) виготовлення печатки; б) реєстрація в органах Державної податкової служби, Державній службі статистики, Пенсійного фонду України та інших фондів соціального страхування; в) відкриття в банківській установі поточного рахунку.

3. Встановлено, що статут фермерського господарства як особливої організаційно-правової форми має окрім іншого містити у своєму складі такі розділи — порядок формування складеного капіталу; порядок вступу до фермерського господарства та порядок виходу з нього; розмір частки в майні члена фермерського господарства та порядок її отримання; органи управління фер-

мерським господарством; розподіл прибутку фермерського господарства.

4. Виділено п'ять етапів процесу припинення діяльності фермерського господарства, а саме: а) прийняття рішення про припинення діяльності фермерського господарства; б) повідомлення державного реєстратора та внесення відповідного запису до державного реєстру; в) робота ліквідаційної комісії (ліквідатора) з питань припинення діяльності фермерського господарства; г) складання ліквідаційного балансу фермерського господарства; ґ) внесення до єдиного державного реєстру відомостей про припинення діяльності фермерського господарства.

Бібліографічний список

1. Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. № 973-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/973-15/print1342966521962518.

2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/ laws/show/2768-14/print1342966521962518.

3. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» від 15.05.2003 № 755-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/ laws/main.cgi?nreg=755-15&p= 1322842 924709229.

4. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. № 1576 — XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/ laws/show/1576-12/print1342966521962518.

5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. — http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg= 436-15&p=132592923 6848879.

6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon1.rada.gov.ua/ cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15&p=1325929236848879.

7. Наказ Державного комітету України із земельних ресурсів «Про затвердження Класифікації видів цільового призначення земель» від 23.07.2010 р. № 548 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10/print1342966521962518.

8. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження форм реєстраційних карток» від 14.10.2011 р. № 3178/5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/ z1207-11/ print1343 311278044583.

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2013 р.

УДК 658.012.4:336.71

Ю. О. Самборська-Музичко,
аспірант кафедри обліку кредитних
і бюджетних установах та економічного аналізу
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

СУТЬ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ ТА ЙОГО МІСЦЕ У БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

АНОТАЦІЯ. На основі аналізу теоретичних праць та літератури розкрито таке поняття як «стратегічний аналіз» та розглянуто особливості розуміння його як процесу, засобу, методу чи комплексу досліджень залежно від особливостей поглядів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: стратегія, стратегічний аналіз, банківська діяльність.

АННОТАЦИЯ. На основе анализа теоретических работ и литературы раскрыто такое понятие как «стратегический анализ» и рассмотрены особенности понимания его как процесса, средства, метода или комплекса исследований в зависимости от особенностей взглядов.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: стратегия, стратегический анализ, банковская деятельность.

ABSTRACT. Based on an analysis of theoretical studies and literature the author discloses concept of a «strategic analysis» and describes the features of understanding it as a process, means, method, or set of investigations, depending on the particular views.

KEY WORDS: strategy, strategic analysis, banking.

Сучасна економічна система характеризуються не стабільністю, динамічністю розвитку та складністю її кон'юнктури. Посилення процесів конкурентної боротьби в поєднання з непередбачуваними змінами у законодавстві, зумовили появу стратегічного підходу в аналізі діяльності будь-якого підприємства. Стратегічний підхід в аналізі дальності підприємства дає можливість управлінцям своєчасно та адекватно реагувати на зміни як внутрішнього так і зовнішнього середовища, що в свою чергу надає конкурентні переваги, призводить до збільшення вартості підприємства та оптимізації процесів його діяльності.

Поняття стратегічного аналізу є досить простим у в той же час не достатньо відображає його сутність та основне призначення. Тому визначення суті самого поняття, та особливостей його використання у банківському секторі залишається досить актуальним.

© Ю. О. Самборська-Музично, 2013

Сьогодні не існує єдиного погляду на визначення поняття стратегічного аналізу. Серед перших хто приділив увагу поняттю стратегічного аналізу та запропонували своє трактування його суті були наступні зарубіжні та вітчизняні науковці: І. Х. Ансофф, Ю. Блеха, В. Р. Болтон, Ю. К. Боумен, О. С. Віханський, М. В. Володькін, Л. Воррал, В. Г. Герасимчук, Т. Г. Головко, А. Дайан, М. М. Єрмошенко, Ф. Котлер, Ю. В. Макогон, К. А. Мамонов, Г. В. Осовська, Р. Пейтон, С. В. Сагова, А. Дж. Стрикленд, А. А. Томпсон, Е. Хелферт та ін.

Вперше це понятті зустрічається у таких авторів Ансофф І. Х., який поєднує це поняття з процесом побудови стратегії підприємства; [1] у Стікленда А. Дж. та Томпсона А. А. стратегічний аналіз є основою для здійснення вірного стратегічного вибору, на основі відомих визначених альтернатив та критеріїв вибору. [6] Але існують й інші погляди стосовно суті даного поняття (табл. 1).

Таблиця 1

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЗА АВТОРАМИ

Автор (джерело)	Визначення поняття стратегічний аналіз
1	2
Мамонов К. А. [4, ст. 4]	Це комплексне дослідження негативних та позитивних факторів, що можуть мати вплив на економічне становище підприємства у майбутньому, а також методів та шляхів досягнення стратегічних цілей цього підприємства.
Болтон В. Р. [8]	Поняття, що поєднує аналіз галузі, наліз бізнес-стратегії, і стратегії оцінки і рекомендації до них.
Бізнес словник [9]	Процес проведення досліджень з бізнес-середовищі, в якому знаходиться організація, і на самій організації, що здійснюється для того щоб сформулювати її стратегії
Воррал Л. [10]	Дослідження для розуміння середовища з інформаційно-теоретичної сторони, в якому працює підприємство, поряд з вивченням взаємодії його з навколишнім середовищем з метою підвищення організаційної ефективності та ефективності за рахунок збільшення потенціалу організації для розгортання та передислокувати своїх ресурсів розумно
Винокуров В. А [3, ст. 21]	Спосіб реалізації ситуаційного та системного підходів при вивченні факторів, що впливають на процес стратегічного управління підприємством
Уткин Э. А. [7]	Засіб для перетворення бази даних, що отримані у результаті аналізу середовища, на стратегічний план підприємства

Запропоновані підходи досить широко характеризують поняття стратегічного аналізу як економічної категорії, тому загалом можна зазначити, що стратегічний аналіз — є сукупністю методів та засобів для оцінки та розуміння внутрішнього та зовнішнього середовища установи та є початковим етапом для розробки та реалізації стратегії підприємства на ринку. Тобто стратегічний наліз є засобом реалізації стратегічного бачення установи для досягнення поставлених цілей.

Банківський сектор є складною частиною кредитного ринку, що маю розгалужену структуру та власні особливості. Стратегічний аналіз є невід'ємною частиною стратегічного управління, що коригуються залежно від змін діючого економічного середовища або його зміни, що можуть змінити стратегічну поведінку банків.

Сам аналіз — є розчленування предмета пізнання, абстрагування його окремих сторін, тому важливо визначити параметри та показники конкурентоспроможності для повного розуміння процесу аналізу конкурентної позиції банку, а також визначити послідовність його проведення для банківської установи. Але для проведення цілісного стратегічного аналізу банківської діяльності банківської установи необхідно мати аналітичні матеріали, які дають змогу отримати повну, достовірну та все сторонню інформацію про діяльність банківської установи та надати повну можливість ефективно його реалізувати.

Таким чином, місце та роль стратегічного аналізу в процесі діяльності банківської установи визначається його перевагами, які дають змогу:

— створити певну сукупну інформаційну базу для прийняття стратегічних певних рішень на основі проведення оцінювання діючого, як внутрішнього, так і зовнішнього середовища;

— зменшити можливий негативний та використати позитивний вплив змін зовнішнього та внутрішнього середовища на результати діяльності банківської установи;

— швидко реагувати на можливі зміни та вносити відповідні корективи до існуючої стратегії, яка реалізується на певному етапі діяльності господарюючого суб'єкта;

— визначити необхідний рівень можливостей установи та дію чинників зовнішнього середовища, що у поєднанні дають змогу досягнути поставлених стратегічних цілей. [2]

Загалом можна виділити такі особливості стратегічного аналізу:

1. Передбачено комплексний підхід до проведення оцінки всієї діяльності і, як результат — спроби максимального підвищення прибутковості діяльності банку.

2. Порівняльною базою слугують показники банків-аналогів або середня показники по Європейських банках (для України).

3. Стратегічний аналіз поєднує елементи планування, ретроспективного та попереднього аналізу.

4. Джерелами інформації для стратегічного аналізу є не лише облікові, звітні чи планові данні, але й позабалансові, отримані чи то під час нарад, аудиторських перевірок, періодики, чи то, навіть, відомості, що можуть бути отримані під час неформального спілкування, нарад. [5, ст. 200—201].

5. При застосування стратегічного аналізу діяльності банківської установи можна виділити такі елементи: засобами є банківські продукти; об'єкт — потреби груп споживачів, що входять до кола цільового ринку; суб'єкти — та частина учасників ринку, що здатні задовольни ти потреби цільових ринків та мають прагнення це зробити, реалізовуючи господарську діяльність на ринку.

Наслідком особливостей застосування стратегічного аналізу діяльності банківських установ є вирішення певних завдань на мікро- та макрорівнях. Так, стратегічний аналіз макросередовища дає змогу чітко визначити сферу діяльності установи, а також види продукції (послуг), які воно може реалізовувати своїм клієнтам, що є першочерговим завданням.

Другим завданням — є визначення цілей. Самі цілі, найчастіше, класифікуються на короткострокові і довгострокові. Перші з них передбачають швидке одержання потрібних результатів, другі — визначають дії, які необхідно здійснити сьогодні заради бажаного результату завтра. Коли загальна мета установи розбита на кілька конкретних завдань для кожного підрозділу, лише тоді формується загальна зацікавленість у результатах роботи. Тому, в ідеалі установа повинна являти собою єдину команду, в якій кожний структурний підрозділ робить все для досягнення потрібних результатів у межах своєї компетенції, і тим самим допомагає вирішувати завдання, що стоять перед установою.

Стратегічний аналіз є головним інструментом для вирішення третього стратегічного завдання, що дає можливість керівництву

сформулювати стратегію для досягнення намічених цілей. Цілі — є результати, що їх передбачає отримати керівництво установи, а стратегія вказує шляхи їх досягнення. Для того, аби визначити стратегію, необхідно проаналізувати та вивчити внутрішній стан установи та зовнішні чинники, що діють на саму стратегію.

Наступним, четвертим, завданням стратегії підприємства — є реалізація розробленої стратегії. Тобто, користуючись обраними інструментами стратегічного аналізу, управлінський апарат установи розробляє систему оцінок відповідності між тим як виконана сама робота і тим, що необхідно для ефективної реалізації визначеної стратегії. Конкретне здійснення стратегії починається з аналізу того, що установа має зробити для успішного виконання поставленого стратегічного плану.

Стратегічний аналіз має велике значення для виконання останнього завдання стратегії — оцінки результатів діяльності банку та зміни стратегічного плану установи або його реалізації. Тобто, поява нових обставин, змушує керівництво вносити певні корективи до стратегії розвитку або навіть розробити інший новий стратегічний план. [2]

Основною причиною використання методів стратегічного аналізу установами банків являється наявність конкуренції на ринку та бажання управлінців збільшити вартість фінансової установи. Конкуренція на ринку банківських послуг як процес боротьби між суб'єктами господарювання, в процесі якої природно створюються відмінні конкурентні переваги певних установ та їх продуктів, що в свою чергу, зумовлюють залучення найпривабливіших споживчих сегментів. Що в свою чергу вимагає від банків побудови актуальної стратегії та ефективної її реалізації.

Сама по собі стратегія, загалом, складається з таких взаємопов'язаних завдань:

1. Визначення сфери діяльності банківської установи і формування стратегічних напрямів.
2. Постановка стратегічних цілей і завдань для досягнення цих цілей.
3. Формування чіткої стратегії для досягнення намічених цілей і одержання результатів діяльності.
4. Реалізація самого стратегічного плану.
5. Оцінка результатів діяльності банку. Та, у разі необхідності, зміна існуючого стратегічного плану або методів, що використовуються для його реалізації [2].

Таким чином, стратегічний аналіз як важлива частина діяльності банківської організації дає можливість оцінити власні позиції на конкурентному ринку та власних суперників залежно від факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що в свою чергу дає можливість формування здорової конкуренції на ринку банківських послуг та побудови ефективної стратегії банків.

Сьогодні ефективне функціонування будь-якого підприємства, та банківської установи в тому числі, визначається тим, наскільки вдало воно може взаємодіяти із зовнішнім середовищем. Але це можливе лише за умови здійснення установою логічного управління та застосування методів стратегічного аналізу. Не існує єдиної думки стосовно поняття стратегічного аналізу, але його суть полягає у тому, що це є сукупність методів та засобів для оцінки та розуміння внутрішнього та зовнішнього середовища установи та початковим етапом для розробки та реалізації стратегії установи на ринку.

Тобто, стратегічний аналіз є невід'ємною частиною стратегічного управління, що коригуються залежно від змін діючого економічного середовища або його зміни, що можуть змінити стратегічну поведінку банків.

Досліджені завдання стратегічного аналізу та особливості його використання в поєднання з зв'язком до побудови стратегії діяльності банку дали змогу визначити місце та роль самого стратегічного аналізу у діяльності банківської установи.

Бібліографічний список

1. *Ансофф И.* Стратегическое управление [Текст] / И. Ансофф; пер. с англ. под ред. Л. И. Евенко. — М. : Экономика, 1989. — 519 с.

2. *Бесараб О. В.* Місце та роль стратегічного аналізу в системі управління підприємством. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2009/ Economics/47659.doc.htm

3. *Винокуров В. А.* Организация стратегического управления на предприятии. — М: Центр экономики и маркетинга, 1996. — 160 с.

4. *Мамонов К. А.* Конспект лекцій з дисципліни «Стратегічний аналіз№ (для студентів 5 курсу денної форми навчання спеціальності 8.050106 Облік і аудит). / Укл. Мамонов К. А. — Харків: ХНАМГ, 2008. — 56 с.

5. *Слав'янська Н. Г.* Теоретичні аспекти розробки банківських стратегій та стратегічного аналізу фінансових результатів // Проблеми і

перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. Т. 7. — суми: ВВП «Мрія» ЛТД, УАБС, 2003. — 320 с.

6. *Томпсон, А. А.* Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратеги — М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. — 576 с.

7. *Уткин Э. А.* Финансовое управление / Э. А. Уткин. — М.: Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ»: Экмос, 1997. — С. 309.

8. *Boulton, Dr. W. R.* (2001). Understanding the strategic analysis model. — Режим доступу: www.auburn.edu/boultwr/index.html

9. Business Directory (2007). Strategic analysis. — Режим доступу: http://dictionary.bnet.com/definition/Strategic+Analysis.html

10. Strategic analysis: a scientific art Inaugural lecture Professor Les Worrall Management Research Centre Wolverhampton Business School Wolverhampton Science Park 27th May 1998 Occasional paper series May 1998 Number OP 001/98 ISSN Number ISSN 1464-1747

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2013 р.

УДК 657

С. В. Свірко, д.е.н., проф.,
професор кафедри обліку в кредитних
і бюджетних установах та економічного аналізу
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
А. І. Фаріон, к.е.н.,
викладач кафедри обліку у бюджетній та соціальній сфері
Тернопільського національного економічного університету

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В СЕКТОРІ ЗАГАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

АНОТАЦІЯ. В статті представлено позицію авторів щодо формування теоретичних засад бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління (ролі і місця, мети, функцій, завдань) в умовах реалізації положень постанови Кабінету Міністрів України № 34 від 16.01.08 «Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007—2015 р.р.».

КЛЮЧОВІ СЛОВА: теоретичні засади, бухгалтерський облік в секторі загального державного управління, мета, завдання, функції, роль, місце.

© С. В. Свірко,
А. І. Фаріон, 2013

АННОТАЦИЯ. В статье представлена позиция авторов по формированию теоретических основ бухгалтерского учета в секторе общего государственного управления (роль и место, цель, функции, задачи) в условиях реализации положений постановления Кабинета Министров Украины № 34 от 16.01.08 «Об утверждении Стратегии модернизации системы бухгалтерского учета в государственном секторе на 2007—2015 г.г.».

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: теоретические основы, бухгалтерский учет в секторе общего государственного управления, цели, задачи, функции, роль, место.

ABSTRACT. The article presents the author's position on the theoretical foundations of accounting in the general government sector (role and place, purpose, functions, tasks) in the implementation of the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 34 dated 16.01.08 «On Approval Strategy to modernize the accounting system public sector for 2007—2015».

KEY WORDS: theoretical principles, accounting in the general government sector, goals, objectives, functions, role and place.

Розмірковуючи над зв'язком теорії та практики бухгалтерського обліку, видатний радянський вчений-економіст І. О. Кошкін зазначав: «..теорія відокремлена і незалежна від практики, безпредметна, а вивчати безпредметну теорію безглуздо. Але і практика, не освітлена теорією, сліпа, і вивчати не освітлену теорією практику не є продуктивним» [1, с. 6]. І дійсно, емпіричний та теоретичний рівні пізнання будь-якого об'єкту взаємопов'язані, а їх межі є умовними та динамічними: практика за допомогою спостереження та експериментів виявляє нові факти, що стимулюють теоретичне пізнання, формує для нього нові завдання; теорія — розвиває та конкретизує на базі практики новий власний зміст та відкриває нові горизонти для емпіричного пізнання, орієнтує його в пошуках нових фактів, сприяє удосконаленню його методів та інструментів [2, с. 289].

Відзначаючи вкрай важливу роль теорії, вчена-обліковець Н. М. Малюга зазначає: «Курс на зміни соціально-економічного розвитку держави суттєво підвищує вимоги до наукових досліджень в області теорії бухгалтерського обліку. Недостатня розробка наукових основ обліку, його теоретичної бази повинні привернути увагу молодих науковців, які в своїх дослідженнях будуть намагатися відійти від ремеслового характеру і забезпечити майбутнє науки про бухгалтерський облік через визначення його ролі в управлінській і соціально-економічній діяльності» [3, с. 113]. На підтвердження її слів нагадаймо вислів одного з найвідоміших вчених в галузі фізики XIX ст. Густава Роберта Кірхгофа: «немає нічого практичного за гарну теорію» [4]

Формування практикою економічного, правового та облікового життя вимоги щодо побудови нової системи бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління в Україні потребує розробки його теоретичних положень, до яких відносяться ідентифікація його місця, ролі, мети, предмету, об'єктів, функцій та завдань [5, с. 293]. Дослідження цих питань в сучасній науковій літературі свідчить про абсолютну відсутність будь-яких точок зору вітчизняних вчених з цього приводу. Втім, запровадження основних положень вказаної системи бухгалтерського обліку з 2013 р. потребує якнайскорішого їх опрацювання.

Створення вказаних теоретичних позицій системи бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління пропонується здійснювати шляхом синтезу теоретичних положень бухгалтерського обліку виконання бюджету та бухгалтерського обліку виконання кошторису, які виступають його складовими, в контексті економічних, соціальних, правових запитів суспільства. Провідна роль в розробці теоретичних положень бухгалтерського обліку в бюджетних установах належить вченому-економісту Свірко С. В. В своїх чисельних працях вона зазначає, що місце і роль вітчизняного бухгалтерського обліку виконання кошторису визначається сучасними економічним, соціальними, політичними процесами, які потребують його розгляду в якості [6; 7, с. 314; 8, с. 245]: на макрорівні: складової системи національного бухгалтерського обліку; елементу міжнародного комплексу «Бухгалтерський облік в державному секторі»; інструменту виконання Державного та місцевих бюджетів країни; засобу захисту прав держави як правовласника бюджетних установ;на мікрорівні: елементу фінансового управління бюджетними установами; засобу захисту прав споживачів продуктів діяльності бюджетних установ; засобу захисту прав персоналу бюджетних установ;

Інші вітчизняні вчені — економісти в поодиноких працях вказують на значну роль бухгалтерського обліку виконання кошторису в бюджетній системі України та бюджетному секторі вітчизняної економіки [9; 10, с. 6]. Зауважимо, що певні автори помилково ототожнюють бухгалтерський облік виконання кошторису з бюджетним обліком [11, с. 79; 12, с. 13].

Питання місця і ролі бухгалтерського обліку виконання бюджетів загалом практично не розглядалось в спеціалізованій літературі. Окремі точки зору вітчизняних фахівців в цій галузі представлені наступним чином:

— бухгалтерський облік виконання бюджету виступає інструментом інформаційного забезпечення виконання бюджетів, елементом управління бюджетною системою країни та засобом контролю за виконання плану за доходами і видатками бюджетів [13, с. 8, 9];

— бухгалтерський облік виконання бюджету (автори помилково ідентифікують його як бюджетний облік) є засобом відображення процесу виконання бюджету, складова та елемент контролю процесу виконання бюджету [14, с. 3];

— бухгалтерський облік в органах Державної казначейської служби — основа інформаційного забезпечення виконання бюджетів [15, с. 484]

Розгляд представлених позицій вітчизняних авторів щодо бухгалтерського обліку виконання кошторису свідчить про вичерпність характеристики його місця і ролі наданої раніше професором Свірко С. В., яку все ж таки варто доповнити позицією «елемент фінансового управління державним і комунальними секторами економіки України в частині бюджетних установ як їх суб'єктів» на макроекономічному рівні (ст. 22, 24 Господарського кодексу України) [16]. Варто також вказати, що позиція «елементу міжнародного комплексу «Бухгалтерський облік в державному секторі»» за своєю природою має бути винесена до мегаекономічного рівня, на якому здійснюється вивчення зв'язків між національними господарствами, сукупність яких складає світове господарство [17].

В сфері бухгалтерського обліку виконання бюджетів таку позицію ще не сформовано, а тому пропонується зупинитись на розгляду цього питання. Слід погодитись з точкою зору професора Свірко С. В., яка відзначає інформаційну, управлінську та контрольну роль бухгалтерського обліку виконання бюджетів. Вірними, хоча і не повними є інші наведені характеристики даної складової вітчизняної системи бухгалтерського обліку. Втім, всі вони потребують розширення і розгляду місця та ролі бухгалтерського обліку виконання бюджетів як елементу макроекономічної системи України.

Перед усім, варто вказати, що в обліковому аспекті бухгалтерський облік виконання бюджету, як і бухгалтерський облік виконання кошторису, слід визнати складовою національної системи бухгалтерського обліку, а також елементом міжнародного комплексу «Бухгалтерський облік в державному секторі»: вірність такого твердження витікає з історичних вітчизняних облікових традицій, положень нормативно-правової регламентації структури вітчизняної системи бухгалтерського обліку (ст. 6 Закону

України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», а також пояснюється гармонізацією бухгалтерського бюджетного обліку до міжнародних облікових положень суб'єктів світового державного сектору, у наслідок якої і буде сформована система бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління України [18; 19, с. 200, 206].

В загальноекономічному контексті бухгалтерський облік виконання бюджетів виступає інструментом виконання Державного та місцевих бюджетів, а отже і елементом фінансового управління бюджетною системою України (ст. 56 Бюджетного кодексу України) [20], а також інструментом інформаційного забезпечення управління державними фінансами країни (положення Стратегії модернізації системи управління державними фінансами та Угоди про позику (Проект модернізації державних фінансів) між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку) [21; 22; 23, С. 404—409].

В соціальному аспекті бухгалтерський облік виконання бюджету виступає економічним засобом забезпечення конституційних гарантій наданих президентсько-парламентською республікою Україною власному народу (ст. 6, 17, 19, 27, 46, 49, 53, 54, 59 Конституції України), а також засобом захисту прав юридичних та фізичних осіб — платників податків — через забезпечення контролю за податковими надходженнями до Державного та місцевих бюджетів, а також їх використанням (ст. 2,9,29,64 Бюджетного кодексу України; ст. 4 Податкового кодексу України) [24; 20; 25]

На основі представленої авторської характеристики бухгалтерського обліку виконання бюджету та доповнень внесених до характеристики бухгалтерського обліку виконання кошторису, пропонується таке визначення місця та ролі бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління:

— на мегарівні: елемент міжнародного комплексу «Бухгалтерський облік в державному секторі»;

— на макрорівні: складова національної системи бухгалтерського обліку; елементом фінансового управління бюджетною системою; інструмент виконання Державного та місцевих бюджетів країни; інструментом інформаційного забезпечення управління державними фінансами країни; економічний засіб забезпечення конституційно закріплених гарантій громадян України; засіб захисту прав держави як правовласника бюджетних установ;

— на мікрорівні: елементу фінансового управління бюджетними установами; засіб захисту прав споживачів продуктів діяльності бюджетних установ; засіб захисту прав персоналу бюджетних установ; елемент фінансового управління державним і комунальними секторами економіки України в частині бюджетних установ як їх суб'єктів; засіб захисту прав юридичних та фізичних осіб — платників податків;

Питання предмету складових бухгалтерського бюджетного обліку розглядалось в деяких навчальних працях вітчизняних вчених (табл. 1).

Таблиця 1

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРЕДМЕТУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ВИКОНАННЯ КОШТОРИСУ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ» В СПЕЦІАЛІЗОВАНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Автор та назва літературного джерела	Дефініція
С. В. Свірко, «Бухгалтерський облік і прийняття рішень у бюджетних організація» [26, с. 9, 10]	Під предметом бухгалтерського обліку в бюджетних установах автор розуміє діяльність з виконання кошторису бюджетних установ — їх головного планового і фінансового документу
Ф. Ф. Бутинець «Бухгалтерський облік у бюджетних установах» [10, с. 7]	Предметом бухгалтерського обліку в бюджетних установах є діяльність бюджетної установи, спрямована на виконання функцій держави
Джога Р. Т. «Облік в бюджетних установах» [27, с. 9]	Предметом бухгалтерського обліку виконання кошторису виступають засоби господарювання бюджетних установ в складі господарських засобів та джерела їх утворення
Джога Р. Т. «Бухгалтерський облік в бюджетних установах» [28, с. 8]	Предметом (об'єктами) бухгалтерського обліку в бюджетних установах є господарські засоби за складом і розміщенням, за джерелами їх формування і призначення у процесі невиробничого споживання

Аналіз наведених визначень дає змогу зробити висновок про більш сучасний підхід до визначення предмету бухгалтерського обліку перших двох авторів та класичних підхід через засоби господарювання останнього автору, який має дещо неповний вигляд, оскільки виключає третю складову предмету бухгалтерського обліку — господарські процеси.

Таблиця 2

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРЕДМЕТУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТУ / В ОРГАНАХ ДКСУ» В СПЕЦІАЛІЗОВАНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Автор та назва літературного джерела	Дефініція
О. А. Заїнчковський, Т. М. Сторожук «Облік в бюджетних установах» [12, с. 14]	Предметом бюджетного обліку (в значенні обліку виконання бюджетів) є процес виконання державного бюджету, який відображає одну із сторін розширеного виробництва … кошти Державного бюджету та бюджетів усіх рівнів бюджетної системи та процес їх виконання
С. В. Свірко «Облік виконання бюджету» [13, с. 10]	Предметом бухгалтерського обліку виконання бюджетів виступає процес виконання Державного та місцевих бюджетів.
Желюк Л. О., Іванечко Ю. М., Лучко М. Р. «Бухгалтерський облік виконання бюджетів» [14, с. 16]	Предметом бюджетного обліку є процес виконання бюджетів

Розгляд позицій вітчизняних авторів щодо предмету бухгалтерського обліку виконання бюджетів вказує не певні неточності та недоречності при ідентифікації поняття предмету бухгалтерського обліку виконання бюджету авторами О. А. Заїнчковська та Т. М. Сторожук. Інтеграція інших представлених характеристик та врахування нормативно-правових положень бюджетної системи України (ст. 2 Бюджетного кодексу України) надають можливість представити предмет бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління як сукупність процесу з виконання Державного і місцевих бюджетів та діяльності з виконання кошторисів, які здійснюються органами Державної казначейської служби України та бюджетними установами відповідно.

Переходячи до вивчення характеристик понять функцій та завдань складових бюджетного бухгалтерського обліку, відмітимо, що причинно-наслідковий зв’язок цих понять потребує їх одночасного розгляду [19, с. 207—208]. Даний підхід був аргументовано доведений у працях професора Свірко С. В., в яких вона виокремлює такі функції та завдання бухгалтерського обліку виконання кошторису [29, с. 337, 338]:

— інформаційна функція виступає першоосновою функціонального апарату бухгалтерського обліку в бюджетних установах і полягає у збирання, обробці та передачі інформації відповідним її користувачам. Цій функції відповідає завдання з формування повного і достовірного інформаційного поля щодо господарської діяльності вказаних суб'єктів господарювання з виконання кошторису на підставі чинних нормативно-правових документів регламентації бухгалтерського обліку виконання кошторису;

— управлінська функція потребує постачання бухгалтерським обліком виконання кошторису суб'єктів управління бюджетними установами різних рівнів інформацією, необхідною для планування, регулювання, оцінювання, прогнозування, аналізу, контролю, мобілізації ресурсів. За цією функцією виокремлюють завдання щодо вчасного, безперервного надання необхідної інформації внутрішнім і зовнішнім користувачам у достатньому обсязі для прийняття відповідних управлінських рішень;

— контрольна функція вимагає постійного, суцільного, безперервного контролю з боку бухгалтерського обліку виконання кошторису на попередній, поточній та наступній стадіях проведення господарських операцій. В межах неї виокремлюють завдання з систематичного контролю за додержанням фінансової дисципліни, суворого режиму економії, ефективним використанням та збереженням майна, цільового використання бюджетних коштів в процесі виконання кошторису;

— захисна функція формує здатність бухгалтерського обліку виконання кошторису відображати, а отже і виявляти факти неправомірних або шахрайських дій в межах господарської діяльності бюджетних установ з метою захисту прав держави, споживачів послуг та інших зацікавлених осіб. Зазначена функція реалізується через завдання з встановлення бухгалтерським обліком виконання кошторису в полі інформаційного забезпечення господарського життя бюджетних установ ознак порушень та зловживань, своєчасного виявлення та якісного використання облікової інформацію щодо фактів порушень та зловживань контрольною складовою облікової системи;

— науково-пізнавальна функція полягає у розвитку теорії та методології бухгалтерського обліку в бюджетних установах як елементу національної облікової системи, міжнародного комплексу «Бухгалтерський облік в державному секторі» та науки про бухгалтерський облік. Щодо цієї функції ідентифікується завдання з отримання, на-

копичення, аналізу нових знань у зазначеній сфері з метою розвитку та удосконалення бухгалтерського обліку виконання кошторису.

Погляди інших вітчизняних вчених на функції та завдання бухгалтерського обліку виконання кошторису та бухгалтерського обліку виконання бюджетів представлені в табл. 3, 4.

Таблиця 3

ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДУ ФУНКЦІЙ ТА ЗАВДАНЬ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ВИКОНАННЯ КОШТОРИСУ В СПЕЦІАЛІЗОВАНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Автор та назва літературного джерела	Склад функцій та завдань
Ф. Ф. Бутинець «Бухгалтерський облік у бюджетних установах» [10, с. 7, 8]	Бухгалтерський облік у бюджетних організаціях призначений насамперед забезпечити збереження державного майна України. ...іншізавдання є похідними від нього: відображення процесу виконання кошторису доходів і видатків, забезпечення цільового використання коштів бюджету та контролю за виконанням кошторису доходів і видатків; забезпечення інформацією для прийняття управлінських рішень щодо ефективності використання коштів, отриманих з бюджету; формування кошторису доходів і видатків; визначення результату виконання кошторису доходів і видатків
Джога Р. Т. «Бухгалтерський облік в бюджетних установах» [23, с. 8]	Бухгалтерський облік у бюджетних установах виконує управлінську, контрольну та інформаційну функції. Основним його завданням є повне і своєчасне відображення фінансово-господарських операцій з використання бюджетних коштів відповідно до їх цільового призначення
В. Лемішовський «Бюджетні установи: бухгалтерський облік та оподаткування [11, с. 79, 80]	Основними завданнями бухгалтерського обліку в бюджетних установах є: збирання, обробка та відображення первинних даних про стан їх господарської діяльності установ; систематизація, групування та зведення даних для одержання підсумкової інформації про фінансово-господарські операції бюджетних установ; формування інформаційної бази для планування, стимулювання, організації, регулювання, аналізу і контролю за їх фінансово-господарською діяльністю установи; забезпечення достовірною і своєчасною інформацією внутрішніх і зовнішніх користувачів облікової інформації про господарські процеси і явища, що здійснювалися установою, та про наявність і стан майна установи та його джерел; забезпечення систематичного контролю за ходом виконання кошторисів доходів і видатків, станом розрахунків з організаціями, установами, підприємствами, працівниками, використанням матеріальних та грошових ресурсів та їхнім збереженням своєчасне запобігання негативним явищам у фінансово-господарській діяльності бюджетних установ і виявлення внутрішньогосподарських резервів для їхньої мобілізації та ефективного використання; контроль дотримання фінансової дисципліни.

Таблиця 4

ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДУ ФУНКЦІЙ ТА ЗАВДАНЬ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ВИКОНАННЯ КОШТОРИСУ В СПЕЦІАЛІЗОВАНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Автор та назва літературного джерела	Склад функцій та завдань
О. А. Заїнчковський, Т. М. Сторожук «Облік в бюджетних установах» [12, с. 14,15]	Сутність бюджетного обліку (в значення обліку виконання бюджету) найбільш повно проявляється в його функціях: наглядовій, відображенні, узагальненні, контролі виконання бюджетів усіх рівнів та забезпеченні збереження коштів бюджету. Усі функції пов'язані одна з одною і доповнюють одна одну
С. В. Свірко «Облік виконання бюджету» [13, с. 8, 9]	Сутність обліку виконання бюджету розкривається у функціях зазначеного підвиду загальної облікової системи бухгалтерського обліку України, а саме: інформаційна, .. управлінській, ... контрольній Основні завдання бухгалтерського обліку з виконання бюджетів: своєчасне, повне і достовірне відображення в обліку за відповідними рахунками і параметрами операцій по виконанню бюджетів; щоденне завершення та звірка всіх облікових процесів, регістрів і документів, у тому числі пов'язаних із надходженням та перерахуванням коштів по системах міжбанківських платежів і внутрішній платіжній системі Державного казначейства; складання щоденного балансу та автоматизована перевірка відповідності даних аналітичного обліку даним балансу; достовірне відображення в обліку і звітності використання фінансових та інших ресурсів бюджетів; надання об'єктивної і порівняльної інформації про стан зобов'язань, активів, результатів виконання бюджетів, у тому числі в розрізі окремих фінансових органів
Желюк Л. О., Іванечко Ю. М., Лучко М. Р. «Бухгалтерський облік виконання бюджетів» [14, с. 11, 14]	Суть бюджетного обліку (в значення обліку виконання бюджету) найбільше виявляється в його функціях, до яких належать: спостереження, відображення та узагальнення процесу виконання бюджету; управління і керівництва процесом виконання бюджету і забезпечення планування бюджету; контроль за процесом виконання бюджету; забезпечення збереження засобів бюджету та власності, що належить бюджетним установам. Усі ці функції перебувають у взаємозв'язку і тісній єдності До завдань бюджетного обліку належать: точне виконання затвердженого бюджету; дотримання фінансово-бюджетної дисципліни і суворого режиму економії у витрачанні коштів; охорона майна; мобілізація засобів у бюджеті та виявлення додаткових доходів

Аналіз наведених підходів вітчизняних авторів до формування складу функцій та завдань складових бухгалтерського бюджетного обліку виявив відсутність єдності позицій за відповідними об'єк-

тами дослідження, підміну функцій завданнями та навпаки (Желюк Л. О., Іванечко Ю. М., Лучко М. Р.), а також їх часткове ототожнення (автори О. А. Заїнчковський, Т. М. Сторожук, Ф. Ф. Бутинець). Такий підхід є помилковим, оскільки поняття «функції бухгалтерського обліку» та «завдання бухгалтерського обліку» є різними [30]. Нагадаймо, що під функціями бухгалтерського обліку слід розуміти «прояв головних його властивостей, спрямованих на пізнання і взаємопов'язане відображення фактів господарського життя, інформаційне забезпечення системи управління та задоволення потреб у бухгалтерській інформації інших її користувачів, здійснення контролю і регулювання економічних дій і подій та забезпечення прогнозу фінансового становища підприємства в майбутньому» [31, с. 67—68]; «..завдання бухгалтерського обліку — визначене функціями бухгалтерського обліку коло доручень-вимог для виконання цією системою» [19, с. 209]. Вочевидь, наведеним визначенням повністю відповідає тільки варіант складу функцій та завдань бухгалтерського обліку виконання кошторису запропонований професором Свірко С. В. Пропонується використовувати його в якості основи при формування функцій та завдань бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління.

З метою опрацювання останніх розглянемо існуючі точки зору з цього приводу, які знайшли своє відображення в спеціалізованій літературі з питань бухгалтерського обліку. Так, професор Г. Г. Кірейцев виокремлює серед функцій бухгалтерського обліку: науково-пізнавальну, соціальну, контрольну, інформаційну, регулюючу, правового захисту суб'єктів господарювання, прогностична [32, с. 63]. Професор В. В. Сопко відносить до функцій бухгалтерського обліку інформаційну, контрольну, аналітичну та оцінювальну [33, с. 48]. Такої самої думки дотримується професор В. Г. Швець [34, с. 14].

Свої погляди щодо завдань бухгалтерського обліку провідні вчені країни представили так:

— «безперервне, взаємозв'язане, суцільне й документоване спостереження за економічними процесами та явищами в усіх ланках економіки; забезпечення всіх рівнів управління для прийняття управлінських рішень достовірною та своєчасною інформацією про економічні процеси і явища, що відбуваються, про стан засобів господарювання; створення вихідної інформаційної бази для планування, стимулювання, організації, регулювання, аналізу та контролю; забезпечення контролю за законністю й доцільністю здійс-

нюваних операцій господарської діяльності; установлення спільно з іншими економічними й технічними службами контролю за збереження майна; забезпечення правильного розподілу тієї частки національного доходу, яка у формі заробітної плати надходить у розпорядження робітників і службовців відповідно до кількості та якості затраченої праці; сприяння зміцненню законності у виробничій та фінансово-господарській сферах діяльності підприємств» (професори М. В. Кужельний та В. Г. Линник) [35, с. 22].

— «інформаційне забезпечення управління підприємством, контроль за збереженням власності та виконання загальнодержавних завдань (своєчасність, повнота і стабільність сплати податків), які є його основними функціями» (професор М. Т. Білуха) [36, с. 8];

— «головне завдання бухгалтерського обліку — забезпечити фінансовою інформацією діюче підприємство» (професор Ф. Ф. Бутинець) [37, с. 17];

На підставі опрацювання представлених позицій, а також з урахування положень Бюджетного кодексу України в частині регулювання процесу виконання Державного і місцевих бюджетів, а також виконання кошторисів пропонується такий склад функцій та завдань бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління [38]:

— інформаційна функція — збирання, обробка та передача інформації зовнішнім та внутрішнім користувачам як в межах суб'єктів бухгалтерського обліку так і власне системи бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління.

Завдання — формування повної і достовірної інформації щодо виконання Державного і місцевих бюджетів, а також кошторисів бюджетних установ на підставі чинних нормативно-правових документів регламентації бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління;

— управлінська функція — забезпечення інформацією суб'єктів різних рівнів управління бюджетної системи, державних фінансів, державного та комунального секторів, сектору загального державного управління, бюджетними установами для використання її в плануванні, оцінюванні, прогнозуванні, аналізі, контролі діяльності з виконання Державного та місцевих бюджетів, а також кошторисів бюджетних установ. Завдання — своєчасне, безперервне надання необхідної інформації внутрішнім і зовнішнім користувачам у достатньому обсязі для прийняття управлінських рішень на відповідних рівнях;

— контрольна функція — постійність, суцільність, безперервність контрольних процедур на всіх стадіях проведення трансакцій в межах всіх складових бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління. Завдання — здійснення систематичного контролю за додержанням фінансової дисципліни, суворого режиму економії, ефективним використанням та збереженням фінансових ресурсів та майна, цільового використання бюджетних коштів в процесі виконання Державного та місцевих бюджетів та виконання кошторисів бюджетних установ;

— захисна функція — відображення та виявлення фактів неправомірних або шахрайських дій в межах процесу виконання Державного та місцевих бюджетів, а також кошторисів бюджетних установ з метою захисту прав держави, юридичних та фізичних осіб — платників податків, персоналу бюджетних установ, споживачів продукту діяльності бюджетних установ. Завдання — встановлення бухгалтерським обліком в секторі загального державного управління ознак порушень та зловживань в полі інформаційного забезпечення процесів виконання Державного та місцевих бюджетів, а також кошторисів бюджетних установ;

— соціальна функція — комплексне неупереджене відтворення операцій із виконання Державного та місцевих бюджетів, а також виконання кошторисів в системі бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління, формування на основі цього показників бюджетної та фінансової звітності органів Державної казначейської служби України та розпорядників бюджетних коштів з метою оприлюднення. Завдання — забезпечення облікового, аналітичного, контрольного супроводу управління бюджетною системою в цілому як економічного фундаменту надання конституційних гарантів, та бюджетними установами зокрема як виконавцями соціальних функцій держави;

— науково-пізнавальна функція — розвиток теорії, методології та методики бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління в якості складника національної облікової системи, міжнародного комплексу «Бухгалтерський облік в державному секторі» та напряму науки про бухгалтерський облік. Завдання — генерування нових знань у сфері міжнародного бухгалтерського обліку в державному секторі з метою розвитку та удосконалення бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління України виконання кошторису.

Основним положенням майбутнього тезауруса бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління виступатиме власне визначення «Бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління». Попереднє звернення спеціалізованої літератури з метою виявлення точок зору вітчизняних авторів-обліковців з приводу понять «бухгалтерського обліку виконання кошторису» та «бухгалтерського обліку виконання бюджетів» свідчить про фактичну наявність єдиного організмічного підходу, запропонованого професором Свірко С. В. Вона зазначає, що: «Бухгалтерський облік в бюджетних установах або бухгалтерський облік виконання кошторису є специфічною впорядкованою системою формування та передання інформації про діяльність бюджетних установ зовнішнім і внутрішнім користувачам для прийняття рішень. За своєю участю у процесах макро- та мікроекономічного характеру він являє собою складну суміжну категорію, яка ідентифікується як: частина вітчизняної системи бухгалтерського обліку; компонент інструментарію щодо виконання бюджету країни; вагомий елемент загального механізму управління бюджетними установами; засіб захисту прав держави як правовласника бюджетних установ та інтересів різних суб'єктів фінансово-економічних відносин бюджетних установ; складова міжнародного утворення «Бухгалтерський облік в державних та неприбуткових організаціях»; напрям науки про бухгалтерський облік. Метою бухгалтерського обліку бюджетних установ є забезпечення виконання кошторису доходів і видатків бюджетних установ. У межах цієї мети він виконує завдання з виконання управлінської, контрольної, інформаційної, захисної та науково-пізнавальної функцій. Специфічними об'єктами бухгалтерського обліку виконання кошторису виступають доходи загального та спеціальних фондів, касові та фактичні видатки» [7, с. 316].

Опираючись на представлений цілісний підхід до характеристики об'єкту дослідження професором Свірко С. В., враховуючі закріплене ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» визначення бухгалтерського обліку, як «..процесу виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень..», а також сформовані вище теоретичні позиції пропонується таке авторське визначення:

«Бухгалтерський облік в секторі загального державного управління є інтегрованою інформаційною системою в межах якої здійс-

нюється збирання, вимірювання, реєстрація, накопичення, узагальнення, зберігання та передача облікових даних щодо виконання Державного і місцевих бюджетів та кошторисів суб'єктами бухгалтерського обліку внутрішнім і зовнішнім користувачам. Місце і роль бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління ідентифікується на: мегаекономічному рівні як елементу міжнародного комплексу «Бухгалтерський облік в державному секторі»; на макроекономічному рівні як складової національної системи бухгалтерського обліку, елементу фінансового управління бюджетною системою, інструменту виконання Державного та місцевих бюджетів країни, інструменту інформаційного забезпечення управління державними фінансами країни, економічного засобу забезпечення конституційно закріплених гарантій громадян України, засобу захисту прав держави як правовласника бюджетних установ; на мікроекономічному рівні як елементу фінансового управління бюджетними установами; засобу захисту прав споживачів продуктів діяльності бюджетних установ; засобу захисту прав персоналу бюджетних установ; елементу фінансового управління державним і комунальними секторами економіки України в частині бюджетних установ як їх суб'єктів; засобу захисту прав юридичних та фізичних осіб — платників податків. Метою бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління виступає забезпечення виконання Державного і місцевих бюджетів органами Державної казначейської служби України та кошторисів розпорядниками бюджетних коштів. Її досягнення уможливлюється комплексною реалізацією інформаційної, управлінської, контрольної, захисної, соціальної та науково-пізнавальної функцій».

Запропоновані визначення мети та предмету бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління, склад суб'єктів вказаної облікової системи, її функцій та завдань відповідає чинному нормативному полю регламентації вітчизняного бухгалтерського обліку, бюджетної системи, господарської діяльності в державному та комунальному секторах економіки України, системи національних рахунків та враховують перспективи їх розвитку в контексті процесів світової економічної інтеграції. Авторська характеристика власне поняття «Бухгалтерський облік в секторі загального державного управління» являє собою комплексне розуміння теоретичного базису вказаної облікової системи, який нерозривно пов'язаний з методологічним підґрунтям — принципами та методами бухгалтерського обліку.

Бібліографічний список

1. *Бутинець Ф. Ф.* Становлення бухгалтерського обліку як науки // Праці Міжнар. наук.-практ. конф. «Розвиток науки про бухгалтерський облік». — № 12. — Ч. 1. — Житомир: ЖІТІ. — 2000 — С. 5—23.

2. *Кохановский В. П., Золотухина Е. В., Лешкевич Т. Г., Фатхи Т. Б.* Философия для аспирантов.: Учебноепособие. Изд. 2-е — Ростов н/Д: «Феникс», 2003. — 448 с.

3. *Малюга Н. М.* Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку / Н. М. Малюга; [монографія]. — Житомир: ЖДТУ, 2005. — 541 с.

4. Эйдограф. Нетничегопрактичнеехорошейтеории [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://eidograph.livejournal.com/90155.html

5. *Свірко С. В.* Проблеми ідентифікації змістовного наповнення відправних положень бухгалтерського обліку в дисертаційних роботах вчених України// Фінанси, облік і аудит. Збірник наукових праць. — Вип. 12. — К.:КНЕУ, 2009. — С. 289—297.

6. *Свірко С. В.* Бухгалтерський облік виконання кошторису в контексті процесів міжнародної інтеграції: сучасний стан та перспективи розвитку // Матеріали міжнародної конференції «Міжнародні стандарти фінансової звітності — шлях до підвищення конкурентоздатності українських підприємств в умовах вступу до СОТ» [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://www.uacaa.org/ukr/

7. *Свірко С. В.* Шляхи розвитку вітчизняного бухгалтерського обліку виконання кошторису // VI-а міжнародна конференція. Наукові дослідження в сфері бухгалтерського обліку, контролю та аналізу: теоретико-практичне значення і напрями подальшого розвитку. ЖДТУ. Житомир 18—19 жовтня 2007 р. — 2007. — С. 312—337.

8. *Свірко С. В.* Місце, роль та призначення бухгалтерського обліку виконання кошторису на етапі реформування економічної моделі України //Фінанси, облік і аудит. Збірник наукових праць. — Вип.2. — К.: КНЕУ, 2003. — С. 242—248.

9. *Сахарцева И. И., Романенко Т. П.* Бухгалтерский учет в бюджетних учреждениях и организациях (учебное пособие). — К.: «Кондор», — 2003. — 328 с.

10. Бухгалтерський облік в бюджетних установах: Навчальний посібник: / (Ф. Ф. Бутинець, С. Л. Береза, І. В. Жиглей, Н. М. Малюга та інші) За ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. — Житомир: ПП «Рута», 2004. — 448 с.

11. Бюджетні установи: бухгалтерський облік та оподаткування. Навч.посібник/ (В. І. Лемішовський, Л. Я. Сеньків, В. С. Мохняк, Н. М. Восько, Р. Л. Хом'як та інші) За ред. В. І. Лемішовського. — 3-є вид., доп. І перероб. — Львів: «Інтелект — Захід», 2008. — 1120 с.

12. Облік в бюджетних установах: Навчальний посібник / (О. А. Заїнчковський, Т. М. Сторожук, О. О. Бідюк, Іванова Т. С. та інші) За заг. ред. О. А. Заїнчковського, Т. М. Сторожук. — Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. — 535 с.

13. *Свірко С. В.* Облік виконання бюджету: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. (для студентів магістерської програми «Облік і аудит»). — К.: КНЕУ, 2004. — 290 с.

14. *Желюк Л. О., Іванечко Ю. М., Лучко М. Р.* Бухгалтерський облік виконання бюджетів : Навч. посібник. — Тернопіль: «Економічна думка», 2006. — 306 с.

15. *Юрій С. І., Стоян В. І., Даневич О. С.* Казначейська система: Підручник. — 2-ге вид. змін. й доп. — Тернопіль: Карт-бланш, 2006. — 818 с.

16. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436-IV [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://zakon.rada.gov.ua

17. *Добрынин А., Тарасевич Л.* Экономическая теория. Микро-, макро-, мегаэкономика. — СПб: Питер. — 2003. — 544с.

18. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14.

19. *Свірко С. В.* Бухгалтерський облік в бюджетних установах України: методологія і організація: дис. д-ра екон. наук: 08.06.04 / Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. — К., 2006. — 520 с.

20. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс] // Режим доступудо матеріалів: http://zakon.rada.gov.ua

21. Про схвалення Стратегії модернізації системи управління державними фінансами: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.07 № 888-р [Електронний ресурс]//Режим доступу до матеріалів: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi

22. Про ратифікацію Угоди про позику (Проект модернізації державних фінансів) між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку: Закон Верховної Ради України N 591-VI від 24.09.08 [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://zakon.nau.ua/doc/?code=591-17

23. Управління державний бюджетом України: підручник / колектив авторів [загальна редакція М. Я. Азарова]. — К.: Зовнішня торгівля, 2010. — 816 с.

24. Конституція України: Закон України від 28.06.96 № 254к/96-вр [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: zakon1.rada.gov.ua.

25. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://zakon.rada.gov.ua

26. *Свірко С. В.* Бухгалтерський облік і прийняття рішень у бюджетних організаціях: Навчально-методичний посібник.–К.: КНЕУ, 2000. — 188 с.

27. *Джога Р. Т., Свірко С. В., Сінельник Л. М.* Бухгалтерський облік у бюджетних установах: Підручник / За заг. ред. проф. Р. Т. Джоги. — К.: КНЕУ, 2003. — 483 с.

28. *Джога Р. Т.* Бухгалтерський облік у бюджетних установах: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2001. — 250 с.

29. *Свірко С. В.* Бухгалтерський облік виконання кошторису: сутність та призначення, місце і роль, функції та завдання // Формування ринкової економіки в Україні. — Вип. 17. — К.: КНЕУ, 2007. — С. 327—340.

30. *Хорунжак Н. М.* Передумови розвитку функцій бухгалтерського обліку бюджетних установ [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://www.icp-ua.com/uk/node/489

31. *Кірейцев Г. Г.* Розвиток функцій бухгалтерського обліку // Праці Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток науки про бухгалтерський облік». — № 12. — Ч. 1.— Житомир: ЖІТІ, 2000. — С. 67—71.

32. *Жиглей І. В.* Становлення та розвиток бухгалтерського обліку як значимої для суспільства науки: аналіз англомовної періодичної літератури [Електронний ресурс]//Режим доступу до матеріалів: http://www.ztu.edu.ua/ua/ science/publishing/ wzbirnik/econom/3_15/13.pdf

33. *Кирейцев Г. Г.* Глобализация экономики и унификация методологи бухгалтерського учета / Г. Г. Кирейцев // Научный доклад на 6-ой Международной научной конференции «Научные исследования в сфере бухгалтерського учета, контроля и анализа: теоретико-практическое значение и направления дальнейшего развития». — Житомир: ЖГТУ, 2007. — 68 с.

34. *Жиглей І. В.* Удосконалення методології бухгалтерського обліку та контролю як шлях до розв'язання проблем соціального розвитку [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://www.ztu.edu.ua/ua/science/publishing/wzbirnik/econom/1_13/7.pdf

35. Жиглей І.В. Еволюція бухгалтерського обліку в контексті розвитку соціальних відносин [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// www.ztu.edu.ua/ua/science/publishing/wzbirnik/econom/1_13/7.pdf

36. *Сопко В. В., Сопко О. В.* Бухгалтерський облік: основи теорії та концептуальні засади побудови. Начально-методичний посібник. — К.: Знання, 2002. — 231 с.

37. *Швець В. Г.* Теорія бухгалтерського обліку: Підручник. — К.: Знання-Прес, 2003. — 444 с.

38. *Кужельний М. В., Лінник В. Г.* Теорія бухгалтерського обліку: Підручник. — К.: КНЕУ, 2001. — 334 с.
39. *Білуха М. Т.* Теорія бухгалтерського обліку: підручник. — К.: КДТЕУ, 2000. — 692 с.
40. *Бутинець Ф. Ф.* Теорія бухгалтерського обліку: Підручник. — Житомир: ЖІТІ, 2000. — 640 с.
41. *Фаріон А. І.* Функції та елементи системи бухгалтерського обліку суб'єктами державного сектору економіки / А. І. Фаріон // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. — Вип. 14–15. — Тернопіль: Економічна думка, 2010. — С. 278—293.

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2013 р.

УДК 657

В. В. Сопко, д.е.н.,
професор кафедри обліку, аналізу і аудиту,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

ОРГАНІЗАЦІЯ ОЦІНКИ І ОБЛІКУ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено особливості організації обліку та оцінки доходів і витрат підприємства. Розкрито основні напрямки визначення доходів і витрат на основі Податкового кодексу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: економічна безпека, оцінка, облік, доходи, витрати, фінансові результати, прибуток, збиток, об'єкт оподаткування.

АННОТАЦИЯ. В статье исследованы особенности организации учета и оценки доходов и расходов предприятия. Раскрыты основные направления определения доходов и расходов на основе Налогового кодекса.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: экономическая безопасность, оценка, учет, доходы, расходы, финансовые результаты, прибыль, убыток, объект налогообложения.

ABSTRACT. The article studies the characteristics of accounting and evaluation of revenues and costs. The basic directions of the definition of income and expenses based on the Tax Code.

KEY WORDS: economic security, valuation, accounting, revenues, expenses, income, profit, loss, object of taxation.

© В. В. Сопко, 2013

Забезпечення стійких темпів зростання виробництва і результатів економічної діяльності на підприємстві; досягнення цілей, що відповідають інтересам його власників та суспільства не можливе без розробки та проведення самостійної стратегії підприємств; без забезпечення ефективної системи його фінансової стійкості та безпеки.

Недостатня увага до проблем фінансової стійкості та безпеки підприємства може привести, навіть при високій дохідності бізнесу, до того, що компанія може стати об'єктом для ворожого поглинання; а з іншого боку, прискорені темпи росту бізнесу викликають високу залежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування, що може призвести до втрати фінансової стійкості та самостійності у прийнятті управлінських рішень.

Недавня світова фінансово-економічна криза вже зачепила цілий ряд секторів вітчизняної економіки та вплинула на діяльність багатьох підприємств і установ. Зниження доступності кредитів та відтік інвестицій призвели до скорочення обсягів виробничої діяльності українських підприємств та до згортання попиту і пропозиції на товарних і фінансових ринках. В результаті перед більшістю економічних суб'єктів гостро постала проблема створення дієвої системи економічної безпеки, здатної забезпечити зниження рівня загроз для підприємств і фінансових установ у майбутньому.

Сучасний розвиток української економіки перебуває під впливом світової фінансової кризи. Важливим в цих умовах стає забезпечення фінансової безпеки підприємства, яка складається зі здатності підприємства самостійно розробляти і проводити фінансову стратегію у відповідності до цілей загальної, корпоративної стратегії, у умовах невизначеного і конкурентного середовища. Головна умова фінансової безпеки підприємства — це здатність протистояти існуючим і виникаючим небезпекам, загрозам, які або намагаються причинити фінансовий збиток підприємству або небажано змінити структура капіталу, або примусово ліквідувати підприємство. Для забезпечення цієї умови підприємство повинно підтримувати фінансову стійкість, рівновагу, забезпечувати достатню фінансову незалежність підприємства і гнучкість при прийнятті фінансових рішень [6, 10].

Основою фінансово–економічного розвитку та стабільності підприємства за наявності конкуренції є збереження фінансової незалежності, яку забезпечує позитивний фінансовий результат діяльності — прибуток [8].

Питання методики оцінки та бухгалтерського обліку доходів і витрат, визначення фінансових результатів та їх формування і відображення у звітності є досить актуальними, їх досліджують науковці, бухгалтери та аналітики.

Проблема оцінки та обліку доходів, витрат, формування і відображення у фінансовій звітності результатів діяльності підприємств , які забезпечують фінансову безпеку підприємства ґрунтовно досліджені у працях відомих вітчизняних учених, зокрема М. Т. Білухи, В. О. Бутинця, В. В. Сопка, М. Г. Чумаченка, В. О. Шевчука. Заслуговують на увагу обґрунтування значення оцінки та обліку витрат, доходів та фінансових результатів як факторів фінансової безпеки, розглянуті вченими Кириченко О. А., Кім Ю. Г. , Білоусова І. А., Сідак В. С. , Козаченко А. В, Каменська Т. О., Захаров О. І. та ін.

Провідні фахівці, які займаються практичними аспектами визначення фінансового результату та його узгодження із сумою оподатковуваного прибутку, зокрема Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, В. М. Пархоменко, В. М. Швець акцентують увагу на розв'язанні окремих проблем визнання доходів і витрат, досліджені чинників їх впливу на фінансовий результат та оподаткований прибуток, достовірності показників фінансової та податкової звітності.

Досить важливим є той факт, що до прийняття Податкового кодексу 2011 року, існувало законодавче розмежування понять чистого прибутку та прибутку до оподаткування, що обумовлено різними законодавчими підходами до визначення доходів, витрат, а разом з тим, і формування фінансового результату діяльності підприємства. Причиною такого явища було те, що прибуток виступав основним джерелом фінансових результатів як на мікро-, так і на макрорівнях і тому суперечність між загальнодержавними інтересами та розвитком підприємств як суб'єктів господарювання [5].

Оскільки, економічна безпека підприємства є комплексною характеристикою досягнутих та очікуваних результатів діяльності підприємства у мінливих умовах зовнішнього та внутрішнього середовища, яка зумовлена узгодженням цілей підприємства та передбачає ефективне використання ресурсів. Відповідно, забезпечення економічної безпеки підприємства ми розуміємо як безперервний системний процес, перебіг якого передбачає діагностику стану зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, планування, організацію та реалізацію заходів, щодо забезпечення стабільного функціонування підприємства стосовно

його стратегічних, тактичних та поточних цілей, що досягається, в першу чергу, шляхом найефективнішого розподілу та використання ресурсів[11]. Під ефективністю використання ресурсів варто розуміти відношення корисного результату, отриманого при використанні ресурсів підприємства, до витрат, що виникають в процесі діяльності підприємства.

Зрештою, прибуток є основним рушійним стимулом розвитку ринкової економіки[9]. Саме його високий рівень свідчить про привабливість підприємств тієї чи іншої галузі з погляду віддачі вкладення інвестицій і змушує капітали мігрувати. В сучасних умовах глобалізації, коли капітали вільно «перепливають» з однієї країни в іншу, перебудовуючи структуру національної економіки кожної з країн, прибуток привертає увагу не тільки практиків, а й теоретиків. Саме тому, у процесі розвитку економічної теорії визначення понять «прибуток» і «збиток» постійно вдосконалювалося.

Метою дослідження є необхідність удосконалення наявних підходів до визначення категорії «прибуток» в економічному та обліковому аспектах, концепції формування фінансових результатів діяльності підприємства, методики відображення у фінансовій звітності доходів від надання послуг (реалізації готової продукції, товарів, виконання робіт), механізму узгодження фінансових результатів, визначених за правилами бухгалтерського обліку та податкових розрахунків, оцінки реальності отриманих підприємством прибутків, а також резервів збільшення прибутку підприємств обумовили актуальність даної теми.

Діяльність будь — якого суб'єкту господарювання спрямована на отримання максимальної економічної вигоди [11]. Економічна вигода у формі кінцевого результату діяльності може бути як позитивною (прибуток), так і негативною (збиток).

Підприємство отримує позитивну економічну вигоду (прибуток) у випадку, коли отримані доходи перевищують понесені витрати [3]. Якщо ж підприємство отримало збитки, то це означає перевищення витрат над доходами. Тому фінансовий результат роботи підприємства, як одна з основних категорій економіки, може виступати у двох формах — прибуток або збиток.

Кожне підприємство виходячи із специфіки послуг (робіт), що надається з метою визначення доходу, пов'язаного з такими наданнями на дату балансу, самостійно встановлює метод визна-

чення ступеня завершеності послуг (робіт), дохід від виконання і надання яких визначається за ступенем завершеності [6].

Економічна безпека підприємства визначається численнями факторами. Враховуючи це, зміни в обліку пов'язані не тільки з ринковою перебудовою господарського механізму та якісно новим підходом до визначення ефективності його функціонування, а й з використанням сучасних засобів електронної обчислювальної техніки, розвитком системного аналізу, теорії управління, економічного моделювання тощо.

Серед найважливіших питань, врегульованих Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [1], є остаточне встановлення основних принципів ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності (рис. 1).

Облік витрат, які входять до числа об'єктів бухгалтерського обліку, також має здійснюватись з додержанням вищезазначених принципів. Виходячи із загальноекономічного розуміння процесів, що відбуваються в сфері обігу, та витрат, які при цьому виникають, визначимо ступінь практичного застосування кожного з вищевказаних облікових принципів щодо відображення витрат обігу в системі рахунків бухгалтерського обліку та в фінансових звітах.

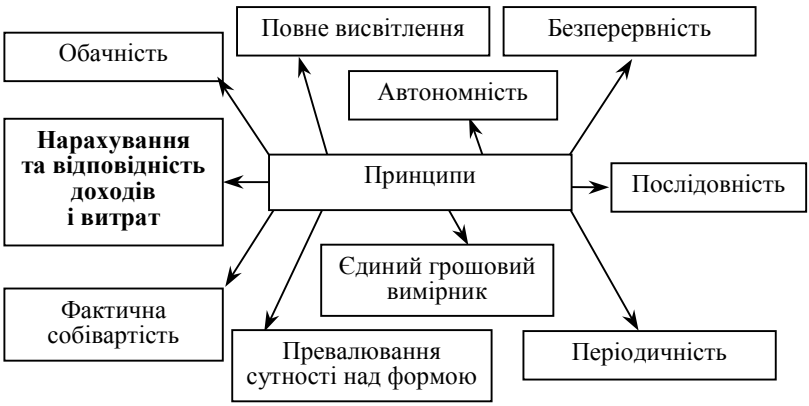

Рис. 1. Принципи ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності [1]

Основним принципом для оцінки доходів і витрат підприємства є принцип нарахування та відповідність доходів і витрат. Цей принцип є основоположною передумовою складання фінансової звітності, оскільки забезпечує визначення фінансового результату звітного періоду шляхом порівняння доходів звітного періоду з витратами, що були здійснені для отримання цих доходів. При цьому всі доходи і витрати повинні оцінюватися та показуватися в обліку в період здійснення відповідних господарських операцій, незалежно від того, коли реально відбувається рух грошових коштів. Адекватність звітних періодів з точки зору побудови Плану рахунків і ведення бухгалтерського обліку витрат своє практичне втілення знайшли у виділенні окремих рахунків для обліку:

а) поточних витрат обігу(рахунки 289 «Транспортно-заготівельні витрати», 90 «Собівартість реалізації» (в частині відображення транспортно-заготівельних витрат, що припадають на реалізовані товари), 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші операційні витрати», 95 «Фінансові витрати»).

б) витрат майбутніх періодів (рахунок 39 «Витрати майбутніх періодів»).

в) резервів (рахунки 38 «Резерв сумнівних боргів», 47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів»).

Другим важливим принципом є принцип історичної (фактичної) собівартості. Принцип оцінки за собівартістю відноситься до принципів функціонування Плану рахунків і визначає пріоритетною оцінку активів підприємства виходячи з витрат на їх виробництво та придбання. Сучасна методика обліку витрат обігу, розроблена на основі ПСБО, визначила якісно інший підхід до формування собівартості товарних залишків. Так, наприклад, частина витрат торговельних підприємств в частині затрат, які безпосередньо пов’язані з придбанням товарів і доведенням їх до стану, в якому вони придатні для запланованої подальшої реалізації споживачам, відноситься в дебет рахунку 289 «Транспортно-заготівельні витрати» і, таким чином, включається до первинної вартості товарно-матеріальних цінностей, за якою вони зараховуються на баланс підприємства. Тому розподіл таких витрат як заготівельні, транспортні, вантажно-розвантажувальні та інших, які згідно ПСБО 9 «Запаси» входять до собівартості придбаних з метою подальшого перепродажу товарів, здійснюється під час списання з балансу реалізованих товарів і визначення залишку нереалізованих товарно-матеріальних цінностей.

Принципи безперервності діяльності, єдиного грошового вимірника та періодичності становлять групу загальних принципів ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, істотно не впливаючи на методику обліку витрат та формування звітних показників затрат.

Таким чином, для обліку витрат найбільш суттєвими є принципи:

1) нарахування та відповідність доходів і витрат;

2) історична (фактична) собівартість.

Згідно цих принципів визначається як, коли, на яких рахунках необхідно відображати витрати підприємства.

Нормативним документом, який визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про доходи підприємства та її розкриття у фінансовій звітності є Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»

Дохід визначається під час збільшення активу або зменшення зобов'язання, що зумовлює зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків учасників підприємства), за умови, що оцінка доходу може бути достовірно визначена [3].

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про витрати підприємства та їх розкриття у фінансовій звітності визначає Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати».

Визначення й оцінка доходів та витрат зазнали «революційних змін» у Податковому кодексі, які пов'язані, насамперед, із необхідністю усунення багатьох розбіжностей між правилами податкового обліку та положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

Порядок визнання доходів встановлено у ст. 137 Податкового Кодексу [2]. Так, дохід від реалізації товарів визнається за датою переходу покупцеві права власності на такий товар. Дохід від надання послуг та виконання робіт визнається за датою складення акта або іншого документа, оформленого відповідно до вимог чинного законодавства, який підтверджує виконання робіт або надання послуг.

Доходи, що враховуються при визначенні об'єкта оподаткування, класифікуються за такими групами:

До першої групи відносяться доходи від операційної діяльності, а саме: доходи від реалізації товарів, продукції, виконаних робіт, наданих послуг.

До другої групи відносяться інші доходи, а саме:

— дивіденди, отримані від нерезидентів, процентів, роялті, володіння борговими вимогами;

— від операцій оренди\лізингу;

— за операціями в іноземній валюті;

— від торгівлі цінними паперами і деривативами;

— суми штрафів, пень та неустойки;

— безоплатно отриманих товарів, робіт, послуг.

Податковий Кодекс встановлює, що датою отримання інших доходів, окремо не визначених у розділі III Податкового Кодексу, є дата їх виникнення згідно з положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

Склад витрат та порядок їх визнання встановлено у ст. 138 Податкового Кодексу [2]. Як і при визначенні доходів, так і при визначенні витрат тепер не будуть враховуватися попередні (авансові) платежі. З метою достовірного визначення розміру витрат та дати їх виникнення платники податку визначатимуть собівартість товарів (робіт, послуг), до складу якої включатиметься вартість запасів. Тобто, не тільки витрати на придбання запасів зменшуватимуть об'єкт оподаткування лише в момент визнання відповідних доходів, але й інші витрати, що включатимуться до собівартості.

Витрати, що враховуються при визначенні об'єкта оподаткування, поділяються також на дві групи.

До першої групи відносяться витрати операційної діяльності, до складу яких входять: собівартість реалізованих товарів, продукції, виконаних робіт, наданих послуг, витрати банківських установ.

До другої групи відносяться інші витрати, до складу яких входять: загальновиробничі витрати, адміністративні витрати, витрати на збут, інші операційні витрати, інші витрати звичайної діяльності.

Собівартість товарів (робіт, послуг) складається з витрат, прямо пов'язаних із виробництвом таких товарів (робіт, послуг), а саме із:

— прямих матеріальних витрат (сировина, матеріали та напівфабрикати, що утворюють основу виготовленого товару (роботи, послуги);

— прямих витрат на оплату праці (заробітна плата та інші виплати робітникам, зайнятим у виробництві товарів (робіт, послуг);

— амортизації виробничих основних засобів та нематеріальних активів, безпосередньо пов'язаних із виробництвом товарів (робіт, послуг);

— вартості придбаних послуг, прямо пов'язаних із їх виробництвом (наданням);

— інших прямих витрат (внески на соціальні заходи, плата за оренду земельних і майнових паїв).

Витрати, що формують собівартість товарів (робіт, послуг), визнаються витратами того звітного періоду, у якому визнано доходи від реалізації таких товарів (робіт, послуг) [4]. Інші витрати визнаються витратами того звітного періоду, у якому вони були здійснені, з урахуванням, окремих особливостей. Так, наприклад, нараховані податки і збори включаються до витрат того звітного періоду, за який проводиться таке нарахування.

У Податковому Кодексі дозволено враховувати в податковому обліку витрати на навчання та/або професійну підготовку, перепідготовку або підвищення кваліфікації фізичних осіб у закордонних навчальних закладах, якщо наявність сертифіката про освіту в таких закладах є обов'язковою для виконання певних умов ведення господарської діяльності.

Для раціональної та якісної організації обліку, оцінки витрат і доходів на підприємствах необхідно впровадити принцип єдності облікової номенклатури, який має велике практичне значення [7, 8]. Номенклатура витрат характеризує їх склад за видами, тому побудувавши облік витрат вітчизняних підприємств в цілому за таким єдиним переліком можна:

1) систематизувати аналітичний облік витрат загалом по кожній галузі;

2) підвищити якість та оперативність формування інформаційного забезпечення економічного аналізу витрат обігу;

3) оптимізувати та прискорити процес пошуку резервів скорочення витрат;

4) усунути неефективне витрачання коштів підприємства;

5) посилити контроль за доцільністю здійснюваних витрат.

Номенклатура як основа ефективного управління витратами має відповідати особливостям чинної методики їх обліку. Облікові дані про витрати в розрізі статей та функцій групуються за синтетичними рахунками, призначеними для обліку окремих видів витрат відповідно до ПСБО.

Така структура номенклатури дозволяє врахувати специфіку функціонування практично кожного підприємства шляхом деталізації і розшифровки видів витрат усередині кожного розділу. Групування витрат у сукупності однойменних розділів номенк-

латури дає змогу уникнути дублювання зусиль на збирання та обробку інформації у системах фінансового та управлінського обліку.

Вищерозглянуті аспекти дають можливість зробити висновок, що в Україні відбувається адаптація фінансового управління і податкової політики підприємства до Податкового Кодексу. Від розміру прибутку залежить розмір податку на прибуток який є одним з фінансових важелів у системі фінансового управління, та який відповідно до прийнятої підприємством податкової і облікової політики, виконує свою регулюючу роль на основі податкового планування, основою якого є достовірна оцінка доходів і витрат підприємства.

Досліджені основні питання стосовно оцінки, формування та обліку доходів, витрат і фінансових результатів діяльності є досить вирішальними і багато в чому, їх вирішення вплине на зміцнення економічного стану підприємства

Система оцінки та обліку витрат, доходів та визначення фінансових результатів є необхідною та важливою частиною функціонування вітчизняних підприємств, а разом з тим, саме від розуміння важливості цього процесу залежить життєдіяльність конкретних суб'єктів господарювання та економічна безпека підприємства.

Бібліографічний список

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV.

2. Податковий кодекс України. № 2755-VI від 02.12.2010. // zakon.rada.gov.ua.

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» [Мінфін]: Положення від 31.03.1999 р. № 87.

4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [Мінфін]: Положення від 31.03.1999 р. № 87.

5. *Камлик М. І.* Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навчальний посібник / Камлик М. І. — К.: Атіка, 2005. — 432 с

6. *Кириченко О. А.* Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: [монографія] / О. А. Кириченко, В. С. Сідак та ін. — К.: УЕП «КРОК», 2008. — 403 с.

7. *Кундря-Висоцька О. П.* Організація обліку: навчальний посібник . — К.: Алерта, 2007. — 223 с.

8. *Лень В. С.* Організація бухгалтерського обліку: навчальний посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 696 с.

9. *Сопко В. В., Завгородній В. П.* Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу: підручник. — К.: КНЕУ, 2004. — 412 с.

10. Управління фінансово-економічною безпекою: навчальний посібник. / [Кириченко О. А., Лаптєв С. М., Пригунов П. Я., Захаров О. І. та ін.] ; за ред. чл.-кор. АПН України, к.ю.н, д.і.н, професора Сідака В. С. — К.: Дорадо-Друк, 2010. — 480 с.

11. Управління системою фінансової безпеки підприємства: автореф. дис. к.е.н.: 21.04.02 [Електронний ресурс] / Ю. Г. Кім; Вищ. навч. закл. «Університет економіки та права «КРОК». — К.: 2009. — 21 с. — укр. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua.

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2013 р.

УДК 657

В. В. Ходзицька, к.е.н., доц.,
доцент кафедри обліку підприємницької діяльності,
Л. В. Івченко, к.е.н., доц.,
доцент кафедри обліку підприємницької діяльності,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»,

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З ВИПЛАТАМИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬСЯ НА ОСНОВІ АКЦІЙ У ВІДПОВІДНОСТІ З МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто методичні аспекти обліку операцій з виплатами, які здійснюються на основі акцій відповідно з міжнародними стандартами.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: облік, акції, міжнародні стандарти, платежі на основі акцій.

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрены методические аспекты учета операций с выплатами, которые осуществляются на основе акций в соответствии с международыми стандартами.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: учет, акции, международные стандарты, платежи на основе акций.

ABSTRACT. The article deals with the methodological aspects of the accounting for transactions with payments that are made on the basis of the shares in accordance with international standards.

KEY WORDS: accounting, stocks, international standards, share-based payments.

© В. В. Ходзицька,
Л. В. Івченко, 2013

Інноваційні процеси в Україні вимагають вдосконалення системи бухгалтерського обліку з точки зору нової інформації для задоволення потреб ринкових відносин. Тому вивчення міжнародних стандартів фінансової звітності є потребою часу та спрямоване на наближення вітчизняного обліку до обліку і звітності за міжнародними стандартами.

МСФЗ 2 «Платіж на основі акцій» регламентує відображення в звітності всіх придбань товарів і послуг, оплата яких здійснюється власними частковими інструментами компанії або коштами, у випадку якщо підлягаючій виплаті грошова сума визначається ціною акцій компанії (або інших часткових інструментів, таких як опціони).

До товарів, що використовуються в межах операцій з виплатами, заснованими на акціях, відносяться запаси, видаткові матеріали, основні засоби, а також нематеріальні та інші не фінансові активи. Нижче наведені приклади угод, що відносяться до сфери дії МСФЗ 2»Платіж на основі акцій»:

— колл-опціони, що надають працівникам право на придбання акцій компанії в обмін на надання послуг;

— права на подорожчання акцій, що надають право працівникам на виплати в сумі, обумовленої виходячи з ринкової ціни акцій компанії або акцій іншої компанії, що входить до складу тієї ж групи;

— внесок капіталу в натуральній формі (основних засобів) в обмін на акції або інші часткові інструменти;

— програми надання права власності на акції, відповідно до яких працівникам надається право на акції компанії в обмін на їхні послуги;

— оплата послуг зовнішніх консультантів, величина якої визначається виходячи з ціни акції компанії.

Мета МСФЗ 2 «Платіж на основі акцій» складається в регламентації відображення у фінансовій звітності операцій З виплатами, заснованими на акціях. Зазначений стандарт жадає від компанії обліку впливу операцій з виплатами, заснованими на акціях (включаючи витрати по операціях, що передбачає надання опціонів на акції працівникам), на показники звіту про прибутки і збитки, а також на фінансове становище компанії.

МСФЗ 2 «Платіж на основі акцій» вимагає від компанії визнання у своїй фінансовій звітності операцій з виплатами, заснованими на акціях, включаючи операції з працівниками й іншими сторонами, оплата по яких відбувається коштами, іншими акти-

вами або частковими інструментами компанії. Стандарт не передбачає виключень крім тих, котрі встановлені іншими міжнародними стандартами фінансової звітності у відношенні операцій.

МСФЗ 2 «Платіж на основі акцій» встановлює принципи оцінки визначає вимоги у відношенні трьох видів операцій з виплатами, заснованими на акціях:

1) операцій з виплатами, заснованими на акціях, з використанням часткових інструментів, коли компанія одержує товари або послуги як відшкодування за часткові інструменти компанії (включаючи акції або опціони на акції);

2) операцій із грошовими виплатами, заснованими на акціях, коли компанія здобуває товари або послуги шляхом прийняття зобов'язань по передачі постачальникові цих товарів або послуг грошових сум, обумовлених на основі ціни акцій компанії або інших часткових інструментів компанії;

3) операцій, коли компанія одержує або здобуває товари або послуги, і або компанія, або постачальник цих товарів і послуг має право вибирати форму оплати компанією: коштами або шляхом емісії часткових інструментів.

У відношенні операцій з виплатами, заснованими на акціях, з використанням часткових інструментів компанія повинна оцінити отримані товари або послуги і відповідне збільшення капіталу прямо по справедливій вартості, за винятком випадків, коли справедлива вартість не може бути оцінена досить надійно.

Якщо компанія не може досить надійно оцінити справедливу вартість отриманих товарів або послуг, від компанії потрібно оцінити їхня вартість і відповідне збільшення капіталу побічно, на основі справедливої вартості наданих часткових інструментів.

У відношенні операцій із працівниками й іншими особами, що надають аналогічні послуги, компанія повинна оцінювати справедливу вартість наданих часткових інструментів, тому що, як правило, неможливо досить надійно визначити справедливу вартість послуг, отриманих від працівника. Справедлива вартість наданих часткових інструментів оцінюється на дату надання.

У відношенні операцій зі сторонами, відмінними від працівників (і осіб, що надають аналогічні послуги), існує спростовувана презумпція, що справедлива вартість отриманих товарів або послуг може бути оцінена досить надійно. Справедлива вартість оцінюється на дату одержання компанією товарів або послуг. У тому випадку, як-

що презумпція спростовується, операція оцінюється на основі справедливої вартості наданих часткових інструментів. Зазначена справедлива вартість визначається на дату одержання компанією товарів або надання послуг протилежною стороною угоди.

У відношенні товарів або послуг, оцінюваних по справедливій вартості наданих часткових інструментів, МСФЗ 2 «Платіж на основі акцій» встановлює що при оцінці справедливої вартості акцій або опціонів на відповідну дату оцінки (як зазначено вище), умови вступу прав у силу, відмінні від ринкових умов не приймаються до уваги.

Замість цього, умови вступу прав у силу враховуються шляхом коректування кількості часткових інструментів при оцінці суми операції таким чином, щоб у підсумку визнана вартість товарів або послуг, отриманих як відшкодування за надані часткові інструменти, грунтується на кількості часткових інструментів, права на які будуть існувати. Відповідно, якщо права на надані часткові інструменти не набирають сили через неможливість у кінцевому рахунку, виконати неринкові умови вступу прав у силу, то суми по отриманих товарах або послугам не підлягають визнанню.

МСФЗ 2 «Платіж на основі акцій» вимагає, щоб справедлива вартість наданих часткових інструментів визначалася на основі ринкових цін з урахуванням умов надания таких ринкових інструментів. При відсутності ринкових цін справедлива вартість визначається за допомогою методу оцінки, що дозволяє встановити, яка була би ціна цих часткових інструментів на дату оцінки при здійсненні операції між обізнаними сторонами, що бажають укласти угоду.

МСФЗ 2 «Платіж на основі акцій» також встановлює вимоги у відношенні модифікації умов надання опціону або акції (наприклад, зміни ціни опціону) або анулювання, викупу або заміни наданих часткових інструментів шляхом надання інших часткових інструментів. Наприклад, незалежно від модифікації, анулювання або оплати часткових інструментів, наданих працівникам, МСФЗ 2 «Платіж на основі акцій» передбачає загальні вимоги до компанії — враховувати, як мінімум, отримані послуги, оцінені на дату надання по справедливій вартості наданих часткових інструментів.

У відношенні операцій із грошовими виплатами, заснованими на акціях, стандарт вимагає від компаній оцінки придбаних товарів або послуг і виниклого зобов'язання по справедливій вартості

зобов'язання. Доти, поки по зобов'язанню не зроблена оплата, компанія повинна переоцінювати справедливу вартість зобов'язання на кожну звітну дату і на дату оплати. При цьому відповідні зміни вартості підлягають визнанню в звіті про прибутки і збитки за відповідний звітний період. У відношенні операцій з виплатами, заснованими на акціях, коли яка-небудь зі сторін має право вибирати форму оплати по операції (коштами або шляхом емісії часткових інструментів), від компанії потрібно враховувати таку операцію як операцію з грошовими виплатами, заснованими на акціях, якщо компанія прийняла зобов'язання по оплаті коштами (або іншими активами). Якщо ж таке зобов'язання не виникло, то відповідна операція відображається як операція з виплатою, заснованої на акціях, з використанням часткових інструментів.

Передачі часткових інструментів компанії її акціонерами сторонам, що поставили компанії товари або надав послуги (включаючи працівників), є операціями з виплатами, заснованими на акціях. Виключення складають випадки, коли передача здійснюється з метою, явно відмінної від оплати за поставлені компанії товари (або надані послуги).

Це положения також застосовується при одержанні компанією часткових інструментів від материнської компанії або передачі часткових інструментів іншої компанії однієї і тієї ж групи сторонам угоди, що поставили компанії товари або надали послуги. Операції з працівниками (або іншими сторонами), що діють у рамках своїх повноважень як власників часткових інструментів компанії, не є операціями з виплатами, заснованими на акціях.

Товари або послуги, що здобуваються компанією по операціях з виплатами, заснованими на акціях, варто визнавати в момент одержання. Компанія повинна визнати відповідне збільшення капіталу, якщо товари або послуги були придбані в рамках операції з виплатами, заснованими на акціях, з використанням часткових інструментів. У тому випадку, якщо ж товари або послуги були придбані в рамках операції з грошовою виплатою, заснованої на акціях, компанія повинна визнати зобов'язання. Коли товари або послуги, придбані в рамках операції з виплатою, заснованої на акціях, не можуть визнаватися як активи, їх варто відображати як витрати.

Акції, опціони на акції або інші часткові інструменти часто надаються працівникам у рамках пакета винагород, на додаток до

заробітної плати й інших видів винагород. Акції або опціони на акції іноді надаються в рамках бонусних угод, а не як частина базової винагороди, що покликано служити матеріальним стимулом для працівників залишатися в компанії або винагороджувати їх за зусилля по поліпшенню результатів діяльності своєї компанії.

У тих випадках, коли права на надані часткові інструменти набирають сили негайно, протилежна сторона угоди не зобов'язана надавати послуги протягом установленого терміну до одержання безумовних прав на ці часткові інструменти. Компанія повинна виходити з допущення, що послуги, надані іншою стороною угоди як відшкодування за часткові інструменти, уже придбані. У цьому випадку компанія повинна визнати, що на дату надання послуги були отримані в повному обсязі, відображаючи в звітності відповідне збільшення капіталу.

Якщо права на надані часткові інструменти не набирають сили доти, поки протилежна сторона угоди ще не відпрацювала встановлений термін, то компанії варто виходити з допущення, що послуги будуть здійснені в майбутньому протягом періоду вступу прав у силу. Компанія повинна враховувати такі послуги як надані протилежною стороною угоди протягом періоду вступу прав у силу, відображаючи в звітності відповідне збільшення капіталу.

На дату вступу прав у силу компанії варто переглянути оцінку з метою її приведения у відповідність з остаточною кількістю часткових інструментів, права на які набрали сили. Після дати вступу в силу компанії варто змінити суму по визнаних придбаних товарах або послугам, якщо згодом права на опціони на акції втрачаються, або минає термін дії опціонів.

Компанія вправі анулювати або замінити надання часткових інструментів. У такому випадку збільшення справедливої вартості визначається різницею між справедливою вартістю інструментів, що заміщають, і справедливою вартістю первісних інструментів. Таке заміщення розглядається як модифікація.

Компанія може анулювати або достроково оплатити винагороду без заміщення. При достроковому розрахунку компанія повинна негайно визнати сальдо, що було б враховане за період, що залишився.

При застосуванні у відношенні операцій з виплатами, заснованими на акціях, за участю сторін, відмінних від працівників,

замість дати надання варто використовувати дату придбання компанією товарів або надания послуг протилежною стороною угоди.

Дійсна вимога застосовується незалежно від яких-небудь модифікацій умов надання часткових інструментів або анулювання надання часткових інструментів, або розрахунку по них. Крім цього, компанія повинна визнати вплив модифікацій, що приводить до збільшення сукупної справедливої вартості угоди з виплатою, заснованої на акціях. У тому випадку, якщо компанія анулює надання часткових інструментів або здійснює розрахунок по них протягом періоду вступу прав у силу (за винятком випадків, коли відбувається позбавлення наданих прав через невиконання умов вступу прав у силу):

1) компанія повинна враховувати анулювання або розрахунок як прискорений вступ прав у силу і, відповідно, негайно відобразити в звітності суму, що підлягала б відображенню за послуги, отримані за період вступу, що залишився, прав у силу;

2) будь-які виплати працівникам у зв'язку з анулюванням надання часткових інструментів або розрахунках по них варто враховувати як викуп відсотків на капітал, тобто відрахування з капіталу. Виключення складають випадки, коли величина виплат перевищує справедливу вартість наданих часткових інструментів, оцінену на дату викупу. Будь-яке таке перевищення підлягає визнанню як витрата;

3) у тому випадку, якщо працівникові надаються нові часткові інструменти, і на дату надання таких нових часткових інструментів компанія ідентифікує їх як часткові інструменти, що заміщають анульовані інструменти, компанії варто відображати падання часткових інструментів, що заміщають, у такий же спосіб, що і модифікацію спочатку наданих часткових інструментів.

Деякі операції з виплатами, заснованими на акціях, надають право вибирати форму оплати. Компанія може зробити оплату по операції коштами або здійснити емісію часткових інструментів. Компанія повинна відображати в звітності цю операцію (або компоненти цієї операції) як операцію з грошовою виплатою, заснованої на акціях, якщо компанія прийняла зобов'язання зробити оплату коштами або іншими активами. Якщо ж таке зобов'язання не було прийнято, то операція реєструється як операція з виплатою, заснованою на акціях, з використанням часткових інструментів.

У тому випадку, якщо компанія надала протилежній стороні угоди право вибирати форму оплати по операції з виплатою, заснованої на акціях: коштами або шляхом емісії часткових інструментів, вважається, що компанія надала комбінований фінансовий інструмент. Такий інструмент включає борговий компонент (по якому протилежна сторона угоди вправі вимагати оплати коштами) і частковий компонент (по якому протилежна сторона угоди вправі вимагати оплати частковими інструментами, а не коштами).

Таким чином, виплати на основі акцій є новим інструментом капіталу, а їх облік важливим аспектом кожної корпорації.

Бібліографічний список

1. *Потапов А. В.* Основные особенности ведения учета по МСФО на предприятиях добывающей отрасли // Корпоративная финансовая отчетность. Международные стандарты. — 2007. — № 1.

2. *Велш Глен А., Шорт Деніел Г.* Основи фінансового обліку / Пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач. — К.: Основи, 1997 . — 943 с.

3. *Палий В. Ф.* Международные стандарты учёта и финансовой отчетности: Учебник 3-е изд., испр. и доп. М.: ИНФРА,2008 — 512 с.— 4. www.ligazakon.ua

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2013 р.

УДК 332:122.5

С. І. Ходакевич, к.е.н.,
доцент кафедри банківської справи,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ТЕХНОПАРКІВ)

АНОТАЦІЯ. У статті розглядаються механізми та методи фінансування інноваційного розвитку економіки на прикладі банківського кредитування технопарків, як ключових інноваційних структур. Показані найефективніші форми кредитування технопарків банками. Запропоновано більш удосконалені механізми, методи та етапи кредитування банками України діяльності технопарків.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: технопарк, банк, венчурне фінансування, інвестиції, інновації, іпотечний кредит, овердрафт, венчурний банк, банк інноваційний.

© С. І. Ходакевич, 2013

АННОТАЦИЯ. В статье рассматриваются механизмы и методы финансирования инновационного развития экономики на примере банковского кредитования технопарков, как ключевых инновационных структур. Показаны самые эффективные формы кредитования технопарков банками. Предложены более усовершенствованные механизмы, методы и этапы кредитования банками Украины деятельности технопарков.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: технопарк, банк, венчурное финансирование, инвестиции, инновации, ипотечный кредит, овердрафт, венчурный банк, банк инновационный.

ANNOTATION. In the article mechanisms and methods of financing of innovative development of economy are examined on the example of the bank crediting of scientific park, as key innovative structures. Shown most effective forms of crediting of scientific parks by banks. More improved mechanisms, methods and stages of crediting of Ukraine of activity of scientific parks banks, offer.

KEY WORDS: scientific park, bank, venture financing, investments, innovations, mortgage loan, overdraught, venture bank, a bank is innovative.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших елементів інноваційних інфраструктур, що визначає активне залучення національних економік до світового господарства, у кінці XX ст. стає така специфічна форма інтеграції науки, промисловості і капіталу, як технопарки і технополіси (синонім — «науковий парк» у Великобританії). Ці структури є основою для інноваційного процесу, що сполучає генерування наукових ідей, прикладні розробки і реалізацію наукових результатів у виробництво. У зв'язку з цим виникає питання фінансування технопарків для їх подальшого розвитку.

На шлях інноваційного розвитку економіки намагається стати й Україна. Так, відповідно до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків» [1], в Україні діє 16 технопарків, з яких ефективно працюють лише вісім — «Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона» (м. Київ), «Інститут монокристалів» (м. Харків), «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка» (м. Київ), «Київська політехніка» (м. Київ), «Вуглемаш» (м. Донецьк) та «Укрінфотех» (м. Київ), «Інститут технічної теплофізики» (м. Київ), «Яворів» (Львівська область), інші — не розпочали діяльність через брак фінансових ресурсів або знаходяться на стадії державної реєстрації. Як показує статистика, за період 2000—2012рр. технопарками України було реалізовано на 12,7 млрд. грн. інноваційної продукції, у тому числі 14 % — за кордоном. Середньорічні тем-

пи приросту обсягів інноваційної продукції технопарків становили в 2001—2006 рр. понад 50 % (у 5—7 разів вище, ніж в середньому у промисловості) [2]. Однак, незважаючи на ці показники, гострим стоїть питання джерел фінансування розвитку технопарків. Враховуючи, що в Україні на тлі слаборозвиненого фондового ринку склалася банкоцентрична фінансова модель економіки, питання фінансування інноваційних проектів для банків є актуальним з точки зору перспективи. Спробуємо це довести.

Аналіз останніх досліджень. Проблема орієнтації банківської системи на стимулювання практичної реалізації інтелектуального потенціалу через фінансування розвитку технопарків підлягала дослідженню та обговорювалась в наукових публікаціях таких авторів як: В. Геєця [3], А. Мазура [2], В. Семиноженка [4; 6], Д. Табачника [5], С. В. Онишко [6], Т. В. Паєнтко [6], К. І. Швабій [6], І.Б.Чудаєва [7], О.О.Єгорова [8] та інших. Проте у вітчизняних літературних джерелах проблемам фінансового забезпечення технопарків, а особливо ролі банківського сектора у кредитуванні їхньої діяльності, присвячено дуже мало робіт, що, на наш погляд, є невиправданим, оскільки саме від ефективного фінансового забезпечення технопарків залежить їх подальший розвиток і функціонування. Актуальність цієї проблеми диктується намаганням України стати інноваційною державою і зайняти провідне місце серед лідерів інноваційного розвитку у світовому господарстві.

Мета: Оцінити можливість інтегрування ринку банківського кредитування в інноваційний процес на прикладі кредитування банками технопарків.

Обґрунтування отриманих результатів: Український ринок банківського кредитування є частиною національної економіки. Вектор його розвитку повинен відповідати меті побудови нової моделі економічного зростання, в основі якого лежать інновації. Відповідно, ринок банківського кредитування повинен бути інтегрований в інноваційний процес і розглядатися як складова національної інноваційної системи. Ринок банківського кредитування є складовою частиною економіки, і якщо він не буде інтегрований у вирішення стратегічних задач, він стане гальмом економічного зростання. Нажаль, на даний момент, ринок банківського кредитування продовжує обслуговувати екстенсивний розвиток економіки. Так, згідно досліджень [12], починаючи з 2005 року спостерігалась тенденція все меншого кредитування суб'єктів

підприємництва і все більше — кредитування домогосподарств. Причинами такої тенденції були: політичні події 2005 року; зміна економічних пріоритетів; лобіювання інтересів представників бізнесу, орієнтованого на імпорт. Крім того, важливим фактором переорієнтації банків на домогосподарства стало те, що: фізичних осіб значно більше, ніж підприємств; фізичні особи менше схильні до детальних розрахунків доцільності й оцінки ефективності тих чи інших кредитів, у зв'язку з чим частіше переплачують за одержані кредити; фізичні особи схильні до постійного використання банківських позик на відміну від підприємств. Однак, з точки зору перспективи, як показала практика, банки програли в зв'язку з недооцінкою ризиків домогосподарств та обмеженості цього напряму кредитування.

В той же час, на фоні зносу основних фондів в Україні (станом на 2012 рік становив 64,7 %), структура та динаміка інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування показує, що:

1. основними джерелами інвестування були й залишаються власні кошти підприємств та установ, що становлять 63,3 % від загального обсягу інвестицій у капітал ;

2. спостерігається стрімке падіння банківського кредитування з 20,7 % у 2009 році до 14,1 % у 2012 році;

3. у структурі іноземного інвестування переважають інвестування у фінансовий, а не в реальний сектор економіки; кошти іноземних інвесторів у основний капітал за період 2009—2012 рр. стрімко скоротились, відповідно становили 3,9 % та 1,4 % [9].

Можна сказати, що в Україні в основному вичерпані можливості інерційного зростання, що підтверджено звуженням попиту та надмірним насиченням внутрішнього ринку імпортованими товарами. На межі виживання опинилися високотехнологічні галузі, втрачено значну частину науково-технічного потенціалу. Такий стан справ викликаний глибокими структурними диспропорціями — значна частка виробництва є технічно та технологічно відсталим, зі значним ступенем зношеності основних фондів, низьким рівнем використання виробничих потужностей, високою енерго- та ресурсоємністю, відсутністю або низьким рівнем впровадження інновацій.

Визначаючи перспективи розвитку країни, абсолютно обґрунтованим стає амбіційна мета побудови нової економічної моделі на основі інноваційного прориву. Тільки інноваційний розвиток економіки зможе забезпечити Україні конкурентні переваги на

глобальному ринку. Пропонуючи на міжнародному ринку інноваційні продукти, які створені в окремих сегментах економіки, Україна буде конкурувати з розвиненими країнами на рівних, використовуючи конкурентні переваги в тих сегментах світової економіки, де такий прорив буде досягнуто. Тим більш, що для цього є потенціал. Так, за динамікою кількості заявок на реєстрацію інновацій, Україна опинилася в 20-ці лідерів науково-технічного прогресу. Однак, не зважаючи на це, за даними Інвестиційного центру інтелектуальної власності, зацікавленість бізнесу в Україні в науковому продукті оцінюється на рівні 1—2 %. А ось відсоток патентів на винаходи, виданих комерційним організаціям, за словами експерта, перебувають на рівні 3—4 % [10].

Як показує практика розвитку провідних країн, вони відмовляються від індустріальної економіки та економіки, заснованої на експлуатації своїх природних ресурсів, і переходять на технології 5—6-го укладів. Україна намагається будувати свій добробут на металургії й хімії — технологіях середини минулого століття. За даними Інституту економіки та прогнозування НАНУ, сьогодні економіка України складається:

- на 47 % — із технологій 3-го технологічного укладу;
- на 50 % — із технологій 4-го технологічного укладу;
- на 3 % — із технологій 5-го та 6-го технологічних укладів — технологій майбутнього [2].

Треба зазначити, що новий технологічний устрій ґрунтується на трьох ключових чинниках [11]:

1. нанотехнології, результати проникнення на нанорівень розуміння матеріального світу, який дозволяє конструювати абсолютно нові матеріали, нові технічні пристрої і проникати на рівень клітини живого організму;
2. клітинні технології і генна інженерія;
3. інформаційно-комунікаційні технології.

Як показує досвід здійснення подібних інноваційних кроків в нових індустріальних раїнах, післявоєнній Японії, сучасному Китаї та Південній Кореї, потрібне для цього нарощування інвестиційної і інноваційної активності припускає підвищення норми накопичення до 35—40 % ВВП, що є сьогодні актуальним для України. При цьому гостро стоїть питання пошуку джерел фінансування , розробки механізмів і методів використання фінансових ресурсів.

Річ у тому, що інноваційний процес охоплює весь шлях відтворення інновацій — від ідеї до її втілення в продукти виробни-

цтва. Кожен інноваційний процес, незалежно від його структури, має такі складові: науково-дослідні відкриття та конструкторські розробки (НДВКР) — посів (отримання результату) — патентування (захист) — стартап (комерціалізація) — розвиток (серійне виробництво) (див. табл. 1).

Таблиця 1

УЧАСНИКИ РИНКУ ІННОВАЦІЙ

<table>
<tr><td colspan="5">Банки</td><td rowspan="2">Стратегічне фінансування</td></tr>
<tr><td colspan="5">Інвестиційні фонди</td></tr>
<tr><td colspan="5">Венчурні фонди</td><td>Стратегічна участь</td></tr>
<tr><td colspan="5">Фонди посівних інвестицій</td><td rowspan="2">Стратегічна та оперативна участь</td></tr>
<tr><td colspan="5">Бізнес-ангели</td></tr>
<tr><td colspan="5">Інноваційні компанії</td><td>Повний контроль</td></tr>
<tr><td colspan="5">Консалтингові агентства</td><td rowspan="8">Інфраструктура та інформаційне супроводження</td></tr>
<tr><td colspan="5">Бізнес-інкубатори</td></tr>
<tr><td colspan="5">Центри трансферу технологій</td></tr>
<tr><td colspan="5">Патентні організації</td></tr>
<tr><td colspan="5">Контрактні дослідницькі організації і інститути</td></tr>
<tr><td colspan="5">Технопарки</td></tr>
<tr><td colspan="5">Регіональні інститути розвитку</td></tr>
<tr><td>1-й етап НДВКР (науково-дослідні відкриття та конструкторські розробки)</td><td>2-й етап ПОСІВ (отримання результату)</td><td>3-й етап ПАТЕНТ (захист)</td><td>4-й етап СТАРТАП (комерціалізація)</td><td>5-й етап РОЗВИТОК (серійне виробництво)</td><td></td></tr>
</table>

Виходячи з того, банкам відводиться роль кредитування останньої стадії інноваційного розвитку, можна сказати, що можливість інтегрування ринку банківського кредитування в іннова-

ційний процес можна оцінити по-різному. З одного боку, краще створювати систему кредитування інноваційною діяльністю, яка буде розглядатися в якості самостійного сегменту фінансово-кредитної сфери. З іншого, кредитування інновацій пов'язано зі значними кредитними ризиками, що виходять з невизначеності результатів впровадження інноваційних розробок та окупності витрат. Звідси, інновації не виступають об'єктом відносин банківського кредитування.

Дійсно, сьогодні участь банків в інноваціях в більшості випадків обмежено кредитуванням діючих підприємств, які повністю приймають на себе відповідальність за ефективність реалізації інноваційних проектів. Відсутність діючого механізму зниження інноваційних ризиків змушує підприємства і банки більш обережно відноситись до інновацій.

В той же час, на відміну від банківського, венчурне фінансування докорінно відрізняється від останнього і має певні переваги: не потребує щорічних виплат за відсотками, ліквідаційної застави, а також інвестор не вимагає страхувати свої ризики, при цьому активно допомагає новому підприємству порадами, досвідом і діловими зв'язками.

Перейдемо безпосередньо до фінансування наукових парків України. Як і всяка організація, для утворення основного і відтворення оборотного капіталу науковий парк потребує фінансування.

Потреби в основному капіталі можуть бути досить високими. Це кошти, що витрачені науковими парками на придбання землі, створення інфраструктури і будівництво будівель. Баланс між видами витрат визначається типом парку і генеральним планом його розвитку. Оборотний капітал потрібний науковому парку для покриття витрат по управлінню їм, наданню послуг клієнтським фірмам і обслуговування будівель парку. Така потреба відчувається до тих пір, поки не почнуть поступати доходи від орендної плати і послуг наукового парку, які підуть на відшкодування поточних витрат. Подальші потреби в оборотному капіталі можуть бути відносно невеликі, оскільки оренда і послуги зазвичай оплачуються вперед, а відсотки по кредитах платяться пізніше. Проте потреба в оборотному капіталі не слід недооцінювати. Вона в сильному ступені залежить від економічного оточення і стану ринку нерухомості, що серйозно впливає на заповнювану ділянки або приміщень парку. Порожні площі — найважливіший і найменш передбачуваний чинник, що впливає на рух фінансових коштів парку.

Спробуємо розглянути існуючі механізмі і методи фінансового забезпечення

підтримки і розвитку технопарків в світі за допомогою банків:

1. Банківські кредити і овердрафти. Світовий досвід показує, що сьогодні серйозні банки володіють центрами підтримки малого бізнесу, мають в штаті своїх регіональних філій радників, які роблять малому бізнесу ряд послуг. Одним з них є овердрафт. Це найбільш широко відомий і найчастіше використовуваний спосіб отримання позикових коштів. Проте до нього слід прибігати тільки для покриття поточного дефіциту оборотного капіталу, але не для довгострокового фінансування. Овердрафт повертається на вимогу при досить високій обліковій ставці. Деякі банки пропонують овердрафти за умови, що при відкритті рахунку обмовляється щомісячна виплата клієнтом фіксованої суми.

2. В той же час існує ряд пакетів кредитних послуг, якими можуть скористатися підприємці. Наприклад, кредити під початок бізнесу, на розвиток бізнесу, для малого бізнесу. Кожен банк намагається мати свою власну особу, пропонуючи одні і ті ж типи кредитів, але в різних розмірах, по фіксованих або плаваючих процентних ставках, на різних умовах і з різними термінами повернення, а іноді і з відстроченням.

3. Комерційні іпотечні кредити. Це одна з найгнучкіших форм іпотечних кредитів. Банки конкурують між собою, пропонуючи різні варіанти одного і того ж пакету(різні терміни, фіксовані або плаваючі процентні ставки).

Маючи справу з банком, менеджерові наукомісткої фірми потрібно:

- систематично інформувати банк про стан бізнесу фірми;
- заздалегідь обумовлювати можливість отримання овердрафту;
- детально обґрунтовувати потреби у фінансових коштах у бізнес-плані;
- представляти банкірам не загальні міркування, а конкретні проекти, під які і може бути отримане фінансування.

У провідних країнах ринкової економіки для кредитування інноваційного бізнесу, особливо початківців та тих, хто не має власних джерел фінансування, комерційними банками застосовуються також і мікрокредити.

Для активізації інноваційної діяльності малого і середнього бізнесу велике поширення в провідних країнах ринкової економіки набули венчурні та інноваційні банки. Аналогами таких банків

є такий інститут розвитку як банк підтримки малого і середнього підприємництва.

Венчурний банк — банк, створений для кредитування ризикових проектів — розробок з невизначеним або віддаленим у часі ефектом. На випадок успішного здійснення проектів венчурний банк отримує частину доходу, визначену договором від впровадження інновації.

Банк інноваційний — спеціалізований банк, який проводить інвестиційну політику, операції з кредитування венчурного капіталу, надає кредити підприємствам на оновлення основних фондів (обладнання), реалізацію науково-технічних програм. Удосконалення виробництва в основному за рахунок власних коштів, вкладів клієнтів, випусків власних акцій та облігації, запозичених в емісійних банках, залучення депозитів. Кредити таких банків, як правило, є середньо- і довгостроковими.

Висновки. Таким чином, на поточному етапі розвитку економіки України до найбільш суттєвих проблем її інституціонального вдосконалення відноситься проблема накопичення та здійснення інвестицій у високотехнологічні і інноваційні підприємства які пов'язані з високою мірою ризику, створення фінансового механізму, який би сприяв реалізації венчурних проектів і розвитку сегменту високотехнологічних і інноваційних виробництв. Для інтеграції ринку банківського кредитування в інноваційно-орієнтовану економіку необхідно як створення умов, так і проведення структурних змін на самому ринку:

- формування державно-приватного страхування кредитів, які направляються на реалізацію інноваційних проекті;
- створення особливих норм регулювання діяльності банків і інших кредитних організацій, що виділяють на кредитування інновацій більше 10% активі;
- створення інноваційної структури, головним призначенням якої повинно бути зменшення інноваційних ризиків;
- стимулювання попиту на інновації в країні;
- побудова інноваційної системи, що пропонуватиме субординацію відповідальності за інновації;
- стимулювання створення галузевих інноваційних банків з можливістю рефінансування інноваційних кредитів і можливістю участі в капіталах підприємств відповідних галузей.

Бібліографічний список

1. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків : Закон України від 16.07.99 №991-XIУ — [Електронний ресурс] / — Режим доступу: // http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/991-14

2. *Мазур А. А.* Технологічні парки України: цифри, факти, проблеми / А.А.Мазур, С.В. Пустовойт // Наука та інновації. — 2013. — Т. 9. — № 3. — С. 59—72.

3. *Геец В.* Специальные экономические зоны: «черные дыры» или точки экономического роста / В. Геец, В. Семиноженко // Технополис. — 2007. — № 1. — С. 30—32.

4. *Семиноженко В.* Технологічні парки в Україні: перший досвід формування інноваційної економіки / В. Семиноженко // Економіка України. — № 1. — 2004. — С. 16—21.

5. Технологічні парки: світовий та український досвід / за редакцією Д. В. Табачника. — К. : ТП ІЕЗ, 2004. — 48 с.

6. *Онишко С. В.* Фінансове забезпечення інновaційної діяльності : навч. посіб. / С. В. Онишко, Т. В. Паєнтко, К. І. Швабій. — К. : КНТ, 2008. — 256 с.

7. *Чудаєва І. Б.* Роль комерційних банків у становленні й розвитку технопарків України [Електронний ресурс] / Чудаєва І. Б. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pprbsu/2012_34/34_01_34.pdf

8. *Єгорова О. О.* Вплив застосування державної підтримки на діяльність технопарків в Україні / Єгорова О. О. // Наука та інновації. — 2012. — Т. 8. — № 5. — С.89—98.

9. Статистична інформація [Електронний ресурс] Режим доступу: http:// www.in.ukrproject.gov.ua — офіційний сайт Державного України з інвестицій та розвитку.

10. *Дубровик А.* Україна — в 20-ці лідерів науково-технічного прогресу / Дубровик А. // «День» Газета: — 2012. — № 209, [Електронний ресурс] / — Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/uk/article/panorama-dnya/ukrayina-v-20-ci-lideriv naukovo-tehnichnogo-progresu

11. *Глазьев С.* Сделать знание силой. Правильная теория — необходимое условие достижения целей развития экономики [Электронный ресурс] / Глазьев С. — Режим доступа: http://www.glazev.ru/econom_polit/314/

12. *Воробйова О. І.* Банківська система країни та її вплив на реальний сектор економіки: Монографія. — Сімферополь: Видавництво «Доля», 2008. — 200 с.

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2013 р.

Фінанси, облік і аудит : зб. наук. пр. / [відп. ред. А. М. Мороз]. 2013. №2 (22). 1—272.

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток